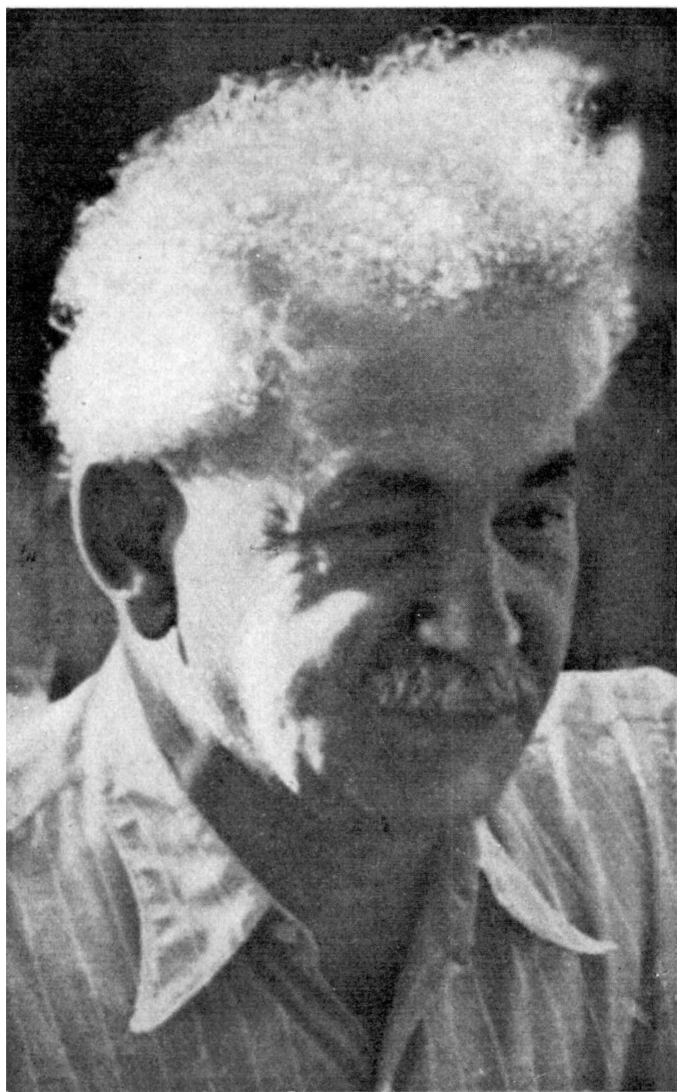

2. د کراچی ۱۱۰

כתבי ב. מצנלסון

ברל כצנלסון בשנת תש"ד

כתבי ב. מצנלסון

כרך אחר-עשר

הוצאת מפלגת סיעלי ארץ-ישראל

בְּלִי סִימָנוֹת שְׂמִירוֹחַ
גְּדָפִים בְּיִשְׂרָאֵל
Printed in Israel
דְּפוּס בְּדֶרֶךְ, תּוֹלְאָנִיב
תש"ט

מאת עורך הכתבים

מלאכת עריכה זו שעסקתי בה מן השנה הראשונה לפטירתו של ב. כצנלסון עד עתה היתה קודם כל מלאכת כינוס וסידור. בעשרת הכרכים של הכתבים אשר הופיעו כבר ובכרך השנים־עשר הנמצא בדפוס ניתן כל מה שנכתב על ידי ברל, או נאמר על ידו, ופורסם בשמו המפורש או בראשי־תיבות או באחד הכינויים הספרותיים הידועים שלו. כיוצאים מן הכלל הושמטו, לרגל העבודה, רשימות אחדות של ברל שלא נמצאו ראיות או מתאימות מאיזה טעם שהוא להיאצר בכתבים. ובדומה לזה נעשו פה ושם, לעתים רחוקות אמנם, השמטות בגופי מאמרים או רשימות, אם לשם מניעת חזרות או מטעמים אחרים. יש והיה צורך בתיקון טעות, כעין פליטת קולמוס, לגבי איזו שהיא עובדה מן המפורסמות, או תאריך, או ביטוי, וכיוצא בזה. אשר ירצה להתחקות על טיב הדברים האלה יוכל לעמוד עליהם בכתבי־היד שנמסרו לדפוס ונתקבלו חזרה ובהגהות של כל הכרכים, השמורים בביתו של ברל. מן המאמרים בסדרות „דבר היום“, המיוחדים לברל, ניתנו בפרטים רק אלה שנמצאה עדות ממנו עצמו, שאמנם מתחת עטו יצאו.

מן הכרך השני של הכתבים ועד הכרך השנים־עשר, הנמצא בדפוס, בכלום ניתנו בסופם נאומים והרצאות של ברל שלא ראו אור בחייו. אלה הם דברים שנאמרו ברבים, באסיפות, בכינוסים, בסמינריונים וכדומה, שנשארו ברשימות ובסטנוגרמות. קבעתי אותם בסוף כל כרך בהתאם לתקופתם ולענינם, וליתר סימך היכר, להבדילם מן הכתבים והדברים שפורסמו באחריותו של ברל עצמו. ניתנו באות קטנה יותר, ובשם כולל „מילואים“. עוד יותר הולם אותם אולי השם „ברייתות“. כלומר, דברים שעומדים במהותם באותה מדרגה של הכתבים, אלא שנשארו בכל זאת מלבר, מפאת אשר לא הותקנו על מנת לכנסם אל משנתו של ברל על ידו עצמו. לא ראיתי לפני דרך אחרת אלא לתתם כמו שהם, אמנם כשהם מנוקים מחזרות ומתוקנים תיקון כל־שהוא במידה שהיו בהם מקומות שמבחינת הסגנון לא היו חלקים, ואי אפשר היה להגישם לקורא. נסתייעתי בזה ביצחק לופפן ז"ל, שהיה עובר עליהם בקולמוסו, ולעתים — גם בא. מ. קולר, יבדל לחיים.

הכרך האחד־עשר המוגש בזה אף הוא אינו אלא שורת רשימות סטנוגרפיות מהרצאות ברל בסמינריון למשמרת הצעירה של מפלגתנו על הכרמל במאי—יוני

1944. הרשימות הועתקו אחרי מותו של ברל ; האחרונות שבהן הגיעו לידי באפריל 1946. קראתי את החומר הזה, אגב עבודת התקנה כל־שהיא, וביקשתי את נ. בנארי ואחרי כן את ז. שזר לעבור עליו ולציין את הערותיהם והצעות־תיקוניהם. לאחר קריאה מספמת שניה ושלישית ובדיקה מרובה קבעתי את המהדורה הזאת של ההרצאות, כפי שנרשמו מפי ברל, בעצם, ללא שינוי ועיבוד לגבי סדר הדברים ותכנם. צריך להניח שאילו היה ברל בעצמו מכין את הדברים לדפוס היה מעביר שוב כמה פרשיות מהם במצרף הביקורת ההיסטורית, ואף היה מלבישם בלבוש סגנונו המקורי המזהיר, שלא נשאר כמותו בספרות העבודה, והיה מלטשם ומשבצם. עתה, כאשר לא זכינו לכך, ניתנו הדברים כמו שהם — בבחינת „לוחות ושברי לוחות מונחים בארון“.

ש. יבנאלי

פרק ראשון

את דברי בסמינר זה ברצוני להקדיש לנושא שאני קורא לו „להכרת עצמנו” כלומר: להכרת דמות תנועתנו. להכרת מקורותיה; כנתי לנסות לחדור ולראות את מגמת פני תנועת הפועלים בארץ, כפי שנתגלתה במשך ארבעים שנות קיומה, להבין גם את סגולותיה המיוחדות, את שליחותה הלאומית, את אפיה הפועלי ולהכיר את יצירותיה, ואולי גם את אישיה, ככל שהם מיצגים דמויות פוליטיות, ולעשות את חשבונה, נכון יותר, את חשבונותיה עם עצמה וחשבונותיה עם זולתה.

איני רוצה להעלים מכם שני קשיים גדולים, המכבידים עלי בזמן הזה. לפני 16 שנים ניסיתי להרצות לפני קבוצה של תלמידים. זה היה אז הסמינר הראשון של „הבחרות”. ואולי הגיעו אליכם אותן הסטנוגרמות האומללות, שלא נגעתי בהן ושאלו דעתי נוחה מהן. אגב, אלו הן סטנוגרמות שאינן מוגהות. אז היה הדבר קל בעיני, ראיתי את תנועתנו בעלייתה, והאמנתי שאין זו עליה מקרית, זמנית, אלא שקר העליה הוא הקו ההיסטורי השלט בתנועתנו. היה זה ערב האיחוד של „אחדות העבודה” עם „הפועל הצעיר”¹. ונראה היה לי שכל אותם היסורים הגדולים שנפלו בחלקה של תנועתנו במשך 25 שנים כמעט, מראשית העליה ועד התקופה הזאת, עבר זמנם ומילאו את שליחותם ההיסטורית. קראתי להם ח ב ל י א י ח ו ד, והייתי בטוח שהבעיה של קיבוץ גלויות, לא רק במובן הפיזי-הגיאוגרפי בתוך המשק, אלא במובן הרוחני, במובן הפיכת נהרות האנשים השונים שזרמים לארץ-ישראל לנהר גדול — שבעיה זאת כמעט ונפתרה. אולי יש עוד להתגבר על מפריעים אחדים, אבל ביסודה, באופן היסטורי, כבר ניתנה תשובה חיובית על השאלה הזאת. ואין צורך לומר שראיתי את מפעלנו — את המפעל הציוני, את המפעל ההתישבותי, את המפעל הפוליטי — שהוא בדרך עליה. ואם כי ידענו שנכוננו לו עוד קשיים, אבל במידע חלומותינו וסיוטינו לא עלה על לבנו שיכול לקום מה שנתגלה לנו בשנים האלו.

יש איפוא הבדל רב בין הדברים שדיברנו על תנועתנו, על אפיה, על תפקידיה, על הישגיה ועל הצפוי לה, בשנת 1928, ובין מה שאני בא לדבר עכשיו, בשנת 1944. אינני יכול להעלים מעצמי, וגם לא מכם, שכתנועה אנו עומדים על פני תהום.

¹ [בינואר 1930]

שאיננו צועדים במישור ואיננו עולים על ההר. גורלנו, לא רק גורל אֶחֶינו בעולם האבודים לנו, כי אם גורל עמנו בשעה זו, נדון, כמו שאולי לא נדון מעולם, אלא לאחר חורבן בית שני, והוא אולי איום יותר מימי מסע־הצלב ומימי הטבח של חמלניצקי. בשעה כזו להעריך את תנועתנו אנו ואת מפעלנו, ולראות אם דרכנו נכונה ובמה טעינו — זה ענין חמור יותר. וכל אדם בגשתו לעשות חשבון עם עצמו ועם תנועתו אין לבו יכול להיות קל ואיננו יכול לראות ורודות בלבד.

הלקח שאני מסיק מתוך עצם ההבדל הזה בין מצבה של תנועת הפועלים ומפעלה החלוצי לפני 15—16 שנים למצבה עכשיו הוא שאנחנו צריכים לנהוג יותר זהירות במסקנות חברתיות. יותר זהירות כשניגשים להעריך תופעות מסוימות ולהסיק מהן מסקנות.

למשל, אילו בא אדם ב־1912—1913 והיה רוצה לספר מה השיגה תנועת הפועלים הביקלאומית — היה זה האיש המאושר בעולם. הוא יכול היה לתאר כיצד במשך עשרות שנים הלכה תנועת הפועלים בעולם מחיל אל חיל, מהישג להישג: הישגים בכמות, הישגים בתרבות, הישגים פוליטיים, הישגים ארגוניים וכלכליים. יכולנו למנות שורה של נצחונות לאורך כל הקו ואפשר היה לאמור, כפי שחשבו אז, לפני המלחמה העולמית הקודמת, כמה וכמה אנשים גדולים, כי עם שׁוֹן בִּיד אֶסְשֶׁר לִקְבֹּעַ מתי יבוא המשטר החדש בעולם.

הלקח הזה אומר לנו שנצחון בחברה אינו דבר בטוח. יותר מזה, אפשר לאמור כי בבטן ההיסטוריה נמצאות אפשרויות שונות. היינו, אין לומר בנדאות כי מתוך ההתפתחות והעובדות שקרו עד עכשיו נובע משהו בטוח ומסוים, אלא — קיימות אפשרויות שונות, ולא אפשרות אחת. שמעתי כאן שיחה בענין היעוד. ראיית היעוד כשהיא לעצמה יש לה יסודות חזקים מאד, אבל טעות תהיה אם אדם יגביל את עצמו ויאמר: מתוך הסיטואציה הנתונה יכול אני בנדאות גמורה לאמור: כך וכך תהיה ההתפתחות העתידה.

למשל, היו ניסוחים מסוימים, חשובים מאד, מבוססים כראוי על ידי חכמים גדולים, שראו את מצב הענינים בעולם, וקודם כל באירופה, והם ראו התפתחות כלכלית מסוימת, התפתחות של כוחות היצור, של סדרי החברה, את מצב־הרוח של ההמונים, ויכלו לאמור: מפאן ניתן להסיק מסקנה בטוחה בהחלט — שהמשטר הקפיטליסטי הולך ונופל ובמקומו יבוא המשטר הסוציאליסטי שציפינו לו. אחר כך הוברר שבאותן הארצות אשר עמדו על דרגת התפתחות כל כך גבוהה, ואפשר היה להניח כי בהן יתגשם בראשונה הסוציאליזם, הוא לא התגשם, אלא קם דבר אחר, שאת האפשרות שלו לא ראינו. לא היה נביא אשר יבוא ויאמר שבחברה האירופית מונחות שתי אפשרויות: או פאשיזם או סוציאליזם. רק לאחר מעשה אנחנו אומרים: כן, היתה, ננראה, לא רק אפשרות אחת. האפשרות אשר לה פיללנו לא באה, והאפשרות האחרת, אשר לא פיללנו לה ולא חפצנו בה — היא היא אשר באה.

ב־1914 היו כבר חילוקי־דעות חשובים מאד בתנועת הפועלים באירופה. כל זונגרס סוציאליסטי היו בו מאבקים מסוימים של מגמות שונות. חילוקי־דעות אלה רמו אחר כך, בסוף המלחמה הקודמת, למפולת הגדולה של האינטרנציונל (הוא האינטרנציונל השני), שהתקיים מ־1890 עד 1914 — פחות מ־25 שנים — ובזמנו זלחית להתגבר על כל הניגודים הכיתתיים, אשר השתלטו בימי האינטרנציונל הראשון (החריבו אותו). בתקופה שעד 1914 נראה היה שהרעיון של אחדות הפועלים הולך ונעשה רעיון שליט, ותנועת הפועלים מצאה את הדרך הנכונה איך לקיים שלום בין מפלגות שונות וזרמים שונים. עד 1914 עברה על תנועת הפועלים תקופה של איחודים, גם איחודים של זרמים, אשר במשך שנים מרובות היו מנוגדים ביניהם מאד מאד.

אבל באותם הימים לא הכיר איש שבחובי האינטרנציונל השני, בחובי תנועת הפועלים הסוציאליסטית, כפי שהיתה עד המלחמה העולמית הקודמת, טמונה מחלוקת, אשר כמוה לא היתה ואשר תוצאותיה אי אפשר היה לראות מראש. אי אפשר היה להאמין שאנשים אשר היו במשך שנים רבות חברים ואחים זה לזה, גם בויכוחיהם (כי היו אלה ויכוחי חברים), שאנשים אלה יוכלו כל כך להתרחק זה מזה, עד שיהפכו (אם להשתמש במלה חריפה, אבל המוסרת את התוכן היחידי על היחסים שנוצרו ביניהם), עד שיהפכו להבל וקין... אנחנו צריכים ללמוד מזה מעט עונה ולהבין עד כמה מועטה היא חדירתנו מעבר למסך.

ועוד דבר אחד צריך ללמוד: שבחיי חברה אין נדאות, אין מקום לשאנונות, אלא שתמיד אורבות סכנות איומות, סכנות הצפונות בטבע האדם, בליקויים שלו, בפגמים, במשהו שחסר לו; ואין כלל בטחון שבדברים־ש־ליתבונה עתידים מחר לשלוט בתוכנו, כי תמיד פורצים כוחות אפלים ממקורות שונים, והם כובשים אותנו ואנחנו נעשים עבדים להם.

מכאן צריכה לבוא גם ההכרה של דלות כוחנו, והיא אומרת: בענייני חברה — תמיד על המשמר! תמיד על המשמר מפני השטן; תמיד על המשמר מפני כוחות ריאקציה שדוחפים אותנו אחורנית. ולא על המשמר מפני אחרים, כי אם על המשמר גם בפני עצמנו.

משטרים שנוצרים, מהפכות גדולות — אילו התעמקנו בגורלם היינו רואים שאותה אמונה תמימה האומרת שמהפכה פותרת את כל השאלות — אין לה יסוד רב ביותר. רק בימים אלה קראתי סיסמה אחת, שהמהפכות הן הקטרים של ההיסטוריה. אפשר ודבר זה הוא נכון, אבל לא תמיד. הקטר ההיסטורי הזה נוטה לרדת מעל הפסים ולשבור את הראש לעצמו ולאחרים...

הנדאות הזאת, שמשטר חדש הבא במקום משטר ישן או שלטון חדש הבא במקום שלטון ישן הוא המבטיח הישגים מסוימים, מבטיח ערכים מסוימים והתפתחות מסוימת — כל זה, לאחר מה שלמדנו בהיסטוריה של הדורות וגם לאחר מה שלמדנו

גם על בשרנו אנו, נעשה דבר מסופק. בחיי החברה, בתקופות גדולות של מעברים (וזה למעמים ענין של דורות אחדים ולא של ימים וחדשים) אין נדאות בחישים. והישים תמיד טעונים בדיקה וביצור מחדש -- לראות אם לא חדר האויב לתוך החומה ואם אינו שליט ופועל בתוך החומה עצמה.

ברצוננו להתבונן אחורנית אל מה שעברה תנועת הפועלים העברית במשך ארבעים שנה. ויש לי קושי אישי בהסברת הדברים הללו. הדרך הזאת בה אתם לומדים הנושאים אשר אתם מטפלים בהם עלולים להקנות לכם כמה וכמה ידיעות אשר לא היו לכם. מה שאני רוצה הוא דבר אחר. רוצה אני להקנות לכם דבר מסובך יותר: נסיון חיים. כיצד מקנים ידיעות -- לכך יש שיטות קבועות. אבל כיצד אפשר שדור אחד לשני ואדם לחברו יוכל להקנות נסיון חיים שלו, לקח חיים שלו -- זהו ענין קשה הרבה יותר.

ד"ר סימון -- בהרצאתו כאן -- ציטט מפי פדגוג אנגלי, סיר ריצ'ארד לוינסון, שהוא ניסה (בעקבות אריסטו) להבחין בין דברים שאפשר למסור לאנשים צעירים ודברים שאי אפשר להקנות לאנשים צעירים. המסקנה היא: כי לאנשים בגיל צעיר מאד אפשר להקנות הרבה מושגים והרבה ידיעות ואפשר שהמוח יעבוד על פי כל כללי ההגיון ושהם יבינו את הדברים לאשורם. אבל כל זה חל על עניני מדע: מתימטיקה, ידיעת הטבע, לוגיקה וכר -- ענינים שאין להם שייכות לא לגיל ולא לנסיון החיים, כי אם לתפיסה השכלית בלבד. תפיסה שכלית זאת יכולה להיות מפותחת ומסוגלת לתפקידה גם בגיל צעיר מאד. אתה יכול לקחת ילד וללמד אותו מתימטיקה, ומתוך היותו ילד -- אין שום מניעה לכך שיחדור למדע זה. צריך רק שירצה ללמוד ושפשוטותיו השכליים יספיקו לו. לפי דברי חוקרים, אין הבדל בנדון זה בין אדם צעיר, ילד ומבוגר. צריך רק להקנות לאנשים את הכוח השופט, את ההגיון, את כללי ההגיון. ואפשר לשער כי יש ילד לו הגיון ישר ויש אדם מבוגר שהגיונו עקום.

אבל יש סוג ידוע של ענינים, מה שאריסטו קרא פוליטיקה (אותה מלה בפי מישהו אחר יכולה לשמש למושגים אחרים לגמרי) -- כלומר: חיי החברה, חיי האדם -- את זאת יכול אדם להבין רק מתוך שנתנסה בדברים אלה, מתוך שהפיר את טבע הדברים.

אני עצמי נאבק עם המחשבה הזאת. כי אני יודע שיש דברים עמוקים וחשובים מאד הנוגעים למה שקוראים פוליטיקה. מוסר או חברה, שאדם קולט אותם בגיל צעיר. ואם לקבל את ההבחנה הזאת -- הרי שאלה זו קיימת גם לגבי לימוד התנ"ך בגיל צעיר. ואני נזכחתי שיש דברים חשובים מאד, שאנשים בגיל צעיר, ברעננות נפשית מסוימת, יכולים לקלוט באופן קל מאד, והם יבינו זאת למרות חסרון נסיון החיים, כי הספר והתנועה יפתחו בהם מה שיש בנפש כל אדם. אבל הדבר שאפשר להכירו רק לאחר שהגעת לכלל נסיון עצמי -- זה נסיון חיים וזה

מוגדר יפה בדברי חכמינו שאכרו: „אין אדם עומד על דברי תורה אלא לאחרי שנכשל בהם“.

ענין זה ולקח־חיים זה של דור הוא ענין אנושי מורכב מאד מאד. ואני מעין לחשוב שמה שגרם לתקומת תנועת פועלי ארץ־ישראל ומה שעבר עליה — הוא אחד הדברים העמוקים ביותר והמקוריים ביותר אשר קרו בדור זה. ודור זה — הרי הוא אחד הדורות המורכבים ביותר בתולדות האדם. במידה שידוע לנו הדבר.

ועוד קושי אחד לפני בהסברת הנושא שלי. לאדם יש רק אפשרות אחת להסביר ולמסור רעיון לזולתו, והיא — על ידי המלה המדוברת והכתובה. אך המלה הטובה לא בלבד שאינה מספיקה לנו, שהיא מפגרת אחרי מחשבתנו; הצרה גדולה יותר: לאחר שסיגלנו מלה מסוימת לא תמיד אנחנו יכולים להשתמש בה. הסימן המוסכם ניתן להתפרש באפנים שונים, ואזי מאבד הסימן את כל ערכו. הדיפלומטים היו אומרים: „הלשון ניתנה לאדם כדי להסתיר את מחשבותיו“. אין זה עדיין הדבר הגרוע שאדם יכול לעשות בדיבור שלו — לכסות על המחשבה. אבל יש אצלנו לעתים קרובות שהמלה באה כחליף למשהב. לא פעם יקרה שמישהו אומר איזו מלה מצלצלת, חשובה בלועזית, ונדמה שאמר משהו...

לפעמים יש לי הרושם פאילו העולם קיים אצל אנשים בשטח של הגדרות, ניסוחים וסמלים בלבד, והמלים הן הנאבקות ביניהן; בין מלים אפשר לעשות שלום. אבל שלום בין מלים אינו שלום בין אנשים. הבנת המלה האמיתית כלולה באותה אפשרות שהענין — דרך המלה, דרך הנוסחה — יחדור אל עצם המשותף.

יש שני סוגי מלחמות בענין של מלים: יש ששני אנשים רוצים דבר אחד, עושים דבר אחד, אבל הם משתמשים בשתי מלים שונות לכינוי הענין הזה והמלחמה היא בגלל השם. וכך הם נעשים אויבים זה לזה. ויש שבאופן כזה נוצרות מפלגות ומתרגשות מלחמות. אבל יש גם מצב הפוך. קורה שאנשים נושאים בלבם חזיונות שונים. אבל הם קוראים להם בשם אחד, מתוך מסיבות שונות, או מתוך קוצר הלשון להדביק את הבדלי המושגים הללו. ואזי, במידה שמתבררים ההבדלים האלה, הם נלחמים לא רק על ההבדלים, אלא גם על הזכות לאחוז במלה הזאת, כלומר: מי מהם נוהג בה שימוש נכון ומי לא נכון. בהיסטוריה ידועות עובדות שאנשים אשר התרחקו זה מזה מאד עדיין נאחזים (כמו השנים שאחוזים בטלית) בירושה משותפת, במלה משותפת — ונלחמים על „זכות הירושה“.

לנו, לכל תנועה אשר אינה מסתפקת ב„יש“, אלא רוצה משהו אשר אינו קיים עדיין (יתכן שבשביל ה„יש“ קל יותר לקבוע מלים והגדרות, אבל בשביל מה שאינו קיים זה קשה יותר); לנו, כצעירים יהודים, שמחלת הדיבור, ענין חיפוש המלה ופתרון שאלות על ידי הרגלים של דיון וחלוקת מושגים קיימים באמצעות הגדרות מילוליות. תמיד אורבת לנו — לנו, לדעתי, צפויה ספנת אינפלציה של מלים. באיזו קופת־ברזל מונח זהב, ומי שמקבל את הלירה המודפסת של נייר יודע שבשעה

הצורך ילך אל הקופה הממשלתית הגדולה ויקבל תמורה של זהב בעד הלירה שלו במקרה זה השטר הוא ליוזא. אבל אם אין זהב בקופה אזי אין זה אלא נייר שאינו שווה מאומה... פן הדבר גם בעולם המחשבה. המלה שלנו -- הוא אותו נייר-הערך שאנחנו מוציאים אותו. הודות לזהב-נפשנו, לשכלנו, לנכיונו. המשתמש במלה כזאת והוא יכול ללכת ולתבוע לשי ערכה או הזהב -- את התוכן שלה -- הרי זה דבר-מה חשוב. אבל היצאת שטרות שאין להם כיווי, מלים ריקות מכל ערך -- זאת אינפליציה. ערכו של שטר כזה יורד והולך.

בכל ענין של הכרת מושגים רעיוניים מופשטים קיימת סכנה של מה שקוראים בעברית „שמות שנתרוקנו מתכנם“. יש קסם לשמות ויש להם כוח, גם במקרה שתכנם התרוקן מומן. משהו רוקן אותם ואנחנו עדיין משתמשים בהם... השימוש הזה במלים ללא כיווי מספיק הוא ענין שעושה הרבה בירורים והרבה הסתכלויות מדעיות למועט-ערך.

ועכשיו הקושי השלישי, בבואנו להסביר לדור צעיר בארץ את דמותה ומפעלה של תנועת-הפועלים. אדם חש באופן עמוק את התופעה שהוא עצמו נתקל בה. אולם מה שהוא צריך לקבל מאחרים כמושג על תופעה שחלפה, שבשעתה אזלי הסעירה את הרוחות וגרמה הרבה מאמצים, והרבה שמחה או הרבה צער, אם הוא מקבל את זאת לגמרי מן המוכן, -- קשה להניח שהוא ידע להעריך זאת כראוי. כל אחד מאתנו כשלמד בבית-הספר היסטוריה והגיע לפרק של יציאת מצרים, של מתן תורה, או עמד בפרק של מאורעות-עולם גדולים אחרים -- האם באמת עמד על עומקם של הדברים, מה זאת „יציאת מצרים“? מה זה „בית-עבדים“? -- אני מסופק בדבר. כשרוננו מוגבל. אם אין בנו אותם הכוחות הנפשיים של שירה שבאמצעותם נחוש קירבה למאורעות עולם, אזי המאורעות האלה נעשים חומר לימודי, תאריכים ותו לא. פזחות הנפש אינם מספיקים אצל כל אדם כדי שיקבל את לימוד ההיסטוריה העולמית כחנייה אישית שלו, ובלי זה ערך הדברים הנלמדים קטן מאד.

וכשאני ניגש לענין שלנו, שהוא כל כך קרוב עדיין, ואצל רבים מאתנו ה„היסטוריה“ הזאת מונחת על כף-היד, מתעוררת אצלי השאלה: הנוטים אתם לקלוט את הדברים שאספר לכם כענין חי, כענין שנוגע לכם? כי הרי הדברים האלה שוב אינם דורשים מאמץ ממישהו. הרי הג כאילו עשויים כבר, תהליך העשייה כבר נגמר ותספור, וכבר אין רואים אפילו את התפרים. בזה אני רואה קושי גדול. איך להגיש לפניכם את הדברים המוגמרים, ושבכל זאת תרצו לחדור ולהבין את ענינונו אנו, פאילו הנכם שותפים לעשייה.

ניסיתי לקדם לעצמי ולראות מה ז'ם הדברים אשר בשבילנו הם היו הרים, בעיות עצומות, וששבילכם הם ענישי מישור. אשר אתם הולכים עליו בלי כל קושי. אביא דוגמאות אחדות.

עבודה גופנית. ילד שגדל בארץ וגדל בעבודה בודאי גם לו אין העבודה ניתנת בלי כל מאמץ. אבל סביבת העבודה היא בשבילו דבר טבעי, דבר שהוא ראה ותופש והוא שותף לה מגיל רך ביותר. ויש לי רישם שהעבודה, הכלי, המכונה, הקרקע — ניתנים לו בקלות יתר, בלי סבכים, בלי בעיות, בלי פחד של נחשלות, בלי בוששה של פשלוֹן. זאת אני אומר לגבי ילדי ארץ־ישראל.

אבל במידה לא קטנה אני אומר את זה גם לגבי העליות מחוץ־לארץ, אלה המאוחרות. נדמה לי שכל אותו הקושי הנפשי העצום, ואפשר לומר לפעמים, גם נבורה מסוימת וגם היסורים הגדולים, שהיו קשורים אצל בני העליה השניה ביום ראשון לעבודה, במעבר לחיי עבודה מחייהם הקודמים, — דבר זה לא היה ניכר במידה גדולה כל כך אפילו בעליה השלישית. כבר לא ראיתי אצלם אותן הגניחות, האנחות, היסורים, אשר ליוו רבים מבני העליה השניה.

לדוגמה — אביא רשימת זכרונות מאת בחור בן שבע־עשרה, מאנשי העליה השניה, שניסה לעבוד בסיתות בירושלים, שבה מסופר במין צער נורא על העייפות והסבל:

„עצם ההסתגלות לעבודה הפשוטה היתה כרוכה בהתאמצות גופנית מרובה, ולא כולם הסתגלו אליה. זכורני: אני בן 17. מעודי לא עבדתי עבודה גופנית. הייתי חוזר הביתה אחרי העבודה בידיים פצועות ונפוחות באין יכולת לנגוע בשום דבר, ובלי להחליף את בגדי הייתי יוצא לחצר דירתי, בה עציזות גדולים, נשען על אוזן מהם ובוכה כילד קטן. היה בפכי הזה פחד מפני קשי ההסתגלות לעבודה: „פן לא אוכל להיות פועל“ (זאת אומרת, לא רק עצם הקושי, אלא גם הפחד שלא להיות פועל! זה חתום על ידי יוסף ברק. ב. פ.), והיו בו גם מעגועים לאמא!“ (הפועל הצעיר, תרפ”ט, 22—23. פרקי „הפועל הצעיר“, כרך ג', עמוד 322).

אצל אנשי העליה השניה הופעה כזו לא היתה נדירה ביותר.

כך עשה דור אשר בשבילו ענין העבודה הגופנית היה — בהצבה — צו הדיים החשוב ביותר, והבטלה מעבודה — המסגע הקשה בחיים; ורבים, אשר הלכו יחד בסך, נשארו בדרך ונפלו, ולא הצליחו. אלה אשר חפצו מאד מאד להתעלות בעבודה ולא הצליחו בשום פנים, היתה אי־הצלחה זאת בשבילם סוגיה אישית גדולה. מכיון שנאלצו לבחור להם אחר כך מקצוע אחר, ויש כאלה הנושאים עד עכשיו את הכאב הזה בלבם.

עכשיו ענין העבודה הגופנית נעשה חלק מוחי הודו, עד שיתכן כי אדם בזמננו שיקרא את הדברים האלה שרשמו אנשים מהודו הוא יצחק להם מלבו: „מה ההתפעלות מעצמכם, שקיימתם את מצוות העבודה הגופנית?..“ יתכן מאד כי הענינים שמילאו כרכים של „הפועל הצעיר“ בשעתו, כי כל מה שהתבטא בחלק ניכר של הנסיגנות השידיים והבלטריסטיים של הזמן ההוא, מה שהעלה אנשים מסוימים ונתן לתם את ההוד האישי הגדול — כל זה לא יובן כראוי אצל בני

דורנו כעת. למשל: דמותו של א. ד. גורדון, שלא ראוהו בזמנו כאיש אשר קיבל על עצמו לחבר שיטה פילוסופית מסוימת, אבל ידעוהו כאדם שפאחו האישי והחינוכי בתוך תנועת הפועלים היה, קודם כל, בדברים אחדים מסוימים, שמצטרפים לדמותו הנעלה, באמונה מתוך יאוש ובגבורה מתוך חולשה ובנסיון לכבוש עבודה אדב אשר במשך עשרות שנות חייו לא עשה שום עבודה גופנית, ואחר כך ראה בה מנוף לכמה וכמה דברים בחיי האדם והעם. ואפשר לומר שכל חייו בארץ וכל ספרותו היו מוקדשים לענין העבודה הגופנית: מה חשיבותו של המנוף הזה — העבודה — ולאיה ערכים גבוהים הוא מביא את האדם. היה לו צורך נפשי להסביר לחברים, לאיזה ערכים אנושיים ולאומיים חשובים מאד יכולה העבודה הגופנית לשמש. והנה, יתכן שעכשיו ההסבר הזה נעשה כה מיותר והצורך שבו — יכול להיות בלתי מובן לגמרי.

המעבר האישי לעבודה גופנית, חשיבותו גם מבחינת העיקרון של עבודת המעבר האנושי לעבודה גופנית, וגם מבחינה מוסרית: שאדם צריך בעצמו לעבוד. העיקרון הזה של עבודה עברית, אף כי אינני אומר שהוא שולט בכל מקום, הוא מקובל כיום כעיקרון יסודי בחיי הארץ, בבנין הארץ. אמנם, יש חוגים בישוב שמערערים עליו. יש מי שחושב פי למען השלום עם השכנים איננו צריכים לעמוד על עבודה עברית טהורה. יש סוברים שאין צורך בעבודה עברית שלמה, מתוך שיקול פוליטי. ויש אחרים החושבים, בפרט לגבי סוג ידוע של חקלאות, כי היה טוב אילו היתה העבודה העברית קיימת במשק העברי, אלא שאי אפשר לעמוד בזה, כי הפועל העברי אינו מתאים לזה, הן מבחינת שכר העבודה והן מבחינת התאמתו לעבודה. אבל עצם העיקרון של עבודה עברית אינו ענין של הויה. תל-אביב כולה בנויה בעבודה עברית. יש תעשיה גדולה שקיימת על עבודה עברית במאה אחוזים. אנב, רוצה אני להזהיר שכשם שאמרת קודם שנצחונות חברתיים אינם דברים שבנדאות ותמיד טעונים הגנה, אל נתברך בלבנו גם במקרה זה שנהיה פטורים, אולי בעתיד הקרוב, ממלחמה על עבודה עברית. אבל במושגי אדם צעיר שחי עכשיו בארץ ועובד בתעשיה או באיזה משק שלנו או במחנות העבודה של הממשלה — ענין העבודה העברית אינו בגדר בעיה מסובכת. אבל בשביל הדור שיסד את תנועת הפועלים היתה זאת השאלה הלאומית והסוציאלית הגדולה ביותר. ואם נזכור שלפני דור זה היו גם בוגרי הארץ כשרים ואידיאליסטים גמורים שנתנו את חייהם על בנין הארץ, וכן גם הוגי דעות של חיבת-ציון ושל הציונות אשר לא ראו את שאלת העבודה העברית כשאלה בעלת ערך מיוחד, ובמשך 25—30 שנה הם השלימו עם המחשבה שהיסוד של העבודה הגופנית בארץ יהיה לא יהודי, וכי היהודים יהיו בארץ שכבה עליונה שלטת, מדריכה (ודבר זה נאמר על ידי אחד-העם עוד בתרע"ב, 7—8 שנים לאחר התחלת העליה השניה, לאחר שקמה הסתדרות פועלים שנלחמה על עבודה עברית), וכי בעת בנינה של תל-אביב היה

יכול קבלן יהודי לומר: „אם אתם רוצים לעבוד ביהודים, בבקשה, תשלמו לי, אבל בעד הכתלים אינני אחראי...“; וכי בנך החוזת הלאומיות (לא משקים פרטיים, שהיו כבר מושרשים בחטא של עבודה לא־יהודית) — בן־שמן, חולדה — התחיל בעבודה ערבית — תבינו, כי מאז עברנו מרחק עצום אשר אין לתאר, וכי אי אפשר להביק את תנועת הפועלים בארץ בלי ללמוד לדעת את מלחמותיה על עבודה עברית — המלחמות אשר התחילו עם העליה השניה, לפני ארבעים שנה, ובעצם הוּפְסְקוּ רַק ערב המלחמה.

פרק שני

אמרתי שעקרון העבודה העברית נתבצר בישוב במידה גדולה, אבל היה עוד צד בדבר. התנועה הציונית במשך שנים רבות, בימי חיבת־ציון ואחר כך בימי ההסתדרות הציונית, אמנם היו לה סימפסיות לתנועת הפועלים, והקורא היהודי שישב בגולה היה תורם ברצון ח"י פרוטות לטובת הפועלים בארץ־ישראל. גם בעתונות הציונית בחוץ־לארץ היה לפעמים רגש טוב לפועלים (באחת האידיוליות של טשרניחובסקי קם אחד מן החבורה ונזאם נאום על הפועלים בארץ־ישראל ומעורר את הלבבות לצרות שלהם). כל זה היה פעם. אבל בשביל ההסתדרות הציונית ענין העבודה העברית לא היה ענין עקרוני, אלא אחד הענינים בלבד. ברור שלא היה מדאגתה להילחם נגד חוסר־העבודה של הפועלים, למנוע יציאת פועלים מן העבודה. עכשיו ענין העבודה העברית נעשה אבן־הפינה בכל הפעולה הציונית, בעבודות המוסדות הציוניים, בתקציב הציוני; עכשיו זה בשבילנו דבר טבעי ביותר. אבל במשך שנים רבות צריך היה להילחם, עד שהתנועה הציונית קיבלה את בעית הפועל העברי כעיקרון בתכניתה.

ודוגמה אחרת. עכשיו, כשיש חיילים עברים ויש נוטרים עברים ויש משטרה עברית, והיא נעשתה לחלק כל כך עיקרי בחיינו, וכל בחור יהודי, אם הוא איננו משתמט מקצועי, יודע להחזיק נשק ויודע לקבל תפקיד במובן זה, עכשיו קשה להסביר מה היה בשעתו התפקיד של שמירה יהודית, ובכך, אספר בענין זה כמה פרטים ואביא לכם כמה דוגמאות היסטוריות.

לפני עשרות אחדות בשנים, לפני היות תנועת הפועלים הזאת, וגם שנים אחדות לאחר שקמה — עמדה כל מושבה תחת חסותו של איזה שיך בדוי. אחרת לא יכלה להתקיים, בכל תקופה של בציר הכרמים היהודיים היו מתרכזים שומרים ערביים. הרעיון של שמירה עברית טרם חדר להשגתם של בני המושבות. והרי היו גיבורים יהודים אזי, בראשית ימי ראשון־לציון או זכרון־יעקב, ואף על פי

כן גם אלה הגיבורים השלימו לגמרי עם עובדה זאת, שהם ממונים או מפקחים מטעם המושבה על השומרים הערבים. והאנשים שדיברו על כך שזהו מצב של עלבון גדול ועבדות (והיו הרבה מקרים של התנהגות גסה מצד השומרים הערבים, שנהגו בדרך של שליטים או כובשים בתוך המושבה היהודית), שעוררו נגד השמירה הערבית, נחשבו לאנשים המסכנים את הישוב ועלולים לגרום לשפיכת דמים... ואם אמנם גם עכשיו עדיין יש מקומות בודדים בארץ אשר בהם, מסיבות שונות (בגלל היותם מקומות לא מיושבים, או בגלל איזה השפונות פוליטיים, אמיתיים או מדומים), קיים עוד זכר לשמירה הערבית — הרי למעשה הענין הזה נדחק מלבנו, והשמירה העברית היתה לעובדה. נשארה רק היסטוריה רומנטית של השמירה מהימים ההם, זכרונות של רכיבה על הסוס ומעשי „שאטארה“ מסוימים. קשה לנו לשער שבאה מהפכה ממש אצל היהודים ביחס לשמירה על עצמם, על בטחון חייהם, ביחס לדרך לבטחון חייהם. בענין זה היה ויכוח אשר התנהל בציונות עוד מהימים הראשונים. חיו מגמות אשר שאפו לשמירה יהודית עצמית; והיו מגמות שהאמינו שהדרך הטובה ביותר היא — שׁוֹחֵד. איננו יודעים, כמובן, מה יהיה אתנו בארץ בהמשך הימים. יתכן מאד שאם תשלטנה מגמות מסוימות, שישנן כיום בישוב, המוכנות לשלם כל מחיר שהוא בעד שלום עם שכנים, אזי תצוץ שוב השאלה של יהודים חחיים בתסוֹת (אפשרות זו של „יהודים בחסות“ נושאת עמה גם האדייאה של מדינה דרלאומית, גם האדייאה התולה את הציונות בפדרציה ערבית. הן, בעצם, נכונות לתאר את עתיד היהודים בארץ כנתון לחסות אחרים). אבל, לפי שעה, בא שינוי כל כך גדול בענין זה, שלצעיר יהודי בימינו קשה עכשיו לחיות מתוך באופן עמוק את החניה של כובשי השמירה, בפרט שזה לא היה רק ענין של כיבוש פנימי, כמו בכיבוש העבודה, אלא ענין הקשור עם קרבנות בנפש, עם יסורים, עם ויתורים רבים, גם עם התקוממות הישוב נגד השומרים. וכאשר באיוז מושבה הופר השלום, או איזה שומר לא הצליח בשמירה — הרי כל מקרה כזה נהפך לנשק נגד השמירה העברית.

אני עובר לעוד סעיף אחד, שאינו תופש מקום במחשבתנו כיום, אולם בזמנו העסיק אותנו מאד מאד: מי צריך להיות הפועל בארץ? על ידי מי תיבנה הארץ? מובן שהיה מוסכם כי הפועל הוא נושא הבנין, רעיון זה נתקבל על כל הפועלים בארץ, על זרמיהם ועל מפלגותיהם. אבל היה ויכוח, איזה פועל: הפועל הסביעי או הפועל האידיאליסטי? „פועל טבעי“ קראו לפועל שהגיע לארץ אולי בלי אידיאות מיוחדות, על כל פנים, הוא בא מתוך מוצא פרולטרני (אם נשתמש בטרמינולוגיה החדשה), זאת אומרת, שאביו היה פועל או בעל-מלאכה, או שהוא עצמו עבד אצל בעל-מלאכה. „פועל אידיאליסטי“ קראו לאדם אשר למד בבית-ספר תיכוני או גבוה או ב„ישיבה“ והוא החליט לעבור לעבודה גופנית. כך חילקו באותו זמן את הפועלים לשני סוגים, לשני טיפוסי אנשים.

והיו רבים אשר שללו בהחלט את הסוג הזה של פועל אידיאליסטי וחשבו שאין זה סבעי כי אנשים שלא היו פועלים יעברו לעבודה, והיא לא תתקיים בידם (וכך חשבו אפילו אנשים אשר בעצמם היו שייכים לסוג זה) — ובכל העולם אין שחר לתופעה פזאת, ולשואו אנו קוראים קולות־קריאה שיבואו מהגולה. אם יהיו תנאים טובים ויבואו פועלים שכירים — מהיכא תיתי. אבל אין לבנות את הישוב על אנשים שהחליטו, מתוך פרוגרמות, להיות לעובדים.

המושגים הללו, שעתידי של הפועל תלוי במידה מסוימת במוצאו, וכי זהו שקובע את משקלו בארץ — המושגים הללו העסיקו את המוחות ואולי עוד יותר — את הויכוחים. ועתה, אם אינני טועה, מבחינה עיונית, חדלו אצלנו בארץ לבדוק מאין בא האדם ולמי היה שייך במובן המשפחתי־הסוציאלי. החיים היהודים הרסו את הבדיקה הזאת. יתכן שבאופן תיאורטי לא היה לכך יסוד רב גם או. אבל כל אדם שלנו באותם הימים ראה חובה לעצמו לתת על זה את תשובתו: מאין יגויסו בני הארץ?

עכשיו, נדמה לי, ירדה שאלה לי, גמרי מהפרק.

ועוד שאלה, שעכשיו אני חושב שאיננה בעיה אצלנו — היא שאלת העברית. ואפילו אם יוצא באיזו פינה בארץ עתון ששמו „ניוועלט“ — אין לראות התופעה זו אלא כנאמנות לירושה עתיקה מצד אלה העושים בזה, אין זו כבר שאלה חברתית בארץ־ישראל. יתכן שיש בעיה של גרמנית בארץ וגם בעיה של אנגלית, ואולי זו תחמיר מאד. אבל שאלת העברית פלשון העם, כשאלה שעומדת לויכוח, ירדה מהפרק. ילד שנולד בארץ־ישראל, שנמצא בבית־ספר ובסביבה עברית — לו קשה לתאר שתנועת הפועלים בארץ צריכה להיאבק בתוך עצמה היאבקת עצומה. כרי ששאלת הלשון העברית תחדל להיות שאלה.

בשאלה זו היתה ההיאבקת מורכבת יותר מאשר בשאלת העבודה והשמירה. כי כאן צריך היה להיאבק גם עם נותן העבודה, מפני שהפרדסן ומנהל היקב והכורם לא חפצו בפועלים בטלנים, אלא פועלים ממש, והם ראו במי שדיבר עברית סימן גם למרדנות גם לאריסטוקרטיות, ופועל כזה היו לו פחות שאנסים להחזיק מעמד אצל נותן העבודה מאשר אותו פועל המדבר, לכל הפחות, בשפה אחרת. והיה מאבק עם הישוב הישן בארץ ועם האפרים. אין לשכוח שעוד לפני 30—40 שנה התנהלו באידיש לא רק שיחות פרטיות ברחובות ובעבודה ובכל מקום, אלא גם ישיבות של הועדים במושבות. אבל היתה גם היאבקת פנימית, ולא רק בין מי שידע עברית ובין מי שאינו יודע, אלא בין אידיאה אחת לאחרת, בין שתי תפישות ביחס לענין. כי היו פועלים שבאו לארץ מתוך שלילת העברית ומתוך אי־אמון בעברית. היו כל מיני גיואנסים. היתה היאבקת עם חברים בחוץ־לארץ, אשר, במידה שזה ניתן בחוץ־לארץ, התבצרו במושגים אידיאולוגיים מסוימים. בגולה היה גל האידישיזם הולך וגובר. והשפה העברית לא היתה אז בסיס חי, כמו עכשיו. כי גם מי שהיה בעד עברית —

לא ידע עברית, גם במועצות הראשונות של „הפועל הצעיר“ היו שדיברו אידיש, כי לא היו רבים אשר ידעו עברית. במצב כזה היתה שאלת העברית בשנים הראשונות של מנועת הפועלים שאלה קשה מאד, ואי אפשר היה לומר בנדרות שכותה של העברית ינצת מפני שכוחות רבים מחוץ לארץ, אשר היו להם קשרים וחשפנות על פועלי ארץ-ישראל, היו אדישים, גייטרליים לגבי העברית. או שתני שלילים אותה.

גם בעיה זו לא היתה מוכנת כעת כל צרכה, לא ישיגו את מלחמת העברית על קיומה, כמו בתקופת המלחמה עם התברה „עורה“, שבגללה פרצה שביתת תלמידי סמינר, וזה היה אולי אחד המאורעות המעוררים את הישוב, או בזמן תחיבת הפנימי בציבור הפועלים, כאשר דיטלובסקי בא לארץ עם העמולה אידישיסטית. כל אלה היו בשעתן בעיות סוערות ובערות, ועכשיו אין מחנה גם פני להשוב על זה.

עוד דוגמאות של היצבקות: הראשונים שבאו לארץ — אנשי ראשון-לציון או פתח-תקוה — באו באנשים בעלי אמצעים עם מחשבה לבנות דבר-מה בכוח עצמם, אבל למעשה, כיון שהישוב לא הצליח והגורמים המישיבים, חובבי-ציון והברון רושילדה, לא הצליחו להקים ישוב המפרנס את עצמו (ואין להתפלא על כך, או תשובו כי אי-ההצלחה באה מפני שהאברים עצלים ואינם רוצים לעבוד, תלו בהם כל מיני פגמים אמיתיים והרבה פגמים מדומים, אבל אנחנו עכשיו, לאחר עשרות שנות הקלאות עברית, יודעים עד כמה אנו נאבקים למצוא דרכים להתפרנס מעבודתנו ולהיאחז בענפים כלכליים המתאימים לארץ ולהשיג זנים המתאימים לארץ — וכל זה לא היה באותם הימים. לכן אין כל פלא שהישוב החקלאי הצעיר איבד את עצמו ואת הונו והון יהודי אחר ללא הצלחה, נוצר טיפוס של אדם התלוי באפורספיס-ואינו מאמין שיוכל להתקיים בבר-חורין בארץ-ישראל, התמיכה הניקה לעזרה מן החוץ — והתה קו אפייני בשביל הישוב. הפועל בארץ, אשר ראה את התוצאות של התמיכה, את שלטון הפקידות, את השתעבודותם של האברים, ראה את התמיכה הזאת באסוף הישוב. הישוב הישן חי על חלוקה; הישוב החדש — חי על תמיכה. התחילה מלחמה עצומה על כך שפועל המכבד את עצמו יאסור על עצמו ליהנות מאיזו שהיא תמיכה ציבורית. אינני יודע אם היה פעם מקרה כזה, שאנשים נזקקים יהיו נלחמים כך נגד עזרה המוגשת להם, מתוך הרגשה שהעזרה הזאת עלולה לשעבד אותם, והדברים הנעו לידי כך, שבאשר התעוררה ההסתדרות הציונית והחליטה לבנות בית ציבורי לפועלים היו חלקים חשובים בציבור הפועלים אשר התנגדו לכך בכל חוקי, ויש שגם התרימו את הקמת הזה שנים רבות לאחר שנבנה. בשעתו היה זה אחד מעבודי היסוד: שיללת כל תמיכה, והתחסו לכל הלאה, לכל תקציב ועזרה ציבורית, כאל דבר אשר ריח התמיכה נודח ממנו ואסור ליהנות ממנו.

במידה שהפועלים נכנסו לעבודה כפועלים בקלות, או בזמן שנכנסו, אמילו כמחישכים ראשונים, נתקלו שם בתופעה ששמה היתה פקידות-שלטון של פקידות, ופרצה מלחמה עצומה בין הפועלים ובין הפקידות, כל אותם התענינות, אשר באופן

עקרונות היצר אתם. ואתם יצעתם במאמרו על-שיטת האפוסטרופוסות בארץ והוא יראה
 בה את מקור הערות של השופט — בעשרה בחלת ציבור הפועלים והוא קיבל אותם
 בקבוצות עצומה וסבלו להבדיל אפילו באותו זמן בין תמיכות במש לבין חולק לאשר
 בתפקידו לבנות את הארץ. שיש בו חובות גדולות והוא יסבסב תחת חובותיו המרובות
 המלחמה על העובדים הללו אשר קבעו צראשנות התנדף אם צמיתו של ציבור
 הפועלים ירדה בשבילנו סעל-הפדוק האפוסטרופוסות נשברת אמנם גם ציטת העולות
 המאוחרות. לאסור המלחמה; תקודמת. עוד חיפשו התקבקות בצלת פוסקת עם כל שני
 גסילות של אפוסטרופוסות רשומות אבל עכשיו שוב אינה קיימת ומשטר של פקידות
 אף הוא אינו קיים. מפעל הפועלים השתחררו מפקידות חיצונית. יתכן שעלת תקום
 בתוך המשק של הפועלים בעיה פנימית של פקידות פנימית וזה בעיה חכמה שאם
 על כל פנים הפועלים לא ידעו.

יש עוד צניח אשר אינו מורגש עכשיו בשם אפוסטרופוסות מורגש באותו הזמן. זהו
 ענק עבודת האשה העבודה לאשה היתה לא רק שאלתו של מצות אפוסטרופוסות
 להצטיין בחברה "מסוקצית" אלא בכלל — לתת לבאפוסטרופוסות לצבוח בין מבסטים
 מחשב כמעט כמעשה פועל ובמחשבות נלחמו נגד זאת. הפועלות הראשונות אשר עבדו
 בקטיף אל בוציר היו צריכות להיכנס למושבה באופן שלא יראו אותן חוזרות מן
 העבודה יחד עם בחורים. מאידך גיסא, אם הפועל צריך היה להיבדק עם אחריו
 של נותן העבודה ארץ הפועלת צריכה היתה למיבדק הרבה מאד גם עם המורה
 וקיימת על זכות העבודה. זהו פרשה גדולה. אולי אמיראדת ובעלת הארץ יסתייר
 גדול מאד שולם בעוד תוכוח הזאת של האשה בעבודה הקלאית וחברות שלה בתוך
 ציבור הפועלים. יתכן שההתקבקות הזאת זמנה עוד לא לגמרי צבר אבל באותה
 הצורה הסתיימה אשר עליה יכולות לספר — ומקורות לעסקים הכאשונות מבין
 הפועלות בארץ — היא כבר מזמן רחוקה מאתנו ויתכן שאותן הערות גילום
 אשה כיצא את מקומן במשק מילדותן או בחברות נוצרי. אינן יכולות ללך להקריב את
 חזרת העצומה את הקשיים גם התפתחות מושגים שונים אבל הפועלות עצמן
 התפתחות תוך הגשמה וגסילות הגשמה.

יש עוד שאלה הקבוצה לשאלת עבודת האשה ואף היא פרשה ארוכה וכשני
 חזרה לדיון שאלה (בן גראה לי) — זו שאלת המשפחה במשק בקבוצה אין לשפוח
 שחמעות הפועלים במלך התחילה כמנועה של רנקים גם במנועה של ותומים. כלומר:
 אנשים בלי משפחה בלי חורים אנשים בלי חיי משפחה אנשים בלי לינים והמושגים
 על חיים הלוציים. נחוסך כל אפשרות של בטחון בקיום במצב שפכו את נתינות
 הזאת לחלק מן ההון הארץ יירצלי ורק לאט לאט נאף זאת בהרבה קרבנות נקבר
 ההון הזה הנקי כל הקבוצות הראשונות נוצרו כקבוצות של רנקים ומציאת הדרך
 לאשה בתוך הקבוצה מציאת הדרך לחי משפחה במן הקבוצה — לא היה דבר
 קטן שאלוה ואם העין השותפות והעבודה בקבוצה גינת באיך ואנשים הבינו

אותו, הואיל והוא היה תרגום עברי לדברים אשר הביאו אתם מן החוץ, וגם עצם היות האנשים גלמודים, חסרי ישע, דחף אותם לקבוצה, — הרי הכרת מקומה של המשפחה בחיי הקבוצה בא באיחור זמן רב, לאחר הרבה אבידות ולאחר הרבה קבוצות שנתפוררו ולאחר הרבה משפחות שנהרסו בגלל זה, ושעזבו את חיי הקבוצה והעבודה. עכשיו, על כל פנים, העובדה שהמשק שלנו הוא משק של משפחות, ושמשפחה מוכרחה למצוא בו את מקומה השלם — הוא דבר שנעשה לא רק לאידיאה, כמו שזה היה לפני שלושים שנה אצל אחדים מאתנו, אלא שנעשה לחלק מן ההנהיגה הפועלית בארץ.

אבל אתם בנדאי תשתוממו לשמוע שגם עצם הרעיון של ישוב עובדים, של התישבות עובדה, אף הוא בשעתו לא ניתן לפועלים על נקלה. לא היה זה דבר המובן מאליו, שיש חשיבות למשק עובדים ושהפועל צריך לבנות את משק העובדים.

רעיון זה ניתן לתנועת הפועלים לאחר כשלוש עשר שנים, לאחר ויכוחים עצומים וחילוקי דעות גדולים בענין זה. עצם הרעיון על הקמת משק עובדים, אם בצורה של קבוצה ואם בצורה של מושב, בשעתו כמה וכמה מסובי הפועלים ומסובי החושבים של הפועלים השתערו עליו כמו על רעיון ריאקציוני, שעלול להרוס את מפעל הפועל, עלול להוציא כוהות מכיבוש העבודה, לעשות את הפועלים תלויים בתמיכה ובאפטרופסות. רק כמה שנים לאחר שהעליה השניה נתקלה בכל מיני נסיונות של כיבוש העבודה, גם ביהודה וגם בגליל, התחיל הרעיון להיקלט, אבל הוא נקלט באוירה של אי־אמון גדול אצל רוב ציבור הפועלים, וגם, אפשר לומר, אצל רוב המבטאים של ציבור הפועלים באותו הזמן. ויש הרבה לעמול כדי להבין כעת מה היתה או דרך הפועל העולה אל ההתישבות ומה היו השלבים בדרך הזאת, ומה היו הכשלונות של עצם רעיון ההתישבות, עד שהגיעו לא רק לכיבושים התישבותיים, אלא להתבצרות רעיון ההתישבות העובדת. ואם עצם הרעיון של ההתישבות עדיין לא היה מוסכם ומקובל בציבור הפועלים ולא הועבר מהחוץ בשום צורה, — הרי העקרונות אשר עליהם תיבנה ההתישבות העובדת ושעכשיו הם קנין הכלל היו בשעתם, אפשר לומר, כמעט נעלמים, בלתי ידועים לציבור. למשל, המושג שמשק פועלים יכול להיבנות רק על קרקע לאומי — זהו עכשיו מושג אלמנטרי, אבל המשקים הראשונים של פועלים בארץ נבנו על קרקע פרטי ולא על קרקע לאומי, ומי שהיה אומר אזי שהקרן הקימת תשמש יסוד ההתישבות לאומית — היה נחשב להזוה. גם הרעיון של עבודה עצמית לא היה עדיין רעיון מקובל, אשר על נקלה התבצר בתוך ציבור הפועלים. וכן רעיון השיתוף — לא רק רעיון השיתוף הקבוצתי, אלא גם כפי שהוא מתבטא במושב — גם הוא עבר דרך ארוכה עד שנקלט בציבור הפועלים. היו אנשים אשר האמינו בהתישבות עובדה, אבל באותו הזמן שללו כל שיתוף.

ואוסיף ואומר, שגם רעיון ההסתדרות — היה רעיון מוטל בספק. עכשיו אנו

מקבלים את רעיון ההסתדרות, אם אפשר לומר, לא כלבוש חיצוני של הפועל בארץ, אלא כאלו זה היה עורו של הגוף הפועלי בארץ. אבל עברו הרבה שנים עד שהרעיון הזה, שפועלי ארץ-ישראל מסוגלים ועשויים וצריכים להסתדר בארגון כולל שיקיף את כולם, ארגון שאינו נחלה וקנין של זרם או של מפלגה, אלא של הכלל כולו — הרעיון הזה לא צמח עם ראשית העליה השנייה, אלא הגיעו אליו לאט לאט — ושוב — לאחר הרבה נסיונות קשים אשר לא הצליחו. אתם יודעים בודאי שההסתדרות החקלאית נוסדה בתרע"א (1911). זאת אומרת, במשך שבע השנים הקשות ביותר, שנות הבדידות הגדולה ביותר של תנועת הפועלים, כאשר לא צריכים היו כוחות גדולים כדי לארגן את הפועלים (כי לא היו רבים), במשך שבע שנים אלה לא הגיעו לרעיון שאפשר להם לבנות יחד את ההסתדרות הזאת או איזו הסתדרות שהיא, הקלושה ביותר בסמכותה ובהיקפה.

מנתי לכם עכשיו כמה וכמה גילויים של חיינו, אשר כעת נעשו בשבילנו כעובדות קיימות, ואפילו אינן מעוררות את מחשבתנו, כי הם נראים כדברים פשוטים מאד. הכרת תנועת הפועלים מחייבת לשים לב לכל זה במידה מרובה ולחפז את הערכים האלה בלידתם ובצמיחתם הראשונה.

מי גידל את העליה השנייה? אני מדבר על „העליה השנייה“ לפני עלייתה לארץ, כלומר, בעודה בחוץ-לארץ. מה הביא אותה לארץ?

כל תופעה ציבורית חדשה בחיים, זו שמתמרת להיות חדשה (ואני חושב שהעליה השנייה, אף שקיבלה ירושה גדולה מהעליה הראשונה, היתה תופעה מקורית ביותר בהיסטוריה היהודית של החדרות החדשים), יש לשאול לגביה שני דברים: א. מי אבותיה? ממי למדה וממי הושפעה? ב. יש גם לשאול: במה מרדה? כי לא יכולה לבוא תופעה כזאת אם אינה מורדת באיזו מציאות קודמת. תולדותיה של כל תנועת פועלים קשורות בשני הדברים האלה כאחד: בהבנת המקורות אשר הולידוה ואשר מהם ינקה, וגם בהבנת הסביבה אשר בה מרדה.

רגילים אנו לדבר על מהפכות ועל מרד וכדומה, ולעתים קרובות משתמשים במלים הללו בלי להבין את משמעותן הממשית. היו לנו הרבה מרידות, כמו מרידת ההשכלה ומרידת האפיקורסות או מרידת „הבונד“. יש תנועות בישראל בדורות האחרונים, המוכרות כתנועות מרדניות. אבל אני סבור שלא היתה שום תנועה בדורות האחרונים, אשר במידה כזאת נאלצה למרוד בכל כך הרבה דברים — לא רק באויביה. כי אם גם באוהביה, גם באבותיה, גם באחיה — כמו תנועת הפועלים הארץ-ישראלית בתקופת העליה השנייה.

ואשאל קודם למוצאה של העליה השנייה, אמרתי שהיה ויכוח גדול מאד בארץ במשך שנים רבות על „פועל טבעי“ ועל „פועל אידיאליסטי“. וחשוב מאד לברר מאיזה גושים, מאיזה מוצאים סוציאליים נצטברה תנועת הפועלים, ואני שואל את זה לא מבחינת ה„יחוס“, אלא משום שאין להבין תנועה חברתית גדולה

בלי לדעת שיש אצל אברהם מאין באה עובדה והענינה אצלו לקפוע לאחר זמן
 את אשה ארד דרשא שתי התנועה ואולי רוצה על כל פנים להולכה שלגבי הנועתה
 הפועלים הארץ ישראלית אמתא שלה מלא המקיד מכריע.

אביא דוגמאות אחדות מהיום. כשאנחנו רואים את הפועל האירופי את
 הפועל הרוסי את האנגלי ואת אמריקני ורצים לדעת מאין הוא התהווה אנו מוצאים
 שפראשיותו הוא בא צחוקי שלכבוד אשר בימי הביניים היו את בעלי המלאכה
 מעמי בעלי המלאכה בימי הביניים היה מעמד משובד הוא היה מעמד מאד צדק
 בצדדים הוא היה מעמד בעל הצדקה עצמית חשובה בזמן של עבודת האדמה
 כשחלף היו עבדים לצמיחות אירופי הקדקס בעבדים באותה תקופת התנועה
 המלאכה משובדת עמיתה על מדרגה נהנה היו גם עקום זה היא פיארה את
 האישיות את יענות המלאכה קבוצת אלה נמסרה על פי דתם מזור לדור מאז
 לבן (גם אכשף) אשר עדי לנצח בערים ערביות שוק של גרופים ושוק של
 בשמים וכשימקצוע היה במסגרתו הוא הפועל התעשייתי הראשון שעבד על ידי
 המכונה על ידי גיל האריג היה מובנים וירשיהם של אלה בעלי המלאכה הפועלים
 אלה הביאו עמם לתוך בית החרושת (בזמן שהוא נישל אותם מרכושם ועשה
 אחרי למחוק צחוקי המכונה האה) מסורת מסוימת גם מסורת במזבן של הרגל
 ידיסטובות תבונת לפנים הם הביאו אתם הרגלים של אנשים היודעים כי הצדק
 מגן עליהם מסולת של ארגון עבודה הביאו איתו רגש כבוד שעלול להיפגע
 מי שלמד תולדות אנצלת הפועלים בתקופות הראשונות כיצד התחילה להתפתח
 בצרפת באנגליה או בגרמניה אמיל ימפא שהסוג הזה של אנשים הוא אשר
 יצר את התנועה שממשה באותן הארצות אשר היה בהן מעמד בינוני כזה
 אשר עבר אחר כך לחיים של פועלים שכירים היו במזבן גם אזורים היה גם
 הפועל החקלאי היו גם המוני בני כפר אשר עברו לתרבות המונים אלה לא
 הביאו אתם את הסגולות הללו ונדאש תנועת הפועלים — צתנועה כספויס
 מורדים — היו אלה שפאו מתוך בעלי המלאכה הם היו הראשונים אשר יצרו
 את הספרות הסוציאליסטית להם היה צורך ללמוד כזה היה בכל אשר בא אל
 תנועת הפועלים בשוליה של בעלי המלאכה כזה היה וייסלינג אשר בא בעלי המלאכה
 הגיע אל המחשבה הסוציאליסטית.

בארצות החקלאיות היה מצב אחר לגמרי. שם נמסע לא היה מצוי הטיפוס
 של בעלי המלאכה שצובר לחיי פועל שכיר בבית החרושת. שם גויס הפועל מתוך
 אותם המשועבדים אשר השעבוד נתן להם קיום ומחיה. לאחר שקיבלו את
 החירות — נשארו בלי קיום יתכן מאד שאחד ההבדלים היסודיים בין תנועת
 הפועלים הרוסית למשל לתנועת הפועלים בארצות הבלקניות ובארצות הדרומית
 מצד אחד ובין תנועת הפועלים באירופה המערבית מצד שני הוא בגלל ההבדל
 במצב הסוציאלי. אלה שבארצות החקלאיות באר אלה החרושה מן הכפר כמעט

חסרי כל הרצות. חסרי כל חיים ארגוניים. חברתיים. והיו צריכים הרבה שנים (אם להשתמש בביטוי הסוציאליסטי) „להתבשל: בדוד החדשתי, עד שהתגבש מהם הקיפוף של פועל מאורגן; ומתהפכות אשר עשו היו יותר מהפכות חקלאיות מאשר אלו של הפועל המערבי.

גם לגבי ישוב ארצות החדשות יש חשיבות עצומה מאיזה זמנא אנשים נבנות הארצות הללו, והיו גושא גדול כשלעצמו. בסוגיה זו פדאי לדעת לא רק את הצדדים הכלכליים המדיניים וכדומה, ששימשו גורם לגבי ישוב ארצות החדשות, כי אם פדאי מאד להכיר ולדעת כיצד טיבם של היוצאים הקים את המדינה החדשה ועיצב את אסיה החדשה. למשל אחת השאלות הקובעות לגבי תולדות אמריקה היא: מאיזה מקורות אנשים נבנתה אמריקה?

וגם בענינים קטנים ידעה זו חשובה מאד בשבילנו: נוצרו לנו ישובים יהודים חשובים מעבר לים, ואפשר להבחין ביניהם הבדלים גדולים. למשל, אנחנו שומעים שתישוב היהודי בדרום אמריקה הוא יתב צילוני מאשר נאמר באמריקה הגדולה, ואם תחקרו לדעת מה נהם לבת-עדע לכם שיהודי דרום אמריקה בחלקם הגדול באו מליטה כל אחד מהם, כמה הגרסאות החדשות הביאו אתו קצת אידישקייט: את זכרון זה, החדדו זכרון חשיבות שלמדו צמ קצת לא את עצמם בלבד העבירו מליטה אל המכרות, אל השחורים, אל כל אלה, משטר החיים של דרום אמריקה, אלא עמה וכמה ערכים של חיי היהודים בליטה, והשמירה המשוועת הזאת של חייכם עם הקטריאליסטים והעבודות אשר שלטו עליהם, יחד עם המסורת היהודית אשר נאבקה על קיומה, נתנה את הצביון המיוחד של יהודי דרום אמריקה.

אמריקה, בעצם, יודעת שני גלים של הגירה יהודית: הגל של ההגירה החמונית שהתגברה ב־1881 (היא נתנה אז את התנועה שנקראה „עם עולם“), והגל השני — שלאחר פרעות קייסרוב — ב־1903—1905, שאפשר לקרוא לו „הגל של המהפכה הרוסית“: מי שפוזרו את יחיות אמריקה יציר שתי שבכות ברורות, אשר השפיעו השפעה טובה על החיים האזרחיים באמריקה, ולא חתמונו עד עכשיו, ויש עוד גל קודם של הגירה יהודית מגרמניה לאמריקה, אשר הינה את השכבה שקוראים להם „יהודים“: הם היהודים שהשתרשו באמריקה מלפני שנים רבות, מהם שנעשו מיליונרים וסנהליו בנקים, היא ההגירה של מהפכת 1848, וכל הענין של בית החנוס הרוסרמי הוא היצירה שלת ההגירה של 1881 היתה דלה מאד. פרוחת זה היה המון ימורד ברדי, נבער מדעת כי המטפילים יתקו נשארן עדין במקומותיהם. ב־1881 עוד לא ברחו האינסוליינציה ואנשים אמריקנים מריסיה, כי אם אלה שחיי חסר רכל השכבות הנמוכות ביותר, דלת העם, הם הגיעו עזובים באין יודעה חסרי ישע במידה מרובת ביניהם היתה קבוצה קטנה של אינטליגנציה בחלקה סוציאליסטית, היא היא אשר עשתה הרבה מאד במסך האנושי, אמנם גם עולמה הרוחני החדש עני מאד, אבל הם היו בעלי מרץ והם יצרו את אנודות הפועלים הראשונות, אבל, אם נבית חנוסות, אם באור תודעתיה התודעת

ואם באגודה המקצועית — הרמה הציבורית היתה נמוכה למדי. עובדה זו הטילה את חותמה על כמה תופעות בחיי היהודים באמריקה.

אבל ההגירה היהודית שבאה לאמריקה בראשית המאה הזאת. סמוך לקשינוב ולאחר קשינוב, — כשמצד אחד, ברוסיה כבר התחילו לפעול תנועות ציבוריות גדולות: ה"בונד", "פועלי-ציון", ובתוך גלי ההגירה היו כבר כמה וכמה חוגים של בעלי השכלה, בעלי תרבות, בעלי צרכים אידיאליסטיים, היו כבר סופרים יהודים, — הכניסה עמה גון חדש לתוך הינדיות האמריקאית, היא הקימה תנועות חדשות ושינתה במידה ידועה את התנועות הקודמות. כשם שסמל העליה הראשונה לאמריקה הוא אייב כ הן, העורך של ה"פארווערטס", כך הסמל של התקופה השנייה היו סירקין, זיטלובסקי ודומיהם. וכל מה שקרה באמריקה במשך עשרות השנים האלו: הופעת תנועת פועלים יהודית בעלת תביעות לאומיות, אפשרות של קונגרס יהודי אמריקאי, ואף הופעה של ספרות ממש, לא רק צהובה, אפשרות של איזו תנועה חלוצית באמריקה, קיום של מוסד שנקרא "נאציאנאלער ארבייטער פארבאנד" — איחוד חברתי של פועלים יהודים באמריקה, — כל זה נתאפשר רק מפני שחל שינוי בהרכב האנושי, מפני שבא גל חדש, בעל תרבות גדולה, מסורת אחרת וגעגועים לספרות יהודית. וזה אשר שינה במידה ידועה את פניה של אמריקה היהודית. ואין ספק שאילו לא היתה אמריקה נסגרת אחרי המלחמה הקודמת, והיה בא אליה גל גדול מפולין (הגירה קטנה היתה משם) או מרוסיה, — היו פלחיותה הרוחניים של יהדות אמריקה מצטיידים לעוד חמישים—מאה שנה, בזמן שפעת ה"צידה לדרך" שקיבל ישוב בן ששה מיליונים יהודים באמריקה אינה מספיקה בשבילו עכשיו, והיא הולכת ומתנדפת במהירות גדולה מאד.

הבאתי לכם רק דוגמאות מעטות בנדון זה, רק כדי להסביר כי חשוב מאד לחקור בכל מקרה של תנועה, וביחוד לגבי ארץ חדשה, מהו הרכוש החברתי, המסרתי, מסורת הדורות, של אותם ההמונים שבאים לארץ חדשה, מה נצבר בלבם ובמחם, אולי מתחת לסף הכרתם, ואיך כל זה עלול להשפיע על בנין הארץ הזאת, על אפי החיים בה.

מה היה העולה לארץ-ישראל, בימי העליה השנייה, במובן החברתי? לא מה היו דעותיו, אלא מה היה מוצאו הסוציאלי? והנה, לפי הויכוח שהיה בינינו בראשית העליה הזאת, על "פועל טבעי" ופועל "לא-טבעי", אפשר היה לחשוב שלארץ הלכו פועלים שהם, אבותיהם ואבות אבותיהם היו פרולטרניים פשרים: היו פועלים בבתי-חרושת, וההכרה המעמדית וההרגשה הפועלית היו מפותחות אצלם. אבל, למען האמת, צריך להגיד שדבר זה מסוקפק מאד. אולי יש משהו שיראה בזה עלבון אם אומר שתנועת הפועלים בארץ נולדה מהבורגנות הזעירה. היא אשר הולידה את הפועל הארץ-ישראלי. לא רק מפני שקודם לכן לא היו שנים-שלושה דורות של פועלים בבתי-חרושת, אלא מפני שבמידה שהיה קיים

פועל-הרושת יהודי היה הוא פחות ממישהו אחר מועמד להגירה מאותן הארצות. במידה שחדר לתעשייה והיה בעל-מקצוע טוב, היה פחות או יותר מסודר. הוא לא רצה לזוז ממקומו משום שלא היה לו מה לעשות פה (והוא לא רצה ליהסך לפועל שחור), או משום שנמצא בתנאים כאלה שם, אשר לא המריצוהו לעזוב את הארץ בה נולד. היו אמנם כמה אנשים מסוגי הפועלים אשר הרעיון הביא אותם לארץ. אבל אם להביא בחשבון את הגורמים המניעים להגירה המונית — לא הם שהביאו את הפועלים האלה.

הפועל בארץ-ישראל באותן השנים היה יצור לא-יציב במובן החברתי. אביו של הפועל יכול היה להיות מלמד, שוחט, דיין, רוכל, חננני קסן או מורה. כל אחד אולי ראה את עצמו כמעמד מיוחד, אבל מבחינה חברתית יכולים אתם לקרוא לשכבה זו: „הבורגנות העירה היהודית“, ואם תרצו תקראו לה: הדלת היהודית. קשה מאד, על כל פנים (מלבד מקרים יוצאים מן הכלל), היה למצוא בעליה השניה משהו מתוך „הבורדואוזה הגדולה“, אם אפשר לקרוא לה בשם זה. על כל פנים, היו אלה מקרים אינדיבידואליים. נדירים מאד היו גם פרוליתריים ובני פרוליתריים. מטעם פשוט: כי בני פרוליתריים לא קיבלו חינוך יהודי או השכלה כלשהי, שזה יאלץ אותם לבוא לארץ — מתוך הכרה. ואם לא היתה הכרה להגיע לארץ-ישראל, אזי, כמובן, אמריקה וארצות אירופה היו פתוחות יותר, והיה הגיוני, רציונלי יותר, להגר לשם.

עכשיו אפשר לספר, בדרך צחוק, שלמרות המוצא — שביסודו היה משותף — מי שזכה בתקופה מסוימת לפני עלותו לארץ להיות חבר למפלגה שנקראה מפלגת פועלים, ראה את עצמו כבעל זכויות מיוחדות, כבעל יחוס סוציאלי מיוחד, אף על פי שזה לא קבע שום דבר בצמדה סוציאלית לא שם ולא פה. היה מקובל לדבר בלעג אצל יהודים, גם בגולה וגם בארץ-ישראל, על „בעלי-בתישע קינדער“. כלום יתכן ש„בני-בעל-בית“ יהיו פועלים ממש? אין זאת אצלם אלא קפריזה. במשך הזמן אבא ישלח כסף, ואמנם, היו גם הרבה מקרים כאלה. אלא שדבר מצאוות אב אמיד לפועל או היעדרו לא קבע אמנם בחייו בארץ-ישראל, אבל בתיאוריה — זה קבע הרבה מאד. כי אמרו שאין תקוה שבני-בעלי-בתים ישתרשו בעבודה.

השותפות הסוציאלית הזאת לא תמיד מנעה את הציבור האנושי העולה לארץ מהיות בעצמו נתון להבדלים גדולים מאד, אפילו מבחינה יהודית. ואביא דוגמה מאנשים ידועים שפעלו בתנועתנו (בכונה לא אזכיר אנשים חיים, אם כי היה לי קל יותר להביא דוגמאות מאנשים שחיים אתנו יחד). מצד אחד אנשים כמו יוסף אהרונוביץ או אליעזר ישה, ומצד שני — אדם כמו טרומפלדור. מבחינת הלהט היהודי — לא היה הבדל ביניהם. מבחינת הידיעה היהודית — היה הבדל עצום! טרומפלדור לא ידע מלה עברית. צבי שץ — לא ידע עברית. המשוררת רחל באה לארץ בלי מלה עברית; אהרון שך בא לארץ בלי מלה עברית. ולעומתם אנשים

כמו השומר צדל מפולטבה הצוצר אצל ברנר-אן אסיפוס עמשי בסיפורו של אחד הפובליציסטים בארץ. — שהיו סספוגים-חרבנות יהודית מרובה מאד. היתה תפוחים באד יהודים-מליטולושהפיאראאפ"את כל ההנ' זיהודי-זגם צאסף התפרקו מהרבה מאד רבדים עוד נשאר להשאורבה ובא-יהודים פדולג-רוסיה, מאוקראינה. חלק מהם צא מרוסוב (מעיר"ו הגיע אפח גל של עליז), אשר דק-דרך התיאודית-של צרובוב הגיע לארץ-ישראל ולא בדרך-אחרת. אצל הרוסים-העולים היתה תפוחים-התרחקים הללו היו מרובים מאד. עדין לא היה באותו זמן קיבוץ גלילות.

כמחשיש לנו עכשיו: עדין לא היתה עליה מגרמניה: בדרך-פללה אנכי-מערר כי בתוך גל-העליה השניה היו מתי מספר חלוצים אשר באו מגרמניה: בודאק-שלא היו עוד-עולים סארצות-אנגלו-ספסלת. אבל גם בתוך העליות-מארצות-מזרח-אירופה-שחוק-בעיקר-בא- (רוסיק-של-גל מחוזותיה, ובמקפת גליציה), התבלטה-דבר-התפוררות-של העם היהודי מבחינה-תרבותית. זו היתה-כבר-הנפרת בעליה השנית במיתה מספיקה.

הואם נבקש-לראות מה היו מקורות הגידול הרחובי של אנשי העליה-השניה-האם נעזב את המוצא הסוציאלי-נבקש-באיזו אורה הם גדלו: נמצא תופעות שונות: למשל-במקרה של טרוםפלדור ובמקרה של רחל המשוררת — המוצא הוא אחד: הם היו ציני-סקיילי-ניקולאי. ועוד רבים היו פאלת-השעלתם היהודית-היתה מינימלית מאד, ורק מתוך כיסופים גדולים הגיעו לרעיון הציוני. בהשפעת-מאמרי-של ג'וזיטסקי-דרך העתון "רוסיביט" (שבנעון-ציוני-ברוסית) ומתוך-אינה-הושים עמוקם אשר-התעוררו בהם-שום-צידה רחנית, מותאמת-לארץ, לא-המוא-אתם-טרוםפלדור-עלה לארץ אחרי היתום בצבא והביא עמו גם-ניסיון-ציבורי-מסוים-אבל-אחרים היו-צעירים מאד, גימנויסטים, שהגיע אליהם-רק-חלום-הציונות-החלום-הביא-אותם-לארץ. פנה-היה-אהרן-שר — איש-כברת-בן-16, שקיבל-את-

הוא-ב-ימי-ניקולאי-האטון, באר-רוסיה, לפני-מאת-וכמה-שנים — גדרו-שהיהודים-התנו-את-לדיהם-לצבא-הרוסי-היו-מחוקים-אותם-ב-25-שנים-המליים-הללו — שנקראו-פלה-לועזית-קטנויסטים — לא-ניתנו-ברצון, אלא-היו-נשטים-על-ידי-אנשים-אלימים-דגם-יהודים-איר-משתחפים-בחיפא-היו-לוקחים-אותם-חבדות-מבואות-לעובות-רוסיה-המרוחקות-היה-אחד-הפרקים-עקובי-הדם-הליסטוריה-היהודית-חוקמה-זו-מלאה-סיפור-צברה-ביצד-ילדים-קטנים-קדשו-את-השם-וכיצד-צאבוק-על-נשטם-רבים-נפלו-ומתו-רבים-אם-המירו-דתם-לכך-האנשים-המשורסמים-ברוסיה-עכשיו-יש-אשר-מוצאם-מיהודים-אחיו-יהודים-אשר-עמדו-בניסיון-הזה-מילדותם-במשך-25-שנים-הם-שבר-אל-היהודים-בשוכם-דיברות-רוסית, אבל-דחת-בהם-באמנות-גדולה-מאד-לימנות-יש-ב-קשת-היהודית-של-הייליס-ניקולאבים, בפגלנד-ובסיציר-הם-התווש-טיפוס-מיוחד-היה-הם-היה-

הארץ ואת העברית במין שמחה ותמיד בלימוד עברית. באצבעותי ממש ניקר במקורות היהודיים. מין גימנוסטיס פוז היה צבי שץ. אשר אילו נשאר ברוסיה היה אולי משורר רוסי. גם הארץ והעברית גילו בו פעילות נפש ונכונות לסבל. ומתוך כך צמח מסופר עברי. אגב, צבי שץ, אשר בא לארץ בלי ידיעת העברית, היה הראשון שכתב מאמר על כך שהשירה העברית צריכה להיכתב בתורה ספרדית. אנו השירית נפגעת מהנגינה האשכנזית המקובלת ולא יכול היה לתפוס מדוע האוזן שלנו איננה מגיבה על הנגינה. הוא החל לכתוב את שיריו בנגינה הנמוכה. בו בזמן שעדיין היו מצולח בעברית שלו שגיאות אורתוגרפיות גסות.

על ההשפעות הכלליות, מהעולם החיצוני, אשר חשפיו על אלה וגם על אחרים, אדבר למד. ברגע זה אני רוצה להתעכב על ההשפעות מבית, מבפנים. אילו היו בותנים מה שדושם כל אחד ואחד מן הדור הראשון וגם חשני של עולי ארץ-ישראל, פרשימות האוטוביוגרפיות שלו על משפחתו, היה מתברר שחלק גדול מאנשי עליה אלה אבותיהם היו ציונים או חובבי ציון, או משכילים עבריים. אינני אומר בזה שכל יהודי ברוסיה שהיה חובב ציון עשה את בנו לחלוץ. רק מעטים זכו לכך. אבל אותם מאנשי העליה השניה ואנשי העליה השלישית אשר גדלו בבית יהודי, אשר בו היהדת היתה שופעת חיים ורעננות, קיבלו ממנו הרבה מאד. מצד אחד היו בתים אשר התנגדו לכך שבניהם קצו ועברו לדרכים אחרות. דוקא האורתודוקסיה היהודית — היא היא שלא נתנה הרבה לארץ-ישראל. היא חפצה לשמר את הפן והבת היהודית, הבתים התבוללים אשר החיים היהודיים נהרסו בהם — גם הם נתנו בנים לארץ-ישראל במקרים יוצאים מן הכלל. צבי שץ או אהרון שר וכן אחרים (ביניהם גם אלכסנדר אייג מאמחלקה הפזטית באוניברסיטה) באו ממשפחה שמידת יהדותן היתה מצומצמת מאד מאד. אבל אם נבדוק נמצא שגורב המקרים נמסרת הירושה העברית והציונית מאב לבן. אשתמש בזה רק בשתי דוגמאות מן הספרות: אחת מהן נוגעת לבן צבי, ואחת — לברוכוב. בן צבי מספר על עצמו, אגב אורחא: „עוד בימי ילדותי נודמן לי לשמוע סיפורים על ארץ-ישראל החדשה, המתחילה להיבנות, והסיפורים האלה כאילו באו להשלים את סיפורי כתבי הקודש ואגדות התלמוד שלמדתי ב„חדר“ (כאן לפנינו „חדר“ ובית יהודי אשר בו שומעים לא רק על ארץ-ישראל שהיתה פעם, כי אם שומעים גם משהו על ארץ-ישראל החדשה. ז. ג. 6). התנחל והאגדה יוספון והאבותיו של יעבץ¹ הגו בשלשלת אחת. הסיפורים העממיים וסיפורי התורה ששמעתי מפי אמי המנוחה (קריינה ז"ל) — אם גם נאמרו ברוסית — יחד עם סיפורי מעשיות

¹ זאב יעבץ היה סופר והיסטוריון אשר חי בארץ לפני חמישים שנה והוא היה מן הראשונים אשר ניסח ליצור עתון ארץ-ישראלי חי מוקדש להתישבות החדשה ולסיפורי ארץ-ישראל.

עממיות אחרות ששמעתי בעודי ילד רך — נחרתו בזכרוני לכל ימי; לאחר שנים, בשוב אבא מביקורו בארץ (כאן לפנינו בית כזה אשר לאבא יש צורך לנסוע לארץ־ישראל. ב. כ.) בשנת 1891, ובספרו לנו, הילדים, על כל מראה עיני ומשמע אזני, על חורבות ירושלים ועל המושבות החדשות, על פאר הכרמל והדר השרון — לא היו הדברים הללו חדשים ומתמיהים בעינינו, אלא — המשך האגדה הנרקמת, הכתובה והמסורה בעל־פה, הידועה מכבר והקרובה ללב" (כתבי יצחק בן־צבי, כרך א', עמוד 9).

הקטע הזה של בן־צבי הוא תעודה אפיינית מאד בשביל כמה וכמה ילדים יהודים, אשר ינקו מביתם אותה הזיקה המיוחדת לארץ־ישראל שהביאה אותם אלינו. אבל תמונה אחרת עולה לפנינו מתוך קטע מסיפורו של בן־צבי על ברוכוב, שהיה חברו הגדול, קשיש ממנו במשהו, גם ברוכוב היה בנו של מורה עברי ומשכיל עברי. בן־צבי מספר מדוע ברוכוב, בתקופה מסוימת בימי נעוריו, נעקר מהחיים היהודיים לזמן־מה, מדוע לא קיבל השכלה עברית:

„ככה מצאנו בפולט־טֶכָה אנשים המסורים לחיבת־ציון, אשר כל ימיהם היו לוחמים בהתבוללות, אלא מאחר ששיחקה להם שעתם להכניס את בניהם לבתי־הספר הממשלתיים (הרוסים, כמובן), הוניהו את חינוכם העברי" (שם, עמוד 29).

כאן לפנינו תופעה טיפוסית מאד לגבי חובבי־ציון, אמנם, הם עצמם היו משלמים ברצון, נאמר, את תרומתם לועד האודיסאי, שלושה רובל לשנה, והם עצמם ודאי גם קראו עברית. אבל המלחמה הזאת בין אפשרות של קריירה לילד, שהילד יהיה אדם בין הבריות, ובין הנאמנות העברית — מלחמה זאת יצרה סדק בנפשם והם קימצו כבר בחינוך העברי.

הבית היהודי — בלעדיו ספק אם היתה אפשרית העליה השנייה. לא כולם צריכים היו לבוא מהבית הזה. אבל מציאות הבית הזה ואנשים יוצאי הבית הזה אשר אצלם המסורת העברית נמשכה מדורות — נתנה אפשרות שאנשים־עולים־לארץ לא יתפכו לחזיון ארעי, שאנשים אלה מתוך הכרח פנימי יהיה להם צורך למצוא בארץ פתרון לחלומם הילדותי. בבית היהודי מהדור ההוא (פלומר, לא בכל בית יהודי, אבל בבית יהודי משופח) היתה מושרשת ההכרה שקיומו של ישראל בסכנה גדולה ושצריך לשלם מחיר יקר. העולם החיצוני תובע מאתנו הרבה מאד. קיומו של היהודי בעולם החיצוני אינו כל־כך קל ופשוט כמו לפני מאות שנים, כאשר היהודים היו בגיטו שלהם, בו מצאו את קיומם וכלכלתם ורק מעטים מאד הלכו החוצה. קיומו של העם היהודי בגולה הוגדר לפי אימרה קולעת אחת שיש יהודים שמתפרנסים מזה, וואס זיי לעבן פון דעם גוי" (שהם מתקיימים מן הגוי). שאר היהודים — אינם הולכים לאיבוד בין היהודים האחרים. היהודי הקבולן, אשר יש לו עסק עם הממשלה, מפרנס את כל היהודים. אז עדיין שמרו על הצו: „וְחִי אַחֲרָיְכֶם עִמָּךְ". הן היו אז מעט יהודים אשר ידעו את השפה של

המדינה ושהיו להם משום כך עסקים עם הממשלה. אבל במחצית האחרונה של המאה שעברה, בעשרות השנים האחרונות שלה, כבר אי אפשר היה כך להתקיים, וצריך היה להסתגל. זה דרש שפה זרה, בית־ספר לועזי. הקיום היהודי, ה"חדר", ה"ישיבה", כבר לא נתנו ליהודים אפשרות של קיום. והיתה מהלכת המלה המפורסמת: "תכלית". וכל אב ואם דאגו: "מה תהיה התכלית של הבן", התכלית החמרית של ילדיהם — וזה נעשה לענין הגדול בחינוך הילדים. כאן באה היאבקות גדולה על נפש הילד: ה"לדאג" יותר ל"תכלית" או לדאג יותר לקיומו היהודי? והיו בתים, אם חרדים ואם משכילים, אשר שם הורגשה הסכנה האיומה הזאת — "להיות או לחדול" — במלוא התוקף.

יש לקרוא את הספרות של התקופה הזאת, בה נתגלו הדברים במלוא חיוניותם, בסיפור "לאן" מאת מ. ז. פיאָרברג שנוֹ מפתח להבנת העליה השנייה. והוא מהתעודות הספרותיות הראשונות, אשר בהן מתגלית הדרך האנושית של איש העליה השנייה, מתבלטת הדמות האנושית שלו, לפני שמצא את הדרך וידע מה לעשות.

כשם שאצל סמולנסקי, למשל, או אצל לילינבלום מופיעים גיבורי ההשכלה, כך היה נחמן — הגיבור של "לאן" — בספרות העברית האדם הצעיר הראשון שעמד במלחמה נפשית גדולה בין העולם הישן לבין העולם החדש של זמננו, ולא כמשכיל הבורח מן החיים היהודיים, אלא כאדם הרוצה לחיות חיים יהודיים, אבל איננו יודע עדיין מה לעשות. הוא מרגיש את כל האימה של החיים היהודיים, אבל אינו רוצה ללכת מהם, כמו שהלך המשכיל שקדם לו. באותו סיפור "לאן" אומר האב (האב עדיין מיצג את כל העולם היהודי, את המסורת, את אש־הלהבה של יראת־שמים, של דביקות): איש יהודי צריך להיות איש־צבא. זאת אומרת, יש מלחמה, יש מלחמת בני־אדם, יש מלחמה בנכרים. יש קליפות בעולם, גם בימי שלום אתה איש־צבא. הוא רוצה לעשות את הילד הזה ל"איש־צבא".

היו בתים יהודיים אשר בהם צמח משהו בנפש הילד, בדרכים שונות, בצינורות שונים, אם בהשפעת הבית או בהשפעת משהו אחר. והנה לדוגמה — משה הס. שנים מרובות היה נגוע בשנאת ישראל (במובן זה לא פיגר כמעט אחרי כרפס), ולבסוף השתחרר הֵס מהמושגים הקודמים שלו בענין היהדות, והיה לאחד ממבשרי הציננות. היה חלק בתמורה הזאת לרשמי הילדות, כאשר זקנו היה יושב בלילה ומתאבל בחצות על חורבן ירושלים. וכן פינסקר, שהיה רוספיקטור ותיק וביקש להיסמע בעם הרוסי, פאשר כל העולם הרוחני שלו נשבר, נזכר באביו, שהיה משכיל עברי ידוע, אחד מאבות ההשכלה, איך הביא אותו פעם לפנות בוקר לסליחות, והיה בוכה שם על חורבן ירושלים.

ובכן, יש צינורות נעלמים אשר בימים רגילים הם נשכחים, אבל פתאום, לאחר משברים גדולים, הם נפתחים ופועלים את פעולתם. הקטע של פיאָרברג, על היות

האדם היהודי איש-צבא במערכה גדולה מאד, אמיני לא לק לסייארברג עצמו אלא במידה ידועה מתאים להלך-רוחם של אנשי העליה השניה ושל הרעה בזנים של תנועתנו. הוא אומר:

„אנשי-צבא! נקל להיות איש צבא בעת שלום ובקרב המחנה, אבל מה-פבר להיות איש צבא בעת מלחמה ובשעה שהמחנה הולך ומתפורר, הולך ומתפרד...“ (כתבי מ. ז. פייארברג, תל-אביב, תש"א, עמוד 89).

מה היו הייו של ברנר כל הזמן בגולה, אם לא הרגלי איש-צבא, תוך הכרה שהוא עומד אחרון על החומה, החומה שכבר פולם עזובה, אבל הוא אינו יכול לעזוב אותה. מענין איך פייארברג מספר כיצד האב מספיר לבנו מה זה איש-צבא: „הכי כל העולם צריכים להיות אנשי צבא? הוי בני, בנדאי, הדבר כן, בנדאי כל העולם צריכים להיות אנשי צבא. מי שרצה לעבוד את ה', מי שרצה לבוא אל התכלית הנרצה (ואת לא-התכלית) של האמהות היהודיות המכניסות את ילדיהן לגימנסיה, התכלית של אבי פייארברג היא לגמצי אחרת! ב. פ.), אל יסוד הכונה בבריאת העולם, צריך בנדאי להיות איש צבא; מי החפץ לעבוד את המלך ולשרת לפניו עליו להיות איש צבא. ואולם מלפוחא דרקיע-פעין מלכותא דארעא: כל בני המדינה אינם חפצים ואינם יכולים להיות אנשי צבא, לכן בוזחים במיטב בני הנעורים, שיעבדו הם בצבא בעד כל העם. גם אותנו, בני, בחר די לחילת אנשי צבא שלו, הוא נתן לנו תורת אמת, מצוות ואזהרות, ואנחנו-פולנו-נשבענו לו להיות אנשי צבא, אנשי קודש שלו. הראית, בני, בשעה שרוב-בני-אדם מתענגים על השניה, על מצע רך תחת קורת ביתם, אנשי צבא לנים על פני-השדה באזהלים וסובלים קור, גשם וסער, איש צבא צריך להתרגל לחיים קשים, לנדודים ואישיגה. בשביל שיוכל להגן על ארצו ועל מלכו, אנשי הצבא הנם רוב ימיחם בגלות ובנדודים. פן המה חיי אנשי צבא, מי שיש לו איזה דבר צריך לשמור אותו ולהגן מפני אחרים, וכל מה שהדבר יקר ביותר צריך הוא יותר לשמירה מעולה ולמגינים חזקים. עוד לפני שלושת אלפים שנה מסר לנו אלוהים את תורתו-ניעשה אותנו לאנשי צבא, אנחנו הננו הצבא של האלוהות, הקדושה' בתבל, עורך צעיר לימים ואי אפשר לך שתבין את הסודות-העמוקים האלה, ואולי לכשהגדל תבין" (שם, עמוד 85).

ההרגשה הזאת אשר היתה בספרות העברית החדשה — היה בת חידוש גדול. למרות זה שפייארברג היה צעיר מאד (הן הוא מת בן 24), הוא פתח דף חדש בספרות העברית, אשר כל הסופרים הגדולים לפניו אולי רמוז עליו, אבל לא ידעו עליו — הוא שאל את השאלה לאן בשביל האדם היהודי, והוא גם רמוז כאן, בכל החיפושים שלו, שהודחתו עם עמו היא כל כך גדולה, שאין לו פתרון אינדיבידואלי בלי פתרון לעמו. בזה היה החידוש של פייארברג, וכזה הוא רמז על העליה השניה. איש ההשכלה של שנות הששים יכול היה לפתח את-שאלת גיבורו, הוא

יכול להביא את בנו לתחנה ולדנוניה טובה והנה מבט-אומן, בין אנשים, אבל פייארברג לא יכול היה לתת שום פתרון לחיים האנושים של גוברול, אלא עם עמו, ולא עם עמו כמו שהוא עכשיו, אלא עם עמו כמו שהוא צריך להיות, מההרגשה הזאת של איש צבא במקנה ההולך ומתפורר. — זה היה הנס אשר הרים פייארברג בספרות העברית, והראשונה העליה השניה קיבלו את הנס הזה בידעם.

ד"ר ק. שלו ש

בטרם אנש להסביר אינה יסודות מרדניים היו בעליה השונה ובמה היא מרדה, אינו פטור מהסביר עוד יותר את מקורות נידולה זאת מקורות צמיחתה הראשונה למעלה ציונית באינו מידה המסורת הנהוגית בתיה שושממרה מילאה תפקיד גדול בניצרת הטיפוס האנושי אשר גם לאחר השפעת ההשכלה ולאחר השפעות תרבותיות שונות ולאחר שנעקר מכל מסורת דתית יהודית, עדיין הרגיש את עצמו קשור, אולי עוד יותר מאנשי הדת, להניה היהודית בשרשה. בספרות הציונית הקודמת, אצל סירקין או אצל ברנכוב ישנם הסברים על תנאי החיים הקיימים בעם היהודי ובאיזו מידה לוחצים התנאים האלה על היהודים לבקש לצמצם מולדת באומנו זמן היו תנועות זורמים אשר כפרו בזה שהקציאות הכלכליות היהודית קונה משל אחרים. שיש לה חוקים משלה, שיש מצנקה יהודים מיוחדת, אבל גם אלה אשר בבסס את תורת הציונות ראו צורך לגלות את התופעות החברתיות שבחיי היהודים, כמו למשל ההגירה היהודית (אשר רבים מן היהודים לא ראו בזה בעיה מיוחדת), גיסו במשך שנים רבות להסביר את תופעת ההגירה במסיבות כלליות; יש חוקים וגזירות רצות ברוסיה, משום כך בותרים; ישמנת המצב המדיני — חחול העגירת היהודית. והיו כמה וכמה זרמים אשר התעלמו מכל צד מיותר בשאלה הקהולית, ומכיון שתודר ההוא כיבד מאד את המדע הכלכלי לבן אלה אשר ביססו את הציונות ראו צורך לתור על כל גילוי מקורות אחרים, והשתמשו בניתוח המצב הכלכלי והסוציולוגי אבל מוכרחים לומר את האמת, שלגבי הבנת הצמת הציונית, תאנן בעלי המספולה הזאת: לא בזה שנילו את הליקוי הכלכלי של המציאות היהודים, אלא בעה שלא גילו את כל שאר הגורמים שלה. אם הציונות היא בפנינו התיסטורי של מעט בוחות הנפש אשר הצטברו בעם היהודי; גם כתוצאה של הלחץ הסיציוני והפנימי, גם כביטוי ההתפתחות המסוימת של ההיסטורית היהודית. — הנו אי אפשר להספק ולראות את מניעה של הציונות רק בגורם אחד.

היו כאלה אשר הדגישו רק את הצד הכלכלי, היו כאלה אשר גיסו להדגיש את האנטישמיות ואת רצון ההתקוממות נגדה, את רצון החירות המדינית, את הרצון

לחיות חיים של אומה מקורית. אבל האמת היא שכל אחד מהם ראה גורם אחד, הבלוט אותו במידה יתירה והתעלם משאר הגורמים. נחמן סירקין היה הראשון אשר גילה את המיוחד בכלכלה היהודית, המכריחה את היהודים לנדוד, העושה את השאלה שלהם מיוחדת במינה. במתן הביסוס הסוציולוגי של שאלת היהודים היה הראשון, אבל בזה בלבד לא הסתפק. מי שקרא את דברי סירקין ראה כמה לזהט בו הרצון לקוממיות יהודית, כמה יש בו משנאת השפלות היהודית, אשר התפתחה בתוך השכבות הגבוהות. הדבר אשר אחד העם קרא פעם „עבדות בתוך חירות“ מקבל אצל סירקין תיאור הריף עוד יותר, מתוך יחס של בוז גדול יותר. אולם עם הניתוח, האכזרי לסעמים מאד, של שפלות היהודי וגם של חיי היהודי, של הכלכלה שלו (העושה את החול שלו יותר מדי חולין, וממילא גם נוטל משהו מן השבת), לא ראה סירקין צורך לעצמו להתעכב על אותם הגורמים הנפשיים והרוחניים וההיסטוריים המחייבים את היהודי לשוב למולדתו. ענין המולדת איננו תופס אצל סירקין מקום גדול בהסברותיו, וגם שאר החוקרים, אשר ביססו את הציונות מתוך גורמי השעה, מתוך ההתפתחות המיוחדת של היהדות במזרח אירופה בשנים האחרונות, לא טרחו לבסס את הכרח הציונות בשביל יהודי אמריקה ובשביל יהודי מערב אירופה. כי המציאות הכלכלית היתה שונה בכל ארץ וארץ, והאנשים הסתגלו לתנאי הכלכלה בכל מקום. ולכן לא הבלוטו די את הגורמים האחרים, הפועלים על פני שטחים שונים, במצבים כלכליים שונים לגמרי.

כשאנחנו באים, בכלל, לחקור מוצא של תנועה, חסרים לנו בשביל הרבה הנחות דוגמאות סטטיסטיות ומספריות, אשר אפשר להוכיחן באמצעותן. וצריך ללקט לשם כך ניצוצות שונים. ה"נ"ך מילא תפקיד גדול לא רק בתנועה הציונית, אלא גם בסוציאליזם. כמעט שאי אפשר לתאר את התנועה הסוציאליסטית היהודית, גם זו שהתכחשה לישראל, גם זו שהלכה לגמרי בדרך ההתבוללות, בלי המסורת של התנ"ך. הדבר הזה ניכר גם אצל סוציאליסטים יהודים בעולם הגדול, אם תקראו פעם, למשל, את היומן של לסקל הצעיר תראו באיזו מידה הושפע, לא רק שלא מדעת אלא גם מדעת, מן ההתלהבות של הנבואה היהודית, מן המרד הסוציאלי של הנביאים. ובעת התהוות התנועה הסוציאליסטית היהודית ברוסיה, בזמן שהצעיר היהודי עדיין מושפע היה במידה גדולה מן ה„חדר“ ומבית הכנסת, גם כאשר ראה את עצמו ככופר ומורד, גם התנ"ך והתפילות היהודיות עשו רושם גדול בנפשו. והם כיוונו את דרך חייו. בספר „זכרונות וחנינות“ מאת אברהם לסקל, — אחד מאבות התנועה הסוציאליסטית היהודית, אשר ניצנצה כבר בו ההרגשה הלאומית — כאשר ליסין מספר על אסיפת המחתרת בוילנה, הרי הוא מתארה לא פאסיפת מחתרת סתם, אלא הוא הרגיש בה את האוירה של בית הכנסת, את ההרגשה של יהודים המסתתרים מפני האינקביזיציה ומתפללים את התפילות היהודיות. בקרוא צעיר יהודי מהזמן ההוא חוברת סוציאליסטית נפגש תכנה בלבו עם תפילת ראש השנה, „כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ“, „וכל הרשעה

כולה פעשן תכלה". המלים האלו, אשר שמע אותן בשעות חגיגות ביותר במשך השנה, הובילו אותו ישר אל התעמולה הסוציאליסטית, אל המלחמה בשלטון הזדון.

אין לתאר את החיים היהודיים, במידה שהיה בהם משהו נעלה, במידה שהיה בהם דבר של אמונה, דבר של שאיפה, בלי קיומה של עובדה זאת, שבמשך אלפים שנים עבר ספר התנ"ך בחייהם. כיצד קם הספר הזה, ועוד יותר — כיצד נשמר? זו היא אחת השאלות הגדולות בתרבות האנושית. עם נודד, אשר גלה ממולדתו, בודאי צריך היה להציל את הנכסים המעטים אשר ניתנו להיטלטל. בזמן שהלכו הגולים מירושלים אל בבל (והם הלכו כבולים בשרשראות, מובלים בידי אויב), היה מישוה, אם אחד או רבים או מעטים, אשר הטילו על עצמם את הדאגה להוביל עמם מעט גוילים, מעט דברי נבואה, מעט כרוניקה היסטורית, ולהציל את זה. איננו יודעים על פי איזה חושים היסטוריים ניצל דוקא מה שניצל ואבדו דברים אחרים. היו כוחות היסטוריים אשר כיוונו את הפלא הזה. אחר כך, בשובם מבבל העלו עמם אוצרות-רוח אלה בתוספת של דברי נבואה מבבל, בתוספת של ערכים חדשים. וצורפו לדברים הללו הסיפורים של בנין הארץ מקדש, הנבואות של יחזקאל או של ישעיהו השני, הסיפורים של עזרא ונחמיה. ובכל זה, בכל התקופות, בכל המצבים שהיו בישראל, בכל הגזירות, בכל אבדן שבטים שלמים יהודיים — בכל זה היה איזה מין כוח אשר ידע שאֵת מחמדיו אלה הוא מציל בכל התנאים! במשנה יש דין מיוחד שכתב־הקודש מותר להצילם מן הדליקה בשבת. ואת הספר הזה הצילו מכל חדליקות אשר עברו על היהדות.

הנער היהודי קיבל את העולם לא רק באותה הצורה שהוא היה נראה לו מבחוץ: בפחד מפני הגוי, מפני הרדיפות, מפני הסבל. שמורה היתה לו פינה אחת, שבה הוא ספג את העולם כולו, אם אפשר לומר, את הפילוסופיה של האנושות, את חזון העתיד של האדם. והוא ספג זאת דרך ספר התנ"ך. ובמובן זה אפשר לומר, אילמלא ספר התנ"ך לא רק אנחנו לא היינו מגיעים לכאן, ספק אם עם ישראל היה מתקיים; הספרות העברית החדשה לא היתה נוצרת וכל החזון הציוני לא יכול היה בשום אופן לקום. כי הרי ניתק הקשר הממשי עם הארץ. ארץ־ישראל חדלה להיות בשביל היהודים דבר ריאלי, אשר הם יודעים אותו. אבל הספר הזה שימר את הקשר עם המולדת.

זה אחד החזיונות המיוחדים במינם. אינני חושב שיש דבר־מה דומה לזה בתולדות האנושות. כל עם הנקרע ממולדתו אחת דתו להיטמע, במשך דור או במשך חמישה דורות, אבל סופו להיטמע. הגולה הפולנית באמריקה, למשל, חדלה להיות פולנית. לפני שנים אחדות היתה קיימת באירופה גולה רוסית גדולה. העריכו אותה בערך במיליון איש. רובם הגדול עזבו את רוסיה לאחר מלחמת־העולם הקודמת. לאחר המהפכה ברוסיה, זאת אומרת בשנות 1918—1920, וכבר בשנות השלושים כתבו הסופרים הרוסים אשר בגולה על התבוללות של הגולה הרוסית, התבוללות במשך הדור הראשון! הילדים כבר לא היה להם שום צורך בספרות הרוסית.

גימגמו רק בשפה זו. וסופרים רוסיים אשר הטיפו מוסר לגולה שלהם כתבו: ראו כיצד היהודים נשתמרו במשך אלפים שנה! בודאי, אין שום הופעה היסטורית ניתנת להסברה על ידי גורם אחד. נדאי שהיו גורמים שונים. היהודים הפסידו. על ידי השמדה ועל ידי רצון להתבולל, כוחות עצומים, ואולי דוקא את השכבות החשובות ביותר, האמידות, התרבותיות והמחוננות. אנחנו מוצאים כמה פעמים שדוקא המשפחות הגדולות ביותר, המפורסמות ביותר לא נשאר להן זכר בתוך היהדות. פי ילדיהן כבר היו מחוץ לחיי האומה. הנושא של קיום האומה — היו תמיד השכבות הנמוכות יותר בעם. זאת, למשל. תמצאו לגבי יהדות ספרד. רושמי־רשימות מהתקופה היא כציינים כמה פעמים שהמון העם הוא אשר שמר אמונים בזמנים הקשים ביותר. כל הסגולה הזאת, לבלי להינעב במובן הרוח ולקיים עצמאות מיוחדת, לא היתה אפשרית אילו היתה מותנית רק בתוקף גוירות מן החוץ (שמילאו תפקיד גדול). רק בתוקף בידוד בניסאות, אילמלא הכוחות הרחוביים אשר הצטרפו למסיבות הללו הם שתבעו את המשך קיומנו.

לא תמיד נוטים סופרים עבריים להבליט דברים כאלה. אבל באיזו מידה האדם היהודי חי בלבוא את עולם התנ"ך הוא מכוון לפיו את חייו, אולי בשעות החשובות ביותר, — זאת אדם יכולים למצוא בדוגמאות רבות בספרותנו. גם אדם כפרנר, אשר על פי כל הלך רוחו נטה יותר להבליט לא את הצד האידיולי של החיים, כי אם את הצד הקודר שבהם, ולפעמים קרובות היה מכסה על יסוד האידיליה שהיה בו. על געגועים לאידיליה. ולא כתב סיפורים של התמוגגות או געגועים לארץ־ישראל, — הוא גם נאבק עם עצמו הרבה בשאלה זו: „ארץ־ישראל“ או „לא ארץ־ישראל“ — פאשר הוא מספר על פגישתו עם גיבור סיפורו, עם אברהם מנחין, הוא רוצה לומר מה היתה בשבילו הפגישה הזאת, הוא אומר: „נפגשתי עם ארץ שמי, עם ארץ ילדותי — עם התנ"ך“.

בסיפורי דבורה בארון (היא משוררת עברית גדולה, מיחדת במינה, עם גאון אנושי מיוחד ועם תרבות אנושית מיחדת) נפגשים אנו עם ילדה, גיבורת הסיפורים. שכל מה שהיא נתקלת בו — גול, עוול או ניצול — משתקף אצלה מחדש בראי של סיפור תנ"כי. האיש האכזרי והעשיר בעיירה והמנצל בעיירה — בשבילה הוא המשך של הרשע שבספר תהילים.

הופעה תרבותית כזאת תמצאו גם בסיפורי ברדיצ'בסקי, שחלק גדול מהם הוא מעין מהדרה חדשה, לגלול חרש של סיפורי התנ"ך. ואם תשימו לב לדרך כתיבתם של כמה מאנשי העליה השניה, למשל, לכתיבתו של אדם כמו אליעזר יפה, תמצאו באיזו מידה התנ"ך שלט בכתיבתו, בכל סגנון חייו.

גם הספרות העברית החדשה מילאה תפקיד גדול בעיצוב הדמות של איש העליה החדשה.

תנה, למשל, הספר „אהבת ציון“. כיצד ישב „מלמד“ עברי („מלמד“ עברי — בזה כל הדלות וכל העלבון של קיומו של יהודי, שאיננו מגיע לא למדרגה של תלמיד

חכם ולא למדרגה של איש אמיד ובלתי־תלוי). כיצד ישב מלמד זה בעיר קובנה ושם חי את חיי הבית הראשון היהודי, חי חיי העצמאות היהודית, ויצר לעצמו עולם שלם. עולם של סמלים, אשר מילאו את משאלות לבו? והיה זה בזמן של חלומות ההשכלה, של האופטימיזם של ההשכלה! אבל בה בשעה שאותם היהודים המשכילים רק חלמו על זכות להיכנס לגימנסיה הרוסית ולהתבולל ולקבל משרה טובה ולבוא בחברה הגונה. — בין אותם היהודים יכול היה להימצא אדם כמאפו, אשר אף הוא חלם חלומות מעין אלה, ובאותה שעה — בחלק אחר של נשמתו — יכול היה שלא להיות עלוב ונדרס על ידי כל תקיף בקהילה, ולא להיות באותו העולם של האנשים אשר שאיפתם היתה לברוח מהמצב העלוב של עמם. אלא למצוא לעצמו את הבריחה הנפשית בחזון של עצמאות וגאון לאומי. מתוך דחיפה נפשית זו כתב את „אהבת ציון“. הספר הזה, אולי בלי דעת המחבר, הוא איש אשר מקדש התחיל לטוות את החוט של שיבה למולדת ושל אהבת החירות.

מאפו כבר לא היה יחידי בדורו. התעוררות זו עברה את המחנה בצורות שונות. היה סיפור אחד אשר בשעתו מילא תפקיד גדול — „שירת הזמיר“ מאת בוקי בן יגלי. סיפור זה שילב את אהבת הלשון העברית עם אהבת האדמה, עם חלום החקלאות היהודית. זה היה עוד חלום מופשט לגמרי. עדיין לא קשור עם ארץ־ישראל דוקא. כי בוקי בן יגלי לא היה ציוני, אבל שני הערכים הללו: הלשון העברית והאדמה — נצטרפו בשעתם והיו לאחד. אותו סיפור, אשר נחשב עכשיו לסיפור לילדים, הניע בשעתו הרבה מאד לבבות של צעירים ומבוגרים.

וגם מארץ־ישראל התחילו להגיע איוה הדים, אשר מילאו תפקיד בחינוך הספרותי של הדור. בקטע של י. בן־צבי שהובא למעלה נזכר השם של יעבץ, שם אשר עכשיו — ללא צדק — נשכח מרבים. הוא היה אישיות תמימה מאד, במובנם של בני הדור הישן, כולו אמונה תמימה, כולו מסורת, ויחד עם זה — פייטן ומשורר, בעל טעם משופר ובעל השכלה רחבה. הוא התחיל ליצור ספרות לנוער, לילדים. אותה העבודה אשר אחר כך עשה אותה ביאליק — הוא בישר אותה. הוא עלה לארץ־ישראל, השתתף ביצירת ראשית הספרות העברית החדשה בארץ־ישראל. כתב מאמרים גם בשאלות הארץ ומילא תפקיד גדול בזה. כשם שאחר כך עשו זאת עתוני הפועלים „הפועל הצעיר“ וה„קונטרס“.

עם הניצנים הראשונים של גישה תמימה, מתבבת, אפשר לומר, סנטימנטלית, רגשנית, לארץ ולחזון התקופה, — קמו הכוחות הגדולים בספרות, אשר הם הם, בפטישים חזקים, הכו על נפש הדור והם הם אשר יצרו את העליה השנייה.

בלי לצטט לפעמים את ביאליק אי אפשר כלל להבין את הנית איש הדור הזה. פינסקר וביאליק, אחד־העם, ברדיצ'בסקי וברנר, ויש לצרף אליהם גם את טשרניחובסקי — אלה עמודי הספרות העברית — הם הם אשר נתנו את הדחיפות היסודיות העיקריות לדור העליה השנייה. הם הוציאו את המחשבה היהודית וגם

את המחשבה הציונית מההפשטה. הם הוציאו אותה מִמְּרכּוּזיות. הם הציגו, כל אחד על פי דרכו, את שאלות ההווה והעתיד היהודי. בחריפות הגדולה ביותר. הם לא הסתפקו בקביעת אידיאולוגיה לאומית, בדומה לאלה שקדמו להם. הם כבר ניגשו אל הפרט והציגו אותו עין בעין, אפשר לומר, מצח מול מצח, מול החומר הזה של החנייה היהודית. השיר „בשדה“ הוא הביטוי הראשון של היהודי אשר נתקל בגלות לא רק באַנטישמיות וברדיפות מבחוץ, כי אם בעצם החיים היהודיים כמו שהם: בריחוק מהטבע, בהיות היהודי גר, בהיותו נטול שרשים, תלוי בחסד אחרים. ומתעוררת בו התחושה שאת המצב הזה אי אפשר עוד לשאת. ביאליק לא הסתפק באותו ניב שהובע בשירים הראשונים שלו, כגון „תחזקנה“, כגון „מכתב אל אחי בציון“ או „בשדה“. הוא הלך הלאה. הוא שלל את שאלת הקיום הלאומי בגולה, על עלבונו ועל הגזירות שנגזרו עליו. הוא שלל את הגולה בכל החריפות בשיר הידוע „בעיר ההריגה“. שיר זה נכתב לרגל פרעות קישינוב. פרעות אלה, לעומת מה שנעשה במשך עשרות השנים האחרונות, הן כטיפה מן הים של צרות ישראל, ועכשיו אין אנו מתרגשים אפילו כאשר שומעים על דברים שאין כלל להשוותם אל מה שקרה בקישינוב; ולא רק לעומת מה שבא עלינו בימי היטלר, אלא גם לעומת מה שבא שנתים לאחר קישינוב, ב־1905, ואחרי־כן בימי טביחות אוקראינה, לאחר המלחמה העולמית הקודמת, ובכל זאת המאורע הזה של קישינוב נהפך למאורע מרכזי בהיסטוריה היהודית. הוא נהפך למאורע גורלי בשביל הציונות. לכאורה, היו פרעות והיו גזירות גם לפני כן. אבל כשרון השכחה של היהודים הוא עצום וכביר! אנחנו עכשיו, למשל, מדברים על האַמְנִיפִצִיָה היהודית, על השחרור היהודי באירופה ועל זכויות פאילו היה זה דבר יציב וקיים וארוך בהיס־טוריה היהודית, פאילו היהודים חיו שאננים ושקטים באירופה, והיו בטוחים שמצבם זה הוא ב־קִיַיִמָא. הודעונו מאד כאשר בשנת 1881 פרצו פתאום פרעות ברוסיה או כאשר באותן השנים פרצה באופן נמרץ האַנטישמיות בגרמניה. עוד בימי ביסמרק. האמת היא, שתקופת האַמְנִיפִצִיָה באירופה המערבית ותקופת הליברליזם הגרמני היתה תקופה קצרה. ואף על פי כן היה כשרון מיוחד ליהודים לשכוח מה שקרה להם לפני שני דורות, ולא להתעמק במה שמתהווה בדור שלהם, בעוד ההיאבקות לא פסקה והזכויות לא היו מלאות, והרבה מוסדות היו סגורים בפני היהודים, ואי אפשר היה להם לקבל שום משרה בצבא. ולמרות כל אלה נחרת בלבם של בני הדור ההוא, כאילו נגמר משהו בהחלט ועבר, ועכשיו מתחילים חיים חדשים.

בעצם, בין הפרעות של 1881 ופרעות קישינוב עברו בסך הכל 21—22 שנים. ואף באותן השנים היו כמה נסיונות של פרעות. ואף על פי כן נודעו העולם היהודי מפרעות קישינוב כמו שלא נודעו מהפרעות הראשונות. הסיבה לכך שבינתים קמה תנועה ציונית, נתעוררו המוני יהודים, הקשר היהודי נתחזק יותר מאשר בזמנים הקודמים, וקישינוב — נתנה לאדם היהודי דחיפה גדולה למחשבה על עתידו.

למשל, המשורר דויד פינסקי — סופר עברי־יהודי מפורסם, אשר היה אחד מאבות תנועת הפועלים היהודית, אחד האנשים המחנכים את הפועל היהודי והמגלים את הפועל היהודי, ואשר היה בנעוריו חבר נאמן ל„בונד“, — עם מאורעות קישינ׳וב כתב דרמה „משפחת צבי“, שהיתה בשעתה מפורסמת מאד, כמו „בעיר ההריגה“, ובה מתוארים בני הדור ההוא: הצעיר הסוציאליסט והצעיר הציוני וההורים והשמש היהודי בבית־הכנסת, המוסר את עצמו על קדושת השם כדי להציל את ספר־התורה. פתאום — ראייה חדשה של המציאות היהודית, המכירה לא רק את הפועל ונותן־העבודה, אלא מכירה את האחדות היהודית בפגישתה הסרגית ובאפיה הגיבורי, ההירואי.

שתי שאלות גדולות העמידה קישינ׳וב בפני הדור. האחת — שאלת ההגנה והכבוד הלאומי, ההתקוממות נגד העלבון הזה להתחבא כעכברים, לברוח, לראות אחים פצועים ומופכים ואחיות אנוסות, בלי יכולת להגן עליהם. ומבחינה זאת נתנה קישינ׳וב את הדחיפה הגדולה לצעירים יהודים להתגונן ולעמוד על נפשם. גם עצם מאורע קישינ׳וב, גם השיר של ביאליק וגם גורמים אחרים נתנו את הדחיפה להגנה עצמית, אשר אילמלא היא לא היה קם „השומר“ העובד היהודי, הפועל השומר העברי בארץ. גם אחד־העם ודובנ׳וב, שהיו אנשים לא צעירים ומתונים, חיברו באותה תקופה כרוז אשר קרא להגנה עצמית. קישינ׳וב גם גרמה לכך שהופיע, בפעם הראשונה בתולדות הגולה, צעיר יהודי אשר נקם את כבוד ישראל — פינחס דשֶׁבֶסְקִי. זה היה צעיר יהודי אשר לא יכול היה לשאת את העלבון שבדבר הזה, את השתיקה, והוא, כמעט בלי אורגניזציה, רק בידיעת חברים מספר, מצומצם מאד, בלי כל עזרה, קיבל על עצמו להרוג את קרושׁבן, המסית הראשי של פרעות קישינ׳וב. הפגיעה בקרושׁבן היתה קלה מאד. אבל דבר הנקמה הזה עבר כחשמל את כל צעירי הדור. פינחס דשֶׁבֶסְקִי נשפט לעבודת־פרך.

שנה לפני כן היה גם כן מעשה־נקמה יהודי. זה היה המעשה של הפועל היהודי הירש לֶקְרֶט. לקרט לא התכוון לנקום את כבוד עמו. הוא גם לא קיבל חינוך כזה. זה היה פועל יהודי, מהפועלים המאורגנים הראשונים, אשר לא יכול היה לשאת את העלבון שהגנרל־גוברנ׳טור של וילנה החליט להלקות את המפגנים של האחד במאי, והוא — בלי ידיעת ההסתדרות שלו, „הבונד“, אפשר לומר גם בניגוד לצוֹנ׳וֹן — הלך ועשה את המעשה הזה של נקמה. גם הוא לא הצליח בירייתו, רק פגע, ושילם בעד זה בחייו.

גם הנקמה של לקרט היתה לה חשיבות לאומית. בלי שלקרט התכוון לכך. עצם הדבר שפועל יהודי מרים את דגל המלחמה ונותן על זה את חייו — גילה שיש פוחזות בעם שאינם יכולים להשלים עם עבדות. ואותה הסתדרות ה„בונד“, אשר לקרט היה חברה והתנגדה למעשה הזה, השתמשה במעשה־הנקמה שלו לתעמולתה. ה„בונד“ לא גרס נקמה, וזה היה בניגוד לתיאוריה שלו. על כל פנים, הוא היה רחוק

מאד מנקמה לאומית. פינחס דשֶבֶסקי היה הביטוי הראשון של התפרצות יהודית רבולוציונית תוך הכרה לאומית גדולה. גם הוא היה מטיפוס אותם הבחורים היהודים. כדוגמת טרומפלדור. הוא בא מעיר דרומית. ממשפחה טמועה מאד, אבל הוא דבק בעומק הנפש בתנועה הציונית ונשאר נאמן לה כל חייו. גם לאחר שיצא מבית-הסוהר, גם בתוך רוסיה הבולשביסטית.

השאלה השניה, הקשה מאד, שעוררו את הפרעות בקיישוב, ואשר עליה לא היה מי שיתן תשובה, היתה השאלה: מה יהיה עלינו? מה יהיה על ההמונים היהודים? כבר נמצאו אנשים באותו זמן אשר ראו את קיישוב לא כמאורע בודד, אלא כאזהרה גדולה, והיא הועמדה לסני המציאות היהודית בכל ענותה ודרשה תשובה. ובפי הציונות לא היתה תשובה.

פרעות קיישוב אירעו ב־1903. זה היה שש שנים לאחר הקונגרס הציוני הראשון, כתשע שנים לאחר ההתגלות הראשונה של הרצל עם „מדינת היהודים“. קשה למסור לדור של עכשיו מה היתה הופעתו של הרצל בחיים היהודיים. דומה הדבר, כאילו בתוך אפלה גדולה פתאום מאירה השמש! אני משתמש בציור הפשוט ביותר, אבל הוא הוא הציור המוסר את הדבר הזה. במשך שנים רבות חיו המוני יהודים בלי ראיית משהו באופק. מובן, היו אנשים שהאמינו כי ברוסיה יבוא שלטון חדש, העריצות הרוסית תפול והיהודים יקבלו זכויות. היו קבוצות קטנות שהאמינו כי תבוא מהפכה סוציאלית, ושום שאלות יהודים לא תהיינה עוד. אבל אלה היו ענינים תיאורטיים של קבוצות קטנות. זה לא נגע לאויר החיים היהודיים.

החלום של חובבי־ציון אף הוא היה של מעטים ומשפילים בעם. מה שפילה את האפלה הזאת והדליק אור גדול ולכל ילד יהודי הגיע — זה היה החלום של הרצל. אין בידינו לנתח, באיזה אמצעים נעשה הדבר, — מה ירע העולם על הרצל? — יהודי, פיליטוניסט, יושב בוינה וחולם חלום. אבל כל צעד שלו וכל פגישה שלו עם אנשי השלטון בעולם (דברים אלה שאינם כל כך חשובים) — כל זה לבש ארגמן, כל זה פתאום הגיע קודם כל לכל הלבבות, וכל זה נתלבש בלבוש אגדה של חירות, של קוממיות, של כבוד מלכים. והגעגועים האלה לקוממיות, לחיי כבוד בעולם — פתאום מצאו את ביטויים.

היו געגועים בהיסטוריה של הדורות האחרונים לקוממיות. משה מונטיפיורי — יהודי עשיר, פילנטרופ, באנגליה, גם לו היה חלום של ארץ־ישראל, אבל הוא לא ירע לגמרי מה לעשות בו, והוא ביוזבו את עצמו, — גם הוא הצטייר בלב היהודי כחזון של קוממיות. גם לקל חלם על דגל המרד היהודי ועל כך שהוא יצא בראש היהודים וישחרר אותם. אבל חזון זה טרם נדלק ולא הגיע להכרתו של הדור כתופעה בעלת ערך. היחיד אשר גיבש בעצמו את כל הכוח הכפיר והעצום של הרצון המוחלט ושל הביטוי הכובש־עולמות — היה הרצל. הוא ראה את השאלה בכל היקפה כשאלה גדולה מאד. לא ראה אותה, אולי,

בהיקפה הפנימי. הוא לא ידע את הכוחות הרחניים המרובים בלב היהודי ולא ידע לתת להם ביטוי. אבל הצורך להוציא את היהודים מעניינים הכלכלי הצורך להוציא את האדם היהודי מעלבוננו ושעבודו — שני הדברים האלה הצטרפו מאד אצלו. ולכן לא ראה את הנקודה העיקרית לא בהתישבות ארץ-ישראל ולא בהתישבות ארגנטינה, פי אם ראה אותה בחזון הגדול של עצמאות יהודית והגירה יהודית גדולה.

פ ר ק ר ב י ע י

המעט הזה שאמרתי לכם על הרצל איננו מתכוון למצות את הענין. ובינתיים נעשה מעט מאד בסוגיה זו, ועדיין לא למדנו כיצד להשתמש בהרצל. כחומר חינוכי, לא רק בדמותו, אלא גם בדבריו ובכתבתו.

ועכשיו אפנה לצד השני של המטבע. אם במשך השנים הראשונות של התנועה הציונית — הרצל הוא שנתן את התנופה הגדולה ועשה את הציונות בפעם הראשונה לתנועה עממית, — הרי לאחר כמה שנים נתקל בקיר. הוא רצה להתחיל את מעשה הפתרון על ידי יצירת תנאים מדיניים קודמים להתישבות. לכן מתח ביקורת קשה על מפעלי ההתישבות הקטנים והחלום של חובבי-ציון ושל הברון רוטשילד. הוא רצה ליצור תחילה את המנוף הגדול להתישבות. בשביל זה יצר את הבנק הלאומי ואת הקרן הקיימת לישראל. אבל הוא האמין שהמנוף הגדול יהיה: קבלת זכויות פוליטיות על ארץ-ישראל, מה שקראו אז בשם צ'ארטר. וכל עוד אין בידו הצ'ארטר חשב שלא פדאי לבזבז את הכוחות והמרץ על מפעלי התישבות, אשר ממילא יהיו קטנים ואולי גם נדונו לכשלון ורק יזיקו לתנועה. וברובה זו התחנכו אז האנשים הצעירים בציונות.

וכאשר באה שאלת קישיונו נתגלה שאמנם ביום מן הימים תקום ארץ-ישראל. אבל מה יש לעשות היום? — הכרה זו, שבינתיים אין תשובה לשאלת הגולה — היא שיצרה את המשבר הגדול בציונות. כי באותו זמן בערך כבר הוברר שהרצל לא הצליח הצלחה מדינית, שלא ניתן לו מה שהוא ביקש, והוברר שאין תנאים לבנינה הקרוב של ארץ-ישראל. גם כוחות אגון. אין מה לומר להמונים. הם בורחים לאמריקה. הציונות עומדת חדלת יסע.

וזאת היתה הפגישה הראשונה של הציונות עם שאלת היהודים, מתוך חוסר פל יכולת של ההנהיה הציונית לתת משהו לעם היהודי. עובדה זאת קבעה את גורלם של רבים מאד בתנועה הציונית. רבים עזבו את המערכה לגמרי. רבים התיאשו. ימים הסתפקו בלא פלום (היתה מין נאמנות לציונות, אשר הסתפקה בלא פלום). רבים חיפשו דרכים חדשות. או באה הסיסמה — א ו ג נ ד ה !

אמרו: „נמצא איזו מדינה שהיא, ארץ אליה ניעגן. ואחר כך — גם ציונות.“ והיו שאמרו כי אחר כך שוב לא יהיה צורך בציונות. ואז התחילה תנועת הטרנס-ריאליזם. פרץ ויכוח, כמו שאמר הרצל על עצמו: „הויכוח על איגנדה עובר בתוך לבו של המנהיג“, והוא לא האריך הרבה ימים אחרי זה. משבר עבר בנפשו של כל אחד באותו דור, אשר צריך היה לשאול את עצמו: מה עושה הציונות ועל מה היא עונה.

התחיל אז הויכוח הגדול בין „ציוני-ציון“ ובין אוגנדיסטים. „ציוני-ציון“, מתוך הרגשה היסטורית ונאמנות, שמרו על הרעיון הציוני בטהרתו, כלומר: ארץ-ישראל (אבל אי אפשר לומר ש„ציוני-ציון“ ידעו איזוהי הדרך, מה לעשות בשביל ארץ-ישראל). החוג המיושב, הבעל-ביתי, הסתפק בכך. הוא ראה שעברה איזו סערה גדולה; היה איזה חלום, חלום מדיני גדול. החלום הזה פג וחוזרים אל השוקת הדלה. הדור הצעיר, חניך הספרות העברית החדשה, לא יכול היה להסתפק באוסף הפרוטות הדלות בשביל הציונות, בשמירת אמונים סתם. שמירת אמונים — כאשר אתה יודע שהכל בורח ממך, מתפחש לך, הכל מתפורר, — לא הספיקה. הדור הצעיר מוכרח היה למצוא לעצמו את התשובה.

נראה עתה מה היו ההשפעות האחרות על בני הדור ההוא: לא השפעות ציוניות, כי אם השפעות כלליות, מן החוץ. אני מתכוון להשפעת רוסייה, השפעת הכוחות המהפכניים הרוסיים, הסוציאליזם בצורתו הרוסית.

מאז יצאו היהודים בגולה, גם בהיותם לגמרי סגורים בחומות הגיטו, לא עמדו מעולם מחוץ להשפעותיו של העולם החיצוני. עתים היו השפעות חזקות יותר, עתים חלשות יותר. היו זמנים שהיהודים היו מסתגרים בתוך הגיטו, חיים יותר את חיי עצמם; והיו ימים שהגיטו נפתח והם חיפשו מגע עם העולם. הדבר היה תלוי בגורמים שונים. גם בתוך ארצם נמצאו היהודים תחת לחץ גדול של השפעות אחרות. ההיסטוריה שלנו מימי החשמונאים היתה מלחמה עם עולם זר. השפעת היונות לא פסקה, על אף נצחונם של המכבים. ובתפוצות הגולה ביחוד נמצאו היהודים תחת לחץ שז הרבה אתמוספירות.

בכל תקופת הפריחה היהודית בספרד, למשל, היה מגע קרוב מאד בין התרבות הספרדית השלטת ובין היהודים, והשפעתה עליהם היתה גדולה מאד. היהודים נכנסו אליה ומילאו בה תפקיד גדול, וגם הביאו מפירותיה אל התרבות היהודית. כל זה נפסק אחרי-כך. כי באה איזו התפרצות וולקנית והרסה את קן הנמלים אשר היהודים בנוהו, וממילא לא המשיכו בזה הדורות הבאים. היתה לנו שירת ספרד. יחד עם נפילת היהדות הספרדית נשתתקה. היתה פילוסופיה של יהודים בספרד. גם היא נפסקה — עם גירוש ספרד. אפילו לגבי התנועות היהודיות המקוריות ביותר (כגון הקבלה) מוצאים חוקרים. שבמידה ידועה התאימו לזרמים רוחניים אשר פעלו בעולם החיצוני (ומאידך — גם הלא-יהודים הושפעו הרבה מן היהודים. היו כמה וכמה

אידיאות רוחניות אשר היהודים היו אלה שהעבירו אותן לעולם האירופי. אבל היהודים, בצורות שונות, קיבלו השפעה גם מהעולם החיצוני).

תופעה זו הומרצה במידה מרובה במאה ה־19, בזמן שהיהודים נמצאו כבר במגע קרוב, גם כלכלי גם חברתי וגם לשוני, עם העולם החיצוני. התנועה הציונית בצורתה כמו שהיא, עוצבה למעשה בארץ אחת. מובן, הציונות היתה גם באמריקה וגם בגרמניה ובארצות אחרות. אבל הציונות, כתנועה רבת־עם, עוצבה ברוסיה. וברוסיה, עוד עשרות שנים לפני שקמה התנועה הציונית, התחיל המגע עם העולם הרוסי. היתה זו תקופת־מגע לא כל כך ממושכת. כי היהדות הפולנית נמצאה תחת השפעה פולנית ורק במידה מועטת — תחת השפעת הרוסים. אבל בסוף המאה ה־18, בימי יקטרינה, נפל הרוב הגדול של יהדות מזרח־אירופה תחת השפעה רוסית, וזה היה ראשית המגע. תחילה היה המגע דל ופרימיטיבי, כמו זה שלנו עם הערבים. אבל עם הופעת ההשכלה ועם התגברות התרבות הרוסית התחילה ההשפעה הזאת להיות ניכרת מאד מאד בחיי היהודים. היא היתה ניכרת לא רק לגבי אלה אשר ביקשו להיטמע בתוך הרוסים. גם אלה אשר חיו חיים דתיים לאומיים הושפעו במידה רבה מהאופי של העם הזה, מהכוחות השולטים בו, מתרבותו, מספרותו.

העם הרוסי נכנס לחיים התרבותיים של אירופה, אפשר לומר, אחרון בין העמים. במשך מאות שנים היה העם הרוסי משועבד כל מיני שעבודים. הוא היה, למשל, משועבד לתתרים במידה גדולה מאד; הוא היה משועבד בצורות שונות לעמים צפוניים: לשוידים. הוא סבל מהגרמנים. הוא היה מפוחד ומפוחד לשבטים, לנסיכויות שונות, ונחשב היה לעם מפגר ביותר. הוא היה גם נתון לא רק לשעבוד זרים, כמו התתרים, אלא גם הרבה לשעבוד עצמי. שום עם באירופה במאות השנים החמש־עשרה עד השבע־עשרה כמעט שלא היה בו שלטון עריצות כזה כמו בתוך העם הרוסי. אזכיר בזה את המלך איין האיום, שהיה המפלצת במלכי אירופה, סמל הטרור. אפילו אותן הרפורמות שנעשו ברוסיה, כל התקרבות לאירופה, יותר מאשר נעשתה על ידי ריבוי השכלה, נעשתה ביד עריצים. פיוטר הגדול היה הרפורמיסט הגדול של רוסיה, אשר, כמקובל לפי ההיסטוריה, „קרע חלון לאירופה“. אבל באיזו יד־עריצים נעשה הדבר הזה!

העם הרוסי נכנס אחרון להשפעת התרבות המערבית. השעבוד של האכרים נמשך אצלו עד 1861, זאת אומרת, במחצית המאה ה־19 עדיין היה קיים ברוסיה משטר גמור של אכרים צמיתים. המלך ניקולאי הראשון, המלך האחרון לפני שחרור האכרים, הפיל את חתימו על כל אירופה. זה היה המבצר של הריאקציה האירופית. וכמו שלפעמים קורה בהיסטוריה של עם, נפגשים שני זרמים, שתי מגמות וגם שכבות לאומיות שונות. אם העם הרוסי היה המפגר ביותר בין עמי אירופה. הרי מאידך, יצר המשטר הזה של עבדות שכבות אשר היו להן השהות, הפנאי, האמצעים. כדי להגיע למדרגה הגבוהה ביותר של תרבות. זוהי באמת אחת הסתירות

הסרגלות שהיו בגורל האינטליגנציה הרוסית. האמנים הגדולים של רוסיה, כמו טורג'ניב וטולסטוי, היו בעלי אחוזות. השעבוד של דורות נתן להם אפשרות ליצור את הפרחים העדינים ביותר של התרבות האנושית. הרצן — מגדולי המרדנים — היה בן לבעל-אחווה גדול והוא יכול היה לעשות את עבודתו המהפכנית אחר כך באירופה, כמהגר פוליטי. על חשבון עצמו, מתוך אותם הנכסים אשר השאיר לו אביו בעל-האחווה.

השכבה האינטליגנטית הזאת הרגישה מאד-מאד בסתירה העמוקה הזאת. היא הרגישה בחטא שבקיומה. היא רחשה שנאה עמוקה לממשלה משעבדת, למשטר שלה. מובן שהיו חלקים גדולים אשר נכנעו, אשר הסתגלו לחיים, התחילו בגיל צעיר במרדנים הסתגלו אחר כך. אבל היו גם כאלה אשר הלכו עד הקצה וגמרו את חייהם בעבודת-פרך או בבריחה או בבריחה לאירופה, התחבאו כל ימי חייהם מתגרת העריצות של השלטון.

ראשית המהפכנות הרוסית חלה ב־1825. זה היה המרד של הדקבריסטים. אלה היו קבוצה של צעירים חולמי חלומות, שלא ידעו אולי גם מה הם רוצים בדיוק. אליהם הגיעה השמועה על המהפכה הצרפתית, הגיעה הספרות של גדולי האוטופיסטים. והם אולי הראשונים שניסו להביע את שיא המאניים האנושיים במרד הבלתי-מוצלח שלהם. אבל הוא פתח את הדף החדש בהיסטוריה הרוסית. חולמי חלומות אלה תלושים היו מקרקע ארצם, כי לא היה להם מגע עם ההמון הרוסי. הם היו „פאניצ'י“ — בני-אדונים — והאכר הרוסי פחד מפניהם לא פחות מאשר מאנשי השלטון. תרבותם היתה אירופית, צרפתית. למשל, בעל-אחווה שרצה ליצור לו אחווה מודרנית, הביא סוסים מאנגליה, הלביש את העבדים שלו תלבושת אנגלית, החזיק טבח למטבחו מפריס ואומנת צרפתית לילדים. זאת היתה עצם ההתקרבות של בעל-אחווה כאלה למערב אירופה. את שפתם הרוסית לא ידעו. השפה המהלכת בין השכבה העליונה חיתה בעיקר צרפתית.

אבל עד היכן המרדנים שביניהם ראו דברים אשר אחרים לא ראו. אפשר ללמוד מדינמאות אחדות.

אחד המרדנים של רוסיה — פ ס ט ל — כתב חיבור על סידור המשטר לאחר כיבוש השלטון. בו מדובר גם על ענין החזרת היהודים לארץ-ישראל הקמת המדינה הארץ-ישראלית. היה בתפיסה זו משהו של חלומים הרואים דברים שאדם רגיל אינו רואה אותם. ואין זה מקרה שמתוך החבורה הזאת יצאו — מצד אחד — אנשים כמו בקונין, אשר ביקשו להרוס את כל מה שקיים בעולם, והאמינו שאי אפשר לבנות חברה חדשה אם לא יעלו באש את כל החברה האנושית וקיימת. מצד שני, יצא מתוך החבורה הזאת דוסטובסקי, אשר התחיל כמהפכן הועלה כבר לגרדום וברגע האחרון הוחלף פסק-דינו לקטורגה, ואחר כך בדרכו המדינית נעשה משענת לצאריזם הרוסי. הוא נעשה אויב למהפכה מבית. ושוב מתוך חבורה זאת

קם טולסטוי, אשר ביקש לשחרר את האדם לגמרי מכבלי מדינה ולקיים חברה אנושית רק על יסוד המוסר האנושי שלב.

כשם שרוסיה נתנה את החייל המשועבד ביותר, הנאמן והמוכן ליהרג „בעד האלהים והמלך“, בימי סובורוב או במצור של סיבסטופול (ואפשר להתבונן ולראות כיצד נשתמר הטיפוס האנושי הרוסי הזה עד ימינו), כך נתנה רוסיה מצד אחר גם את הקצה השני: את המהפכנים הקיצוניים ביותר שאירופה ידעה, זאת אומרת, אנשים אשר בקבלם איראיה של מרד היא חודרת בכל רמ"ח אבריהם, היא נעשית חלק מעצמיותם; אנשים בעלי כשרון של שלימות האופי, של מסירות-נפש גמורה, של הוצאת מסקנות קיצוניות ביותר, של הליכה בקו ישר, בלי לראות כלל אם יש בדרך גבעות, תלים, מעצורים, כשהמחשבה מכוונת כחץ מקשת אל המטרה. בדרך כלל, ההגיון של האנשים איננו כל כך מסקני. מכירים אמנם שהרעיון הוא רעיון נכון, אבל יש מציאות ואתה מתפשרים. המחשבה הרוסית המהפכנית לא חפצה להכיר בשום מציאות שהיא. היא הסכימה ביתר קלות להישבר עד היסוד ובלבד שלא להתפשר עם שום מציאות. הספרות הרוסית הבליטה את האופי של אותו איש רוסי אשר התחיל להתגלות בעצם רק בשנות ה־60—70 של המאה שעברה. הרומן „אבות ובנים“ של טורגניב מגולל לפנינו תמונה של אבות האוהבים יופי ושירה, אבל שהם חסרי-אופי ואין בהם כוח להגשים שום דבר, תמיד מסתגלים למציאות והכל הם מוכרים בעד הנזחיות שלהם; ובניהם — ניהיליסטים, אשר ביטלו תכלית ביטול את כל מה שלא נכנס לתוך חוג המחשבה שלהם. קם הדור של שנות ה־80 ואמר: חיינו הנזחים הם חטא. קיבלנו את הכל מן האפר. בזכותו למדנו, בזכותו ניתנו לנו כל תענוגות החיים. את מה שקיבלנו חייבים אנו להחזיר לעם! ומשהגיעו להכרה זו הסיקו מסקנות.

כך קיבלו את המחשבה הסוציאליסטית האירופית בצורתה הקיצונית ביותר. הם חשבו שילכו להטיף את רעיונם זה לעם והוא ישמע להם, יכיר בצדקת הרעיון — הכל יבוא בשלום על מקומו. אולם העם לא שמע להם. לבסוף נכחו לדעת כי ההליכה אל העם אינה פועלת. הנה הולכות בנות גרפים ונעשות לאחיות רחמניות, חובשות, טבחיות ומשרתות כדי להתקרב אל העם ולהשפיע עליו, והולכים בחורים מהאוניברסיטה ונעשים סבלים, עגלונים ומוכרים חוברות לעם, וההיסטוריה הרוסית איננה משתנית. אולי נרכשים יחידים לרעיון. אולם הכלל, העם כולו, אינו משתנה. אז באה המסקנת: האסון הוא במשטר. המשטר הפוליטי המדכא — כל זמן שלא נפיל אותו לא ישמע לנו העם ולא נוכל לפתח את עבודתנו החינוכית.

הם האמינו כי הפלת המשטר הפוליטי תיתכן בדרך הפחדה, הם חשבו כי על ידי טרור אפשר להפיל משטר, ואנשים אשר חלומם היה רק אהבה, אנשים אשר בחייהם הפרטיים חשבו על קדושת חיי האדם נעשו למארגנים הכי-מתוחבלים, למארגנים היותר נמרצים, היותר הרפתקניים של מלחמות באישי המדינה, מתוך

אמונה גמורה שאי אפשר להשיג שום תוצאות חיוביות ברוסיה בלי להשתמש בשיטה זאת.

אולם שיטת הטרור, במובן ההיסטורי, השיגה את ההיפך מזה. הטרור הביא להגברת הריאקציה ודחה את ההתפתחות הפרוגרסיבית של רוסיה לעשרות שנים. אבל אנשי התנועה הזאת („נרודניה ווליה“) כל כך האמינו בנכונות רעיונם, שגם לאחר המשבר שבא בעקב הטרור, שמרו אמונים לתנועתם במשך שנים רבות, לא רק בתיאוריה, אלא גם בדרך חייהם, וגידלו דור צעיר שהלך בדרכם. הלא היא המפלגה החדשה — ס. ר. (סוציאל-רבולוציונרים) — שגם היא חונכה על האמונה שהטרור הוא מכשיר גדול בתולדות השחרור.

נגעתי בכל זה לא לשם הסברת הבעיה של רוסיה, אלא בשביל להסביר באיזו מידה היה כוחה של תנועה זו תקיף בחוגים מסוימים ברוסיה (אמנם רק בחוגים מעטים). ובאותה מידה שהיא חדרה למוסדות ההשכלה הרוסית, לבתי-ספר למורים, היא חדרה גם אל הפועל היהודי, והיא עיצבה בהרבה את דמותו של הצעיר היהודי באותו דור, הלהיבה את נפשו, לא פחות מהתנ"ך והסידור והתפילות וספרי המוסר היהודיים, והוסיפה לו את יושר הקו, את המסקניות המוחלטת: את המכסימליזם, אשר העיקרון שלו היה אומר: י קו ב ד ין ה מ ה פ כ ה א ת ה ה ר ! הצעיר היהודי גם בזמן שלא קיבל את ההשקפות הרוסיות על המרכסיוזם ועל עניני רוסיה, בזמן שראה את הצלת העם היהודי במולדתו, ולא בתוך רוסיה — קיבל במידה לא קטנה את השפעתן. וזה שיצר אותו אופי מיוחד של אותו דור צעיר, אשר היהדות הרוסית חששה לו, אשר בגללו נעשה הסטודנט היהודי הרוסי למשהו מיוחד ומאיים. גם הספרות העברית של הדור ההוא, הדור של ברנר, גנסין ושופמן, ובמידה ידועה גם דורו של ביאליק, הושפעה במידה רבה מן התרבות הרוסית-היהודית, אם ספרות ההשכלה הראשונה היתה מושפעת מהספרות הגרמנית, ולא רק בגליציה. אלא גם בליטה, — הרי הספרות העברית המאוחרת יותר, החל מליילנבלום, הושפעה במידה רבה מן הספרות הרוסית.

רבה מאד היתה ההשפעה הזאת — השפעת האופי, התביעה התקיפה, החומרה המוסרית האומרת: „בחרת דרך אחת — אסור לך להתחרט!“ האדיאיה מחייבת, האדיאיה מטילה מצוות חמורות מאד.

כוח הלחץ של המהפכה, התפיסות הסוציאליסטיות אשר שלטו בעולם הרוסי — היה בהם תוכן חשוב, היה בהם ברק. לא רק צעיר יהודי זה שעבר למחנה השני הושפע, אלא גם זה שנשאר במחנה הציוני לא נשאר אדיש למחשבה הסוציאליסטית, לא כמו שהיה דור הציונים הראשון, אשר הבעיות הסוציאליות לא עניינהו. הוא אמנם שנא מאד עריצות ושנאת ישראל וחלם על משטר כמו באנגליה, של חופש עתונות, חופש מחשבה, אבל לא יותר מזה. והעברות הסוציאליות לא פגעה בו כלל. הדור הציוני השני, הדור שגדל בתקופת תנועת המהפכה, הושפע מאד ממנת

גם עצם החומר האנושי כבר היה שונה. כי בינתיים שונו גם התנאים הכלכליים בתחום המושב היהודי ברוסיה. נמצאו צעירים שחיפשו עבודה. חלק ניכר מהם היו תלמידים בבתי־ספר תיכוניים, או מתלמדים שלא נכנסו לבית־הספר וצריכים היו להתפרנס משיעורים של פרטות וללמוד גם יחד; והיו בחורי־ישיבה שעזבו את הישיבה ולא מצאו את דרכם בחיים. בדרך כלל, רובו של דור זה היה טיפוס של פרולטרני רוחני, אשר אין לו אחיזה בחיים, ולא יכול היה להיות אדיש לסבל הגדול של האנושות, כמו אותם בעלי־הבתים הראשונים, בראשית חובבי־ציון. הן לא יכול היה להמשיך את פרנסות אביו, לא מבחינה כלכלית ולא מבחינה רוחנית. גם מטעם זה הוכשר הדור היהודי הצעיר לקלוט את המושגים של הסוציאליזם הרוסי. לפעמים אפשר לקרוא בזכרונות של פועלים בארץ־ישראל שחשבו את עצמם לאנטי־סוציאליסטים מוחלטים, משום שהם איחדו את המושגים של סוציאליזם יחד עם התבוללות. אבל מי שדיבר אתם על איזה ענין מעשי נזכח שגם הם ראו את הדברים כמו סוציאליסטים אף שלא הודו בכך.

אם נעיין בסוגיה (אשר אעמוד עליה במיוחד) של יצירת הקבוצה ונרצה לדעת, מי היו ראשוני הקבוצה, נפיר באיוז מידה, בלי דעת מנין, הם קלטו כחשבות סוציאליסטיות עולמיות וכאשר הגיעו לארץ פעלו לפי רוח זו.

הצעיר היהודי הציוני חייב במידה מרובה על אפיו לתרבות הרוסית, שנתנה לו שני דברים: גם דמות האדם המגשים, הנאמן למה שהוא אומר, אשר פיו ומעשיו הם שוים; וגם אידיאות פוליטיות וסוציאליות מסוימות, אשר הדור הראשון באותו הזמן היה מלא מהן.

הצעיר היהודי הציוני נפגש לא רק עם הסוציאליזם הספרותי. הוא נפגש גם במחיצתו הוא, גם בביתו בעירתו, עם גילוי מסוים של סוציאליזם — עם תנועת הפועלים האנטי־ציונית, כלומר, עם מה שקראו אז ה"בונד". תנועה זו, כגורם עממי, נוצרה באותה שנה שנקרא הקונגרס הציוני הראשון, והיא הופיעה ככוח פועל ומושך בתוך הרחוב היהודי. קורה כי שתי תנועות שונאות זו את זו ורבות זו עם זו ובכל זאת הן מושפעות אחת מחברתה. ולא מעט הושפע הצעיר היהודי — זה אשר עתיד היה להקים את "פועלי־ציון", "הפועל הצעיר" — בהליכותיו ובשיטות פעולתו מה"בונד". וגם ביחסיו החברתיים הושפע — לטובה ולרעה כאחת.

בר ברוכוב אמר פעם דבר יפה מאד: "ל.בונד" יש הרבה זכויות. נקים לו בארץ־ישראל מצבה". וכאשר הוצאתי את ספרו של לנסין אמרתי לעצמי: אני עכשיו ב"עם עובד", מקיים את הצנאה של ברוכוב. אנחנו ננהוג ב"בונד" לא כמו שחם נוהגים בנו. לא טשטוש והטלת דיבות וגינוי. אנשי ה"בונד" לא היו מסוגלים לשום משפט היסטורי צודק ביחס אלינו. לא מעטים מאנשי ה"בונד" הודעונו כאשר הרצל מת. אבל בספרות ה"בונד" לא תפירו שום סימן לדבר הזה. בימי אונגדה היו, בקולוארים של הקונגרס, יושבים ממנהיגי ה"בונד", והם היו מזועזעים מזה

ש ציונים יכולים לנתר על ארץ־ישראל. אבל הם לא היו די אמיצים כדי לגלות את יחסם הפנימי הזה. לא כך ננהוג אנו עם ה„בונד“. אבל יחד עם זה אסור לנו לטשטש את עולם הניגודים העמוק אשר בינינו לבין ה„בונד“ ובין תנועתנו לבין התנועה הבונדאית בכל גילוייה. אסור לנו לטשטש את זה, כי דרך זו היא אמצעי חינוכי רע.

יש ויכוחים שהם בשבילנו כבר הסתיימו, ואנחנו לא נכניס בזה אולי עכשיו את המרירות האישית. שהיתה מצויה בימים ההם (אף כי יש תופעות היסטוריות המתגלות בצורות חדשות. כפי שאומרים: „ובני קורח לא מתו“, ואפילו פעת עדין מנהל ה„בונד“ חתירה מחוסרת אחריות נגדנו. ובמקום שלבו יכה אותו מדוע הפקיר יהודים שם, מתוך שנאתו לארץ־ישראל, מדוע לא הבין כל הימים את הפרובלימה של הגירה יהודית ולא השתדל להציל עוד מיליון יהודים לאמריקה. — במקום לחשב את חשבונו ההיסטורי, הוא עד עכשיו קופא על מושגיו הקדומים). יש יסוד עמוק לויכוח הזה, כי הוא מאיר לנו את דרכנו מאז. אבל הוא אינו צריך לסמא את עינינו עד שלא נראה איזו שליחות היסטורית גדולה מילא ה„בונד“, גם במובן החיובי. כמו שהויכוח שלנו בין עברית ואידישיזם, שאף הוא היה אחד הויכוחים המרים שהתנהלו בינינו ובין האידישיסטים בזמנם, אשר הראו קוצר ראייה היסטורית אצל יהודים, אינו יכול להעלים מעינינו שעצם דבר יצירת הספרות היהודית מילא תפקיד גדול בחיי העם היהודי, בדור האחרון הזה, ונתנה גם לאדם הצינוני הרבה. העניינים שלנו מסובכים הם למדי, ואם אנחנו רוצים להבין אותם צריכים אנו לחדור לנפש של המתנגד, להכיר מה עשה, להבין מה פעל וגם לראות במה היה הליקוי הגדול שלו.

פ ר ק ח מ י ש י

שעה זו אני רוצה להקדיש להכרת הסוציאליזם היהודי הבלתי־ציוני והאנטי־ציוני. הספר „זכרונות וחניות“ מאת המשורר אברהם ליסין מכיל תעודות אמיתיות של אחד מאבות ה„בונד“, אשר גם חשב את מחשבתו של ה„בונד“ וגם נאבק אתו הרבה, עד שבשנים האחרונות התרחק ממנו. בכתבי נחמן סירקין יש מאמר אחד שלו בויכוח עם ה„בונד“, גם במבוא שלי לכתבי סירקין שם יש פרק מוקדש להתגלות הסוציאליזם אצל האינטליגנציה היהודית, בפרט אצל הסטודנטים.

אינני מדבר על הסוציאליסטים היהודים באירופה שמסרו את עצמם לתנועות הפועלים הגרמניות, הצרפתיות, אלא על אלה אשר צמחו מתוך ההמונים היהודים, שחיו ברוסיה, ליטה, פולין וגליציה. ראשית הסוציאליזם אצל היהודים קשורה

עם אהרן ליברמן, עורך „האמת“. בשנת תרל"ו (1877) הורם הנס של סוציאליזם תנועתי על ידי צעיר עברי בשם אהרן שמואל ליברמן, הוא התחיל את זה לא באידיש, כי אם בעברית. כי בנפשו חיתה הרגשה עברית חזקה מאד עם אהבה לעברית ועם סוציאליזם קוסמופוליטי. לא תמיד מצא את הדרך הנכונה, אבל הוא חיפש אותה במגמה מנוגדת לחבריו. הסוציאליסטים היהודים, שהיו מתבוללים גמורים או שחשבו על תנועה סוציאליסטית ולא מדדו כלל את היהודים במידה של אנשי־עבודה; ואף אם נמצאו בהם כאלה שחשבו שהיהודים רשאים לא רק לעזור לאחרים, אלא לחיות סוציאליסטים בעצמם, חשבו שעל כל פנים צריכים הם לדבר אידיש, ולא עברית. ליברמן היה אחד הסוברים העברים המזוהרים והוא החל לבנות את הסוציאליזם היהודי, אלא שחיינו נקפדו מהר מאד. מה יכול היה להיות גורלו אילו היה ממשיך בפעלו? יתכן שהיה סופו כסופו של יחזקאל — חזב ציוני; או שהיה עוזב אותנו כמו רבים מחבריו.

הסוציאליזם בין היהודים היו לו שלבים אחדים. היו צעירים יהודים שלא הסתפקו בהפצת השכלה בעם, אלא בשאבם את האידיאות הסוציאליסטיות דרך הספרות הרוסית נעשו נלהבים להן ופנו לסוציאליזם הרוסי. הם נעשו חסידים של העם הרוסי, של המוזיק הרוסי. אם האינטליגנט הרוסי חשב שהוא חייב חוב גדול לעם הרוסי, הרי זה היה נכון. אבל האינטליגנט היהודי, במקום לחשוב על חובו הגדול להמון היהודי, לאביו, חשב גם הוא שהוא בעל חוב למוזיק הרוסי, היות והם האמינו שהחקלאי הרוסי הוא הנושא את האמת הקדושה, הנושא בתוכו את המשטר העתידי הגדול, הם חשבו שצורת הכפר הרוסי תיהפך לצורה של הסוציאליזם בעולם. היו ביניהם גם יהודים בעלי הרגשה לאומית או הכרה לאומית. אבל הם לא ראו שום דרך לעסוק עם יהודים. ליברמן היה מוכן לעבוד את עבודתו הסוציאליסטית בין בחורי־הישיבה. הוא אמר: מהרופאים ועורכי־הדין והמהנדסים אין לי שום תקוה. מי שמסוגל להיות מהפכני אמיתי — זה בחורי־הישיבה. הוא בעצמו פרוליטרי, אין לו שאיפה לקרנזה. כי אם הוא לומד תורה לשמה. הוא הוא הנושא של האידיאה הסוציאליסטית בקרב היהודים.

וכאשר אדם כאהרן ליברמן היה נמצא בין מהפכנים רוסיים ובין מתבוללים יהודים, הוא צריך היה להתנצל שהוא אמנם איננו ריאקציונר, אלא שככה הוא מבין את מצב עמו ואת דרך הסוציאליזם שלו. הוא מוכרח היה לפעמים להתנצל על כך שיש לו אידיאות כאלה. המהפכנית היהודית הסיה הלפמן היתה בין חמשת האנשים שנתלו בגלל רצח הצאר הרוסי אלכסנדר השני. לאחר היאסרת החזיקו אותה כמה חדשים בבית־הסוהר, פי היתה הרה, עד לדתה, ואחר כך מתה בבית־הסוהר תוך יסורים. היא היתה משפילה עבריה והיתה חדורה רוח עברית, ובכל זאת מסרחה את נפשה למהפכה מפי שנצטיירה אצל הרוסים. דוגמה אחרת. בין המהפכנים הרוסיים היה מהפכן יהודי

אחד, שתואר גם כגיבור של סיפור רוסי מפורסם, שבו הוא מדבר בגילוי-לב ואומר: „אני עובד אתכם רק בשביל המהפכה. אני יהודי. אתכם אינני אוהב כלל וכלל. בעצם כל מחשבותי הן מחשבות הסוציאליזם המערב-אירופאי. אבל פסוציאליסט בין-לאומי אני אומר לכם: אני חי אתכם.“

והיו סוציאליסטים יהודים שנשתעבדו במידה כזאת להערצת רוסיה ולאמונה בעם הרוסי, עד שהיו מוכנים לכל בשביל להתמוג ולהזדהות עם העם הרוסי. היו מהם שהמירו את דתם — כדי שיהיה להם קל יותר לעבוד בתוך העם הרוסי (לא משום שהאמינו בישו הנוצרי), כי חשבו שהם צריכים להסיר מעל עצמם כל מחיצה שביניהם ובין העם הרוסי. ולא נמצא מהפכן יהודי אשר יגיע לידי נכונות להתקרב למסורת היהודית, כדי לעבוד בין המוני היהודים.

והדברים הגיעו לידי כך שהיו מהפכנים יהודים אשר, מתוך מסירות למהפכה, לפי תפישתם הם, השתתפו בתעמולה לפרעות ביהודים (זהו אותו החזיון אשר ראינוהו פה בארץ אצל הפרקציה, שהיתה מוכנה, מתוך מושגים מסולפים על מהפכנות, לראות במופתי ובפורעים נושאים של השחרור). זה היה בשנת 1881, בזמן הפרעות ביהודים ברוסיה, כאשר נמצאו מהפכנים אשר חשבו שפרעות ביהודים מעוררות את העם הרוסי למהפכנות. והיו יהודים אשר הדיפו פרוקלמציות ברוח זו. זאת היא אחת הדוגמאות המעטות בהיסטוריה היהודית באיזו מידה אידיאה עולמית גדולה יכולה להסתלף על ידי בני העם היהודי, כיצד יהודים נעשו כלי-שרת למעשה הרס וחורבן בהם בעצמם, מתוך מחשבה שהם משרתים בזה איזו אידיאה גדולה (יתכן שפך היה גם בזמן הנצרות. הן את האינגליזן חיברו יהודים, וספר זה הכניס את המיתוס האנטי-שמי, את המעשה ביהודה איש-קריית, שמסר את ישו איש-נצרת בעד שלושים שקל. שם מפותחת איבה ליהודים בכל מיני צורות, ורובם של השליחים הן היו יהודים!). גם הם ודאי האמינו שהם משרתים איזו אידיאה אנושית גדולה מאד).

האפיונות האלה הן רק הופעות ארעיות בתולדות הסוציאליזם היהודי. כי במידה שהאנשים נשארו בתנועה הסוציאליסטית הם פנו למקומות שונים ורחוקים. ורק מעטים מאד מבין הדור הזה של הראשונים שיתפו את עצמם בהקמת תנועת פועלים יהודית, בהגיעם לאנגליה ולאמריקה. אבל תנועת הפועלים היהודית התחילה, כעבור כמה שנים, בסוף השמונים, לאחר התעוררות חיבת-ציון, והתפתחה באופן רציני בסוף שנות התשעים ובראשית המאה החדשה עם יצירת ה„בונד“. ועד שקמה התנועה הצינית-הסוציאליסטית, תנועת „פועלי-ציון“, היתה היא התנועה השלטת בעיקר אצל הפועלים היהודים. היו פועלים יהודים מעטים אשר הלכו לפ.פ.ס. ולס.ד. הרוסית. אבל יחידים יכולים לעזוב ע.ס. יהודים שחיים יחד נשארים יהודים, גם כאשר יש להם מחשבות של התבוללות.

ה„בונד“ בזמנו עשה גדולות. עכשיו, כאשר אנחנו מדברים על ארגון פועלים, הננו רואים את הצד הפשוט: הארגון החמרי. אולם לא בזה בלבד היה תפקידו של

ה"בונד" שביקש להיטיב את תנאי חייהם של הפועלים היהודים בפינות המשק היהודי, כי אם בזה הוא פעל פעולה אנושית גדולה מאד. בחיי היהדות הגיטואית היו תקופות של דלדול רחני גדול. הדלות החמרית, המסגרת היהודית העצמאית, החומרה של הדינים, שלטון ראשי הקהל — לא נתנו לאדם היהודי להרים ראש. היו בחיים ההם הרבה מאד צדדים של יצירת דמות רוחנית מיוחדת של טיפוח תרבות מדור לדור, אבל היה בהם גם משטר סוציאלי של הרבה דלות והרבה דכאון והחשבת האדם שהוא בעל-תורה גדול או שהוא בעל רכוש. וההמונים היהודים הסתגלו לדכאון זה.

למעלה הזכרתי, דרך אגב, את ענין ה"חטופים". בענין זה נתגלתה תופעה מעמדית מרה מאד: ילדי עשירים ניצלו מן הגזירה הזאת; ורק ילדי העניים היו קרבנותיה. היו רבנים אחדים אשר נלחמו נגד התופעה הזאת ועזבו את משרותיהם, מתוך הגבה עליה. אבל רבים השליטו על עצמם את הפרנסים ואת ראשי העדה. ורק כפעם בפעם היו מתפרצות איזו תופעות, אשר הרימו את ההמונים ונטעו בהם את ההפרה שגם הם חשובים בעם, שגן-העדן קיים לא רק בשביל התקף, ואפשר להיות עני ויהודי טוב. זאת היתה זכותה של החסידות. בספרות הדרוש והמוסר ו"שאלות ותשובות" של יהדות מזרח אירופה במאה השמונה-עשרה ישנם סימנים בולטים של ניגודי מעמדות. קרה לא פעם שאנשי המוסר היו לוקחים תחת חסותם את המוני העם. אבל זה לא הגיע למדרגה של תנועה. אולם החסידות יכלה להראות שאיש ההמון הפשוט קיבל איזה שהוא סיפוק נפשי ועלה למדרגה גבוהה. שהוא יכול להיות קרוב לרב ולאנשי-תורה גדולים.

ובמובן ידוע הרוח העממית הזאת היא היא אשר נכנסה בתנועת הפועלים היהודית והרימה את ההמונים מאשפתות. הסוציאליזם היהודי לא התחיל על ידי הפועלים היהודים. הוא התחיל על ידי בחורים יהודים אשר הושפעו מן התרבות הרוסית וחשבו את מחשבותיהם בדיוק באותם הדפוסים של הסוציאליזם הרוסי. בשעה שבסוד-ציאליזם הרוסי העריצו את המוז'יק היו הבחורים והבחורות היהודיים מעריצים את המוז'יק. בזמן ששם התחילו להתיאש מן המוז'יק והתחילו להעריץ את הפועל בחרושת הרוסית — כן גם היה פה. כאשר בשנות השבעים שלט המרכסיום האידיאליסטי והסוב'קטיבי בקרב האיטליגנציה הרוסית — היה כך גם בקרב האינטליגנציה היהודית. והמרכסיום האדוק — אף הוא השפיע אחר כך עליה באופן כזה. והצעירים הללו, גם אם חשבו את עצמם כרוסים, לא יכלו בכל זאת לעבוד עבודה מעשית בין הרוסים (כי הכירו אותם מיד, והממשלה היתה תופשת אותם מיד). הם נאלצו לחיות בין יהודים. לא שהם בחרו בזה, לא שאותם ענין הפועל היהודי. רובם קיבלו את הפעולה בין הפועלים היהודים בליט ברירה. ואלה אשר יכלו לעבור הלאה — בחרו בזה. בנייהם היתה רוזה לוכסמבורג, אשר נפתחה לפניה דרך ללכת הלאה. וגם ליאו יוג'כס, חברה של רוזה לוכסמבורג, אשר התחיל לעבוד בין פועלים יהודים בוילנה. שאף למרחב והלך לס. ד. הרוסית, ולאחר שלא הצליח שם יצא לגרמניה.

ה"בונד" הוא שהביא לפועלים היהודים את מושגי הסוציאליזם, את מושגי המלחמה בניצול, את רצון הפועל להשכיל, ללמוד, להתפתח. אבל במרכז עולמם של אנשי ה"בונד" עמדה המלחמה נגד הצאר הרוסי. זאת היתה תפיסת-עולמם. זה היה העיקר. וכל מה שעשה — הוא ראה כאמצעי למטרה זאת. אי אפשר לומר שבשבילים הפועל היהודי היה המטרה. הוא היה בשבילים אמצעי למטרה כל-רוסית. הם היו אנשים ישרים, הם היו אנשים מסורים מאד לענין הפועל, מסורים מאד לענין המהפכה. הם ידעו לשלב את חייהם עם ההמונים. אבל מושגיהם האנושיים בכלל ומושגיהם היהודיים בפרט היו צרים ודלים עד מאד.

וכך באו ללמד את הפועל היהודי, והפועל למד מהם הרבה. אבל סוף סוף הם גם למדו מן הפועל היהודי. כשהם באו לחנך אותו לסוציאליזם, במה התחילו? — בלימוד רוסית. כי ההנחה היתה שאי אפשר להיות אדם משפיל בשפה יהודית. במידה ידועה — בזמנם — היה זה נכון. לרעיון שצריך ליצור ספרות באידיש לא הגיעו אלא לאחר זמן רב. בודדים — פינסקי, פרץ, ליטין — טיפחו את המחשבה הזאת. העסקנים שיצרו את תנועת-הפועלים היהודית לא חשבו על זה. כן לא עלה על דעתם כי לגבי יהודים קיימים תנאים מיוחדים.

התיאוריה שלהם היתה כי צריך להילחם עם הצאריזם הרוסי, וכאשר יפול יקבלו היהודים זכויות. או נצאו מתחום המושב אל פלכי רוסיה הרחבה והגדולה — ואשריך ישראל! שאלת היהודים נפתרה. שקיימת פרובלימה יהודית מתוך עצמה. כתוך מציאות יהודית סוציולוגית וכלכלית, שיש לה חוקים קשים מאד; שקיים ענין של הגירה יהודית כתופעה אשר אין לעכב אותה בשום החלטות; ושיכול להיות נצר יהודי ללשוננו ולתרבותנו העצמית — כל זה לא עלה על דעתם. ובמידה שהם שמעו זאת מאחרים הם ראו בזה תופעה שוביניסטית, ריאקציונית, אשר לא יתכן שסוציאליסט יהודי יסכים לכך.

הם התחילו, כפי שאמרתי, מלימוד השפה הרוסית לפועלים היהודים. כי חשבו שהמפתח הכללי, גם להשכלה בכלל, ולהתפתחות האישיות וגם לעבודה ולפעולה סוציאליסטית — היא הרוסית. חלמו שהפועלים היהודים יהפכו לתעמלנים בשביל הפועל הרוסי. לא הפועל היהודי כשלעצמו, כעובד, חשוב. ההיסטוריה של רוסיה תלויה בפועל הרוסי. והפועל היהודי יכול לשמש בשביל ההיסטוריה הרוסית — שאור שבעיסה, מעין מחמצת. האיל והפועל היהודי נלהב, מסור ומפותח יותר מהפועל הרוסי. לכן עליו ללמוד רוסית — ולצאת אל הפועלים הרוסים, ובדרך זו לשמש את המהפכה הרוסית.

ואכן, כך היה. כמעט כל השכבה הראשונה של הפועלים היהודים אשר התחנכו לסוציאליזם, התרחקה מהפועל היהודי. כל הכשרתם הרוחנית היתה כזאת שנעשו עסקנים חשובים בסוציאליזם הרוסי, או שגורו בסיביר, או שברחו ל"אמריגוציה", לאירופה, ושם נכנסו לתנועות שונות.

אבל זאת היתה אחת ההצלחות, אשר בסופו של דבר היא מופנית נגד המצליחים. כי במידה שהנערה היהודיה המתפרנסת מסריגת גרבים או מתפירה, ובמידה שאיננה פורשת ממעמדה, נשארת בתוך עמה — מתחילים להתגלות לפני צרכים יהודיים. כך התחילה תנועת הפועלים היהודית, מתוך עצמה, לקבל אופי יהודי יותר. לא מתוך רעיון ובעיות יהודיות הגיעה לכך, אלא מבחינת צרכים יהודיים. בדרך זו מוכרחה היתה התנועה היהודית הסוציאליסטית לעבור מתעמולה ברוסית לתעמולה באידיש, וליצור עתונות וספרות באידיש, וכאשר נפגשה ברחוב היהודי עם מגמות ציוניות היתה נאלצת להתנגד להן ולהתנכח עמהן. כלומר, להכיר יותר את הבעיה היהודית. כך התחילה תנועת הפועלים היהודית (כמעט נגד כננות יוצריה) להתגבש כתנועה בעלת אופי יהודי. מובן שנודמנו לתנועה הזאת גם אנשים בודדים אשר לא באו מן האוניברסיטה הרוסית, מבית־הספר הממשלתי הרוסי, כי אם מן ה"חדר", הישיבה והספרות העברית.

אבל ההצלחה הגדולה ביותר היתה לתנועה זאת לא בזה שפיתחה רעיונות חדשים או שיצרה איוה נכסים חדשים, אלא בזאת שהכניסה זרם של חשמל בתוך המוני היהודים. כמו שמצד אחד הרים הרצל את ההמונים היהודים, על ידי יצירת הקונגרס הציוני, ושהודות לכך המונים גדולים, אשר במשך דורות היו חיים פאסיביים ומדוכאים, הרגישו פתאום את חשיבותם פעם — כך צריך לומר שעל ידי הארגון של הפועל היהודי והרמתו משפל המדרגה, שהתחיל לראות את עצמו כחשוב בעולם, כבעל עתיד גדול וקשור בכוחות עולמיים, נתגלו בו כוחות עצומים. קודם כל, כוחות של חברות. אין זה מקרה שתנועת הפועלים היהודית יצרה טרמינים חדשים ביחסי חברים: המושגים ידיד ("פריינד"), חבר, אח, אחנה — מלים כאלו שנעשו שמות נרדפים לעצם ארגון הפועלים.

האדם יצא מבדידותו, מיתמותו, מהעזובה הגדולה שלו. הוא התחיל להרגיש כי חייב הוא משהו לאיזה כלל, לו הוא צריך להביא קרבן, ושהכלל הזה שבו הוא כלול יכול להפגין את פותו וגם למרוד. וזה נתן לו כוח ידוע, בתוך העיירה, בתוך הסביבה. הפועל היהודי נעשה בעל-כוח. אמנם, לא תמיד ידע להשתמש נכונה בכוח זה. לפעמים הפרינו בו מאד.

במקום הרומנים הקלוקלים שנדפסו קודם באידיש (מעין הרומנים המפורסמים של ש"ר), אשר נתנו סיפוק לאשה היהודית הצעירה בחייה העלובים, החלה להינצר ספרות יהודית ראויה לשמה, בה הופיעו אמנים גדולים וניתן בה תיאור של חיים והני. הופיע, למשל, סופר כמו אברהם רייזין, סופר מחונן מאד, פולו פרי הדלות היהודית, והוא נתן ביטוי אמיתי מאד, לגמרי לא ספרותי, לא מדומה, ובלי כל התקפמיות המצאות, לחיי הנפש של האדם היהודי מן העם. התחבב על המוני העם הסופר היהודי הגדול י. ל. פרץ, אשר הכניס לספרות היהודית את המעוף שלו, את אומץ־הרוח שלו, אשר המנהיגים והמהפכנים של הסוציאליזם היהודי לא הגיעו עדיו. הוא שאב מלוא

חפנים מתוך העולם היהודי הקדמון. הוא הראשון אשר הרים את ענין החסידות לענין חי, אם אפשר לומר, מודרני, הכניס לתוכו את מחשבותיו הגישו מקדש, כתופעה קרובה מאד ללב, לפועל היהודי. הוא גם נתן לעם את הספר שנקרא „מפי העם“, פנינים שְׁלֵלָה מאוצרות ההרגשה והחנייה היהודית ההיסטורית, והכניסם לתוך הספרות היהודית הדקה.

כל זה מילא את לבו של הצעיר היהודי, וכל זה קרא את המשכיל היהודי. האינטליגנט, שלא יחפש לו חיים רוחניים מרחוק, אלא בתוך עמו. ההיסטוריה של תנועת הפועלים היהודית, אם לגשת אליה בלי תביעות רעיוניות לגבי הדרך אשר היא הובילה (כי היא הובילה לדרך אטומה לגמרי בלי כל מוצא), היא כשלעצמה, מבחינה אנושית, מילאה הרבה דפים יפים של גבורה, של חבורה, של אומץ, של עליית נשמה. האדם היהודי בבית-המדרש ידע אולי „סעודות של-מצנה“, בשעה ש„חברת-משניות“ גמרה סדר משניות : וחסידו חבֵד, למשל, ידעו ליכוד של שמחה בייט כסליו : אבל תנועת הפועלים היהודית פיתחה את הזמרה העממית ואת המסיבה העממית.

אולם לשאלותיו, למחלתיו הגדולות של האדם היהודי — לא היה עמה פתרון. לא זה בלבד שכל רעיון של קוֹמְמיוֹת יהודית, של תחיה יהודית היה זר בשבילה — הרי גם את המציאות היהודית לא הבינה. תנועת הפועלים היהודית דגלה במלחמת-עמדות. אבל איזו מלחמת-עמדות היתה יכולה לנהל ברחוב היהודי ? בן העיירה, אותו טוליה-של-חייט, אשר עבד יהד עם שני שוליות אצל בעל-מלאכה שלו, העביר את המושגים שהוא קרא על הניצול הנורא של המוני הפועלים באנגליה, באמריקה, בגרמניה — על בעל-הבית שלו. בו הוא ראה את מקור הניצול : את נושא הקפיטליזם ראה בבעל-המלאכה אשר אצלו עבד.

חוסר כל הבנה במציאות הכלכלית הזאת, חוסר כל הכרה, שפה אין מקום רחב להישגים כלכליים-מקצועיים, כי המשק עצמו עומד על כרעי תרנגולת — כל זה החרף את מלחמת-העמדות ברחוב היהודי, אשר, לעתים קרובות, במקום השבחת מצב הפועל, הביאה עמה הריסת המפעל שבו עבד הפועל. אברהם לֶסֶין, שהיה אחד מאלה שחשבו לא רק בנוסחאות תיאורטיות, התקומם נגד מלחמת-עמדות מעין זו וקרא לה : „מלחמת קבצן-זון“ נגד „דלפון-זון“.

אולם מציאות כלכלית אחרת לא יכול היה „בונד“ לתת לאנשיו. אמנם, היתה לו שורה של הישגים ראשונים : קיצור יום העבודה, ארגון וכדומה. אבל מהר מאד הגיע לגבול. ומה היה הגבול ? — אייכולת להתקיים בתנאים פאלה. מצד אחד — עויבת המערכה. מכיון ש„הקפיטליסט“ היהודי (בית-המלאכה שלו) עמדו לרשותו בסך-הכל 2—3—5—7 פועלים, הרי לא קשה היה גם לשוליה לפתוח לעצמו בית-מלאכה. ולפעמים קרובות מאד יצא הפועל ממצב של פועל שכיר, נשא אשה ונעשה בעצמו בעל-מלאכה ו„קפיטליסט“, כביכול, ואחר כך זכה אף הוא יסדרו אצלו שביתה.

המצא ההמוני הגדול היה — ההגירה. אולם במחשבה של הסוציאליסטים היהודים היתה ההגירה דבר־מה כמעט בלתי־לינלי, בלתי־כפשי, כלומר, זאת היתה תופעה בלתי־רצויה. אמנם, זו היתה תופעה בלתי־רצויה לא רק אצל הסוציאליסטים היהודים; גם אצילי בני ישראל, כלומר העשירים הגדולים, מפיצי ההשכלה והקבלנים¹ והבורזנים וכדומה, התייחסו להגירה כאל חזיון שלילי מאד. כי כל שאיפתם היתה לקבל שיויו־זכויות, הואיל וראו את עצמם כאזרחים נאמנים של המולדת הרוסית, וההגירה מרוסיה לאמריקה מעידה כאילו על כך שאינם אזרחים כאן. מתוך הרגשה זאת, כי ההגירה היא דבר מאד לא רצוי (אף על פי שהם שמעו, כפי שמספרים, מפי אחד מגדולי צוררי היהודים ברוסיה משנות ה־80, מקורב למלכות, כי העם היהודי יחולק לשלושה חלקים: שלישי יהגר, שלישי יתנצר ושלישי יושמד בפוגרומים), הם עשו כל מה שיכלו כדי להשתיק את ענין ההגירה. ונשארה ההגירה היהודית לאמריקה מפוצלת, בלתי־מאורגנת, תלויה רק במבריחים, במוצאי־דם של המהגרים, וכל פרשת הצרות והיסורים של ההגירה היהודית — אילולי היתה לנו פאוקינוס של דם וספוגה תלאות עזות — היינו חושבים אותה לתופעה הגדולה ביותר בחיי היהודים במחצית המאה שעברה, ביחוד בידענו כיצד התעמרו באדם היהודי ובאשה היהודיה שנאלצו להגר. המהגרים היו גונבים את הגבול, כי לא היו להם פאספורטים. בין מבריחי הגבול שעסקו בדבר היו פולנים, יהודים וליטאים. והמהגר היהודי היה קרבן לכל אלה, ואותו זמן שללה הציבוריות היהודית את התופעה הזאת. גם הפועל היהודי והסוציאליסט היהודי, בין שהיה במפלגת ס.ד. הרוסית או הפולנית, בין שהיה ב„בונד“, אף הוא אמנם היה בין אלה שצדדו את חפציהם והיגרו לאמריקה, אבל בתיאוריה אסור היה לו להכיר בזה. אמנם הם הרגישו את עצמם באמריקה או באנגליה כאילו הם חברי ה„בונד“ ברוסיה. יש אצל ברנר סיפור, שבו גיבור הסיפור היושב בלונדון, בדברו על רוסיה אומר: „אנחנו כאן“. אם כי עזב את רוסיה, עדיין הוא רואה את העולם הרוסי כעולמו שלו. ומוכן שהאינטליגנט היהודי מרוסיה עוד היה מוסיף באמריקה ובאנגליה לדבר בביתו רוסית. כיון שה„בונד“ לא הכיר בהגירה לא היה לו צורך לספל בבעיותיה. אמנם, הרבה מאד בונדאים היו באמריקה, אבל את מזחם של אנשי הסוציאליזם היהודי לא העסיקה עובדה זו כלל. ואולי העסיקה אותם באופן פרטי, אבל לא נעשתה אצלם מניע למחשבתם התנועתית.

וכאן רוצה אני לציין חזיון מענין מאד: למרות מה שה„בונד“ היה התנועה השלטת ברחוב היהודי אין הוא ניכר לגמרי בכוח היצירה הרחנית שלו. לא תמצאו, למשל, בתוך ה„בונד“ הופעות של חשבון־נפש, של אמנים אשר קמו והיה להם צורך לחשב את עולמו של הפועל. אין אתם מוצאים חכמי־כלכלה יהודים אשר צמחו מתוך

¹ [עשירי ישראל שקיבלו זכויות מאת הממשלה לבנין מסילות־ברזל. מהם היו ראשי התומכים ב„חברת מפיצי השכלה“]

ה„בונד“. אין זה מקרה שאנשים מהסוג של ברוכוב. סירקין ולשצ׳ינסקי לא מתוך ה„בונד“ קמו, אלא מתוך הציונות. כמו שלא מקרה הוא שהניתוח העמוק של האדם היהודי והמהפכן היהודי מצא את ביטויו בספרות הציונית ולא בספרות ה„בונד“. אין זה מקרה שתופעות כמו ברנר וביאליק צמחו לא מה„בונד“.

למרות הפשטנות הגדולה של אנשי ה„בונד“, למרות הקירבה להמונים בחייהם. למרות הטיפוס של העסקן הנערץ מאד, שקשר את חייו לעסקנות הפועלים מסוג זה שנתן ה„בונד“ — למרות כל אלה לא נתן ה„בונד“ כמעט שום הופעה אינטלקטואלית, אמנותית, ספרותית מגובה גדול. כי הוא שלל את המקוריות היהודית. הוא הסתפק בתרגום. הוא הסתפק בהעתקה של דברים הבאים מן החוץ. הם סיפקו אותו. זה בולט אפילו אצל אנשיו הטובים. הוא לא ביקש חיי־נפש מקוריים. ובמידה שהיה שם איש כמו לנסין או כמו וייטר — אנשים שהיו להם שרשים יהודיים עמוקים מאד, וחיפשו משהו, ולא יכלו למצוא את דרכם לציונות, — הרי נאלצו לעזוב את ה„בונד“ וללכת לתעות במקומות אחרים.

השפעתו של ה„בונד“ על הנוער הציוני היתה גדולה מאד. היה דרך־ארץ בפני כוחו הארגוני, בפני שליטתו בהמונים, לפעמים — עד כדי התבטלות ידועה. היה דרך־ארץ בפניו, מפני שאצלו היה המעשה, בשעה שהנוער הציוני עדיין לא היה לו מעשה. אם הוא היה ציוני טוב, הרי הסתפק בקריאת חוברת „השלוח“, טיפל בספרייה הציונית. אצל ה„בונד“ הוא ראה אנשים אשר הדיבור שלהם אינו נמרד מהמעשה. והמעשה — לא מעשה פשוט הוא. כי אם קיבל צורה של מסירות־נפש, מחתרת. לכן קרה לא פעם שהצעיר הלאומי עזב את המחנה הציוני, מפני שהקרבתו ומסירות־הנפש שראה אצל הצד השני משכו אותו.

הוא גם מושפע היה מהמושגים והאידיאולוגיה של ה„בונד“. ה„בונד“ הורה שאפשר יהיה לקבל זכויות ולצאת מתחום־המושב לגור בעיר רוסית, ושאלת היהודים תיפתר. כך האמין היהודי הסוחר, הפועל והרופא. אמנם, אי אפשר היה להוכיח את זאת למעשה. אבל הרי ידוע שיהודים בגרמניה יש להם זכויות, וטוב להם. יהודים באנגליה — יש להם אפילו לורד יהודי.

לעומת זאת ההוכחה הציונית היתה לא פשוטה. הציוני צריך היה להוכיח ששאלת היהודים היא בהרבה יותר עמוקה, שקיימים תנאים כלכליים מיוחדים לגבי היהודים בגולה, ששום משטר חפשי לא יתן ליהודים אפשרות של חדירה לענפי התעשייה היסודיים (כשם שכתב סירקין, שאם היהודים יקבלו זכויות ברוסיה תתבטל תנועת הפועלים, כי היהודים יעברו כולם למעמד בינוני ואף לבורגנות, ותנועת הפועלים בדרשה שיוי־זכויות ליהודים ברוסיה חופרת למעשה — קבר לעצמה), כפי שהוכיחו זאת לשצ׳ינסקי וברוכוב.

כל זה לא היה בגדר דבר המובן מאליו, ודרושה היתה רמה מסוימת, גבוהה יותר, של השכלה, כדי להבין זאת.

על אחת כמה וכמה שבכדי להגיע אל דרך המחשבה הציונית-הסוציאליסטית צריך היה הצעיר היהודי להרגיש את רצון החירות היהודי, את רצון-ההמשך של ההיסטוריה היהודית, לחוש שגאון וכוון לתלות באחרים. אם אחד-העם התקומם נגד „עבדות בתוך חירות“, שמצא אותה אצל המשכילים שבמערב-אירופה, הרי הסוציאליזם הלאומי של הציונות התקומם נגד עבדות בתוך המהפכה, נגד התפיסה של הסוציאליסטים היהודים שראו את עצמם כאמצעי למהפכה העתידה לבוא — ואת הזכות ליהנות מפירותיה ראו רק לפועל הרוסי. גם בזמן שהצעיר היהודי עמד בקשרי מלחמה נגד הלך-מחשבה זה של הסוציאליסטים היהודים, סיגל לעצמו הרבה מדרכיהם. הוא נאבק אתם, אבל הושפע מהם, גם מבחינת האופי הנמרץ שלהם וגם מבחינת קבלת עולם-המושגים שלהם.

וכאן אני צריך לעבור לתקופה בה התחיל הצעיר הציוני את המרד שלו במושגים שמצא סביבו. לא שהביא אתו אידיליה ציונית, הזיות ציוניות, אלא כדי שיתקיים, שלא יתבטל ולא יכנע מפני התנועה הסוציאליסטית שמסביבו, צריך היה ליצור עולם של מושגים חדשים, ועם זאת — לגלות את החולשה של יריביו וגם של אבותיו. זאת אומרת, לצאת בביקורת קשה ואכזרית מאד גם על התיאוריה המקובלת וגם על החיים המציאות היהודית; גם על התיאוריה האנטי-ציונית וגם על התיאוריה הציונית הפעלתית.

פ ר ק ש י

בימים אלה הגיעה אלינו ידיעה הנוגעת לסוגיה זו שבה עמדנו: אנשי ה„בונד“ באמריקה התנגדו להכרזת ארץ-ישראל כקומונולט יהודי. זוהי הדגמה קולעת לענין שאנחנו רוצים לברר. יהודים, פליטי החרב המעטים שהגיעו מפולין לאמריקה, רואים את תפקידם שם כבא-יכווח הפועלים היהודים בפולין, שאולי אינם קיימים עכשיו. במניעת בנינה של ארץ-ישראל, היש איזו אפשרות להסביר את הצד הפסיכולוגי, כיצד גדל טיפוס אנושי זה, שבשעה שהוא צריך להרגיש כשריד האחרון של יהודי פולין, עדיין רואה את עצמו כבימים קודמים, עודנו חולם על תקומה מקדש של הגולה היהודית בפולין, ומשום כך הוא רואה סכנה בציונות.

כאן אנחנו מגיעים לנקודה שכל אחד מאתנו חייב לנסות להתעמק בה על מנת להבין אותה; זהו ענין האנטי-ציונות הפועלית.

קודם כל צריך להיות ברור כי אנטי-ציונות בכלל אינה מחלה של איזה חוג מיוחד ביהדות; כי נמעט שאין מעמד או שכבה ביהדות שאין בה אנטי-ציונות. ידענו יהודים שהתפללו שלוש פעמים ביום על שיבת ציון והחזרת בנים לגבולם והיו אנטי-

ציִּוּנִים. הכרנו יהודים סוציאליסטים גמורים ואוהבים כל פועל שהוא בעולם, רק הפועל העברי בארץ־ישראל הוא לצנינים בעיניהם. היה זמן שדוקא התיאורטיקנים שלנו ניסו להסביר שהאנטי־ציִּוּנות היא ענין של שכבה אחת בלבד, שכבה צעירה ביותר של מיליונרים יהודים, כי אלה החודרים לשכבות הגבוהות של החברה הנוצרית נוטים על פי טבעם להתבוללות ואנטי־ציִּוּנות. יתכן שלהם היו התנאים בגולה נוחים ביותר, גם הקרבן שדרשה מהם הציִּוּנות היה גדול יותר. אבל אין כמעט שום שכבה שבה אינו קיים התיקן הזה של אנטי־ציִּוּנות.

הדברים נמשכים מימים קדומים מאד. פילון האלכסנדרוני מספר במקום אחד כי היהודים אינם יכולים להיקלט בארץ אחת. את ירושלים, בה עומד ההיכל הקדוש, הם רואים אמנם כמטרופולין שלהם, אך למולדת תיחשב בעיניהם כל ארץ בה התגוררו אבותיהם ואבות אבותיהם, בה נולדו וגדלו גם המה. פילון מודה אמנם שליהודים משמשת ארץ־ישראל מרכז רוחני, בארץ־ישראל נמצא ההיכל הקדוש — זהו דבר חשוב מאד ליהודים, אך המולדת שלהם היא הארץ שבה נולדו.

התפיסה הזאת, שהיהודים הם בני־בלי־מולדת, שבכל ארץ וארץ הם פטריסטים של אותה ארץ, היא תפיסה היסטורית קדומה מאד והיא נמשכת עד היום. עוד לפני שנים מועטות היו יהודים — ולא דוקא יהודים מתבוללים, אלא כאלה שראו את עצמם בעלי הכרה לאומית ובעלי דרישות לאומיות — שהשתדלו לעקור מלבותיהם את ההכרה שארצנו, ביתנו, עתידנו — זוהי ארץ־ישראל. כיון שאני עומד בפרשה זו של פילון, אביא לפניכם את התלמיד המאוחר ביותר של פילון, את ההיסטוריון שמעון דובנוב, אף הוא היסטוריון יהודי שעשה הרבה מאד להבהרת ההכרה הלאומית, אבל יחד עם זאת היה בתקופה מסוימת אנטי־ציִּוּני ובתוך תקופה מאוחרת יותר היה א־ציִּוּני. במכתבו לאחד מידידיו, שבו הוא מדבר על הקמת אוניברסיטה יהודית בחוף־לארץ, לא בארץ־ישראל, הוא מביע את דעתו נגד אותם החולמים על איזו אוניברסיטה בירושלים. כך חשב אחד מגדולי הנציגים של היהדות הלאומית, היסטוריון גדול, כלומר, אדם שכולו נתון לחשבונות הדורות הרבים, והוא שרצה להכדיל בין לאומיות יהודית ובין האמונה של שיבת ציון, בשבילו הקשר עם ארץ־ישראל היה רק קשר של עבר ולא קשר של הווה ועתיד.

ועוד דוגמה: שמשון רפאל הירש (1808—1888). הרב הפרנקפורטאי הזה היה בעצם אבי אבות "אגודת ישראל" של ימינו. איש משפיל היה ומחונן מאד; יש אומרים — אישיות גדולה מאד, שראה אסון בהתבוללות ובחורבן הדת היהודית, והרים מקדש את דגל האדיקות המוחלטת; הוא היה ירא־שמים ויהודי נלהב. באותו זמן השתדל הרב קלישר (יחד עם הס) להשפיע על גדולי הרבנים שיצטרפו אליו בענין ארץ־ישראל. ורבים מהם היו משתמטים. כשנתעורר מקדש ענין חיבת־ציון כותב שמשון רפאל הירש: "אני הייתי מתנגד מוחלט להרב קלישר ו"ל בענין זה שיותר משלוש וארבע פעמים כתב אלי..." מפאן שענין ההתנגדות לציִּוּנות לא היה נחלת זרם

אחד בלבד. וכעת נעבור לקבוצה אנטי־ציונית אחרת שבה נפגשה, ונפגשת עד היום, תנועת הפועלים היהודית.

הזכרתי למעלה כי בשנות השמונים לא היתה עדיין תנועה סוציאליסטית יהודית. היו רק סוציאליסטים יהודים שנצטרפו לתנועה הסוציאליסטית הכללית. היו ביניהם כאלה שראו ומדדו את הכל בעינים של לא־יהודים, והיו גם כאלה שהיה להם איזה עורק יהודי שלא נתן להם מנוח. אדם כזה שענין הציונות לא נתן לו מנוח היה פּבּל (פינחס) אַקסלרוד, אדם ידוע בתולדות הסוציאליזם הרוסי כחברו של פּלֶכְנוב וכאחד המוחות הבהירים ביותר בתנועת הפועלים הרוסית. הוא לא קיבל השכלה יהודית מרובה, אבל היה לו לב יהודי. היה כבר אז אַמִּיגְרַנט פּוֹליטי בחוץ־לארץ, וכשהתחילו פרעות 1881 היה אחד מאלה שנודעו עולמם, והוא התחיל לחשוב בענין זה, ואפילו כתב חוברת על שאלת היהודים, אבל חוברת זו לא נדפסה, מפני שחבריו ראו בה סטייה — ו„חברים טובים“ תמיד שומרים על חבריהם שלא יסטו, חלילה־והס, בשטח הרעיוני ולכן מנעו ממנו דבר זה. ציונים אחדים מחוברת זו נדפסו רק אחרי מותו והם מגלים את האוירה בה היו אינטליגנטים יהודים צעירים בזמן ההוא.

ביודיו זה ישנו כמעט תיאור קלסי של אפי המחשבה של הרבה יהודים. סוציאליסטים גמורים וגם לא סוציאליסטים, אבל אנשים שראו את עצמם פּרוֹגְרֵסִיבִים. אמנם הם באו מהדלות היהודית (אקסלרוד בא מהדלות היהודית המוחלטת). המניע העיקרי שדחף אותם לדרך מחשבה זה היה הסבל היהודי; אבל ברגע שנפתח לפניהם העולם הגדול נראה להם ככלתי מעטי לעסוק בקטנות כאלה: ראשית, הרי זה ענין „קטן“, והם הרי עומדים לפתור את שאלת כל האנושות; הכל יפתר ממילא עם פתרון השאלה הכללית.

אצל פ. אַקסלרוד נודעו משהו לאחר הפרעות בשנת 1881. הוא התחבר עם קבוצת צעירים שכמעט היו יכולים להיות לאנשי ביל"ו. עלה בדעתם רעיון העצמאות היהודית, ללכת לארץ־ישראל ולהתחיל שם לבנות את החיים מחדש.

יש בהיסטוריה של כל עם רגעים שהשמים כאילו נפתחים בהם ופתאום רואים אנשים דברים שהעולם לא ראה אותם קודם. שנת 1881, השנה שעוררה את פינסקר, לילינבלום, היתה שנה שבה היו יכולים לקרות דברים גדולים. ואותה קבוצה של צעירים שהיו נתונים למהפכה הרוסית אף הם התעוררו, ובראשם עמד איש פּאָקסלרוד, בעל השפעה גדולה מאד. מזה היה יכול לצמוח מאורע חדש בהיסטוריה של ארץ־ישראל. אבל הם היו בחברה של אנשים שהיו מקובלים עליהם כבני־סמך גדולים מאד בכל שאלות החברה, והם פנו לאחד מאלה, אַנְרִכִיסט פּרוֹגְרֵסִיבִי, שהשפעתו היתה גדולה על התנועה המהפכנית באירופה של הימים ההם, ובפרט על הנוער הרוסי. זה היה אֶלִיזה רִיֶקְלִי, אדם מכובד מאד ובעל השפעה. הם פנו אליו ורצו לשמוע מה דעתו על ארץ זו שהיהודים פעם בחרוה לעצמם. וריקלי אמר להם: מה לכם ללכת לארץ פראית ושוממה זו? היהודים באותה ארץ הם נוראים, אדוקים הם, קנאים הם!

אתם, אנשים חפשיים, איך תוכלו ללכת ולהתחבר אליהם? — זה הספיק פזי שקבוצה זו תתפורר וגם אקסלרוד יסתלק מציננות בת-הרגע. אבל מנוחה לא היתה לו וענין הפרעות הדאיג אותו מאד מאד.

והנה הוא מתחיל לערער על כמה וכמה דברים מקובלים, ובכללם ענין ההתבלבלות. הוא מערער על זה כאיש בעל דעה מפוכחת המתבונן במציאות.

והנה הוא כותב מכתב לאדם, שהיה נאמן ביותר על המהפכנים הרוסיים באותו דור. זה היה פֶטֶר לֶבְרוֹב, המורה והוגה-הדעות של „גְרוֹדְנִיָה וּלְיָה“, ושיטה שלמה, אֶסְפּוֹלָה שלמה, קשורה בשמו. כולם באותו הזמן, גם אקסלרוד, גם ליברמן וכל הנער היהודי, ראו את עצמם כתלמידיו הנאמנים. הוא פונה לאדם בעל הערך הגדול ביותר שבדורו ומעורר את שאלת הפרעות. אותו מורה עונה לו, ששאלה זו היא מבחינה תיאורטית מסובכת מאד ומבחינה מעשית, לגבי מפלגה שאינה רוצה להיפרד מהעם ורוצה להוביל את העם — הרי דבר זה הוא קשה מאד. כלומר, להכות, להרוג יהודים לא צריך. אבל לריב עם העם בשביל יהודים — זה דבר מסוכן מאד.

אדם כלברוב, שהיה סוציאליסט מוסרי ולא מטריאליסט, שהעמיד את שאלות המוסר פיסוד לכל ביסוס שאלה סוציאליסטית. — מכיון שהגיע לשאלה פֶרְקֵטִית הנוגעת לחייה של אומה ולצדק הפשוט ביותר, גילה שהענין איננו כל כך פשוט, שיש חשבון מפלגה, ויש חשבון פוליטי, שהוא קודם, כנראה, אזכיר בזה את האמרה של הליפסכס בזמן „שיחות לונדון“ (שנת 1939) בענין „הספר הלבן“. הוא אמר לנו מה שאמר לננדי, פי עקרונות מוסריים צריכים להרכיב את ראשם בפני צרכי השלטון; ואנחנו הרי רואים בזה את כל הזיוף של האיש הדוגל בנצרות, בהומניות. אבל לא פחות מתמיהה תשובתו זאת של הוגה-הדעות הגדול של הסוציאליזם הרוסי.

וכיצד הגיבו על דברים כאלה יהודים? הנה קטע ממחשבותיו של יהודי אחר, חברו של אקסלרוד, מפורסם במהפכה הרוסית, שמו — לֶב דְׁיִטְשׁ. את דבריו אלה הוא כותב בעקבות מכתבו של לברוב:

.... עם המחשבה שלברוב אמר במכתב הזה אני מסכים בהחלט... ובסוף הציטטה: „זאת אומרת, אם אנחנו הרבולוציונרים נלך להגן על יהודים, הרי נעורר בזה את חמת ההמונים עלינו.“
זאת כותב לֶב דְׁיִטְשׁ.

עובדה זו שאיש ממדרגתו של לברוב הכריע אצלו החשבון התכסיסי ולא העיקרי, ומוכן היה להפקיר עם בשביל החשבון התכסיסי, עובדה זו אומרת לנו הרבה מאד, זוהי אחת האזהרות הגדולות. אולם בשביל אותה האינטליגנציה היהודית לא שימש הדבר אזהרה. אקסלרוד נכנס אחרי זמן קצר ראשו ורופו לתנועה הסוציאליסטית הרוסית ולא ראינו אותו מגיב אף פעם באינו צורה שהיא על הענין היהודי, אף על פי שהיה קשור קשרי משפחה למשורר העברי ד״ר יצחק קמיניר. מגדולי ההשכלה, שאף הוא היה שייך לפני כן לתנועה הסוציאליסטית, אבל פנה

ל"חִיבַת־צִיּוֹן", כמו המשורר יהל"ל. אבל בנותיו של קמינר (היו לו שלוש. מפורסמות מאד. אחת מהן היתה אשתו של אַקסלרוד) — הן כולן עם בעליהן התרחקו לגמרי מן היהדות, וקמינר כתב על כך שיר לפני מותו, שיר של וידי, בו הוא מביע את עגמת נפשו — לאן הולך את בנותיו הוא בעצמו. הוא כתב: עשיתי צעד אחד. ילדי עשו צעדים אחרים שמשם לא ישובו עוד.

הנה נתקלנו פה בנימוק אנטי־ציוני פשוט מאד: אתם שואפים לארץ־ישראל ורוצים ליצור מין קמונה פרוגרסיבית בארץ־ישראל, אבל דבר זה הוא בלתי־אפשרי בהחלט, משום שהיהודים שם הם ריאקציונרים ואדוקים. וזה הספיק בשביל הסתלקות מהציונות.

אכן, אילו נמצא אדם אחד אצלנו שהיה כותב ספר, ולא מוסיף מצדו שום דבר, כי אם מלקט אוסף של כל הנימוקים נגד הציונות שנשמעו במאת השנים הללו, מימי משה הם ואילך, היה מתקבל אחד הספרים המענינים מאד בשביל הבנת ההגיון האנושי. לפני מונח פאן נימוק אחד של ד"ר חיים ז'יטלובסקי, והדרך שלו היתה נפתלת מאד. כל ימיו היה נמשך לענין הציונות ועם זאת נתרחק ממנה. הוא אומר: „את רעיון חִיבַת־צִיּוֹן הבנתי, בחנתי היטב, ראיתי את מעלותיה, אבל לנפשי זה לא הגיע“. ואחר כך הוא מספר: „הקומפרומיסיים של לילינבלום בלבד אשר עשה עם עולם היהדות החרדית עוררו מאד את חמתי“ (לילינבלום שהיה הלוחם הגדול נגד הרבנות, רצה למען ארץ־ישראל לשתף את כל היהודים, אף על פי שאף פעם לא עשה שקר בנפשו). אבל הוא העזו לצאת בויכוח עם יל"ג שטען: כיצד אפשר לקבל את הציונות, כל זמן שלא נבטל את „השולחן הערוך“, ועל זאת ענה לו לילינבלום: כשהיהודים יהיו עם בארץ־ישראל ידעו להשתחרר מכבלי הדת הקטואה, ברגע זה יבנו ענין אחד קודם: לרתום את כל היהודים לענין הציונות, בלי לנגוע בשאלת הדת).

נימוק מעין זה תמצאו לא רק אצל ז'יטלובסקי. הנה ל:סיין, שכל כך חובב־ציון היה בעומק נפשו, היה בכל זאת במשך כל השנים במחנה אנטי־ציוני. כשהוא רוצה להסביר לעצמו מדוע איננו מצטרף לציונות ועומד מנגד, הוא אומר: „את ארץ־ישראל אני אוהב יותר מכם. אבל עם ה„בעלי־בתיים“ הציוניים האלה, אתם יחד להתחבר?!“ — איני אומר שלא היתה פרוֹבלימה רצינית בשביל אדם בעל השקפות פרולטריות להימצא בסביבה אחת עם אנשים בעלי אופי בעל־ביתי מובהק, שקשה היה להיות בן־לניה להם יוֹסִיֹּם; אבל לגבי רעיון גדול — היכול זה להכריע? אכן, בשביל סוג האנשים כמו ל:סיין, חזיד פינסקי, — הדבר הזה הכריע. האופי הבעל־ביתי של ראשי „חובבי־ציון“ הוא שקבע את יחסם לתנועה הציונית, ובכך — גם זה היה נימוק אנטי־ציוני. היו גם נימוקים אחרים: היתכן כדבר הזה? אנחנו מסגלים לעצמנו תרבות של אירופה, באים ציונים וסוחבים אותנו לאסיה! והיתה קיימת תיאוריה המסתפקת בעצם הרעיון הקוסמופוליטי, שהרי מעונינים אנו בשאלת כלל־האנושות, ואם תיפתר השאלה הכלל־אנושית ממילא תיפתר גם שאלת היהודים.

נימוקים אלה היו מספיקים כדי להרחיק מהציונות אלפי צעירים יהודים. כשהתחילה תנועת הפועלים היהודית נעשה ענין ארץ־ישראל ממשי ביותר לגבי התנועה האַנטר־ציונית. לא היה גליון או חוברת של ה„בונד“ שלא הוסיע בו איזה נימוק חדש נגד הציונות.

האם היה הכרח היסטורי בדבר שה„בונד“ יהיה אנטר־ציוני? מדוע קרה שכל מי שרצה לאַרגן פועלים יהודים על מנת שהם יכירו את עצמם. את מעמדם. יגנו על עצמם, ייטיבו את חייהם. יכירו את מקומם בעולם בשיתוף עם תנועת הפועלים — ראה הכרח בדבר שהם יסתלקו משאיפותיהם הלאומיות? האומנם היתה סתירה אורגנית כזאת בין מעשה זה שהם עשו ובין המחשבה הציונית? מבחינת ההגיון הסוציאליסטי לא היה שום הכרח בדבר; מבחינה היסטורית, פנראה, לא היתה דרך אהרת, משום שבהיסטוריה נפתרים דברים לא על פי ההגיון, אלא על פי מצב מסוים. הפועל היהודי לא קשה היה לו לקלוט מושגים יהודיים, מפני שהוא בא מאוירה רוויה הרגשות יהודיות. מה שאין כן האינטליגנטים היהודים, שהספיקו לשכוח את הגירסה דינקותא שלהם. לעומתם — הפועל היהודי היה רווי יהדות במידה מרובה מאד. גם אותם הפועלים שהיו מאורגנים בתנועת הפועלים היו עוד כמשיכים בביתם אורח־חיים יהודי. אם מפני ההורים, אם מפני האשה והילדים, ויש גם מפני יחסם האישי למסורת ולסביבה היהודית. כשיעלה בידי להוציא את האנטולוגיה של תנועת הפועלים היהודית אפשר יהיה למצוא בה הרבה דוגמאות. באיזו מידה גם הפועל, שלהלכה היה לגמרי קרוע מהיהדות ועניני היהודים, נשאר בראשו ורובו קשור לסביבה היהודית ולא יכול היה להינתק ממנה, גם לאחר שהיגר מארץ־מולדתו, בכל המקומות בעולם שאליהם הוא נקלע. ואמנם, מי שילמד פעם באופן רציני את ענין תנועת הפועלים היהודית, לא באותה דרך ההתבטלות וההסתמכות רק על מקורות בונדאיים בלבד, יגלה באיזו מידה היו בתנועת הפועלים היהודית גם נסיונות לאומיים, יגלה שהיו אישים (גם ברוסיה וגם באמריקה) שהביאו אתם לפועל היהודי לא רק אידיאולוגיה סוציאליסטית, כי אם גם הרגשות יהודיות והבנה יהודית. אבל מסיבות שונות התפתחו הדברים כך שחלק זה בתנועת הפועלים נדחה וכמעט נמחק מהשפעה. במבוא שלי לספר „זכרונות וחניות“ מאת א. לסיין מסופר על אברהם אַמסטרֶדַם, שהביא אתו הרגשה לאומית חריפה וגם גישושים ציוניים, וישנן עוד דוגמאות כאלה. אפילו אדם שיסד את העתון הסוציאליסטי הראשון, משה מינץ¹, היה ביל־ויי, ואיזה זמן היה אפילו בארץ־ישראל², ובראשית תעמולתו ניסה לשתף כאחד את היסוד הארץ־ישראלי עם היסוד הסוציאליסטי. אבל כל אלה נדחקו הצדה על ידי פוחות גדולים יותר, ובעיקר על ידי הכוח המתבולל שנבר בתוך תנועת הפועלים היהודית. בזמן שה„בונד“ התחיל להתארגן היו פועלים

¹ [1860—1930]

² [מסוף תרמ"ג עד אביב תרמ"ד]

בעלי הכרה שאמרו: אנחנו חברים ל„קופות הפועלים“, ואנו רוצים להישאר ב„קופות הפועלים“, אבל אנחנו רוצים גם לשקול את השקל ולהיות חברים ל„חיבת-ציון“. שאלה זו נדונה והוחלט עליה בשלילה. כלומר, אבות ה„בונד“ החליטו שאדם הרוצה להיות שותף לתנועה הציונית איננו יכול להיות חבר ה„בונד“. זה היה בשנת 1897. להיות חבר ההסתדרות הציונית באותה תקופה היה דבר קטן מאד, לא נתבע מאדם ציוני שום דבר, התנועה הציונית היתה רכה מאד, לא דרשה שום פרוגרמות, אדם יכול היה להיות חבר באגודה המקצועית ושותף למלחמה מעמדית ועל ידי השקל בלבד להכריז שהוא שותף לחלום הציונות — אולם גם זה נאסר על ידי ה„בונד“.

תקומת „פועלי-ציון“, אותה עובדה שקמו אגודות ציוניות ראשונות של פועלים — היא פרי האיסור הזה של ה„בונד“ שאסר על חבריו לשקול את השקל ולהשתתף בתנועה הציונית. ה„בונד“, שגילה את כוח-הארגון הגדול ביותר בין כל המפלגות היהודיות — עד שנוצרה ההסתדרות (החוגים הציונים-הסוציאליסטיים לא גילו כוחות ארגוניים כאלה), אותו ה„בונד“ שהכריז על עצמו שהוא בא-הכוח היחיד של הפועלים היהודים, עשה בשעתו מעשה היסטורי, שאין לו תקנה עד היום הזה: הוא פילג את הפועל היהודי בגלל ארץ-ישראל. אפילו בתקופה שענין הציונות היה עדיין בגדר של חלום — נעץ בה את החרב של פילוג, בואת שמע מהפועל היהודי להיות ציוני, אדם כמו סירקין, בעל אידיאלולוגיה מפורשת אנטי-בונדיסטית, גם הוא סבור היה במשך זמן מסוים שאפשר לאדם להיות חבר ב„בונד“, אם ה„בונד“ יאפשר לו להיות ציוני. בהכרעה אנטי-ציונית זו קיבל ה„בונד“ על עצמו את האחריות ההיסטורית על פילוגה של תנועת-הפועלים היהודית. לא בזה בלבד שלא קיבל את הפרוגרמה הציונית וראה בה בגידה בסוציאליזם, אלא בזה שגרם לכל המלחמות הפנימיות הארגוניות האימות, שעשו שמות בתנועת-הפועלים היהודית והזיקו גם במלחמה הכלכלית ותמיד הביאו רק הפסדים גדולים. האנטי-ציונות של ה„בונד“ היא שגרמה לכך.

אעביר לפניכם רק דוגמאות אחדות מאותן שיטות ההסברה האנטי-ציוניות ששלטו אז ברחוב ופעלו פעולה כל כך גדולה. לפני הרבה שנים ישבתי בארכיון של ה„בונד“ ובדקתי שם כמה דברים ומצאתי שם בין השאר עתון מקצועי מענין ביותר. מהאגודות המקצועיות היהודיות הראשונות היו שתיים שהיו חזקות ברחוב היהודי: אחת — ה„גארבערס“ (בורסקאים) השניה — עושי-מברשות. הן היו מפורסמות מאד בארגון, והן שאירגנו כמעט את כל הפועלים במקצועותיהם. באחד העתונים של האגודות האלה, במאמר ראשי, מוסבר מדוע הפועל אינו צריך להיות ציוני: למי דרושה הציונות? — הוא טוען — הפועל אינו זקוק לציונות! לציונות זקוק הבורגני, כי בעל-הבית היהודי כיון שהוא רוצה להשיג פועל זול, וברוסיה אינו יכול להשיגו, כי הרי כאן הפועל מתארגן ונלחם על שכרו. — לכן הוא מטיף לציונות. כלומר, שהפועלים יעזבו את רוסיה וילכו לארץ-

ישראל, ושם יוכל לנצלם כהוגן. הנימוק הזה, שבעל־הבית היהודי שאינו יכול לשאת את יוקר העבודה שבתחום המושב, המציא את הציונות כדי שיוכל יותר טוב לנצל את הפועלים, היה בו כדי למשוך את הפועלים היהודים. כי בזמן שהוא הם היו פרימיטיביים למדי. סיפרו להם כי הרצל ולילינבלום הם שליחיה של הבורגנות היהודית, כדי להוריד את שכר העבודה של הפועל, והאמינו בכך. פעם היה מוסבר שהציונות היא ענין של הבורגנות הקטנה, המקוה שבארץ־ישראל יוטב מצבה; פעם היו משתדלים להוכיח שהבורגנות היהודית היא פה עשירה וחזקה, שיש לה צורך בשלטון פוליטי... ושלטון פוליטי היא אינה יכולה לקבל ברוסיה, לכן היא מקוה להגיע אליו בארץ־ישראל... המוחות החריפים של התיאורטיקנים היהודים היו מתחדדים מדי פעם כדי לסלף את הציונות בעיני הפועלים היהודים. לאחר שקמו „פועלי־ציון” — היה ה„בונד” צריך להסביר ש„פועלי־ציון” היא לא תנועה של פועלים, אלא של כיכנים ומשרתים של הבורגנות, כדי להונות את הפועלים היהודים ולסנור את עיניהם. בינתים קמה תנועה דמוקרטית ציונית, ואי אפשר לטעון נגדה את טענות הדה. וכן קמה תנועת־פועלים יהודית ציונית, ואי אפשר להמשיך בטענה הנושנה, כי הציונות היא ענינה של הבורגנות. — לכן היו אנוסים להביא השקפות אחרות נגד הציונות. הוכיחו שהציונות זוהי „אוטופיה”. אדם רציני בימינו, בימי השקפות מדעיות ותגליות, איך יכול הוא להיאחז ברעיון שאפשר לומר עליו שהוא „אוטופיה”, „רוֹמַנְטִיקָה” ? ולא היתה מלת־גנאי קשה מזו.

פ ר ק ש ב י ע י

תופעה אחת כללית, שהיתה אֶסִיִינִית לא רק בשביל ה„בונד”, חשובה להבנת האווירה הציובורית שהיתה שוררת באותם הימים, ולא באותם הימים בלבד. אני רוצה להסביר את המושג: א ד י ק ו ת, לא במובן השגור: אדיקות של יהודי דתי המקיים את כל „השולחן ערוך”; המושג „אדוק” איננו כרוך במושג „דת”. יש כל מיני אדיקות. כאשר אנשים הופכים עיקרון שקיבלו אותו כדי לחיות לפיו ועושים אותו למשהו מאובן, חסר־רוח־חיים, החולש על כל הצרכים הטבעיים — הרי זו אדיקות. ספרות ההשכלה נלחמה במידה רבה נגד אדיקות דתית (תזכרו את „קוצו של יוד” מאת יל”ג), והיתה לה זכות גדולה במלחמה זו. ציוויים שהיה להם בשעתם צורך הגיוני — במשך הזמן נהפכו לאבן כבדה. אין אתה חושב כלל על טעמי הדברים, לא ביחסך לטבע, לא בחגך, אלא אתה כורע תחת סעיפים וסעיפ־סעיפים, אפילו בזמן שניטלה מהם כל חיוניות. מתוך מרדנות זאת של ההשכלה באה מידה ירודה של השתחררות מכמה וכמה מושגים נושנים. אבל קרה דבר משונה מאד, שתורות חדשות

אשר צעירים למדו וקיבלו אותן נהפכו אצלם גם כן לתורות חנוטות, להלכות מאובנות. שהאדם פאלו קיים למענו, כדי לקיים אותן, ולא שהן קיימות בשביל האדם. אחד הדברים הגדולים שאחד-העם עשה בראשית הופעתו הספרותית, ובזאת נתן דחיפה ידועה לספרות העברית בשטח זה, היתה קריאתו ל„תורה שלב“. כלומר, הוא חשב שתנועה חיה כמו תנועת „חיבת-ציון“ אין לה אחיזה אצל עם חי רק על פי גזירות וציוויים. אם לבו אינו פתוח אי אפשר שתקום תנועת-חיים יוצרת. את „חיבת-ציון“, שקמה לפני הציונות המדינית, הוא ראה כתנועה של התנערות נפשית והתנערות מחשבתית כאחת.

כך קרה גם בסוציאליזם. תנועת-הפועלים היהודית איפשרה לכאורה לאדם גישה חדשה לחיים, לכל ההנהיג, מגע חדש עם המציאות. אבל בינתיים קרה משהו. שסתם את המעין הזה. אפי האנשים לא השתנה, אנשים שהורגלו כל ימי חייהם לחשוב לפי מושגים של דינים, סייגים וסעיפים, וקידשו מימרות מסוימות, העבירו את דרך מחשבתם זו אל החיים החדשים. לפנים היו רגילים לראות את הגאון מוילנה או את הבעל-שם-טוב, כקדוש שאין להרהר אחרי דבריו. לאחר זאת נהגו כך לגבי מרפס ופלכנוב. גישה עצמית לבעיות החיים לא היתה להם. כי אם הגאונים היו מוסכמים ושלטו „שלטון-עריצים“ במחשבתו של הדור. כשם שאצל יהודי אדוק שולטים המושגים: טריפה, מוקצה, דבר האסור בנגיעה, כן אצל צעירים יהודים התחילו שולטים מושגים של „מוקצה“, כלומר, דברים שאסור לעמוד במחיצתם. וכיון שהיה מוסכם שהסוציאליזם המדעי פולו מונח בשטח של המציאות, הרי כל דבר שאינו נכנס במסגרת זאת -- הוא אוטופיה, פלומר -- חלום, וחלום -- הרי זה רומנטיקה. ורומנטיקה היא ריאקציה... כך באה ההשתלטות של מושגים חנוטים. מספיק היה לכנות אדם בשם „אוטופיסט“ או לומר עליו שהוא רומנטי, כלומר, מתענין בעבר, בדבר שחלף ואינו מציאותי -- הרי הדבקות עליו תו של ריאקציה. הגיון של דברים מעין זה לא נשאר בתחומי ה„בונד“ בלבד, במשך הזמן הזה נעשה למטבע עובר לסוחר בתנועות שונות. משום כך צעירים, שבצעמם באו וצמחו מתוך החיים היהודיים -- קשה היה להם למצוא את דרכם, להבקיע להם דרך בתוך הלך-מחשבות זה.

אותם האינטליגנטים שעמדו בראש התנועה לא היו להם ידיעות מינימליות על החיים היהודיים, ומה שידעו עליהם -- שכחו. בוראי שאין בזה משום מקריות שאחד מהשירים המקובלים מאד על ה„בונד“ באותו הזמן שנעטה לשיר עממי, היה בו חרוז שהתכוון להכריז על תקומת הפועל היהודי כנושא דגל השחרור בנוסח זה: „משיח והיהדות מתו, משיח חדש בא לעולם. הפועל היהודי בפולין וליטה מרים כבר בחירות את דגלו“. יש טרגיות בדבר, שהאדם שחיבר את השיר הזה יתכן שהצטער אחר כך צער רב על כך, שכן נתרחק במשך הזמן מרחק רב מהלך-מחשבה כזה -- זה היה ש. אנ-סקי, בעל „הדיבוק“. ואותו איש שבמשך עשרות בשנים פולו היה חי בעולם של תנועת הפועלים, כולו דרוך לעניניה, שכח את יהדותו, היה חי בין פועלים רוסיים

במכרות, אחר כך היה מזכירו של לברוב וכמעט לא רצה לשמוע על יהדותו, נכנס כולו לעולם הרוסי, — אחר כך נעשה לאחד היהודים הנלהבים ביותר ושיתף פעולה עם טרומפלדור בשנים האחרונות לחייו. הרי שזה היה אדם שבתוך תוכו היה יהודי בכל נשמתו, והיתה לו תרבות יהודית עמוקה מאחוריו. בזמן המלחמה הקודמת היה הולך לעיירות יהודיות כדי להציל ספרי־תורה, קמיעות וכו', והגיע לנליציה באותו הזמן שקלגסים רוסיים כבשו אותה והחריבו את יהדותה, ושם היה מופיע כיהודי גדול ומושיע. לכן, אם יהודי כמוהו יכול היה כך לכתוב כשם שכתב — ושיר כזה יכול היה לצאת מעטו, יש בזה משום הוכחה שהדברים האלה לא נבעו ממעמקים, היה בזה מין קצף שטחי של מחשבה; וקצף זה הוא ששלט בזמן ההוא במוחות היהודים הצעירים. והנה דוגמה מתמיהה מהזמן הקרוב: שמואל זיגלבוים, אחד מאישי ה"בונד" בפולין, שנתגלגל בימי המלחמה לאנגליה, ובמעשה ההתאבדות שלו נתגלה כסמל של הסבל היהודי, כביטוי היותר נמרץ של הצער היהודי, ששום ציוני לא ביטא אותו באותו מצב פמטו. ברגע אחד הופיע שמואל זיגלבוים לא פאיש מפלגה, לא פאיש ה"בונד", לא כסוציאליסט מוגבל, השקוע רק במושגיו המפלגתיים ורואה את כל העולם מתוך שפופרת המפלגה, — אלא התגלה כגיבור לאומי, שכל סבל היהדות וקיומה כאילו הוטלו על כתפיו. אם כי לפי מושגי ה"בונד" הוא ראה את עצמו כפולני יהודי. והנה הוברר כי ברגע של מבחן גדול אפשר היה שאיש יהודי מתוך ה"בונד" יתגלה באותו אור שראינו אותו, ותמיהה יתירה, כי חודש ימים לפני מותו של זיגלבוים התקיימה בלונדון אסיפה שהיתה מוקדשת לזכרו של י. ל. פרץ, ושם נאם זיגלבוים נאום אנטי־ציוני, והוא הוסיף: „שום דבר לא נשתנה". הנה דוגמה פיצד אפשרי אצלנו הצירוף הזה של רגש יהודי עמוק, נכונות להתמסרות יהודית, עם מפלגתיות מצומצמת שאינה נותנת לראות שום דבר ומקריבה את הדברים החיוניים ביותר לצורך המפלגתי, ואפילו לזה המדומה.

המלחמה בין ה"בונד" ובין הזרמים הציוניים היתה מרה מאד. כמובן, לא היתה זו רק מלחמה רעיונית, היא חדרה לכל פינה ופינה, לבית־המדרש, ל"בורסה", שפועלים היו מטיילים בה, לכל אגודה מקצועית. האגודות המקצועיות היו של ה"בונד", לפועל שלא הסכים לסוד למרותו של ה"בונד" לא היה מקום באגודה המקצועית והוא לא יכול היה להיות חבר בה. אין זה מקרה שבפולין התקיימו אגודות מקצועיות של ה"בונד" ושל „פועלי־ציון" וגם של הסתדרויות אחרות.

מענין, באותו זמן היו ב"בונד" גילויים כבירים גם של הרגשה יהודית חזקה, גם של השתתפות בהגנה עצמית במידה מרובה, ובמידה ידועה גם של נטיה לתרבות יהודית. האידיאלולוגיה של ה"בונד" בכלל התחילה, אם אפשר לומר, תוך צמצום מושגים מוחלט. במשך שנים רבות לא ידע ה"בונד" להחליט בנפשו אם קיימת אומה יהודית או לא. אם היה ויכוח כזה עם הרפורמיסטים בגרמניה, באמריקה — אין זה כל כך תמוה, כי הם ניתקו בעצם את הקשרים עם העם היהודי. אבל המענין הוא, שגם

הפועל היהודי בפולין וברוסיה, כלומר: אותו יהודי מוילנה ומפיאליסטוק — הממשיך באורח חיים יהודי, הוא לא ידע אם מותר לו לחשוב שקיימת אומה יהודית. לשאלת היהודים נמצא פתרון קל וברור מאד — ראשוני ה„בונד“, כשחפצו להסביר לפועלים במה יתבטא השחרור שלהם, הסבירו: מחר נקבל זכויות, ובזאת תסתיים הגלות. קשה לתאר אותו צמצום של מושגים ומחשבה אצל אנשים שהיו משכילים ואת הצרה ההיסטורית של עם שלם היו מוכנים לפתור בזאת שתינתן ליהודים האפשרות לסחור בכל רחבי רוסיה... מכאן תקבלו מושג איך חונק הפועל היהודי במשך שנים רבות. ומהו, לדעתם, העם היהודי פולו? אין אלה, כמוכן, יהודים הנמצאים באמריקה, באנגליה, גרמניה או במזרח. בחוג־הראיה שלהם חלק זה של היהדות לא היה קיים כלל. ומי הוא „העם היהודי“ שעליו המדובר? — אלה הם היהודים „שבהסתדרות הפועלים היהודית ברוסיה, ליטה ופולין“, ופולין הרוסית בלבד! אותו יהודי שנמצא היה אותה תקופה מעבר לגבול הרוסי — אינו בא בחשבון. והרי ידוע שאין כל הבדל בין עיררה יהודית בגליציה, רומניה או בֶּסְרָבִייה, אבל פיון שהעיירות ההן נמצאו תחת שלטון אחר, לא תחת שלטון הצאר הרוסי — הרי לתנועת הפועלים הסוציאליסטית היהודית אין דבר זה נוגע. כאן נתגלתה סתירה כזאת בתפיסת ה„בונד“, שכמעט לא ראינו כמותה בשום תנועת פועלים. סיפרתי לכם על אותו טיפוס של רבולוציונרים יהודים, שכדי להתקרב לעם הרוסי היו מוכנים לקבל את כל מושגיו, וחיפשו דרך איך ללמוד את לשונו של האֶכָר הרוסי הפרימיטיבי ביותר, עד כדי קבלת דתו. אבל לא היתה שום חובה לאינטליגנט היהודי, למשפיל, להסתגל לחיי העם היהודי, לכבד את מנהגיו, כי אם להיפך. השיטה היתה להשניא עליו את אורח־חיינו היהודי, מפני שאורח־חיים היהודי הוא שהעיק עליו. מבחינה פוליטית הם שנלחמו נגד השלטון הרוסי, מבחינה רוחנית השתעבדו כולם לעולם הרוסי. השיטה היתה לערער את העולם הדתי היהודי.

אחד הבונדאים הותיקים מספר, למשל, שחבר הועד המרכזי שלהם חשב פי תפקידו של ה„בונד“ הוא — להטיף לאכילת חזיר... הוא היה נואם על כך נואמים והיה דורש שהעתון של ה„בונד“, „אַרבעטער שטימע“, יכריז בעמוד הראשון: יהודים, תאכלו חזיר! מובן שהוא נימק את זה ב„נימוקים תיאורטיים“, באשר היהודים סובלים מזה שאינם אוכלים בשר ובריאותם רופפת, מפני שבשר כשר הוא יקר ובשר חזיר הוא זול. אותו איש מספר ש„החוג שלנו הסכים לדבר“, היה רק ויכוח אם זה מתאים לשמש סיסמה לעתון־פועלים או לא.

בשעה שנתגלה כי לפועל היהודי אין אפשרות של חדירה לבתי־חרושת (זהו פרק שכדאי ללמוד אותו, אולי תתבהר על ידי כך הבעיה של הידחקות היהודים מהתעשייה המפותחת לתעשייה הפרימיטיבית. עסקו בכך ברוכוב, לשצ'ינסקי, אבל לא אֶכְנֶס פרגע לפרק זה), היה הנימוק הבונדאי לכך: היהודי אינו רוצה לעבוד בשבת. מתפקידה של תנועת הפועלים איפוא להטיף לעבוד בשבת... וה„בונד“ הטיף לעבודה

בשבת. דבר זה לא יתכן בשום תנועה סוציאליסטית אחרת, מפני שכל תנועה סוציאליסטית בעולם יש לה יחס של כבוד לערכים המקובלים בתוך ציבור הפועלים של בני עמה. אינני מדבר כאן על הדבר מבחינת החשבת הערך המיוחד, התרבותי, ההיסטורי, של השבת היהודית. המענין הוא, שפנהיגי תנועת הפועלים ניהלו תעמולה: תבטלו את השבת, אם כי הדבר היה קשור בהרס המשפחה והבית היהודי. בשום מקום לא היתה תנועת הפועלים קשורה במידה כזאת עם ההתנגדות לערכי החיים והתרבות של המוני היהודים כפי שזה היה בתנועת הפועלים היהודית.

גם את המושג של מלחמת-מעמדות הביאו ברחוב היהודי לאבסורד הגדול ביותר. כבר אמרתי לכם שכמה אקונומיסטים יהודים, וביניהם אנשים מאבות ה„בונד“, ראו באיזון מידה מלחמת-המעמדות במציאות היהודית, בגיטו היהודי, תחומיה מצומצמים, ואילו ה„בונד“ חידד במידה עצומה את ענין מלחמת-המעמדות.

לאחר הפרעות בקישינוב, כשנתעוררה שאלת ההגנה, ומסביב לזה קמה התעוררות גדולה, והיה צורך לארגן את כל היהודים המסוגלים להתגונן, ללא הבדל זרמים, והיו גם זקוקים לכסף, ואת הכסף אפשר היה לקבל רק אצל הבורגנות, — וצריך היה לכאורה לרתום אותה לכך, כי בענין זה הבורגנות היתה לא פחות פרוגרסיבית מאשר ה„בונד“ או „פועלי-ציון“, מפני שגם הם היו נטולי כל מעמד — מה אמרה התיאוריה של ה„בונד“ בנדון זה? — לא יתכן הגנה אחת!

העם היהודי ברוסיה נמצא בסכנת השמד, פרעות פורצות בכל מקום ואינם מבחינים בין יהודי ויהודי, בונדאי, פועלי-ציוני, ציוני כללי, כוח ההגנה תמיד היה קטן רדל ולא מספיק, יש צורך בגיוס מכסימלי של כל הכוחות, — אבל ה„בונד“ בשלו: לא לנו ולכם יחד לעמוד בהגנה. אתם אויבינו, וההגנה וזהה עם המלחמה שלנו בממשלה, איננו יכולים להפריד בין ההגנה והשיטה הפוליטית שלנו.

זוהי באמת אחת התופעות המגלות באיזון מידה נתיבשו חיי-הנפש אצל אנשים הגונים מאד, המסורים בכל לבם ונפשם למפעלם. זה מזכיר לי את ר' יוסף טורי של יל"ג. זוהי מין נפסיות כזאת, שחיים רק על פי הסעיפים של ה„שולחן ערוך“ המעמדי, המרכסיסטי. דבר זה מתגלה בעדותו העצמית של אחד מהטובים שב„בונד“. זהו הפירוש המסולף שהם נתנו לענין של מלחמת-המעמדות. היו ברוסיה עמים מדוכאים, היו פועלים פולנים, אבל הפועל הפולני לא חשב כלל שפינון שהוא נלחם את מלחמת הפועל אין לו ענין משותף עם האומה שלו. הסוציאליסט הפולני רצה בשחרורה של פולין. הסוציאליסט היהודי חשב שהשחרור של העם היהודי — סותר את הענין הפועלי. אין כל שותפות אינטרסים בין המעמדות, אין שותפות גם באינטרסים של הממונים, אם להשתמש בביטוי של סירקין אפשר לומר: הם הסכו את המושג של מלחמת-המעמדות — ל„ברוגז“, מלחמת-המעמדות של ה„בונד“ חייבת אותו להיות „ברוגז“ עם כלל ישראל, להתבדל מכלל ישראל. לא התעורר כלל הרצון להשפיע על כלל ישראל, לא בא הרצון לעמוד בראש עם ישראל, אלא קודם כל חייבו את עצמם

בשמירה על „טהרת הגזע“ של המעמד המיוחס הזה שנקרא המעמד הפרולטרני. בעצם, לא כללו בתוכם אפילו את כל המעמד הפרולטרני, אלא את אלה מן הפועלים שנמצאו ב„בונד“, ואם פועל יהודי היה במפלגה אחרת, הרי הפרולטריות שלו היתה פסולה.

אנחנו רואים שאנטיציונותו של ה„בונד“ לא נבעה מתוך זה שהוא הגן על האינטרסים המעמדיים של הפועל, אלא פעל כאן אותו הכוח המצוי אצל האורתודוכסים, הליברלים וכו': זהו כוח עמוק הפועל בכל ההיסטוריה היהודית, הוא הכוח הרוצה לקיים את הגלות, שפוחד מפני החלום הציוני.

מהי מהפכה יהודית אמיתית? כדי להשיב על שאלה זו נצטרך קודם כל להשתחרר מכל המושגים המקובלים ולומר: לא חשובה הקליפה, לא חשוב אם אדם קורא לעצמו מהפכן או שמרני. חשוב ה ת ו כ ן, האידיאה הציונית היתה האידיאה המהפכנית בהיסטוריה היהודית, היא האידיאה שנשאה בקרבה את גילויי הכוחות הגנוזים, נשאה בקרבה אפשרויות חדשות, שינוי רדיקלי של מצב היהודים, שינוי רדיקלי של פרנסות היהודים, שינוי רדיקלי בתרבות היהודית. כל אלה שהם קשורים עם ה י ו ם, עם ההווה, הרוצים בהמשך ההווה, אינם יכולים להצטרף למחשבה הציונית, בין אם הווה זה הוא אורתודוכסי הפוחד מאד מפני כל רוח חדש, בין אם הוא „מהפכני“, אבל אין בו כדי לשנות במאומה את המציאות היהודית. גם השמרנות האורתודוכסית שאינה רוצה להעזי לעלות שום דבר המחדש את חיי העם היתה נגד הציונות, מלבד אלה שהיו אנטי־חזון, שפירשו את תורת נפשם ודרכם — אם זה היה הרב קלישר והרב קוק ואחרים, אנשים אמיצים אלה, שהאורתודוכסיה הביטה עליהם כעל אפיקורסים. אותו דבר היה עם היהדות הליברלית, וכן קרה עם אותו הסוציאליזם היהודי קוצן־הכנפים, שלא יכול היה לעכל את ה„אוטופיה“ הציונית. מכאן האוסי הוזה שקיבל הסוציאליזם היהודי המקובל, הגושפנקה השלטת, וזה שהביא אחרי כן את המרד כנגדו.

אמרתי לכם קודם כי אותה עובדה שה„בונד“ הרחיק מעצמו את הפועלים הבוודיים שהרעיון הציוני משך אתם, היא ששימשה נקודת־אחווה ראשונה בשביל תקומת „פועלי־ציון“. בילדותי הכרתי אותם הפועלים שהיו חברים ב„בונד“ והלכו מה„בונד“ ונתנו יד ל„פועלי־ציון“, רק מפני שה„בונד“ דחק אותם ולא נתן להם לחיות בתוכם. גם הנוער הציוני שקלט את מושג הסוציאליזם בעומק לבו, במידה שלא נכנע לנוסחאות היבשות הללו, — וניתנה לו דחיפה לתפש מוצא אחר לבעיה היהודית — לא נחה דעתו מהציונות הבעלי־ביתית כמו שהיא, לא נחה דעתו מהסוציאליזם העממי המתבולל כמו שהוא. בענין זה יש לנו עדות מעניינת, והיא אפיינית בשביל רבים, היא עדותו של י. בן־צבי:

„כשאני לעצמי התעניינתי כמו אחרים בבעיות העיוניות והמעשיות של תיקון עולם, אך תמיד הרגשתי שהמפלגות הרוסיות מסיחות את דעתן, בכננה ובביטול.

כשאלת קיומו של העם היהודי, מעברו ומההווה שלו גם יחד. ראיתי כי רבים מפני הנוער היהודי, חברי הנגררים אחרי המפלגות — מתכחשים לעמם ולעצמם. לפעמים באה התכחשות זו בחשבון ובהכרה, אך על הרוב — מבלי דעת ומחוסר הרגשה והבנה. היה זה מחזה מעליב ומחפיר של בריחה אל המחנה החזק. מבחינת ההתכחשות לא ראיתי הבדל בין הצעירים המתנכרים לעצמם ומסתגלים למישטר הצארי, לכנסייה ולסביבה הפרבוסולבית, השלטת בגימנסיה ומחוצה לה, בכדי למצוא חן בעיני מנהלי בית-הספר הממשלתי ובעלי השררה במדינה ובין אלה המתנכרים והמתבטלים כדי למצוא חן בעיני חבריהם הרבולוציונרים הרוסים. אין ביניהם אלא זה, שהללו מבקשים לקנות חסד המעמד התקיף היום והללו מתרפקים על המעמד שיעלה לגדולה מחר; דרך אחת להם — התכחשות, בגידה כלפי פנים והתבטלות ונחיתות כלפי חוץ; ודרך זו מעוררת בליי מנעורי רגשי בוז והתקוממות.

„הערכה זו היא שהיתה בנדאי הגורם בחיי, הגורם שהביאני לחפש צינור חדש, בו יתמוג החיוב שבתנועה הלאומית עם החיוב שבתנועה הסוציאליסטית, ורעיון השחרור הלאומי, קיבוץ גלויות ושיבת ציון ילך יד ביד עם רעיון שחרור האנושות מכבלי המשטר, העומד על עריצות ועל ניצול רכושני.“ (כתבי יצחק בן-צבי, כרך יישון, תל-אביב, עמוד 10).

אין אני מתכוון עכשיו לספר בהרחבה את תולדות התפתחות האידיאה הצינית בין הפועלים ובנוער היהודי. גם זוהי פרשה גדולה וארוכה מאד, אבל אני רוצה רק לציין שלבים אחדים בדרך הזאת. אותם הצעירים היהודים ואותם הפועלים הראשונים היה להם הכוח לא להיכנע ל„בונד“ ולא להסתגל אליו, כי אם להרים דגל חדש של ציונות פועלית, היה בהם רגש לאומי חזק מאד, מציאותם היתה מציאות פועלית בהחלט, לא פחות מזו של ה„בונד“ והם היו נתונים במלחמה קשה מאד נגד אורגניזציה חזקה, שהכילה בתוכה אינטליגנציה מרובה, עם נימוקים מוכנים מראש. ה„בונד“ לא צריך היה ליצור יצירה חדשה, מספיק היה לתרגם חוברת שנכתבה בשביל הפועל הרוסי או הגרמני, וזה שימש תורה. הם ידעו: יש מניפסט קומוניסטי, יש פרוגרמה של הסוציאל-דמוקרטיה, יש פרוגרמה של פלכנוב, שכל האינטליגנציה הפרוגרסיבית תמכה בה. כל זה מספיק בהחלט. וכנגד זה קם מספר נערים, שצריך היה לסול לפניו דרך, להסביר את השקפותיו, להתגונן, הם עמדו לא רק בפני תיאוריה מוסכמת ומעובדת פחות או יותר, הם עמדו גם בפני מציאות מושכת את לב הצעיר היהודי, הוא נמשך לסוציאליזם לא רק בכוח התיאוריה, אלא גם בכוח המעשה: גבורת המחתרת, בית-הסוהר, — לכל זה היה הוד מיוחד. הצינות לא יכלה לתת לו זאת. כל מי שטעם את טעם בית-הסוהר ראה את עצמו כאילו קיבל את „הטבילה“ המהפכנית, צורף למחנה הגיבורים. וכל מעלליהם כאילו נזקפו על חשבוננו... באותו זמן התהלך הצעיר הציני והשבוננו היה לא כל כך קל. את הגבורה האמיתית שלו הוא עצמו לא ידע. יתכן שבמעשיו של איש

ביל"ו ושל אותו נער שהלך עם ביל"ו לא היתה פחות גבורה, ואולי גם היתה דרושה לכך גבורה רוחנית יותר. אבל האם ברוסיה ידעו אז מה זה ביל"ו? כשרון התעמולה הציונית היה כל כך עלוב ודל, שבעצם מה שנעשה בציונות היה כמעט לא ידוע. החוברת הראשונה שנכתבה על ביל"ו, ושיצאה ב־1905, היתה דלה ועלובה, לא היה בה גם שום חומר ממשי, התעמולה הציונית לא דיברה על המעשה הארץ־ישראלי, לא התפארה במעשה הזה, הדגש הושם על התיאוריה הציונית. במידה שהיו גילויי גבורה — הרי לציוני הצעיר היה הדבר בלתי־ידוע לגמרי. אולי היתה גבורה בדמותו של אליעזר בן־יהודה, שעזב את רוסיה והלך לירושלים. אמנם, זה היה מאד מוזר ומקסים. אבל כמה אנשים ידעו על מעשהו זה של בן־יהודה? זה היה הרקע. חוסר המעשה הציוני, חוסר מעשה הגבורה בכלל, בו בזמן שהתנועה הסוציאליסטית כולה נשמה רוח של גבורה, וקל מאד היה להיות חבר התנועה ולהגשים את יעודה. כמובן, היו אולי צעירים יהודים שידעו על הנעשה בארץ־ישראל. בשבילי בילדותי היתה ארץ־ישראל חיה: לנגד עיני רוחי עמדו כל מושבה, כל עז וכל עגל שנולדו שם. אבל הצעיר היהודי לא חי את הדברים האלה. בתעמולה הציונית לא תפסו החיים בארץ שום מקום. היו ויכוחים. היה ויכוח בין הרצל ואח־העם, היו ויכוחים תיאורטיים אבל חיים ציוניים, פעולה ציונית לא היתה, והצעיר היהודי הציוני ראה את עצמו מאד נחות־דרגה, מאד ירוד, ואנשים צעירים לא תמיד חיים דוקא בתיאוריה, הכרתי הרבה חברים, שלו ניתן להם בשעתם המעשה הציוני, יתכן שהיו מטובי החלוצים ומראשוניהם. הם היו אנשי־מעשה.

ואת המעשה יכלה לתת להם רק המהפכה הרוסית ולא הציונית.

ובכן, לא היה בכוחה של תנועת „פועלי־ציון“, בצורות שונות, כפי שהיא התחילה, להחזיק החזקה־שליקיימא את חבריה. מצד אחד היא פתחה להם את הדרך לסוציאליזם, הכניסה אותם לעולם המושגים הסוציאליים, אבל היא לא יכלה להנחיל לכל חבר וחבר אותו עומק ההרגשה היהודית ואותה ההבנה התיאורטית העמוקה שהיתה מצויה אצל ההוגים צבה. לא תמיד היתה יכולה לקיים את הנאמנות העמוקה, בזמן שלא היתה יכולה לפרנס את המעשה שלהם. ואז התחילה ההסתגלות התיאורטית להלך־המחשבה שרנח בתנועת הפועלים. תיאורטיקנים ציונים שונים גילו בזה חריפות עצומה והם המציאו לציונות את הבסיס המרקסיסטי. אולם בויכוחים מסוג זה יקרה לפעמים קרובות מאד שמתוך רצון של השגת הספמה מצד המתנגד — אתה נותן לו הנחה שבה הוא משתמש נגדך. למשל, אם צריך היה להוכיח שאנחנו איננו אוטופיסטים — אי אפשר להוכיח שמותר להיות אוטופיסט, אבל יש להוכיח שהציונות איננה אוטופיה או דבר רומנטי. אבל איך אפשר לומר שארץ־ישראל היא לא דבר רומנטי, שעברית אינה דבר רומנטי; הרי קשה מאד לומר זאת. אם פן מתחילה הפרוצדורה, בדומה לאותו היהודי שנסע בסירה, שהתחילה לטבוע, והסירה כבדה מאד, וצריך היה להקל על המטען; והרי הדבר הראשון שהוא זורק על מנת להקל על הסירה — זוהי הטלית התפילין... מתהילים לנתר על כמה ערכים ציוניים בשביל נחיות הויכוח. איך

אפשר לסחוב לויכוח את הכל ?.. גם את ארץ־ישראל, גם העברית וכל מיני מונחים ומושגים, שלהם אין אף רמז במניפסט הקומוניסטי ? די אם תוכל להגן על כך שהפועל היהודי נדחק מבתי־החרושת ; את זה אפשר להכניס לתוך מושגים מקובלים ולתוך הלכסיקון המקובל. ואזי מתחילה שיטת הפשטנות, הוולגריזציה, שהיא כל כך אפיינית ושהיא קריסוד של התנועה הציונית הסוציאליסטית באבא.

כדי לעמוד במערכה הזאת, נגד כל המושגים המקובלים, נדרשו כוחות עצומים, גם אינטלקטואליים גם נפשיים, גם יסוד של נאמנות. ואמנם התנועה הציונית גילתה כוחות רוחניים כבירים, שעלו לאין ערוך על הכוחות הרוחניים שהיו מוריו של ה„בונד“. לא היו ב„בונד“ הוגי־דעות מסוגו של סירקין, ברוכוב או לשצ'ינסקי או לצקי־ברתולדי, בעלי מדרגה גבוהה של מחשבה, אנשים שהביאו אתם גם תרבות עברית גדולה וגם תרבות סוציאליסטית רחבה מאד.

אבל אי אפשר היה להחזיק מעמד בשטפון הזה של המהפכה הרוסית ובאותו זמן להקנות את המושגים המורכבים כל כך של הציונות הסוציאליסטית להמונים הרוצים בסיסמאות פשטניות. ואז התחילה, מה שסירקין קורא באירוניה — „הדיסקוסיה“ (הויכוח). הויכוח תפס מקום גדול מאד בחיי היהודים של אותה תקופה. ויכוח זה היה מעין בוקס, זאת היתה היאבקות בין ציונים ואנטי־ציונים. צריך היה להסתער על כל המושגים המקובלים ולערער הרבה דברים. זה היה קשה. במקום להתאים את הויכוח אל התורה, הם התאימו את התורה אל הויכוח. כלומר, התחילו לקצץ בתיאוריה הציונית כדי להקל על הויכוח. בדרך זו, אמנם אפשר היה לנצח בויכוח, אבל היה זה נצחון מהיר וקל והוא הכיל בקרבו את המפלה. להלן ידובר על כך באיזה תחתיים נתקלה המחשבה הציונית הסוציאליסטית בראשיתה, עד שהגיעה להכרת עצמה, וכמה אבידות היו לה עד שמצאה לעצמה גם דרך של מחשבה מקורית יותר וגם את הדרך של המעשה שלה, שהיה חסר לה כל הזמן.

פרק שמיני

אך לפני כן עלי להדגיש את החידושים שהכניסה הציונות הפועלית בתוך מחשבת הדור.

קודם כל, הציונות הפועלית, בגלגוליה השונים, גילתה כמה עובדות, אשר היו קיימות, אבל לא הרגישו בהן. אם נרצה לערטל את המחשבה האמיתית של הציונות הפועלית באותו זמן מכל הקליפות והלבושים האידיאולוגיים שלה, עלינו להגיד שהיא גילתה שהעם העברי הוא עם של מובטלים, עם של מחוסרי־עבודה. היא גילתה שתופעה פשוטה מאד של המציאות היהודית, שלפנים אולי קראו לה בפשטות בשם „דלות“,

היא מהותית לגבי היהודים בגולה; שהעם הזה, שהוא חסר-מדינה וחסר-קרקע, מן ההכרח שיהא נדון לחוסר-עבודה. כלומר, את אשר אמרה הציונות לפני זה, אשר אמרו פינסקר ואחרים — ניסחה הציונות הפועלית ברוח הזמן. כי באותה תקופה רק התחילו להבין מה מסובכת השאלה של חוסר-עבודה. בעצם, חדרר שלפני המלחמה הקודמת בכלל לא השיג את הבעיה הזאת כבעיה חמורה ביותר. רק בשנים שבין מלחמת-העולם הראשונה ומלחמת-העולם השנייה הבינה המחשבה הסוציאליסטית את בעיית חוסר-העבודה בכל חומרתה. בתקופה שלפני כן השתמשו במושג „מחנה רורבי“; היו אומרים שלקפיטליזם יש מחנות של מחוסרי-עבודה, המשמשים רורבה לתעשית. אבל תופעה זו של עם שלם, שהוא על פי ההיסטוריה שלו נדון לאבטלה תמידית, שהוא תמיד החלש ביותר לגבי החדירה לענפי עבודה — השגה זו היא חידושה של הציונות הפועלית.

בו בזמן שהמרכסיום היהודי מלפני הציונות, המרכסיום הסוציאליסטי האסימטרי-טורי והמרכסיום של ה„בונד“ (אשר לכאורה דגל בשם תיאוריות כלכליות מסוימות) בשעה שהוא ניגש לחיים היהודיים, לא הרגיש כלל ששנה כלכלה יהודית מיוחדת, אשר לה חוקים משלה. שישנה מצוקה יהודית כלכלית, מה שהרצל קרא אז בשם „יוך-נוט“ (מצוקה יהודית) — הרי באה הציונות הפועלית וגילתה את המצוקה היהודית הכלכלית המיוחדת, שהיא תופעה קתמדת, מלבד הגזירות, מלבד האנטישמיות, מלבד השעבוד הפוליטי. זה היה חידוש אחד שלה.

החידוש השני של הציונות הפועלית היה בתפיסתה כי החיים היהודיים אינם מסתיימים בתחומים של מדינה מסוימת אשר בה שולט, נגיד, ניקולאי השני; תנועה זו דגלה ברעיון העולמיות של העם היהודי, שלפי מגמותיו ההיסטוריות אחיד הוא העם היהודי על פני כל כדור-הארץ. לכן, תנועת הפועלים היהודית אינה יכולה להסתגר במסגרת מדינית מסוימת (שאמנם איחדה אותה שעה את ליטה ואת רוסיה ואת פולין כולה, אבל למעשה היתה זו מסגרת מדינית של רוסיה), אלא היא כוללת את כל התפוצה היהודית בעולם כולו.

את ההנחה הזאת קיבלו נושאי רעיונותיה של הציונות הפועלית, כמוכן, מהציונות, אבל הם העבירו אותה בראשונה אל תוך תנועת הפועלים היהודית. הם היו הראשונים שהרימו בשביל הפועלים את הדגל של חירות מדינית יהודית. בה בשעה שהסוציאליסטים שלפניהם לא הרגישו כלל בזה שקיימת פרובלימה של חירות לאומית, ובביטול גזירות מסוימות היה כלול לגבם המושג של חופש, — אמרה הציונות הפועלית: יש חירות לאומית ויש געגועים לחירות לאומית בצורתה המדינית המלאה. והיא גם ניסתה, אולי באמצעים דלים מאד, לקשור את הרגשות הפועל ומצבו עם מצבו של העם, עם תקווחיו של העם.

אם הסוציאליסטים הראשונים הרחיבו את מושגי הפועל היהודי, בזה שנתנו לו לא רק את המושג של מלחמה מקצועית, של שביחה, של שנאה ומרירות נגד נתן-

העבודה שלו. אלא הוסיפו: יש אידיאה סוציאליסטית של שחרור מעמד העובדים, יש בעיה פוליטית של הפלת משטר העריצות — הרי באה הציונות הפועלית והעמיקה את הקשר שהיה קיים אצל הפועל היהודי אל עמו: את הקשר שהיה נטוע בלב — העבירה אל עולם ההכרה.

מבחינה זו אפשר לומר: כשם שכל תנועה רצינית יוצרת מדע שלה, כך הציונות הפועלית אף היא הניחה יסוד למדע אחד, והוא מדע הכלכלה היהודית. כשם שההשכלה והשאיפה לאמנסיפציה, מבחינה רוחנית, יצרו מדע חדש, שקראו לו „חכמת ישראל“ (והיה זה הנסיון הראשון לעשות את ההיסטוריה היהודית לאובייקט של לימוד, לחומר חקירתי), כן הציונות הפועלית, אפשר לומר, היא היא שיצרה את הסוציולוגיה היהודית, את תורת הכלכלה היהודית.

לפני הופעת הציונות לא היה שום מושג על סוציולוגיה יהודית. הראשון שהתחיל בזה היה רופין, ואלה שהמשיכו בשטח זה ועשו בו גדולות היו אנשים כמו יעקב לשצנינסקי, כמו יצחק שיפר (שנפל עכשיו בגיטו נרשה, אולי ההיסטוריון העברי החשוב ביותר בימינו), כמו ברוכוב, אנשים אלה הניחו את היסוד לחקירת הכלכלה היהודית. כשם שהקפיטליזם בהופעתו יצר את המדע של כלכלה מדינית (כי הודות להתהוות הקפיטליזם אופשרה הופעתם של אנשי־מדע כמו אדכ סמיט, ריקרדו, אחר כך מרפס) — כך גם ראשית המחשבה הפועל־ציונית איפשרה הופעתו של מחקר חדש בשטח הכלכלה היהודית.

אם נרחיק לכת נמצא שאילמלא קמה תנועת הפועלים היהודית, ואילמלא חדרה לתוך הציונות ההרגשה המהפכנית והמחשבה הסוציאליסטית, ודאי גם לא היתה יכולה לקום העליה השנייה. זאת אומרת: הציונות הרגילה, הבעל־ביתית, המסתפקת בשקל, המקווה לנסים ממשא־ומתן דיפלומטי של הרצל, התורמת פעם איזו פרוטה לחיבת־ציון, לא היתה מסוגלת להוציא מקרבה מחנה חלוצי.

גם המחנה החלוצי הראשון, המחנה של „ביל״ו“, היה בעצם מקושר במידה מרובה מאד עם השפעת הרוחות ברוסיה באותה תקופה. ידוע מה היתה האוירה הרוחנית הכללית הלא־יהודית, הרוסית, בה פעלו אנשי „ביל״ו“ הראשונים. כשם שהתהוות התנועה העממית המהפכנית ברוסיה, תנועת ה„נרודניה ווליה“, היא שנתנה את הדחיפה לאנשי „ביל״ו“ לחיות כך כפי שהם חיו, לפרוק מעליהם כל מחשבה של רכישת השכלה לשם קרנרה, לעזור בהם חובה לעם, אחריות לאומית — כך גם אחרי כן, אילמלא התהוותה של תנועה ציונית צעירה, אשר קראה לעצמה ציונית־פועלית ואשר ינקה מהמהפכה הרוסית, ספק אם יכול היה לקום הטיפוס האנושי של העליה השנייה.

עד כאן מניתי את זכויותיה של התנועה הפועל־ציונית — עכשיו אני עובר לחולשותיה. אצל אחד־העם מצוי המונח: „חיקוי של התבטלות“ ו„חיקוי של התקררות“. ובכן, הייתי מגדיר את חולשותיה של התנועה הפועל־ציונית במלים של „חיקוי של

התבטלות". בעצם נלחמו בה שתי המגמות הללו גם יחד. ודאי, "פועלי-ציון" חייבים היו הרבה לתנועה הסוציאליסטית הכללית, מפני שלמדו ממנה הרבה, קיבלו ממנה אִלמנטים מסוימים שעיקולם יפה, התאימו אותם לצרכי עצמם והשתמשו בהם לשם קיומם. אבל יש סוג של התבטלות שאינו יודע לעכל אלמנטים שונים ולהפריד בין מה שדרוש לו ובין מה שאינו דרוש לו, כי אם נכנע ומתבטל מפני כוחו של האחר. מגמה זאת — החיקוי של התבטלות — שלטה במידה לא קטנה בנפסם של הציונים הצעירים ועשתה בהם שְׂמות.

התנועה הזאת גדלה בתוך אוירה של מלחמה פוליטית, כלומר: מלחמה במשטר הרוסי. כבר עמדתי על כך: זו היתה מלחמה שהיה בה הרבה מיסוד הגבורה, וכך ראו אותה בני הדור ההוא. המלחמה המדינית של אותם הימים היתה מלווה בזיו מיוחד, והיה קשה מאד לצעיר הציוני לראות את עצמו נחות־דרגה ופחות־ערך לגבי אלה המנהלים את מלחמתם עם האויב הגדול — עם הצאריזם הרוסי.

הנהגה התחילה היאַבקות בתוך התנועה הציונית הזאת — אם הציונים צריכים לקחת חלק במלחמה המדינית או לא, העולם הציוני הישן, בכלל כל הבורגנות הציונית כפּרה בדבר הזה — כפּרה מתוך הגיון פשוט מאד, שאמר: אנחנו כאן עוברי־אורח, המטרה שלנו אינה כאן, היא שם, במקום אחר; כל שינוי ברוסיה אולי יתן לנו איזה הקלות, אבל לא ישנה באופן שרשי ויסודי את מצבנו אנו.

זה היה הגיון בהיר ופשוט מאד, אבל לא תמיד הגיון פשוט ושלם מספיק לבני־אדם. השותפות הנפשית של הדור, השותפות הנפשית של הצעיר היהודי הציוני עם הלוחמים הפוליטיים הרוסים היתה גדולה מאד; המשיכה, הקסם היו עצומים, והרי אותו אויב לא היה אויב תיאורטי; האויב של הפועל הרוסי, האויב של הסוציאליזם — הרי הוא גם אויבו של העם היהודי, הוא האויב שאירגן את הפרעות, הוא שגזר את הגזירות נגד היהודים, איך אפשר לעמוד כנגדו ולא להילחם בו?!

במובן ידוע סתירה נפשית זו שהיתה קיימת או עוברת עלינו גם עכשיו, במלחמה העולמית הזאת: מצד אחד ישנה ההכרה שהמלחמה שלנו היא מעבר לתחומים של המלחמה הזאת: מצד שני — המלחמה היא מלחמתנו, אף על פי שאולי אינה מבטיחה לנו שום דבר, ואנחנו בה מתחברים גם עם אלה אשר לא רק מחר, היום הם בוגדים בנו ומכשילים אותנו — בכל זאת מלחמה זאת היא מלחמתנו, אותה הרגשה היתה גם לצעיר היהודי בימים ההם; לא היתה לו אמונה שלמה כי המלחמה הפוליטית הרוסית היא שתביא לו את השחרור, כשם שהאמינו אנשי ה"בונד" או סתם צעיר יהודי, אבל הציוני הצעיר לא ראה לעצמו אפשרות להישאר מחוץ למלחמה הזאת — הן מטעמי הלחץ של האוירה מסביב והן מטעמי המצפון המהפכני שקינן בו.

אותה פועלי־ציונות, אשר הכירה בתנאי קיום הפועלים ובצורך של מלחמה פועלית כלכלית, אבל לא הכירה בצורך להשתתף במלחמה המדינית הזאת (קראו לה בשם "שיטת־מינסק", מפני שמבצרה היה במינסק, ואותו אדם שביסס אותה שמו היה

אברהם אבא רובנצ'יק. הוא נפטר השנה באמריקה ושמו נשכח, אבל הוא ראוי שיזכרו אותו, מפני שהוא הגה הרבה את המחשבה הזאת), פועלי־ציונות זו שהיה בה הרבה יושר־ללב והרבה אומץ־לב ללכת נגד הורם, לא יכלה בשום אופן להניח את דעתם של אלה אשר השאיפה להיות שותפים למהפכה העולמית או למהפכה הרוסית היתה גדולה מאד אצלם.

מה היתה גישתו של נחמן סירקין לענין זה? סירקין, שעם כל יהדותו הלוהטת היה בעצם איש מאד אוניברסלי, איש שהיה באמת קשור עם המחשבה הסוציאליסטית בכל גילוייה ואשר ראה את עצמו כאחד ההוגים לא רק של התנועה היהודית, כי אם אחד ההוגים של המחשבה הסוציאליסטית העולמית — לא יכול היה בשום אופן להשלים עם חוסר פעילות יהודית במהפכה, עם הסתלקות היהודי מהשתתפות במהפכה. אבל הוא ניסה להגדיר את הנהייה הזאת הגדרה חריפה מאד. הוא ניסה לומר שחובתנו להשתתף במהפכה היא לא מפני שהיא תפתור את שאלת היהודים, לא מפני שהיא עלולה להביא איזה שינויים רצויים לנו, חשובים בשבילנו, שינויים חשובים בגורלנו של העם היהודי. בשלילת התוצאות החיוביות של המהפכה בשבילנו — בזה היה סירקין ציוני קיצוני מאד. אבל הוא ראה בהשתתפות זו חובה, כמעט חובה לאומית. כלומר, הוא ראה שאי אפשר לנו לנתר על ההשתתפות במהפכה, גם אם לא תביא תוצאות חיוביות לגבינו. מפני שאי־השתתפותנו בה משפילה אותנו, מפני שזה נוטל מאתנו את ערכנו האנושי. הוא ראה בזה יותר חובה מוסרית, חובה של כבוד, של גארה, מאשר ענין של מדיניות מעשית, שצריכה להביא לידי תוצאות חיוביות.

הוא גם הרחיק לכת עד כדי כך שאמר: אין צורך שתהיה לנו הסתדרות אחת העוסקת גם בציונות וגם במלחמה הפוליטית הסוציאליטית ברוסיה. במלחמה הפוליטית ברוסיה אנחנו אנשים, בני־אדם ככל השאר, אין בזה שום ענין יהודי מיוחד, ואם יתנו לנו — נשתתף במסלגות הכלליות, הרוסיות־יהודיות, אילמלא התנגד ה„בונד“ לציונות היה אומר: נלך כולנו ל„בונד“ ושם נילחם את המלחמה הפוליטית הרוסית. ובשביל עניננו אנו, בשביל חיינו היהודיים — נקים הסתדרות מיוחדת.

ישנן דעות שיש בהן עומק ידוע, אבל אינן עלולות להתקבל על דעת הדור. כפילות זו שאמרה: אל לנו להיבדל במלחמה המדינית מאלה הנלחמים את המלחמה הזאת, ואל לנו להיבדל בענין הציונות מאלה העושים את העבודה הציונית; נהיה שותפים לקונגרס הציוני, להסתדרות הציונית, שם נתארגן בשביל העמדה שלנו, הסוציאליסטית, בציונות; מאידך גיסא, בחיים בגולה נהיה שותפים לאותן המסלגות והתנועות שבהן אנחנו מוצאים התאמה לתפיסתנו אנו — הכפילות הזאת היתה מאד מאד הגיונית. ומתוך המגמה הזאת נוצרה ההסתדרות הראשונה הציונית־סוציאליסטית, שקראו לה „חירות“ ואשר התכוונה להוביל את הפועלים בדרך הזאת.

אולם גם הדרך הזאת לא נתקבלה. במידה ידועה היא לא נתקבלה מפני שגם ה„בונד“ וגם הסוציאליסטים האסימילטוריים, כפי שכבר אמרתי לכם, לא היו מוכנים

להשלים עם זה שבתוכם יהיו ציונים. הם הכריחו את הציוני להתארגן במסלגות מיוחדות, ובמובן זה קבעו באופן היסטורי את הטררגדיה של פילוג תנועת הפועלים היהודית. מפני שלא יכלו לעכל בתוכם כל מחשבה לאומית. אבל גם אילמלא כן, יתכן מאד שהפועל היהודי הציוני לא היה מוצא בו את הכוח לחיות בשני שטחים, והוא היה צריך למצוא בהסתדרות שלו את הכל, את כל סיפוקו — גם את בדילותו הציונית וגם את שיתופו הסוציאליסטי. וכך קמו המפלגות האחרות שצמחו לאחר ההתפצלות בתוך הציבור הציוני. גם המפלגה שקראה לעצמה ס.ס. (ציונית-סוציאליסטית), גם „פועלי-ציון“ מיסודו של ברוכוב, גם התנועה „וּזְרוּדְנִיָּה“, (פלומר, התחיה), ואף המפלגה שקראה לעצמה „סיימיסטים“ — כולן למעשה הלכו באותה דרך של איחוד המלחמה המדינית הרוסית עם מה שקראו אזי „הפעולה הציונית“ בהסתדרות אחת.

ואפילו שלוש תנועות נפרדות אלו, שהיו ציוניות בעיקרן, אף הן לא הצליחו להתאחד, נאמר, בשטח הפוליטי המשותף. כיון שהתחילה ההתבדלות הלכה לא רק בשטח הענינים של אידיאולוגיה ציונית — היא התפצלה בכל הקוים. באותו זמן שהתנועה של ברוכוב הושפעה מאד מהסוציאליזם-מקרטסה הרוסית, מתנועת פּלֶכְנֹב — הושפעה „וּזְרוּדְנִיָּה“ מהורם האחר של הסוציאליזם הרוסי, מ'ס.ר. כל אחד רצה להסתגל, לבוא לידי הרמוניה עם התנועה המקבילה לו בין הלא-יהודים.

אולם בינתיים קרה דבר מענין. אמנם, לפי התיאוריה הציונית העיקר היה — המטרה הסופית ליצירת מעמד פועלים יהודי — הגשמת הציונות והסוציאליזם. הציונות היתה קשורה עם ארץ-ישראל, עם פעולה ציונית; המלחמה הפוליטית ברוסיה היתה לכאורה רק שלב, רק מעבר. ואף על פי כן, כמו שקורה לפעמים קרובות, המטרה סולקה הצדה, ודרך המעבר — היא נעשתה לעיקר.

ואולי אין כל כך להאשים את בני הדור בזה שכך עלתה להם. במובן הציוני לא היה כמעט שום מעשה לעשותו, לא היתה כמעט שום דרך מעשית מחייבת לצעיר היהודי לשם קיום מצנת הציונות (הרצל לא הראה לפועל היהודי שום דרך פעולה בשביל הציונות; הוא רק אמר לו: תקווה, תהיה נאמן לחלום, אני מנהל בשבילך משא-ומתן מדיני, מחר-מחרתים אשיג את הצ'ארטר — אז תתחיל ההגירה, אז יהיה צורך בך; היום אתה צריך לשמור אמונים לרעיון. גם הציונות הסוציאליסטית — אם זו של ברוכוב ואם זו של ס.ס. — יכלה רק לומר לפועל: תעסוק בתיאוריה הציונית-סוציאליסטית, תתנכח; אבל מחוץ לויכוח לא היה שום אקט ציוני, לא היתה שום פעולה ציונית ארץ-ישראלית ממשית). באותו זמן שדה-המהפכה ברוסיה בלע אנשים לאין שיעור, והיה מה לעשות. פלומר, קשה לנו לומר עכשיו מה היה המעשה, אבל אנשים הרגישו את עצמם יום יום שהם נמצאים בתוך פעולה ושהפעולה בולעת אותם, ממלאה את חייהם. הכל מסביב — אם בתופים ובמחולות, אם בקריאות ובחפגנות, אם בישיבה בבית-הסוהר — חפל מסביב נשם את האוירה הזאת. ולא פלא הוא אם תחבר הרגיל בתנועה, אותו פועל שיזמו היה במלאכה או בשביתה או בארגון כלכלי של

הפועל או בהליכה ל„פורסה“ (גם זה נחשב לאקט מהפכני — להתהלך כל יום שתי שעות ב„פורסה“, למען ירגישו גם על פני המדרכה שקיימת תנועת פועלים) — כל זה מלא את עולמו של הצעיר היהודי הסוציאליסטי. לעומתו — הצעיר הציוני ידע שישנה תיאוריה המבססת. כדוע הוא נבדל מהמפלגות האחרות. אבל כדי למלא את החיים יום יום אין הדבר הזה מספיק כלל. לשימור בתנאים פאלה אמונים — לא כל כך קל. ואולי שמר אמונים. אבל הוא שמר אמונים לתיאוריה בלבד. יום יום — בין שהיה מתהלך ב„פורסה“, בין שהיגר לארץ אחרת — היה נפגש עם החיים של שאר ציבור הפועלים היהודי. ובאותו ציבור ענין ארץ־ישראל מלא מקום קטן מאד — רק מקום בוֹיכוח. וכך אירע שהגילוי הראשון של הסתגלות לאוירה זו התבטא בזה שהמלחמה הפוליטית הריסית מילאה את נפשו. והוא התחיל לראות את העולם במשקפים אלה.

אחר כך באה התפיסה המעמדית. הפועל־ציונים קיבלו משאר המפלגות היהודיות את ההכרה המעמדית — קיבלו אותה בשלמות. ככל תיאוריה שהיתה מוסכמת ומקובלת. הם קיבלוה מתוך אותם הקונטרסים שהוציאו הסוציאלי־דמוקרטס הגרמנים ואשר עמלו וטרחו לגכש מעמד פועלים נגד הבורגנות ונגד הקפיטליזם) והעבירו איתה בדיוק. כמו שהיא. לציונות.

אמנם התיאורטיקנים של „פועל־ציון“ אמרו כי במציאות היהודית התחומים בין המעמדות אינם כל כך בהירים, המעבר ממעמד למעמד הוא קל מאד. כבר עמדתי על כך כי המעמדות היהודיים נמצאו בדרגה של חומר נזול. מפני שהנער שנעשה פועל בא ממשפחה בעל־ביתית או חצי־בעל־ביתית. או מה עקוראים בנוסח אחר: „זעיר־בורגני“, והיה משמש משך כמה שנים שוליה, ואחר כך נעשה פועל אצל בעל־מלאכה. אבל רצונו היה ליהפך בסופו של דבר לבעל־מלאכה. או לצאת ממעמד הפועלים באיזו צורה אחרת. התנועה הסוציאליסטית עזרה לתהליך זה לא מעט. כי הודות לה פותחו אצל הפועל והפועלת צרכים מיוחדים ובזאת דחפה אותם ליציאה מהמעמד הירוד שלהם: התופרת הפכה לאחות רחמניה, הפועל, במידה שלמד משהו. הלך לבחינות ונעשה לאכסטרון ושאר להיות מורה. יתכן שהמציאות המעמדית לא היתה איתנה. אבל התיאוריה המעמדית היתה איתנה מאד. ואי יצא שהבחור היהודי צריך היה למצוא לעצמו פשרה בין התפיסה הפועלית, ששלטה מאד ברחוב היהודי ושראתה כל מאורע כאילו היה זה ענין מעמדי, ובין אותה תפיסה לאומית שהוא חונך גם עליה. יתכן מאד שבעלי ההלכה פתרו את השאלה הזאת. אבל לא די היה בפתרונה התיאורטי — צריך היה למצוא בחיים איזו פשרה. איזה ניסוח היודע לשקף ולהכיר את המציאות המעמדית בתוך העם היהודי, וגם את האופי הלאומי היהודי — את המציאות הלאומית היהודית השלטת גם על הפועל, גם על הלא־פועל.

לאנשי הסוציאליזם המתבולל היה הכל פשוט וקל, להם לא היו כל בעיות מטרידות. למשל. בעצם ענין הפרעות — תוסעה שלא היתה מעמדית דוקא, שחלה על

פל יהודי ויהודי — אי אפשר היה בשום אופן ל„בונד“ להסכים שיכולה להיות הגנה משותפת לו ולמפלגות אחרות. למעשה לא יכול היה להתחבר לא רק עם הבורגנות — אפילו לא עם המפלגות הפועליות האחרות. מפני שגם אותן פסל והדביק גם עליהן את התו של „בורגנות“. וכיון שה„בונד“ הדביק לפועל הציוני את התו של בורגני. שאיננו איש מעמד הפועלים, הרי בזה הענין בשבילו כבר נפתר. וכך קרה שהפועל היהודי, חבר „פועלי-ציון“, נעשה בעצם גם הוא אדם אשר התו המעמדי קבע בשבילו הרבה מאד.

והנה דוגמה לכך מהויכוח בין „פועלי-ציון“ על שאלת ההשתתפות בקונגרס הציוני: צריך היה לדון אם הפועל הציוני משתתף בהסתדרות הציונית או לא. אמנם, הוא צמח מתוך ההסתדרות הציונית, בתוכה נתגלה, ממנה ינק הרבה מאד. אילמלא הרצל, אילמלא המחשבה הציונית, אילמלא המפעל הארץ-ישראלי ואפילו במיעוטו, ודאי לא היתה יכולה לקום תנועה כזאת. אבל מכיון שהפועל-ציוני ששמע יום יום פי מחובר הוא עם הבורגנות, או כמו שהיה כתוב אז בספרות האנטי-ציונית: „נגררים בזנב הבורגנות“ — וזה הרי היה העלבון הגדול ביותר שאפשר היה לומר לפועל-ציוני — רצה לקרוע את הזנב הזה. רצה באיזה אופן שהוא להיפרד. ואז באה התיאוריה וסמכה את ידה על רצון זה ואמרה: אנחנו אמנם ציונים, אבל מה לנו ולקונגרס הציוני? ההסתדרות הציונית היא ענין של הבורגנות — לנו אין שם מה לעשות. והדבר הגיע לידי כך שדוקא ברוכב, אשר גדל מתוך הציונות, אשר ניהל באומץ-לב ובכוח כפיר את המלחמה נגד אונגדה ובעד הרעיון הציוני הטהור, ובעד שנים אחדות בשליחותו של אוסישקין, וראה את עצמו כתלמיד לאוסישקין — דוקא הוא ראה צורך שלא להשתתף בקונגרסים הציוניים והוא שראה צורך לבסס תיאוריה, מדוע הפועל הציוני אינו צריך לקחת חלק בהסתדרות הציונית.

לא היה כמעט ערך אחד בציונות שלא עמד בפני היאבקות קשה מאד. ובציונות היו הרבה ערכים גלויים וגם ערכים גנוזים (כלומר, ערכים כאלה הנמצאים בתוך תנועה, שהם כאילו מקופלים. שאולי גם אין יודעים עליהם הרבה, ורק בבוא הרגע הם נפתחים ומתגלים). כל ערך וערך של הציונות עמד בפני היאבקות קשה מאד. והתברר שנושאי-הדגל של התנועה הזאת אין בהם הכוח להגן על הכל. וכשאין הכוח הזה — מתפרקים ממה שהכרחי להתפרק, כדי שאפשר יהיה לכל הפחות לקיים את המעט.

כבר אמרתי שאחת ממלות-הגנאי הקשות בתקופה ההיא היתה המלה: „רומני-טיקה“. היינו: מושג שאינו עומד בפני תפיסה כלכלית. למשל: הציונות טיפחה את הרעיון של תחיית הלשון העברית. מן הרגע הראשון של צמיחת האידיאה הציונית, שהיתה ביסודה שאיפה להחזיר ערכים אבודים לעם, צמחה גם השאיפה של תחיית הלשון העברית — בין שהאמינו באפשרות של דיבור עברי ובין שלא האמינו בזה. ואולי כדאי לדעת שכמה וכמה מן הציונים החשובים בשעתם שללו את הדיבור העברי.

אמנם, היה להם קשר עמוק לתרבות העברית. לשפה העברית הכתובה, אבל לא האמינו שאפשר להחזיר את הדיבור העברי החי. גם לילינבלום וגם אהדהעם לא האמינו בדיבור העברי. קשה עכשיו לתאר באיזו מידה היה כל הענין הזה של תחיית השפה, במשך עשרות השנים הראשונות של הציונות, ענין של מספר אנשים שנראו באמת כמגוחכים. הדיבור העברי שלהם היה דיבור לא טבעי, דיבור מלאכותי, שלא היתה לו שום אחיזה במציאות, לא היה לו ודאי שום ליח ושום גמישות של שפה חיה. בשעת דיבורם היה רושם שאנשים אלה הולכים על קבים, שהם ממלאים את פיהם חצץ. ודוקא אנשי התרבות העברית, אנשים הקשורים לשרשי התרבות העברית, דוקא הם, פחות ממישהו אחר, יכלו להשלים עם אותו הדיבור העברי המלאכותי שדיבר אז בן־יהודה בארץ־ישראל. בימינו אנו קשה מאד להעריך את הגבורה העצומה של בן־יהודה — לא רק בדיבורו העברי, אלא גם בזה שהחליט להפקיר את ילדו הראשון ללא כל סביבה ולהשפיע על האם, שלא ידעה עברית, לעשות את ביתם לבית של דיבור עברי. ודאי דרושות סגולות מיוחדות לאדם כדי שיוכל להגיע למין תקיפות כזה. כיום אין שום גבורה במה שאנחנו מדברים עברית, אבל היתה גבורה מיוחדת, כמעט מטורפת, בדיבור העברי לפני ששים שנה.

והנה, מתוך ההשקפה של הסוציאליזם, לפי המושגים ששלטו באותה תקופה, היה ענין העברית דבר שאין לו שחר. ברוסיה קראו לשפה העברית „השפה העברית הקדומה“ או „העתיקה“. וידוע ששפות עתיקות הן שפות מתות. ומכיון שאנשים בדרך כלל לומדים הכל על פי גזירה שוה, ומכיון שגם ברוסיה היתה קיימת שפה רוסית קדומה, היא השפה הסלבית העתיקה, ששימשה כשפת הכנסיה, וכל משכיל רוסי ידע, כמוכּוּן, שזהו ענין הקשור עם המסורת הנוקשה של בית־התפילה הרוסי, שזוהי שפה הנלמדת בגימנסיות בתוקף פקודת הצאר, — הרי לפי המושגים המתורגמים אלה היתה גם העברית „שפת כנסיה“. וידוע שאדם פרוגרסיבי אינו נזקק לשפת הכנסיה. וכאן באים אנשים בתקופה כזאת ותובעים מההמונים לדבר בשפה מתה... ההמונים היהודים אינם יודעים את השפה העברית, ואם יש צורך לטפל בהמונים היהודים — צריך לדבר אתם בשפה שלהם.

קשה עכשיו לשער איזה משבר רוחני עבר אז על הנוער היהודי מבחינה זו. אלה מכם שבאו מחוץ־לארץ ראו אולי את המלחמות שהתנהלו בין אידיש ועברית. אבל אתם כבר ראייתם זאת בתקופה שהעברית חיה את חיה ורכשה לה איזה בטחון, בתקופה שקמה ספרות עברית חדשה. אבל שערנו בנפשכם מה היה המצב לפני ארבעים וכמה שנים. ודאי אין זה מקרה שהירחון העברי של סירקין — „השחר“ — הנסיון שלו להקים ירחון עברי מהפכני המטיף לסוציאליזם, בשעה שידע כי שום בעל־בית יהודי לא יקרא אותו ושום סוציאליסט אינו יודע עברית ואינו רוצה לדעת עברית — ירחון עברי זה שבק חיים מיד לאחר החוברת הראשונה, והמשך לא היה לו.

באותו הזמן הוציאה הציונות עצמה את שפת אידיש משפל המדרגה והרימה

אותה לחיים חשובים מאד. משום שבעוררה את ההרגשה הלאומית בין ההמונים שינתה הציננות את היחס של ביטול, שהיה לרוב המשכילים לשפת העם המדוברת — והקיפה אותה ביחס של חיבה; אמנם, לא באותה הערצה ודבקות כמו לעברית, אבל ביחס של חיבה.

לפני שבעות אחדים מת הסופר י. ח. רבניצקי, אדם הקשור כל כך בשמו של ביאליק, ואולי ידוע לכם שרבניצקי, הסופר העברי המובהק, עשה הרבה מאד גם בשביל שפת אידיש. ואמנם, בתקופה מסוימת, דוקא בתקופה של חיבת-ציון, לא היתה מלחמה ושנאה בין שתי השפות. חובבי-ציון הראשונים טיפחו במידה מרובה את שפת אידיש ולא ראו בזה סתירה לעברית. שלום עליכם כתב עברית, מנדלי כתב עברית, פרץ כתב עברית — וכולם גם טיפחו את שפת אידיש. אבל לא רק אלה, גם אנשים שהיו הרבה יותר קשורים עם השפה העברית, כמו ליונסקי הסופר (עכשיו נשכח, אבל בשעתו היה הוא הפיליטוניסט האהוב ביותר בספרות העברית), טיפחו את שפת אידיש ועזרו לתקומתה. ובתקופה מאוחרת יותר, העתון הצינני הראשון „דער יוד“ היה זה שפיתח את כל הכשרונות שצמחו אז באידיש. עתון זה, שהעורך הראשון שלו היה רבניצקי והעורך השני ד"ר יוסף לוריא, שעמד אחר כך בראש החינוך בארץ, עשה בשביל ספרות אידיש יותר ממישהו אחר. כל הכשרונות האידישיסטיים הרגישו את עצמם אסירי-תודה ליוסף לוריא. מפני שהוא הבין אותם, גילה אותם, טיפח אותם. וכל האנשים האלה עשו זאת לא מתוך פולחן האידיש, לא מתוך אמונה שאידיש היא השפה הלאומית שלנו, כי אם מתוך זה שהיא אחד הנכסים שנוצרו בדרך החיים של האומה היהודית, אשר כל עוד היא ממלאה את תפקידה בחיי העם — צריך לעבוד בה, לטפח אותה, לחבב אותה.

ובכן, המחשבה הציננית מילאה תפקיד לא קטן בטיפוח האידיש. אבל לאחר זמן-מה, בעקב התיאוריות שנוצרו אז ומתוך הקושי לטפח אפילו אחת משתי הלשונות, על אחת כמה וכמה את שתיהן יחד, צמחה האידיאולוגיה האידישיסטית, אשר חפצה להעלות את האידיש במקום העברית והכריזה עליה כעל השפה הלאומית של העם היהודי, ואת העברית ראתה כשריד מיותר.

מי היו נושאי אידיאולוגיה זאת? היו פה מצד אחד חוגים לאומיים, סופרים שגדלו באידיש, שכבר לא ידעו עברית, אם אצל הסופרים מן הדור של מנדלי ושלום עליכם היתה העברית שפת רוחם — הרי בדור שבא לאחריהם — למשל, שלום אש או אברהם רייזין — היו כבר ביניהם סופרים ללא כל תרבות עברית. והם היו הראשונים אשר ראו את עצמם כמעט מקופחים על ידי קיומה של ספרות עברית. אחר כך באו הסוציאליסטים מן „בוונד“, שאמנם באותו זמן לא אהבו כל כך את האידיש, אבל הם על כל פנים שנאו את העברית. והם היו הראשונים בשלילת העברית. אחר כך בא דור צעיר מתוך חוגים צינניים אשר מתוך הסתגלות לרעינות הללו נעשה הוא הקנאי והנושא של ענין האידיש. אמנם, תנועת „פועלי-ציון“ יגקה לא מעט מהספרות העברית.

אבל כתנועה שפעלה ברחוב של הפועלים היהודים, על אותה מדרכה שבה היא מטיילים ומתחככים זה בזה — ושם שלטה, כמובן, האידיש, במידה שלא היתה רוסית — לא היה לה כל כך קל להחזיק מעמד ולהגן על הצורך של שתי שפות לעם ולהגן על הצורך של חינוך עברי, של שפה עתיקה, ובאה הכניעה. ואז נעשו „פועלי ציון“ בכמה וכמה ארצות כמעט הנושאים העיקריים של האידישיזם.

הסוציאליזם הכללי והרוסי והבונדאי לא חשבו על הפרובלימה של תרבות לאומית, אשר אומה אינה רוצה לנתר עליה. לגבי אירופה הגדולה לא היה כלל צורך לנתר עליה — הפועל לא ידע אותה וממילא לא ויתר עליה, כי אם להיפך: לאט לאט גם רכש אותה. המנהיגים הגדולים, אנשים כמו מרכס ולסקל, היו שקועים מאד בתרבות האירופית, ולקל בעצמו כתב דרמות. האבות הרחנניים של הסוציאליזם האירופי היו במידה כזאת בניס לתרבות אירופה, לתרבות הקלסית, שהסוציאליזם הוודעה בנפשם עם הקלסיציזם, עם חזרה לרנסנס, עם חזרה לתרבות ינן ורומא. אבל בשבילם הסוציאליזם לא הוודעה עם חזרה לתרבות עברית קדומה. וכיון שהסוציאליזם ליסטים היהודים לא ידעו שיש גם תרבות עברית קלסית, ושבה ישנם שרשים לסוציאליזם, ליום, ושתקומת האומה העברית לחיי חירות קשורה לא עם איבוד ערכים רחנניים, אלא עם החיאת ערכים רחנניים (היו אלה מושגים שהדור ההוא כלל לא הבין אותם), הרי לזה קראו רוקנטטיקה, לזה קראו ריאקציה, לזה קראו מיסטיקה — כל השמות הללו שהיו כל כך פסולים בעיני הדור, והנה בא הציוני הצעיר והוא שילם את המס. עולמו הרחנני, הקטען הנפשי שלו, לא הגיעו לכך שיוכל להגן על הדברים האלה, ואפילו אם ללבו לא היה קל הדבר הזה, אבל הוא סוף סוף ויתר עליו, כמו שאיש הפסירה מנתר על טלית ותפילין.

ואתו דבר בא גם בשאלת הארץ. שעה שבאו לבסס את הציונות ברוח הזמן נאחזו באותו מושג שקודם הגדרתי אותו: עם של מובטלים. ואת הדבר הזה הבין כל פועל, מפני שהוא הותאם לנוסחאות של הזמן. אבל אם מבחינה תיאורטית אפשר היה לבסס מדוע היהודים שנדחסים מארצות מגוריהם מהגרים משם, מדוע הם יכולים להגיע לחירות ממש ולקיום כלכלי מבוצר רק אם יהיו מרוכזים יחד; אם את הרעיון הזה, שבמקום הגירה מסודרת צריך להביא להגירה מרוכזת, ובמקום חדירה לסדקים של כלכלה וזה צריך ליצור כלכלה יהודית, — אם את כל זה עוד אפשר היה להסביר באותו המלון של מנחם שלטו באותו זמן — כיצד אפשר היה להסביר שהארץ הזאת צריכה להיות דוקא ארץ־ישראל, דוקא הארץ של האבות, דוקא הארץ של רחל אמנו ושל הכותל המערבי ושל מערת המכפלה? כיצד אפשר היה להסביר את הדבר הזה, כאשר לפי המושגים השולטים, מה שלא ניתן להגדרה כלכלית וסוציולוגית אינו קיים, אינו חשוב כלל?

פ ר ק ת ש י ע י

זה היה ענין קשה. וברור שברוכוב השקיע את מְכַסִּימוֹם כּוֹחֹתָיו השְׂכֵלִיִּים כּדִּי לבסס את ההנחה הזאת. אם הביסוס עזר לכך, אם נקלט באמת? — זוהי שאלה אחרת. כשם שאי אפשר היה להכניס לתוך הנרתיק של הדעות המוסכמות את המחשבה הזאת, שְׁעַם אשר גִּזְרָלוּ המיוחדת הפריד בין שפת דיבורו לשפת חייו הרוחניים אינו רוצה לנתר על הקשר שלו עם התנ"ך, עם האגדה, עם השירה העברית, עם התפילה העברית (שזוהי ממשות שאליה בני־אדם קשורים ומרגישים צורך נפשי להמשיך בה, דבר זה לגמרי לא בא בחשבון כלל אצל בני הדור ההוא) — כך קשה היה להסביר, לפי כל אותם המושגים והמונחים, שקיים איזה קשר למולדת עתיקה, שאנשים היו פעם קשורים אליה, זו שנזכרת בתפילות, וכי קשר זה הוא קשר של ממש, אשר אי אפשר להם לנתר עליו.

בשני המונחים הללו — מומנט הלשון ומומנט הארץ — בא המבחן הגדול לתנועה הציונית. ובמבחן זה נשברה התנועה לרסיסים. המבחן, כמובן, בא לא רק מפני שזה היה יוכוח עיוני, קרה אסון והויכוח העיוני נהפך מיד לויכוח מעשי. עוד שנים רבות לפני שהופיעה שאלת אוגנדה כבר היו אנשים בתוך התנועה הפועל־ציונית, שהם בעצם הטיפילו — מתוך גישה תיאורטית שלהם — להפריד ולומר: ארץ־ישראל — לא דוקא; ארץ ב ל ב ד. אולם כל זמן שהדבר היה בגדר של השקפה עיונית לא העסיק הרבה את התנועה, אבל בא רגע שהשאלה הוצגה כשאלה למעשה.

ידוע שפינסקר בעצם לא היה ציוני במובן שלנו. פינסקר הגיע לרעיון של מדינת־יהודים, של ארץ, של מולדת, אבל לא דוקא של המולדת ההיסטורית. גם הרצל הגיע לענין של מדינת־היהודים בלי שהגיע מיד לחיובה של ארץ־ישראל. לא יפלא הדבר שרבים אשר חשבו את המחשבה הציונית, בלי שהיו להם ערשים עמוקים בהנהיגה היהודית, הגיעו באופן שכלי רק לרעיון של טריטוריה, ואם תקראו בעיון בעבודתו הראשונה של סירקין — „מדינת־היהודים סוציאליסטית“ — תראו שגם סירקין באותה תקופה, לפני אוגנדה, לפני הטריטוריאליזם, ביסס אף הוא את מחשבתו כמחשבה טריטוריאליסטית. כמחשבה על ארץ, ולא כמחשבה על ארץ־ישראל.

אולם הפשלון הפוליטי הגדול של הציונות היה בזה שהרצל העמיד את השאלה: ארץ־ישראל או ארץ סתם. הוא העמיד אותה כשאלה בוערת, לא מפני שהיתה ארץ סתם — ארץ סתם לא היתה מעולם, אבל היה חלום של ארץ סתם. ובגלל החלום נופצה התנועה הציונית לרסיסים.

כמה זמן בכלל ארכה העבודה הפוליטית של הרצל? את ראשית פעולתו זו צריך בעצם למנות מזמן כתיבתו את „מדינת־היהודים“. מאותו זמן ועד מותו עברו עשר שנים; מן הקונגרס הראשון ועד קונגרס אוגנדה עברו שש שנים, ובכך, אותן שש השנים של עבודתו הפוליטית של הרצל, שהיו שנות־בוק בחייו, ושנדאי קיפול בהן עבודה

מאומצת של דור — הביאו אותו מהר מאד לחוסר כל דרך. ההלום שיעלה בידו, בכוח הקסם האישי שלו ובכוח מאמציהם של היהודים, אשר הוא האמין שיש להם רצון להינאל, ובכוחה של המצוקה היהודית ובכוח הבנה פוליטית בין-לאומית של צרת היהודים, אפילו בכוח העזרה של אַנטי־ציונים, להשיג את ארץ־ישראל — החלום הזה נתבדה. המכשולים היו הרבה יותר גדולים משראה אותם בתחילה. צרת היהודים באותו זמן נתחדדה במידה גדולה מאד; מאז משפט דרייפוס, שהביא אותו לרעיון מדינת־היהודים, ועד הפרעות בקישינב והתהדקות העניבה ברוסיה — החמיר המצב מאד מאד. ההגירה לאמריקה פרצה וגדלה, והצורך בארץ היה כבר לא רק צורך רעיוני. צורך היסטורי, צורך של כבוד יהודי — הוא היה צורך בוער של השעה. ואז נתגלה שהציונות היא חסרת־אונים.

הנה ניצנץ איזה רעיון — ניצנצה האפשרות של התישבות יהודית, ואולי גם של מדינת־יהודים, מן הוץ לארץ־ישראל. אפשרות אחת כזאת כבר היתה פעם. זו היתה האפשרות של אַרגנטינה — בזמן שברון הירש, עם המיליונים הרבים שלו, אשר מעולם לא עמדו לרשות ההתישבות הציונית, גילה שיש ארץ גדולה ועשירה ופריד שאפשר לישב בה יהודים. אין אנו עוסקים עכשיו בתולדות ההתישבות באַרגנטינה. אבל תוצאותיה המעשיות של התישבות זו ידועות עכשיו לכולם: ארץ נוספת עם אנטישמיות נוספת.

החלום של אונגדה, אשר לאמיתו של דבר אולי היה חלום רגעי על האפשרות שהתנועה הציונית תבקש לה, כמו שקרא לזה נורדוי, „מקלט־לילה“ — גרם לזעזוע גדול מאד.

אולם עצם הענין של אונגדה הוגש לא כאידיאולוגיה חדשה, לא כשלילת ארץ־ישראל, אלא הוגש למעשה כעזרה מהירה, כרפואה מהירה לצרת ישראל, כמקום מקלט למהגרים. וכמקלט למהגרים נסתיים ענין אונגדה מהר מאד, מפני שהאַכספדיציה שנשלחה לבדוק את הענין הביאה תשובה שלילית. גם ספק גדול אם הדבר הזה היה מתקיים מבחינה פוליטית. וכרגיל, בכל מקום שיהודים עומדים להגר שם נמצאים תושבים הטוענים שאינם מסכימים שיבואו אליהם.

אבל לענין אונגדה היתה תוצאה אחת: לא התישבות יהודית בארץ נוספת, כי אם אידיאולוגיה חדשה — אידיאולוגיה האומרת שבמקום ארץ־ישראל, אשר אין תקוה לקבל אותה, צריכה לבוא טריטוריה אחרת. וכיון שהדור ההוא היה מחונך על מושגים אשר אינם מודים בשום דברים שאינם ניתנים למשקל, אשר אינם מודים שישנם גורמים נעלמים מאתנו, שאיננו יכולים למשש אותם בידים, אבל הם פועלים, וכיון שהדור ההוא לא חשב שקשר היסטורי למולדת הוא דבר שיש בו ממשות, הרי הרעיון שבמקום ארץ־ישראל (ארץ שפתאום נתגלו בה הרבה מאד פגמים ואשר בעלי־הבית שלה לא רצה לתת אותה) אפשר לישב ארץ חדשה, אמנם לא ידועה, איזו ארץ־איכס — הרעיון הזה התחיל לכבוש לו מקום גדול בהפרת הציונים.

עלי גם להגיד שעוד לפני האוש מארץ־ישראל היתה ארץ־ישראל — אם אפשר להגיד — מעמסה כבדה על הציונות, על האיש הציוני, בשעה שהוא עמד במאבק עם האידיאלוגיות האחרות: היו רעיונות והיו מצבים שהציונות נהפכה להכבדה יתירה בשבילו.

למשל, היתה שאלה כיצד מגשימים אידיאה, ובכן, ביחס לאידיאה הסוציאליסטית היה הדבר ברור: מגשימים את הסוציאליזם על ידי מלחמת־מעמדות. יש גורם היסטורי, ודאי, אשר אין בו ספק, הנקרא „מלחמת־מעמדות“, וכל מה שהפועל עושה מצטרף לחשבון של מלחמת־המעמדות, ומלחמת־המעמדות היא אשר תביא את המהפכה. המהפכה היא אשר תביא את הסוציאליזם. נמצא שכל מה שאתה עושה היום — אם אתה עושה את השביתה הקטנה ביותר בבית־המלאכה שלך, אם אתה מפיץ פרוק־לקציות — הרי בזה אתה למעשה מצרף את המאמץ שלך לאותו מאמץ היסטורי הנקרא מלחמת־מעמדות. ואתה בסדר גמור.

אילו אפשר היה להוכיח שגם הציונות מתגשמת על ידי מלחמת־מעמדות, אפשר היה להסיק: אולי אותה מלחמת־מעמדות שאנחנו עושים אותה היתה מגשימה גם את הציונות... אבל קרה אסון: איך מגשימים ציונות על ידי מלחמת־מעמדות — עדיין לא ידוע, אבל ידוע שאַת הציונות צריך להשיג הרצל, והרצל צריך להשיג אותה על ידי צ'ארטר, וצ'ארטר הוא ישיג על ידי דיפלומטיה. זאת אומרת: באותו זמן שאיש ה„בונוד“ משיג את האידיאה שלו על ידי דבר כל כך נחמד ויפה ואַסְתִּיטי הנקרא מלחמת־מעמדות — אני צריך לזכות באידיאה שלי על ידי דבר כה נבזה כמו דיפלומטיה... האיש הציוני הרגיש את עצמו על ידי זה פחות־ערך. שם יש גשר של ברזל — ופה אתה הולך על פני גשר של נייר, גשר עלוב, שאין בו שום ממש ואשר גם לא יפה לאדם הגון להשתמש בגשר זה.

אוי, למשל, עוד נימוק אחד שהיה חזק מאד. מי שלט בארץ־ישראל באותה תקופה? תורכיה. בתורכיה שלט השולטן עבד־אל־חמיד, שהיה ידוע גם על ידי רצח האַרְמֵנִים והיה לסמל הריאקציה ולסמל הנכלים והרקבון בעולם הפוליטי לפי מושגי הזמן ההוא. ובכן טענו: אַתֶּם רוצים ללכת מרוסיה — ארץ העומדת עכשיו ערב מהפכה, על סף מהפכה, בתוך מהפכה, ארץ שמחר יהיה בה משטר של חירות (ואנשים בהפרתם כבר חיו בתוך משטר של חירות) — לאן? לעבד־אל־חמיד! לריאקציה עצמה, לריאקציה הזאת אשר בנדאי תתקיים עוד דורות על דורות!

שוב הרגיש את עצמו הציוני רע מאד. הוא בורח מאירופה, מהפרוגרס, מהמלחמה בעד משטר קונסטיטוציוני, ליברלי, לארץ ששוררת בה עריצות מוחלטת של עבד־אל־חמיד! ונוסף לכך צריכה גם התנועה הציונית, העוסקת בדיפלומטיה עם עבד־אל־חמיד, לנהוג בו כבוד ולשלוח לו מכל קונגרס טלגרמה של ברכה; והוא, הציוני־הסוציאליסט, היושב בקונגרס, נעשה שותף לטלגרמה זו הנשלחת לעבד־אל־חמיד. לָךְ הוּיָה ציוני בתנאים כאלה. וכיון שארץ שאינה קיימת אין לה כל

הצרות האלה — היא אינה באסיה, היא אינה נתונה לשלטון עבד־אל־חמיד, לה אפשר שהייתה כל המעלות — הרי ברור שיותר קל לקבל ארץ כזאת מאשר ארץ עמוסה כל המעמסות הללו.

המחשבה הטריטוריאליסטית הקיפה המונים רבים. כאן נתגלתה שוב נקודת־משבר בציונות החוזרת עלינו פעם בפעם. כי הציונות טוענת שיש עמה פתרון למצוקת היהודים לשפלות מצבו של היהודי — אבל איפה הפתרון הזה? הוא קיים בהיסטוריה, הוא קיים בעתיד, הוא יבוא ביום מן הימים. אולם כשבאה צרה מתברר שהפתרון אינו קיים. כאשר באו פרעות קישינ'וב וצריך היה להעביר כמה עשרות יתומים מקישינ'וב — לא הספיקו הכוחות. עוד בזמן ההוא עלה הרעיון של עליית נוער, וישראל בלקינד קרא כבר אז לעליית נוער לארץ. והנה, אפילו כדי להעביר עשרות נערים יהודים מקישינ'וב לארץ־ישראל לא הספיקו האמצעים והכוח הארגוני. והענין נכשל.

זאת אומרת, שאותה ציונות הטוענת שיש עמה הפתרון הגדול — למעשה עומדת חסרת־ישע. האין הדבר הזה צריך להביא לידי משבר אנשים שאינם יכולים לפעול, אלא לחיות רק בזה שבאיזה מקום שהוא. בזמן מן הזמנים בהיסטוריה, גנוז בשבילנו הפתרון החיובי? ואם הציונות אינה עונה על מצוקת היהודים, הרי שגם מצוקת היהודים אינה נעשית להגשמת הציונות. מפני שהמחשבה הציונית אומרת שבכוח המצוקה תתגשם הציונות. בימי קישינ'וב ובימי אוגנדה נתגלתה התנועה הציונית עב אותה הטרגדיה הפנימית שלה, שהאידיאה שלה טובה מאד, אבל היא אינה יודעת כיצד להגשים את האידיאה הזאת ואינה יודעת מתי תוגשם. ולך וקיים תנועה בתקופה של אבדון, בתקופה של יאוש כזה, בזמן שהאידיאה אינה יודעת מה לעשות. בעצם, הרי אותו מאורע חזר עלינו כל פעם. קישינ'וב היתה רק מיניאטורה. אחר כך, כשבאה המלחמה העולמית ובא הסבך של אוקראינה, עם מאתים אלף יהודים נרצחים — שוב התברר שהציונות אולי יכולה לקבל ספינות אחדות עם עולים לארץ־ישראל, אבל לא יותר מזה.

אינני אומר שזו אשמת הרעיון הציוני, אבל זו אשמת ההנהיה הציונית, זו אשמת האכזר של ההנהיה הציונית.

אחר כך, כשהתנועה הציונית היתה כבר גדולה יותר וחזקה יותר, ויתכן שכוחה היה מספיק לתת תשובה לימי קישינ'וב, לא הספיק כוחה לתת תשובה לימי אוקראינה ולא הספיק כוחה לתת תשובה לימי ראשית היטלר. המלחמה העולמית הזאת פתרה לנו את המשבר הזה בצורתו האיומה ביותר, בצורתו האכזרית ביותר. ואין פלא שהציונות נושאת בקרבה גרעין של יאוש מתוך הסתירה התמידית שבין יכלתה ובין משא־נפשה.

והנה כיון שהציונות חידדה במידה מרובה מאד אצל אנשי הדור ההוא, הדור של קישינ'וב, את ההרגשה של צרת ישראל והביאה אותה להטט, שאולי לא היה כמוהו בימי נלותנו (דוקא הרצל המחיש כל כך את האידיאה הציונית, דוקא ההסברה הציונית

של נורדוי כל כך הרתה באש את המושגים של צרת ישראל). נוצר דור ציוני צעיר שהרגיש את הדבר הזה ונטא את האש הזאת בלבו.

הדור הציוני הזה הופקר פתאום. הוא ראה את חוסר המוצא, ולא היה לו אף מעשה לעשות בענין זה. הוא יכול היה להשלות את עצמו בתיאוריה, בדיבורים, בסיסמאות, בויכוחים. אבל הוא הרגיש שאיננו יודע מה לעשות. ומשום כך קרה דבר שקורה כמעט בכל תנועה משיחית. ובאמת. הטריטוריאליזם הראשון. הטהור, הישר, הטריטוריאליזם בראשיתו (והיו טריטוריאליזמים שונים אצלנו מאז ועד עכשיו) לא היו בו לא שנאת-ציון ולא ביטול הציונות, כי אם האימה והפחד שנפלו על האנשים כאשר ראו שהתהום נפערת לרגליהם וכל גשר לעבור אין.

מי היו ראשי הטריטוריאליזם הציוני? רוב השמות האלה עכשיו אינם ידועים. בראש הטריטוריאליזם עמד זנגויל — זנגויל שהצטרף להרצל בערך מוקדם למדי, אבל בעצם מעולם לא האמין בארץ-ישראל. הצטרף לטריטוריאליזם זקן הציונות הרוסית, פרופסור מנדלשטם — איש דורו של פינסקר וחובב-ציון, אשר האמין בהרצל ממש כמו שמאמינים במשיח: בתמימות, באצילות נפש גדולה מאד (נשאר צרור מכתבים של מנדלשטם להרצל ובהם מתגלה באמת אחת התמונות הנהדרות ביותר: כיצד הזקן, אוהב-האדם הידוע, ההומניסט הגדול — כיצד הוא מקבל עליו את מרותו של הרצל, באיזו רצינות, באיזו התלהבות, באיזו נכונות לסבול בעדו, באיזה כעס על כל מי שמבקר את הרצל). הצטרף הלל צייטלין¹ — אחד הכופרים העברים המזהירים שנתגלה באותה תקופה. איש שסג לא רק הרבה מהעולם היהודי הישן, כי אם גם מהפילוסופיה המודרנית, מהחנייות של הזמן הזה; איש עממי בעל תרבות אצילה מאד. יש אצלו חיבור מהתקופה הזאת. „מכתב אחד הצעירים“, שבו הוא מתאר את סבלו של הציוני הצעיר, אשר היה ציוני בכל לבו ונפשו וראה בציונות את חזות הכל, ואיך הוא נעשה כמעט אויב לציונות בגלל חוסר-המוצא שלה ובגלל חוסר-הפתרון שהציונות נותנת לו, ואיך הוא הולך אחרי כל מקסם שוא של טריטוריאליזם ועושה זאת באמת רק מתוך דבר אחד: מתוך הרגשת צרת ישראל. כאלה היו רבים רבים מראשוני הטריטוריאליסטים.

אולם הדברים יש להם הגיון משלהם, התפתחות משלהם. באותו רגע שאנשים, מתוך חוסר מוצא, עזבו את המחנה הציוני ועברו לחפש ארצות אחרות (ונדאי אינני צריך לומר לכם שביניהם היה גם נחמן סירקין, אשר מתוך כל ההכשרה הנפשית שלו באותה תקופה, וגם מתוך זה שהעמיד את הציונות בעיקר על צרת היהודים, היה בין הראשונים שהלך בראש מחנה הטריטוריאליסטים) — הרי אותו חוסר המעש וחוסר אפשרות ההגשמה שהיה לציונות היה גם לטריטוריאליזם. מפני שטריטוריה ממש כלל לא היתה. אולי לא היתה כלל אפשרות שתהיה טריטוריה. ונדאי שאילו גם נמצאה

¹ [נולד בשנת 1850, נספה בימי השואה בפולין]

איוז טריטוריה לא היתה כלל אפשרות שהיהודים יגייסו מתוכם את הכוחות להגשמת הטריטוריאליזם.

לא רבים הבינו אז שענין יציאת היהודים מן הגולה והגשמת חברה יהודית החיה על חשבון עצמה, על כלכלה עצמית, על עבודה עצמית — זה דבר כל כך קשה, הדורש כל כך הרבה מאמצים רוחניים, שאם לא יגויסו כל כוחות הנפש הטמונים ביהודים אין כלל אפשרות להגשים אותו. באותו זמן כמעט שלא הבינו את הדבר.

אלה שהלכו בדרך של חיבת-ציון המסרתית, כמו אוסישקין, צ'לנוב, אלה שקראו להם „הבוכים“, מפני שהם בכו בקונגרס של אונגדה — לא היתה הדרך קלה. גם צ'לנוב כבר היתה לו מלחמה גדולה עם עצמו, גם לרייצמן ולמוצקין היו כבר מלחמות פנימיות גדולות עם עצמם. בדרך פשוטה וקלה הלכו אלה אשר לא היו להם תביעות גדולות לציונות, כמו אחד-העם, למשל, שלא חיפש כלל פתרון לצרת ישראל בארץ-ישראל. בדרך השניה הלכו אלה שאמרו: מחר-מחרתים נמצא את הטריטוריה, וכאשר נמצא אותה — לא תהיינה עוד צרות ובעיות. היהודים יהגרו וצרת ישראל תמצא אז את פתרונה. מה הם הכוחות הנפשיים העצומים הדרושים בשביל הקמת החברה החדשה — את הדבר הזה כמעט שלא הבין הדור ההוא.

חבר אחד שלי, זאב סמילנסקי (נפטר רק השנה), שהיה עוד איש העליה הקודמת, איש עליית תרנ"א, ואחר כך מראשוני העליה השניה, עשה במובן זה עבודה חשובה מאד, מפני שהוא הראשון אשר גילה את הקושי העצום של הגשמת חברה טריטוריאליסטית זו. הוא כתב ספר חשוב מאד, שהיה לו תפקיד היסטורי בויכוח בין הציונות והטריטוריאליזם, בשם „אור מתעה“. מתוך שנכנס לחקירת תולדות ההתישבות בעולם (היה אולי היהודי הראשון שהעזו לחקור בתולדות ההתישבות בעולם) ולמד את הבעיות העומדות בפני המתישב, ובודאי כבר הביא אתו את הבנתו מתוך היותו לפני כן פועל בארץ-ישראל — הרי היה היחידי כמעט באותו זמן שביקר את הטריטוריאליזם מתוך מחשבה זו, מתוך הקושי שבהגשמתו. אבל החלק הגדול נאבק בין שני הזרמים ולא מצא לו מנוחה, ולפעמים קרובות, עם כל קשריו העצומים לארץ-ישראל, בכל זאת אמר: צרת ישראל מכרעת, ואם הטריטוריה הוואת הנעלמת תתן את הפתרון לצרת ישראל — אני מוכן ללכת אחריה.

לאחר המעשה, לאחר שנהיטנתים, כאשר הוברר שהטריטוריאליזם הוא רק חלום, וכשקצד אחר אולי נגלתה כבר איוז אפשרות מחודשת של ארץ-ישראל, כאשר חדלה האמונה בצ'ארטר ובדיפלומטיה, והדור הצעיר פנה לדרך חדשה, דרך העליה השניה — היו מהם כאלה שחזרו אל הציונות, אבל נראה שדרוש היה כוח עצום כדי לחזור מהאונגדיזם והטריטוריאליזם לציונות, כי לא רבים — רק מעטים הם שחזרו: נחמן סירקין היה אחד הראשונים שחזרו לציונות, שמצא לו הודמנות לחזור — עם המהפכה של „התורכים הצעירים“. אז צריך היה להתאים את כל האידיאלוגיה הציונית

ל"תורכים הצעירים". ואפילו אחד־העם לא נמנע מלתלות תקוות בזה שמן המהפכה של "התורכים הצעירים" אפשר להצמיח את הציונות. כמובן, דברים אלה שוב נתבטלו, כמו הרבה תיאוריות שמילאו רק תפקיד זמני — רק כדי להרגיע את המצפון, או להרגיע את הויכוח. וכמובן, רכישת "התורכים הצעירים" בשביל הציונות היתה לא פחות קשה, וכל הגוירות הקשות בארץ־ישראל בזמן המלחמה היו דוקא ענינם של התורכים הצעירים האלה.

אולם בדרך כלל הטריטוריאליזם היה לו הגיון משלו. ובמידה שאנשים נעשו טריטוריאליסטים לא יכלו לסגת אהורנית, כי בינתים נוצרה כבר תפיסת־עולם טריטוריאליסטית, השוללת את הקשר עם הארץ העברית, השוללת את הקשר אולי גם עם הלשון העברית. נוצר כבר עולם רוחני חדש, פעלו כבר החוקים של מחלוקת, באה האיבה לציונות, הבוזה, הולוול, ונמצאו אנשים שכבר דיברו וכתבו על זה שארץ־ישראל היא "א. געפייגערטע לאנד" — ארץ מתה. הטריטוריאליזם נתן אחר כך מתוכו אויבים כאלה לציונות כאשר לא נתנה שום תנועה אנטי־ציונית. חלוצי הציונות — היו האויבים האנטי־ציוניים החמורים ביותר בתוך ה"בונד". גם אלה שנעשו אחר כך לעמודי ה"בסקציה" ברוסיה ונלחמו כל כך בציונות הם בחלקם באו מהציונות והגיעו דרך הטריטוריאליזם לשנאת־ציון האיומה ביותר.

השפעת המחשבה הטריטוריאליסטית, מתוך שלא נתנה שום פעולה למעשה, יצרה הרבה תיאוריות שהצדיקו את חוסר־הפעולה, אפילו הטריטוריאליסטית. הביקורת על הציונות היתה שהציונות אינה ניתנת להגשמה. ומה עשה הטריטוריאליזם? מצד אחד יצר תיאוריה האומרת שעל ידי טיפול בהגירה בלבד של יהודים בכל מקום שההגירה ניתנת — יתגשם סוף סוף הטריטוריאליזם. לדעתם, צריך לפתוח הגירה יהודית למקומות חדשים — למכסיקו, למקומות בדרום־אמריקה. אנשים שרק אתמול דיברו נגד גלות חדשה ונגד פיוזר ובעד ריפוז נעשו העובדים היותר נלהבים בעד הפניית יהודים מניו־יורק, נאמר, לגלוסטון. אמנם, כשם שעכשיו הטריטוריאליזם של סן־דומינגו הביא לידי כך שלא נשארו שם אלא חמישים משפחות יהודיות מתבוללות — כך כל הנסיונות הללו להפנות את ההגירה למקומות חדשים, מתוך תקווה שבאותם המקומות החדשים יקומו מרכזים יהודיים חדשים, ואלה המרכזים ישיגו מה שלא השיגו המרכזים הישנים של קנדה ואמריקה, גרמו בעצם רק לבזבוז כסף יהודי ולפיוזר יהודים ולבריחת יהודים מאותם המקומות למרכזים היהודיים הישנים. כך סיימו אנשים אלה, שעובו את הציונות מתוך שהיו ציונים קיצוניים. הטריטוריאליזם הפך אותם בעצם לפילנטרופים, לעסקני־הגירה סתם, בלי כל אידיאה ממלכתית שהיא.

מצד שני קמו אנשים שאמרו: שאלת היהודים תיפתר על ידי מלחמה לשויו־זכויות בארצות מגוריהם, על ידי קבלת שויו־זכויות, על ידי המהפכה, על ידי יצירת אוטונומיה יהודית בגולה. אבל כאשר היהודים יפתרו כבר את כל השאלות שלהם כנאן.

ישיגו את כל הזכויות, והיו קיימים חיים תרבותיים יהודיים, ותרבות אידיש תפרח — יהיה להם צורך במשהו יותר מזה, וה"יותר מזה" — זו תהיה טריטוריה יהודית עצמאית, ואז בכוח הגדול הזה שהם ייצרו, בכוח הפריחה היהודית הזאת, בכוח הסיימים היהודיים, הפרלמנטים היהודיים שיקימו להם בגולה, בכוח זה שהפרלמנטים הללו יהיו בעלי זכויות עצומות, בכוח זכותם להטיל מסים בגלויות השונות, בכוח הממלכתי שלהם, יחליטו להקים את גולת-הכוותרת: איזו מדינה יהודית, באחד הזמנים הבלתי-ידועים, באחד המקומות הבלתי-ידועים.

התיאוריה הזאת, שעכשיו, כשאנחנו רואים כיצד התפתחה ההיסטוריה היהודית, ומה היה המצב הכלכלי של היהודים בגולה, ומה היה כוחם של הסיימים היהודיים בליטה ובלטביה ובאוקראינה, שהיו קיימים קיום של קיקיון, כאשר אנחנו רואים את הבנין הזה של קורי-עכביש — הרי לכאורה כל אחד מאתנו יכול ללגלג עליה, אבל היתה תקופה שהאידיאה הזאת לקחה את לבם של מאות ציונים והפכה מאת ציונים לטריטוריאליסטים.

ביניהם היה איש כמו זיטלובסקי, ביניהם היתה כל הקבוצה שהזכרתי קודם, קבוצת "התחיה", אנשים כמו בן-אדיר או כמו זילברברג, שהיו מנהיגי-פועלים יהודים והוגי-דעות יהודים, הם בנו בנין על חיוב הגולה, על פריחה בתוך הגולה, על הפרוגרס והמהפכה, אשר ישימו קץ לכל יסורי ישראל, על מגמות התלכדות בגולה אשר יתגברו על כל מגמות ההתבוללות. על יסוד זה — אמרו — מתוך צורך נפשי לחיות חיים יהודיים עשירים ומלאים, תקום פעם ארץ-ישראל, מה שדרש אהר"ה העם בשביל ארץ-ישראל — מצד אחד מתוך חוסר ראיית דרך לפתרון שאלת היהודים, וגם מתוך איזו אמונה שהפרוגרס יקל על צרת ישראל — אותו דבר דרשו הסוציאליסטים היהודים מסוג זה לגבי אותה טריטוריה נעלמת, המחכה להם באיזה מקום בעולם.

חברים, אתם נמצאים בארץ-ישראל ובשבילכם הציונות היא מציאות, וכל חבלי הלידה של המחשבה הציונית הם דברים שהיו פעם, ונדאי קשה לכם לתאר באיזו מידה המחשבה של הצעיר היהודי באותו דור היתה תועה ונודדת ונקלעת מחוף אל חוף, מחלום אל חלום, באיזו מידה היה קשה לאנשים להידבק למשהו חיוני, אמיתי, באיזו מידה שלט בצעיר היהודי המשחק התיאורטי, הבלבול העיוני, שיכול היה לטלטל אותו — בלי אחיזה באיזו מציאות מסוימת — פקדש זה הנישא על פני הגלים, אבל זה היה האופי של המחשבה היהודית בדור ההוא, באותו דור שממנו צריכה היתה לצמח העליה השניה.

גם אותו חלק קטן מאד של התנועה אשר ניצל מאונגנדיזם, וטריטוריאליזם וסיימיזם, ואשר נאחז ברעיון של ארץ-ישראל וניסה להסביר שהוא נאחז בו מפני שיש לו תיאוריה מדעית מדויקת המוכיחה כי אין פתרון אחר לבעית היהודים אלא ארץ-ישראל — גם אותה תנועה, למעשה, לא היתה במצב טוב יותר מאשר התנועות האחרות; כי איך להתנכח היא ידעה, מה לעשות — לא ידעה.

אנשי אותה תנועה, שבראשה עמד ברוכוב, ואשר כל המפלגות האחרות, מתוך ביטול לדרכה, היו קוראים להם „די טערקישע סוציאל-דעמאקראטען“ (כלומר, עצם ענין תורכיה הוא הלא בכלל ענין עלוב, ופה יש עוד סוציאל-דמוקרטים יהודים, הנאחזים באיזה תורכים) — אנשים אלה, למעשה, לא ידעו איזה מסקנות מעשיות יש להציא מרעיון זה שאמר כי ההתרכזות היהודית צריכה להיות בארץ-ישראל. את רעיון הציארטר והדיפלומטיה הם עזבו (ואו שהוא עזב אותם, כי בינתיים בסל ועבר מן העולם), ורעיון חדש לא בא. במציאות הם חיו כמו השאר — עסקו באותן ההפגנות, השביתות, הפרוקלמציאות וכדומה.

ובכל זאת, הרי צריך היה לתת תשובה: איך תוגשם הציגונות. קראו לכך: „ריאליזציה“ (הגשמה). ובכן, איך תבוא הריאליזציה של הציגונות? אל סלע ה„ריאלי-זציה“ האומללה הזאת נופצו כל מיני ניסוחים עיוניים. שיטה אחת אמרה: ההגירה, מתוך עצמה, תבנה את ארץ-ישראל. כלומר: בתוך ההגירה היהודית טבועים חוקים פאלה אשר יכריחו אותה ללכת מארצות מפותחות לארצות בלתי-מפותחות, וארץ-ישראל הלא היא ארץ בלתי-מפותחה.

לא מפני שאנחנו רומנטיקאים החולמים דוקא על ארץ-ישראל תפנה ההגירה לארץ-ישראל, אלא מפני שיש חוקים אוביקטיביים כלכליים והם הם שיכו על ראשה של ההגירה, והיא תהא אנוסה ללכת לארץ-ישראל, ובעקבותיה יבוא לארץ-ישראל הפועל היהודי, והוא ילחום שם את מלחמת-המעמדות. על ידי זה ממילא יבואו תהליכים מסוימים, אשר יביאו לידי כך שהמרכז היהודי בארץ-ישראל יקום על תלו. ובכן, מבחינת התיאוריה אולי היו הדברים בסדר גמור, ואני רוצה שתבינו מדוע היתה דרושה תיאוריה כזאת, שהציגונות תגשם מאליה, בלי רצון מכוון. מפני שבאותו זמן היה המושג המקובל על דרך הגשמת הסוציאליזם, כי לא מפני שאנשים רוצים בסוציאליזם הוא יתגשם, אלא מפני שיש חוקים אימננטיים, כלומר, חוקים נתונים בטבע הדברים, שהם הם המובילים לריכוז ההון; ואותם חוקים מובילים גם לריכוז הפועלים בתעשייה, והם מוציאים את ההון מידי הרבים ומרכזים אותו בידי המעטים, בידי יחידים; ולאחר שכל התהליכים הללו יוגשמו יבוא הפועל בעל ההכרה ויעשה את המהפכה! ואותו משטר, שעוד אתמול היה קפיטליסטי, למחרת המהפכה יעשה סוציאליסטי.

תיאוריה זאת היתה דרושה כדי שבויכוח על „הבורסה“ או במיטינג, שבן נפגשו המפלגות, תוכל מפלגה אחת לנצח את חברתה. בשביל זה היתה התיאוריה מספיקה, אולם, כמובן שלא הספיקה כדי שחברת-התנועה יחיה את הדברים הללו ממש ובשביל שינקוף אצבע למען הגשמת הציגונות.

אגב, תפיסה זאת התקיימה אצל „פועלי-ציון“ במשך הרבה שנים, היא שלטה עוד במוחותיהם של חלקים ידועים בתוך העליה השניה, היו גם אנשים שעלו לארץ-ישראל וחיו חיי הלוצים כמש ויצרו קבוצות. בזמן שהאידיאולוגיה שלהם אמרה להם

שהפועל לא יכול לבנות משק, כי את המשק בונה הבורגנות. איך תקום בארץ תעשיה או התישבות? היא יכולה לקום רק על ידי הון, והון יש רק לבורגנות — לנו אין חלק בדבר הזה. משום כך אין לנו חלק גם בהון הציוני. כי מי נותן כסף לקרן הקימת? גם כן הבורגנות! אם כן אין לפועל כל תפקיד בזה. תפקידו האמיתי של הפועל יהיה ללכת לארץ־ישראל כמחפש עבודה. גם זה הוא חלק של ההגירה הסטיכית: פועל יהודי המחפש עבודה הולך למקום שיש עבודה; את העבודה ממציאה לו הבורגנות היהודית הבורחת מהפגורמים. היא תבנה בארץ־ישראל משק, אחריה יבואו הפועלים שיהגרו, מפני שימצאו כאן מקום להיקלט בו, ומתוך זה תקום בארץ תנועת פועלים בעלת הכרה, אלפי פועלים כאלה יבואו, והם יארגנו פה מלחמת־מעמדות ויגשימו מה שיגשימו.

יש קובץ סיפורים מימי העליה השניה של מאיר ויילקנסקי, באחד הסיפורים הוא מתאר בחור אחד מבין הפועלים הללו שהתגלגל לארץ, והוא מתאר אותו קצת באופן קריקטורי. התמונה כולה היא של מהפכן פרופסיונלי: בחור זה בא הנה לא, חלילה, לעבוד — לעבודה אין הוא צריך. הוא בא כבר לארגן בארץ את מלחמת־המעמדות. ובכן, היה הלך־רוח כזה בארץ במשך כמה וכמה שנים. הוא נחלש במשך הזמן. על כל פנים בשביל הפועלים בחוץ־לארץ היתה עוד תיאוריה זו השלטת. והיא נתנה להם גם סיפוק עיוני רב. כי מה היה דרוש לאנשים? המרכסיום נתן לאנשים דבר שהיה חשוב להם מאד מאד — את הנדאות שהסוציאליזם יתגשם מעצמו, קידם כל נדאות מדעית, שהסוציאליזם יתגשם. בזה עלה מאד הסוציאליזם על הציונות. לציונות לא היתה שום נדאות כזאת. מה היתה הסיסמה הציונית? „אם תרצו אין זו אגדה“, או „אין דבר העומד בפני הרצון“. אין זו עדיין נדאות מתימטית ולא מדע. לסוציאליזם ניתן מדע כזה שבכל התנאים הוא מוכרח להתגשם. כי בתוך המשטר הקפיטליסטי סמונים גם חורבן גם פאשיום — את זאת לא ידע. בעצם, כל סוציאליסט שקרא לעצמו סוציאליסט מדעי האמין שהסוציאליזם נתון להתגשם מעצמו. והנה באה תיאוריה זו של הברוכוביזם שהביאה אף היא לציונות נדאות מדעית: לא חיפוש ארץ ולא דיפלומטיה; ההגירה היהודית — היא אשר תקים את ארץ־ישראל. היתה בזה הרגעה נפשית שלמה. מובן, עם תיאוריה כזו אי אפשר לתנועה לחיות הרבה שנים. עד שהתנועה היתה מעטה הסתפקה בזה, ובינתים היה לה סיפוק נפשי גמור. אבל מה הסיפוק הנפשי של מאמיניה — שום דרך לא הובילה להגשמת הציונות. להיפך, היא פיטרה אותם מכל חובה — פיטרה אותם מהקונגרס הציוני, מעשיה ציונית, שללה את ההון הלאומי, אמרה כי לפועלים לא דרוש הון לאומי. זה היה פירוק גמור של העשיה הציונית האמיתית. הציונות שלהם הסתפקה בחיי מפלגה ובויכוח עם מתנגדיהם.

פ ר ק ע ש י ר י

איני מתכוון לקעקע איזה תיאוריות מקובלות או לפגוע בכבודם של בעלי התיאוריות. בדרך כלל, נגעתי בקצה המזלג בהשקפות מסוימות, לא מפני שיש בזה משום חכמה או גבורה גדולה לבוא אחרי עשרות שנים וללגלג על תיאוריות שנכשלו, כי אם לשם מטרה אחרת לגמרי. לגבי ההשקפות של קודמינו עומדים אנחנו עכשיו פילד העומד על כתפי אביו, אפשר לומר שהוא גבוה יותר מאביו. אין בזה חידוש גדול, אם לנו מוסברים הדברים יותר משהשיגו הם, כי בינתיים החיים עושים את שלהם, והרבה דברים כושלים ונופלים ממילא ומשתנים. ויתכן שבועד עשרים-שלושים שנה השקפותינו אנו כבר תינתנה לבדיקות חדשות, ואולי קצת ילגלגו או על הדברים הללו.

כנתי בעיקר היתה לגלות באיזו מידה המחשבה היהודית באותה תקופה נוטה היתה לעשות את התיאוריה לנקודת-מוצא שלה. כלומר: להשתעבד לתיאוריה. הפצתי שנכיר קצת מה המקום המוצדק שישנו לתיאוריה בחיים הציבוריים שלנו, ומה המקום הבלתי-מוצדק שניתן לה. גם תיאוריות שהן מתבדות לאחר זמן יתכן שבשעתן הן ממלאות תפקיד חשוב — הן מקילות על משהו, הן עוזרות למשהו. ויתכן לפעמים כי תיאוריה שהיא כשלעצמה נכונה, בכל זאת אינה נותנת את המוצא לגילוי הכוחות. וחספתי להזהיר עוד מדבר אחד. כשאני מזכיר איזו השקפה מסוימת, אפשר לבוא ולומר: אתה עושה את הדברים קלים יותר מדי — מוסרם מתוך ביטול, מתוך איזה לעג. והן יתכן שבעצם בעל התיאוריה הזאת עצמו, במקום אחר, הסביר שהדברים אינם כל כך פשוטים, שהם מורכבים יותר. אפשר לבוא ולומר שאותו מורה אשר קבע את הדברים הוא בעצמו לימד זהירות, שלא לפשט יותר מדי את ההשקפות הללו. ויתכן שאילו עמדו כאן לדין כל בעלי-ההלכה הגדולים בסוציאליזם או בציונות — אפשר היה אצל כל אחד ואחד מהם למצוא דברים שיש בהם משום השלמה, משום תיקון לתיאוריות שלהם.

אבל אני כשלעצמי אינני מתענין באיזו השקפה ציבורית מבחינת השאלה מה באמת אמר אותו מורה ואיך הוסיף פעם לתלמיד או קדעות מוטעות שחסו לו. זה אולי מענין בשביל הכותבים ביאוגרפיות של האישים הללו. מבחינה ציבורית — לפעמים נזין יותר לדון על השקפותיו של מורה לפי התלמידים, כלומר: לא לפי דברי התלמידים, כי אם לפי מעשי התלמידים.

ב"פרקי אבות" נאמר כך: מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע? יש כמה וכמה מעלות טובות שמונים אותן בתלמידיו של אברהם אבינו, וכנגדן — הרבה דברים פגומים שמונים בתלמידיו של בלעם הרשע. ותמוה, מדוע היה צריך לשאול מה בין תלמידיו של זה לבין תלמידיו של זה, במקום לשאול: מה בין אברהם אבינו לבין בלעם הרשע. על זאת משיבה המימרה העממית היהודית:

בין שני המורים אין הבדלים כל כך גדולים. אמרים שגם בלעם הרשע היה צדיק גדול. אבל ההבדל ניכר היה בין התלמידים.

כשאמרים לי לפעמים: אל תדון על השקפות לפי הוולנריציצה שעשו תלמידים מההשקפות הללו — אני עונה: רק זה מענין אותי. לא מענין אותי מה כתוב באיזה ספר רבי-עריך. לי חשוב באיזו מידה ההשקפה פועלת בחיים, באיזו מידה היא מתגלה בחיים. ולא חשוב לי כלל וכלל שאצל הוגי-הדעות ידועים אפשר למצוא הרבה רעיונות חשובים.

גם בחיים הציבוריים שלנו אינני מתענין רק בזה מה אמר איזה זרם, מה אומרת איזו סיעה? אפשר למצוא אצלם מכל טוב. על כל מגמה ציבורית אדון קודם כל לפי מה שהיא מתגלמת בחיים ולפי תוצאות פעולתה.

כשאני מדבר על תיאוריות מסוימות שהיו בחיים היהודיים בתקופה הזאת, הרי הדבר המענין אותי ביותר הוא: איך נקלטו התיאוריות הללו, איך נתבטאו אחר כך על ידי נושאייהן ומה היתה דמותן בחיים.

יש שהתיאוריה חיה חיים עצמיים שלה: יש בה הגיון מסוים, ההגיון שלה הוא ישר; יש הנחה. מן ההנחה נובעות מסקנות מסוימות. אולם בינתיים וסלג מנהר-החיים הגדול זורם הצדה ומתגלה בו משהו חדש. האדם שאין לו עינים פקוחות לראות מה שהתרחש בינתיים ואין לו אומץ-לב לסכן את עצמו ולבדוק את השקפותיו מחדש, מכניס את עצמו בנרתיק מסוים, במיטת-סדום של נוסחאות — ופורץ הקרע בינו ובין אותם החיים שאליהם על כל פנים שאף בראשית צאתו לתנועה עם התיאוריה שלו.

ואמנם, בין הוגי-הדעות של הדור האחרון היו חזיונות מענינים מאד. היו אנשים אשר בעומק לבם ידעו שלא ההגיון הוא המכוון את פעולתם. למשל: נחמן סירקין, שהיה אמנם איש בעל הגיון חריף מאד, ידע תמיד שישנם כוחות עמוקים יותר, שיש לקבל אותם ולהישמע להם; ובאמת, בשעה שלא נשמע להם טעה ושגה ושילם בעד זה ביוקר; או ברנר, אשר נישא מתיאוריה לתיאוריה בהשקפותיו הרעיוניות, כאמן העמיק לראות יותר מאשר בכוח התיאוריה שלו. יש פתגם עברי האומר: „הוא לא ראה, אבל מזלו ראה“. זאת אומרת, האינסטינקט שלו, חייה הנפש שלו חשים מה שהשכל אינו משיג. דבר זה אפשר לומר על ברנר, אבל זה נאמר גם על ברוכוב, אשר רק פוחות נפשיים גדולים, רק אהבה גדולה לארץ-ישראל, אהבה גדולה לעם העברי — הם שהכריחוהו להילחם את מלחמת הדור, אמנם, לפי מושגי הדור ההוא, ואדם, שהיה אולי הגיוני יותר מכל הוגי-הדעות בדור ההוא, חיים ז'יטלובסקי, שהיה כולו איש של הגיון-ברזל, ישר כקו מתוח — לבסוף שום הוגי-הדעות אצל יהודים לא הלך בתהויל-לא-דרך, לפעמים גם מתוך הנחות חשובות, כאשר הלך ז'יטלובסקי.

אני חוזר עכשיו לדברי הקודמים: היאבקות הרעיון הציני באותו דור, היאבקותו עם הזרמים האנטי-ציניים בתוך הסוציאליזם היהודי — היאבקות זו מילאה תפקיד חיובי גדול גם לגבי הלא-ציניים. אי אפשר כלל לתאר את הספרות היהודית

ואת מחשבת הציבוריות היהודית, אילמלא ההפראה שהפרתה הציונות את מחשבת הדור בכללה.

גם הרבה הופעות חיוביות שמצאנו ב„בונד“ היו בלתי־אפשריות אילמלא הושפע ה„בונד“ כל כך מהציונות.

למשל, היתה שאלה איך צריך ה„בונד“ להתיחס לענין ההתבוללות? במשך שנים רבות סבר ה„בונד“ שאין הוא יכול להכריע בשאלה זו, מפני שנוכח לדעת כי אמנם יש בין חבריו כאלה שהם בעד התבוללות פאידיאה חיובית, ויש מעטים שהם בהחלט נגדה. אבל התיאוריה הרשמית של רוב האנשים ב„בונד“ היתה שהם „נייטרליים“ בשאלה זו.

מה פירוש נייטרליים? אם הממשלה הרוסית, נאמר, תטיל על היהודים טמיעה מאונס — אז יתנגדו לכך, מפני שהם נגד כפייה. אבל אם התפתחות החיים מעצמה תביא לידי כך שהיהודים יתבוללו — הרי אין זה עסקם, לא איכפת להם הדבר. השקפה זאת של נייטרליות לגבי השאלה הלאומית שלטה ב„בונד“ במשך הרבה שנים.

אבל אם ה„בונד“ עבר מהתבוללות לנייטרליות ומנייטרליות ליחס חיובי, לגבי השאלה הלאומית, ומשם לאידיש, הרי שבציונות ניכר היה, אם אפשר לומר, תהליך הפוך.

אותו חיקוי של התבטלות שעליו דיברתי הביא לידי זה שהמחשבה הציונית־סוציאליסטית נתבצרה כל כך באותן הנוסחאות, שתחילה היו רק נוסחאות לצורך הפולמוס, עד שאחר כך התחילו לחיות את הייהן העצמיים, והן אישרו למחשבה הציונית להתחמק מאותם הערכים שהיא בעצמה גילתה אוונם.

אפשר לומר שכל ההיסטוריה של הציונות, כלומר, של האינטליגנציה הציונית, רצופה בגידות, בכל מחנה ומחנה — החל מן הסוציאלי־דמוקרטיה הרוסית, דרך ה„בונד“ ועד ה„בסכציה“ — בכל המפלגות הללו האויבות לציונות אפשר למצוא אישים שעברו את הדרך של הציונות, ומתוך הסתגלות או מתוך התנצחות, ואולי מחמת שעברה עליהם תקופה ממושכת של הגנה על הציונות — התרוקנה אצלם סוף סוף הציונות מתכנה, והנוסחאות שלה התרוקנו מכל תוכן, ובמשך הזמן הגיעו לידי כך שגם הנשמות הציוניות התרוקנו מתכנן.

על אופן החיים הרוחניים של הנוער הציוני באותו זמן אקרא לכם קטע קטן של בן־צבי, אשר בעודו נער ביקר בארץ־ישראל (ומקטע אחר כבר ראיתם מאיזו אספולה יהודית טובה יצא בן־צבי). הוא מקסר:

„ביקורי בארץ־ישראל היה צעד מכריע בחיי. אם היתה שאלת „ארץ־ישראל“ או „טריטוריה“ קודם לכן, לי כמו לרוב חברי, סעיף בתכנית העיונית, אמנם סעיף עיקרי, אולם רק אחד הסעיפים בתוך השאר, והם: שאלת „הגלות“, „הלשון“, המלחמה הפוליטית, המטריאליוזם ההיסטורי נגד האידיאליוזם וכו' — הרי עתה נעשה לי סעיף זה למושכל ראשון, ליסוד היסודות, שעליו ורק עליו יקום כל הגנין הציוני־הסוציאלי“

ליסטי (או פועלי-ציוני, כמו שאמרנו אז) ובלעדיו אין כל ערך לשום סעיף אחר, קטן וגדול, חשוב או ספל, ציוני או סוציאליסטי, אשר בתכניתנו.

עצם הדבר שצעיר יהודי, עוד לפני העליה השניה, יאמר: אין אני מסתפק רק בויפוח תיאורטי על ארץ-ישראל, אני הולך לראות את הדברים האלה במקומם; שבשבילו ארץ-ישראל לא היתה רק איזה סעיף הכתוב בפרוגרמה, היה משהו יוצא מן הכלל. ויתכן מאד שאילמלא היה בבן-צבי הניצוץ הזה, אשר הביא אותו באותם הימים ללכת ולראות את ארץ-ישראל, היה הוא — כמו רוב חבריו — שוקע בכל הויכוחים הללו, והמוצא של ניסוח" היה מספיק בשביל חיו, כשם שהספיק בשביל חייהם של שאר חבריו — היינו: לחיים בלי אחיזה ממשית, בלי אחיזה בארץ-ישראל קונקרטית, בלי אחיזה בשפה העברית. הספרות העברית דולדה מאד. חלק גדול מהסופרים הגדולים עזבו או את השפה העברית ועברו לשפות אחרות. ביניהם שמות ידועים מאד. ביניהם גם כאלה אשר אחר כך חזרו לעברית. אבל באותה תקופה של ירידה לא היתה שום אחיזה של ממש לכל הדברים הללו.

את הביטוי לבדידות של מעט הנאמנים אפשר למצוא בשירי של ביאליק „לבדי“. אמנם שיר זה נכתב אולי שנה-שנתיים לפני התבוסה הגדולה של הנוער הציוני. אבל לפעמים קרובות קורה אצל משורר שהוא מרגיש את המחלה עוד בטרם היא נעשית למגפה, רואה את הדברים כחווה. ביאליק וברנר — שניהם נתנו ביטוי לאותה הבדידות המוחלטת של הצעיר היהודי, העומד בפני רוח הזמן בשעה שאת כל חבריו נושאת הרוח הזאת. ובמידה שנשאר קומץ נאמנים אשר הרוח לא נשאה אותם, הם היו מוכרחים לאמץ את כל מחשבתם גם נגד התיאוריות שלהם עצמם; הם היו מוכרחים להעביר אותן תחת שבט הביקורת. והם התחילו לראות את החיים היהודיים אחרת משראו אותם כולם. — דרך הקליפות שלהם, דרך „הסוגרים התיאורטיים“ — הם ניסו לפרק אותם ולראות את החיים עצמם.

יש אצל ביאליק שיר, שאינו כל כך ידוע, אבל בו הוא מוסר את ההרגשה של החיים היהודיים שנחרבו — „על פֶּה יִסְמוֹת זֶה“. השיר הזה נותן דוגמה לחורבן הרוחני של אותו זמן, כפי שראה אותו אדם כביאליק, שהוא עצמו היה כולו מבוצר, אולם הוא חש לאיזה מצב הגיע הדור. הוא נכתב בעצם שנת המהפכה הרוסית של 1905, בו מתאר ביאליק את כל העולם הרוחני היהודי כמו פֶּה יִסְמֵת. סמל החיים הרוחניים הוא הים, לפניו היה בו מבצר גדול, מבצר מלא חיים — ועכשיו מת המבצר; המגדל האיר את הדרך לכל הסירות הבאות והיוצאות — עכשיו הסירות אינן, ורק המגדל הבודד (בוה התכוון לאחדהעם) הוא המאיר עוד לדור:

לְשָׁנִים עָקָה כָּאֵן בְּלִבֵּב הַיָּם אֵי-שְׂאָנֵן,
אֵי-תְקוּהָ קָרְאוּ לוֹ, וְגִנְהַ הַסְּלָא;
הָאָרֶז שֶׁנֶּשֶׁג בּוֹ, הַקָּרוֹשׁ הַרְבֵּעָנֵן.

ומגדל קאזר נצב שם על צוק הסלע.
 וסירות קלות לִבְנוֹת הַכְּנָפִים,
 לאור המגדל היו באות שמה
 ומביאות עמן שמה צֶהֱלַת חַיִּים -

זה תיאור של הספרות העברית הצעירה.

ונששקה על גיא ורמה.
 ומדי צאת הסירות שוב הימה -
 וברך חרש אור המגדל צאתן
 ממרום הצוק האיתן.
 ויהי האי הנה לנגה הברכה עם
 מקור נחמת אלהים.

ועתה מת האי. לא ברזש ולא ארו:
 הקימוש יקרה בו עם אוזב צעיר:
 על חלקיש כנא חרד נשאר, עד החרס.
 המגדל בראש הסלע:
 צרירי נצב שם, וקבוא החרסה
 יד-סתר תדליק בראשו נר הפלא,
 וכמו שהאיר - יאיר.
 למי הוא מאיר שם ולמה? -
 וקביבו מת הים מלא מאה פרסה,
 ומאה פרסה סביביו שממה, שממה -
 הסירות לא תבואנה עוד בגבולו:
 האחת נחקעה בים הקרוש,
 כחשבת לילה אחת אבד דרבה,
 ואחת מצאה קבר לה על קרקע
 הים בליל זנועה
 ואיש לא ידע ואיש לא רצה -
 נקמת כד האי וישם פלו,
 ובכד דם, מפל העולם פרוש,

סַנְדְּלוֹ נָצַב שָׁם וַאִיר עַל הַשְּׂמָמָה:
וְסַפֵּל קָאָלוּ מְטַרְהֵר קָאָן בְּדַמְמָה:
לְמִי וְלְמָה ז'?

זוהי ההרגשה האחרונה שנמסרה בשיר זה.

תמצאו בשירה עוד גילויים אחדים בודדים להרגשה זו. בין אחד הגילויים הללו אציין "שיר אחרון" לדויד שמעונוביץ — שיר המדבר על השומרונים האחרון. ואמנם, ההרגשה זו שהוא מיחס לשומרונים, שהנה פליה נגזרה עליהם — אותה ההרגשה עברה גם עלינו.

באותו הזמן בו החלה עויבת המערכה על ידי חלק מעסקני הציבור, וכן על ידי חלק מהמוני ציבור הפועלים, ומאידך — פרישתו של חלק מהדור הצעיר מן הספרות העברית — באותו זמן הורם הדגל של העקשנות היהודית על ידי אדם אשר לא הכריז על שום תקוה, על שום אמונה. — אדרבא, היה נושא הכפירה והיאוש — זה היה י. ח. ברנר.

לא היה אולי אדם באותו דור אשר גילה את השקר של המושגים המוסכמים כאשר עשה זאת הוא, ואשר פעל כמוהו בכוח הניתוח האכזרי ובכוח ההכרזה על היאוש, וגם אין לנו שום תעודה היסטורית אשר תגלה את החורבן הנפשי של נושאי-הדגל, של אנשי התיאוריה, של אנשי הפעולה של המהפכנות היהודית, אשר תגלה את ההתרוצצות שבנפשם ואת הסתירות שבתנועות הללו, את השאיפה לחירות יחד עם העבדות והרקבון, כמו שעשה זאת ברנר.

כשם שמנדלי נתן לנו תעודה היסטורית להכרת העולם היהודי שלפני הציננות כך אין תעודה היסטורית חשובה יותר להכרת הכוציאליזם היהודי, גם בשיאיו וגם בשפליותו, מזו שנתן לנו ברנר. ושום בעל נוסחאות ותיאוריות לא עשה בשבילנו את העבודה החינוכית הזאת כאשר עשה הוא, אביא בזה קטעים אחדים מברנר, שמהם נדע כיצד הוא מציג את התנועות ברחוב היהודי, כיצד הוא רואה אותן — לא מתוך שהוא מתנכח הרבה עם נוסחאותיהן, כי אם כיצד הוא רואה אותן ראייה אנושית.

ברנר נאבק מאד קודם כל לא רק עם איזו השקפה מסוימת, בעצם הוא נאבק עם שני דברים: עם האדם היהודי, עם האופי של האדם היהודי, ולא חדל להיאבק אתו עד ספרו האחרון; וכן — עם הגורל היהודי, והוא ראה את הגורל היהודי כאשר לא ראו אותו אחרים מבני דורו.

בתיאוריה היהודית הסוציאליסטית היתה פלוגתה גדולה מאד של אופטימיסטים ופסימיסטים, אלה היסודות אשר דגלו בלאומיות, בציננות — היו ביניהם שאמרו: יש חורבן גמור, כליה גמורה, ואנחנו צריכים להינצל מן הכליה על ידי איזה שהוא מאמץ הירוואי־טרגי, והיו שאמרו: אדרבא, יש התעוררות של כוחות, של תחיה — מן התחיה הזאת תקום פעם הציננות.

ברנר, לפי כל רוחו היה חניך ושותף לאותה מגמה שהיתה קשורה עם אלה מ„פועלי־ציון“ אשר עברו אחר כך לטריטוריאליזם, מתוך יאוש גדול מאד. כל ימיו נמנה על המגמה הזאת, שדגלה בתיאוריות כלכליות פסימיות מאד. אבל ראיית הגורל היהודי, מחוץ לענין הכלכלי, לא מצאה לה ביטוי אצל שום סופר יהודי מלבד אצל ברנר, ובשירים מסוימים — אצל ביאליק.

קודם כל רוצה אני לעמוד על כך איך רואה ברנר את הבחורים היהודים המדברים על המהפכה. העושים את המהפכה, העוסקים בדיסקוסיה הנצחית הזאת. ברנר מעביר שני טיפוסים של צעירים עברים זה מול זה :

„הוא בחר צעיר כבן פהית מעשרים. כמוני לא ימים רבים לעזבו את רוסיה, צהוב, שערות מסולסלות, רכרך, בעל פני צפורת־כרמים. בעל עינים פחלחלות, לחלחות, מאירות, נעימות, שלוש שיניים חסרות לו מלפניו בשדרה העליונה, והשאר קטנות, צהובות כשערותיו, זעיר שם רקובות, ואפילו מום זה — בצירוף למבזשירי הדלים והישנים, שהוא לבוש בהם תמיד — כאילו ישווה לסבר פניו איזו לכביות — איזו התקרבות לכל. אכן — יאמר נא בעל ה„חזון“ — הרבה נערים יקרים בין בחורי עמנו, העם הנבחר: הרבה נערים יקרים בין הפועלים הצעירים שלנו, אשר כמוהם לא תמצאו לעולם בסביבה זו אצל עם אחר!“

אתם רואים כמעט אידיאליזציה של הצעיר היהודי.

„בחר אחד, בעל פנים גלויים, מרודים וחביבים, אחד הפנים של יחידי היהודים הליטאים דהאידינא, אשר הדוגמה הקהה והשטותית בפייהם, האסון היבש והבלתי־מכיר־את־עצמו בלבם והאש המלחכת והעורגת בעיניהם“.

שוב צעיר יהודי, קרבנו של עולם רוחני מסוים — ובאמת חביב הצעיר הזה: באמת יש בו משהו טוב, שאיפה נעלה, אשר אצל בני גילו בעמים אחרים כמעט לא תמצאו כמוהו.

ואין ברנר מתעלם מן הדבר הזה. אבל הוא גם עומד על כל חולשותיו של צעיר זה, כיצד נעשה עבד לדוגמה שקיבל על עצמו — דוגמה נוקשה: האסון בלבו, אבל הוא אינו מכיר באסון, אינו מבין את עומק האסון שהוא נושא בלבו. ועם זה — יש בקרבו איזו אש מלחכת והורסת.

והנה שוב חשבון עם צעיר יהודי: „יש שאני נוטה לחשוב פי בתוך אלה, ורק בתוך אלה, נמצאים סוף סוף האנשים היותר מעולים, אולם... הוי, הוי, אי למלא ידעת אך מעט מכל הצחנה והרפוש והניווול והאפסות אשר בחיי המפלגות האלה, את המהומה והבלבול הנאלח שביניהן, את הרשעות ואי־היושר אשר במנהגי ה„יוניונס“ שלהן, וביחוד במנהגי מנהיגיהן. פשוט, המנהיגים הללו יראים את המונם, מתרפסים לפניו, מקפלים על כל תעלוליו ומתראים כלוחמים מלחמתו נגד ה„אכספולואטור“ שלו גם בהאפנים שהם בעצמם מכירים פי לא להם הצדקה“.

ואחר כך באה תמונה של הכלכלה היהודית: „את מי הם נלחמים? את המפלגה

ש' נותני-עבודה שבתוכנו? הן מי שהיה היום פועל לוקח קצת גדוניה ונהיה בך-לילה לנותן-עבודה, ל„סוטר“, ולמחרתם — למתור על הפתחים. כך. כך. דוקא מפני שנודע לי היטב טיבם של ה„סוטרס“ הלונדונים, של אלה השמיות המרבות בגערה: לעבוד ולעבוד, שאמנם אי אפשר ואי אפשר להכילם ושרובם אביונים, ושרובם פכלם תלויים על בלימה. — דוקא מפני זה תוכלי לשער כיצד מצלצלות באזני קריאות-המלחמה להשתער עליהם ולהציא את בלעם מפיחם“.

כלומר, חוטר-בטיס זה של הכלפלה היהודית, האפסות הזאת, חוטר כל יציבות גם בקיומם הכלכלי וגם בשייכותם לאיזה סוג מעמדי מסוים — ברנר רואה באיזו מידה דבר זה נוטל מערך כל התיאוריות הללו שבשמן מדברים. אבל הוא רואה גם את השפלות הפנימית של חיי המפלגות, של היחסים ביניהן לבין עצמן.

בסיפור „מא. עד מ.“ מקפד ברנר על בחור שנתפס ונאסר ואחר כך נשלח ב„אספה“. סיפור מחריד. מצד אחד מתואר בו כל הניווט של העולם התחתון היהודי, מצד שני עובר שם גם העולם הפוליטי — היחסים בעלי האידיאות, שברנר מגלה לנו את מידותיהם. בעצם, השם של הסיפור יש בו משום סמל. א. ומ. — אלה שמות שתי ערים. אבל, כידוע, חי ברנר ארבעים שנה, ויצא כך שגם חייו עברו מא. עד מ. אין איש יודע למה מתכוון אמן בשעה שמנצנץ בו מספר כזה. בכלל, המספר ארבעים נמצא אצל ברנר בכמה וכמה מקומות.

ברנר, שהיה לכאורה סופר ריאליסטי וראה את המציאות כמו שהיא, במידה שעלתה בידו — כל שאיפתו האמנותית היתה, שלא יהיה שום קו בודד מותרו בפני עצמו, אלא שכל קו יצטרף לאיזו תמונה סמלית, לראייתו הוא את העולם, לראייתו את הגורל העיור.

ברנר היה חבר כמעט בכל המפלגות היהודיות, עוד לפני הליכתו ללונדון. הוא היה בונדאי, טריטוריאליסט, „פועל-ציון“, ואף היה עם אנרכיסטים. ואין זה ענין מצחיק — הוא באמת נשא בלבו את כל הרעיונות הללו. יתכן שלא היה אדם כמוהו אשר במידה כזאת הכיר את המפלגות האלה מבפנים. הוא ראה בתוך החיים הללו מצד אחד אנשים הדוגלים במלים הכי-נשגבות וגם מוכנים לתת את נפשם על המלים הללו; והם כשלעצמם — אינם חפשים מיהירות, קנאה, תחרות, מכל המידות הללו, למרות הכל.

הרי קטע מסיפור זה, „מא. עד מ.“, ויכוח בין אנשים שונים מכל המפלגות האלה, שנודמנו בבית-סוהר אחד. קודם כל מופיע תיאורטיקן אחד, המדבר בקול „נחפד-נחפז“: „באותו הרגע נכנס קבר, „התיאורטיקן“, לתוך דברי חברו המעשי ורדוף דרש בקול נחפז-נחפז ובקשקוש לשון שאין מחיר הימנו, על דבר מצב של אַנְנְרֵד. שהפועלים היהודים צריכים לתפוס ותופסים בהתנועה, ועל דבר הגורם החדש והמהפך והפרק החדש והמהפך שבדברי ימי היהודים מעת שקמה בתוכם מפלגה פרולטרית, ועל דבר הלאומיות שלהם, של היהודים, שחייבים להיות זחרים בה מאד מאד, שלא

תיעשה חס ושלום לדבר העומד בפני עצמו ולדעה ריאקציונית נפסדה, זאת אומרת, בחדלה להיות אצלם „נציגונל“ ונעשה ל„נציגונליסטיש“ ובעמדה פצור לא רק נגד ההתפלגות המוכרחה, הממשלתית, אלא גם בפני ההתפלגות הטבעית, הרצויה“.

וכאן בא תיאור הנואם :

„וקבר עצמו, עם כל תנועותיו (תנועות של עטלף ; כולו היה נדנדוד), עם סומתו הקטנה, זקנו הקטן ועיניו הטרוטות, עם שכלו המפולפל, היבש, ורגשו שהיה זר ליצירה ולאמנות, עם עברו שלא היתה בו שום אפשרות למצוא מקום בחיים, עם חיוניותו המשונה הרחוקה למרות הכל — הרחשת והומה ובאה על חשבון אחרים — ולבסוף : עם אמונתו המגוחכה וההירוואית בנצחוננו העתיד לבוא, או יותר נכון : בנצחוננו שכבר בא — היה יהודי טיפוסי“.

„וגם הפועלי־ציוניסטים יושבים פה? (כלומר, אותו גזע יותר נמוך, ב. ב. פ.)

שאלו המוזריים. — יושבים — ענה שמעיה, ניוסף בצחוק, כשהוא נושא עיניו אל קבר — אבל התיאוריה שלהם צולעת על ירכה. מתביישים הם להרים את עיניהם כשמתחילים לפעמים לדבר אתם על הציונות. ואמנם שמעיה לא שיקר לגמרי. כי הנה גם חברי פועלי־ציון, אבותיהם הרחנניים של הציונים הסוציאליים דהאידנא, שרובם היו אסורים פאן בעד עוון־הגנתם על עצמם, היו בני עמם, עם חלוש עצבים, ששאריחו הולכת ותמה לגווע ושפכר לא נשאר לו שום דבר חוץ מקצת דיסקוסיה. ההכרה הציונית הפשוטה, שאם לא תצא היא לפעולה, אז כבר בכלל אין לבני ישראל על מה לדבר ואל מה לחכות ובמה להתפלפל, ההבנה של הציונות בתור שאלת ההניה והחדלון לעם היהודים — היתה רפויה גם בידם, עד כדי שישאבו מתוכה די אומץ להעריך כראוי את ה„קאמפף“ וה„קעמפפער“ שלנו ואת העובדות הממשיות שב„חיינו“, אותן העובדות המספרות על מנוסות שאין דוגמתן, ועל שערים נעולים, ועל מצולות־ים, ועל מעשי רבולוציה הנובעים מזה שאין לעשות אחרת, ועל קריאות מרד מפי אלה שחיהם היו עליהם למעמסה, ועל יחס מוזהם של אונס וכפיה נגד יהודים אביונים, שנושאים עליהם, להנתם, שם „בעלי־בתים“, ועל דרשות ונאומים על דבר העבודה ועתידותיה מצד „דלי־מעש שאין להם לא כוח ולא חפץ ולא מקום לעבודה, ועל תפקיד קולני ופחות־ערך בתוך עם אחר, פרא ורחוק מחופש, ועל פרוקלמציות כתובות בדם יהודים שהוכו, ועל הבטחות שלא נתקיימו, ועל התלהבות גדולה בשעת ביעור יהודים ועיניו בנותיהם, ועל כל אותם הדברים שעם המוכשר לשכחם בזמן מן הזמנים, הרי כבר נסתם עליו הגולל, להיפך ! כל מה שטרחו הפועלים הציונים הללו וכל כוחם לא נתבזבז אלא בשביל להראות ולהוכיח להם, למתנגדיהם, שגם הם, פועלי־ציון, למרות היותם פועלי־ציון, אינם בכל זאת נסוגים אחור, אינם בורזואים ! ולא עוד אלא שבסתר לבבם נשאר, סוף סוף, מעין רגש אשמה והתבטלות לפני אלה הסוציאליסטים השלמים. אשר הפוזיציה הקרכסיסטית שלהם אינה מתנוודת מפל הרחחות שבפעולם, ישעה שהם, הנאמנים גם כן לתורה התמימה הזאת, צריכים להוציא ממנה עוד פרינציפ

אחד ובמובן ידוע גם להוסיף עליה... ולפיכך היתה התנכחותם עולה בקול נואש ובצוחות „ני ני!“ המרפסיסטים האמיתיים שמים לבם לתנאי החיים, צריכים לשים לבם לתנאי החיים! הרי אנו רואים עמים מושלים ועמים משועבדים! ברם הרקבון היה אותה שעה נוסס בלבם ומגיד להם, להנתם, שתיאוריה של מרכס ז"ל אינה עוסקת, סוף סוף, אלא במלחמת המפלגות ועל השאר לא איתמר בפירוש, ומכיון שלא איתמר התם, הרי זה „אידיאולוגיה לא פרולטרית“, ומן המלות: „אידיאולוגיה לא פרולטרית“ יראו אימת מות. קשה ממנה היתה אולי רק האשמה, שבמובן ידוע יצאה מכלל אשמה ועלתה למדרגת הוצאת שם רע: ארץ-ישראל!.. כי, אמנם, אם על ידי עיקום הכתובים וטרמינולוגיה מחוכמת יצא הפרינציפ הטריטוריאלי מבוסס כל צרכו, ולשם „פרולטר-טריזציה ואינדוסטריאליזציה“ דרושה ארץ, אבל, ראשית, אין נוהגים לדבר בעיקר זה הרבה, והשנית -- ארץ, כן, ארץ; אבל ארץ פרינציפית, אורית, „טריטוריה חפשית“ שלא יהא מקום להם, השלמים והבטוחים, לחשוך ולהאשים את מי שהוא באוטופיזם וריאקציוניזם.

הם, השלמים והבטוחים, היו, אמנם, שלמים ובטוחים. כעבור שעה קלה אחרי שתיית התה, כשהציאו את כל האסירים מכל החדרים להתהלך שעה אחת בחצר, התרוצץ קבר בראש החבורה של זרע בני יעקב, נענה באצבעו והוכיח בקולו המהיר, כי עתה כבר לא יחיו את הציונות „כל הפוגרומים שבעולם“, כי לנוכח הפוגרומים יעמוד וילחם הפרולטרית האתה, יד ביד עם אחיו הנוצרים, יד ביד ובראש המחנה, בראש, לפני הכל!..“

כשם ש„מא. עד מ.“ מוקדש, אפשר לומר, לגילוי קלונה וחולשותיה של המהפכנות היהודית ברוסיה, כן הסיפור „מן המיצר“ מוקדש לתיאור הירידה ב„וייטשפל“, בתנועת הפועלים הלונדונית; ובמקומות אחרים יש אצל ברנר תמונות על הירידה בתוך הפועלים באנגליה.

הנה, למשל, קטע אחד קטן:

„כלום אין כל הקטנות הללו רק שרטוטים כהים מן התמונה הכללית? הנה לא יאמן — אנרכיסטים פה: „גרופה“ אחת גונבת ספרות ורכוש מחברתה; גרופה אחת עושה קנוניות שונות להעריט על חברתה; אנרכיסטים! אלה הדוגלים באמת בשם הרעיון האנושי היותר נעלה.“

העמדת התנועה, האידיאה, התוכן של האידיאה, כמו שהיא במציאות, לא כמו שהיא כתובה אצל מישהו — בזה הצטיין ברנר מכל אלה אשר טיפלו בדברים הללו. כל רעיון לא היה בשבילו דבר מופשט, הוא מוכרח היה לראות את האיש המגשים את הרעיון.

הבאתי קודם תמונה אחת של ויכוח, הנה שוב ויכוח — איך אדם, שהוא „ארץ-ישראל“, אדם ציוני, משתדל להסביר את הענין שלו:

„ראשית — הוא אומר בפתח דבריו — הצד יעיד בכל הקהל הזה לכל יחרדו

מפניו, פני ציוני, ולבל ירתעו לאחור מהמלה „ציוניות“ אשר בפיו. את הציוניות הבורזואית, את הציוניות-הציוניות הוא נלחם עוד יותר מן הסוציאליסטים-הסוציאליסטים. בשאיפתו שלו לטריטוריה הוא יוצא רק מאינטרסי הפרוליטריאט; הט-רי-טו-רי-א-ליז-מוס שלו הוא רק Bo ния porpeccal. הציוניות שלו היא רק אמצעי לסוציאליזם.

— כן, רבותי! אל תצחקו... אל נא תסקרוני במבטיכם... אני הנני סוציאליסט ואתם — אל תהיו נא אנטוואסטים ביותר! אילו היתה האסימילציה דבר אפשרי... אף על פי... עבדות... בכל זאת... כן, אזי לא היה איכפת לי כמוכם! ואולם... אל תהיו אנטוואסטים!

ואחרי הדברים האלה הוא מתחיל להוכיח עד כמה נורא מצבו של הפרוליטריאט העברי, עד כמה אין היכולת בידו להיות פרוליטריאט אמיתי, עד כמה הבורזואיה וגם הפרוליטריאט האינדיהודי בעצמו אינם מניחים לו, לפרוליטריאט העברי, „להיכנס לפבריקות“.

בכלל, כל פרשת ההתנוונות של היוניונים בארצות שונות — צריך היה ללמוד אותה. הפועלים היהודים שבאו לאמריקה, למשל, מצאו לפניהם יוניונים סגורים ורבים מהם היו נאלצים להיות מסירי-שביתה, נגד רצונם.

„אמת, הוא, הנואם, אינו מאשים. לעובדה זו יש סיבות אקונומיות שונות. נדאי שכך הוא הדבר, ואולם איה המוצא? באופן הזה הלא מונח הוא הפרוליטריאט היהודי, שאיננו יכול להיות לפרוליטריאט, כאבן שאין לה הפוכין על דרך האינדוסטריה. וכיצא מזה, גם על דרך התגלמות הסוציאליזם!!!“

— הביטו וראו אל כל מדינות-ארץ וארצות-תבל! שאו עיניכם אל אנגליה, אמריקה, גרמניה, פּרַנְצִיָה... איטליה... התבוננו אל החיים! סוציאליסטים מחויבים להתבונן אל המציאות הממשית, אל המציאות הריאלית, אל... הן אני לא באתי לשיר לכם שירות יפות... הן אני איני מדבר את הדברים הנאים של הבורזואים האידיאולוגיים... הן...

אולם כל זה — כל ההסכמות, כל ההוכחות, כל התחוננים — הועל יועילו כמו הקות דם למתים“.

או, למשל, תמונה איך פועלים יהודים חוגגים את האחד במאי באנגליה — תמונה מזועזעת מאד. קודם הוא מתאר אחד במאי שחל ביום ראשון בשבוע: תהלוכות יפות, עם דגלים, עם סמלים — ויהודים נהנים. אחר כך הוא מתאר אחד במאי שהיה ביום רגיל (וידוע שפועלי גרמניה, למשל, דחו בכלל את חגיגת האחד במאי ליום ראשון, כדי שלא יבטלו יום עבודה):

„מה היה באותו מאי השני? באותו מאי לא היה דבר. אפילו לא פאר חיצוני. אפילו לא המון רב יהודי, אפילו לא מביטים הרבה. החנויות היו פתוחות במערב-העיר, המרכבות השתקשו. בשעה הראשונה נתפור כבר כל ה„עולם“ וישובו לבתיהם

עיישים וריקנים. מן האנגלים יצאו בסך־הכל רק מנינים אחדים, ונושאי הדגלים חי שכורים בכסף. האורגניזציות היהודיות, כמובן, הוציאו גזירה לצאת ולהשתתף בתהלוכה, אבל השפעתן היתה כבר לא הא. אותם הדברים: „היום בראשון למאי... היום בראשון למאי...” — אבל על הכל כבר היה איזה קפאון מכוסה־אבק. יתר על כן: הרושם היה אפילו משום מה לא של כנסית פועלים, עובדים, נדכאים בחיצוניותם, אבל יוצרי החיים באמת, אלא של אסיפת משרתים בחנויות ובקאסניות, של מטיילים בעלמא, של הולכי־בטל. התבלטו משום מה, כמו להכעיס, צורות שבעות ביותר, לחיים שמנות, חזירות”.

וסה בא תיאור איך ברנר רואה את הפועלים היהודים עצמם:

„נושאי הדגלים של האורגניזציות היהודיות היו, אמנם, לא שכורים בכסף, אלא מתנדבים, מיעודים, אבל רובם — איזה ערב־רב של נערים נדחפים, פעורייפה, במכנסים קצרים. אחדים מהם היו בעלי פנים נפוחים לוטים במטפחות, לפני בחורים־מנגנים בני עירות קטנות”.

מובן, כל זה בא על הרקע של החורבן היהודי, מפני שכל זה נעשה באותן השנים שבין קישינ׳וב ובין פרעות 1905; והדיבור הזה, הלגלוג הזה, הויכוח התמידי, בלי לראות את החיים עצמם, בלי לזעזע את החיים עצמם — זה דבר המרגיז אותו מאד. ובמכתב אחד היא כותב:

„שואל אתה אותי: מפני מה אני שונא את המרפסיוזם, מפני מה אני שונא את הסוציאליזם? עונה אני לך: אני שונא את המרפסיוזם, איני שונא את הסוציאליזם. בקרירות־נפש אני מתיחס אליהם. שונא אני — ושנאת פתנים — את מרפס של רחוב־היהודים, את הסוציאליזם ברחוב־היהודים, זה הסוציאליזם שאין בשבילו לא שדה־מלחמה ולא נושאים־עובדים ולא אחיזה כל־שהיא; זה הסוציאליזם של שבע־רצון קהים ובני־בעלי־בתים למדנים; זה הסוציאליזם במקום כזה, שהמלים „פרולטריות יוצרה־כל” ו„סוציאליזציה של הקרקעות ומכשירי הפרודוקציה” מצלצלות בו כאירוניה מרה עד מות”.

וכדי להבין באיזו מידה ברנר קשור אל השאלות הסוציאליזיות, אלא שמדבר מלבדו אותו הכאב, שהוא מתלבש אצלו תמיד בצורה אכזרית, אפילו של הקנטת עצמו — תשמעו מה אומר הגיבור של „מעבר לגבולין”, יוחנן (ברנר מתאר בו את עצמו), בזמן שהוא מלגלג כל כך על התנועה הסוציאליסטית הזאת ברחוב היהודי:

„ודאי! שונא אני אלה פעמים יותר מכולם את החיים השופכים דמים, המוצצים ועה, הפראים והאכזרים והשמנים של שקי הרכוש וממשלותיהם וכהניהם וש־משיהם. שממת סדום ועמורה תבוא עליהם, על כולם. אבל הסוציאליזם עם האורגניזציות שלו ועם אותם האינסטינקטים גופא, עם אותו הסדר, עם אותם הדברים, עם אותה החנופה והבוץ וההבל... הסוציאליזם! איך אני יכול להאמין בו מצד אחד ומה אני יכול למצוא בו מצד שני?!”

כאן תמצאו קפתח להבנת אותה תקופה של אנשי העליה השניה, אשר מתוך שהם חיו את המחשבה הסוציאליסטית לעומקה, ומתוך שראו את החיים הסוציאליים ברחוב היהודי כמו שהם — ראו לעצמם הכשר נפשי לברוח מכל אלה.

אבל לא רק ההתבוננות הזאת של פסיכולוג ושל איש המבקש את האדם בכל מקום היא אשר כל כך הוציאה את ברנר והדומים לו מתוך שורות הציבוריות של הזמן ההוא, פי אם משהו אחר: ראיית ברנר את הגורל היהודי, כאשר לא ראה אותו אולי שום אדם במצב זה.

הסיפור הקטן „הוא אמר לה“ נקרא כדבר־מה נלהב, שבו ברנר קטיף להגנה עצמית. לפעמים אין הקוראים רואים את החבוי בין השורות. בסיפור זה מופיע נער בן שבע־עשרה, האומר לאמו מדוע הוא מוכרח לקחת את האקדוח ולצאת להגנה עצמית. הוא כלל אינו מתאר כאן פרעות (אינני יודע אם ברנר בכלל באיזה מקום תיאר פרעות); בין יתר דבריו אומר הנער:

„הניחני, דעי, כי מן השעה הראשונה להייתי אנכי עומד ומצפה לימים האלה.“
משפט כזה! אדם כמו ברנר אומר: מילדותי ידעתי שיבואו ימים כאלה — ואת זאת הוא אומר בראשית הפרעות!.. ואתם יודעים! ברנר לא היה איש הפראזה, הוא מעולם לא השתמש במליצות. וכשפעם העיר לו ביאליק על אחד מסיפוריו הראשונים שיש בו משפט מסוג כזה, עונה לו ברנר במכתב (וברנר היה מעריץ מאד את ביאליק): הלא אתה יודע שאינני משתמש בשום מלה בכדי — אין אצלי מלה סתם. ומה הוא אומר להלן:

„ומי יודע, אחים, מי יערוב לנו, מי יאמר לנו כי בנינו ובני בנינו לא יזכירו שנות תרס״ה—תרס״ו (הפרעות של שנת 1905. ב. פ.), כמו שאנו מזכירים היום את תר״ם—תרמ״א (הפרעות של שנות השמונים. ב. פ.).“

אחרי הפוגרומים של שנת 1905, כאשר נדמה היה שיותר נורא מהן לא יכול להיות, ונדמה היה שהן אינן אלא פוגרומים של קונטר־רבולוציה, ומחר תבוא הרבוב לוציה והכל יסתדר — ובאמונה זו היה חי כל הדור, אפילו ציונים — באדם ושואל: הלא יתכן שיבואו ימים רעים הרבה יותר, ואזי נזכיר את הפרעות האלה כשם שאנחנו מזכירים היום את הפרעות הקטנות של שנות השמונים? ! זאת אומרת שהאדם ששאל זאת ראה את כל האסון היהודי וחיפש את המפלט ממנו, ופה עומדים בני דורו והם שמחים ועלזים שיש בידם למצוא איזו מלה לועזית, אשר בה אפשר להסביר את האסון הזה.

בזמן שכולם ברוסיה היו מאמינים שהנה מתקרבת תבוסתו של הצאריזם הרוסי, ואזי ממילא העל יסתדר — אומר ברנר:

„הלא אפילו מורשי הציונים חוששים לבלי לדבר במלחמת־מצוה זו; הלא גם הם צאים פתוחה ועוד לקרא וגובלים את טיח הרבולוציה בטלי־חומן היורד על הררי־ציון.“

ואולם — אזי ואבוי לנו ולכולנו! — שאלת עמנו הלא אינה תלויה באבסולוטיזם הרוסי, שאלת המון-בית-ישראל הלא אינה נפתרת על ידי מפלת האבסולוטיזם. אין מרפא להמון-בית-ישראל החרוב מכל מה שעולל לו הגוי הרוסי. אחרי אשר ראה המון-בית-ישראל לאיזה מעשים מוכשר הגוי אשר בתוכו הוא יושב — מה יש לדבר אחרי כל אלה? מה יש לדבר, אם אין מה לעשות, אם אין מה לעשות?..
הוא מוסיף:

„למדו, למצער, דלים ונמלטים, למדו, למצער, מן הפרק הזה, אתם שרידיה-הכידון ופליטיה-הרעב! תהי השעה הזאת, השעה שהררי-נשף נערמו עליכם בה, למקור-דאגה לעתידותיכם. שכחו את כל הארגומנטציות השונות, המקובלות! שכחו את כל הדברים הפעוטים והטענות מן המדרגה השניה! עזבו את כל אליליכם-הכל ואמונתכם-שוא! שימו נגד עיניכם רק אחת, אחת: ישע ומפלט! בקשו אפשרות הישע והמפלט, בקשו את האמצעים להתגלמות משא-הנפש של השגת ארץ!“

ובאותו זמן שכולם משתעשעים במהפכה אומר ברנר:

„גם גזירות-הרועים, גם מסעות-הצלב, גם הריגת-ת"ח היו בתקופות של מהפכות!
גם אז היו מסיתים: בנו מסיתים. את מי להסית יכצאו תמיד...“

ראיית-הגורל הזאת וראיית המפלגות היהודיות כמו שהן היא אשר הביאה את ברנר לידי אותה הרגשה. שאנחנו, בלשון הדלה שלנו, קוראים לה יאוש. אולם המלה הזאת — יאוש — יש לה שימושים רבים ושונים, ובשימוש המושג הזר כשלעצמו עוד אין יורדים לכוף הענין. הרבה סופרים עבריים והרבה מעריכים כתבי על היאוש ועל הכפירה של ברנר. ברנר עצמו, בצעירותו, עוד לפני עלותו לארץ ישראל (וכמעט כל כתיבתו של ברנר בארץ-ישראל היתה כתיבה של יאוש), הגדיר את הדברים ככה:

„הן הם לא ידעו לעולם להבדיל בין התאוננות המלווה בפיהוק ובהתרשלות של קורת-רוח ובין התאוננות יאושית קיצונית הבאה בחירוק-שיניים וטפטוף-דם, שלפעמים — אנכי-אורחא — דוקא היא, ורק היא, מדלגת שור ועולה כליל בעשיית מה שאפשר ואף מה שלא אפשר.“

ברנר, אשר מחשבתו היתה כל כך ריאליסטית, לאחר שהוא מגדיר ואומר שיש דברים שהם בלתי-אפשריים, הוא בא ומוסיף: תעשו את הבלתי-אפשרי, צריך לעשות את הבלתי-אפשרי:

„הם יסענו: איש שהקריאה: „חברים! אנחנו מנצחים!“ הינה על שפתיו, אל ישמיע את קולו, אל יבוא אלינו להשמיע את קולו, פי איננו צריכים לכגון דא, ולהם הצדקה: הקריאה „אנו מנצחים“ כבר הורגלו בה ואינה מחייבת אותם לשום דבר, לשום צלו של דבר. אבל אלה שנושאים עיניהם בחרדת-נפש לתקוה ואין תקוה אל יבואו לאלה שבאמת אין להם צורך בתקוה והתקוה בפיהם...“

אלה המשתמשים בין בתיאוריות בין במליצות, שהן מסבירות להם את

הפרוצסים החברתיים והן מרגיעות אותם ואמרות להם: אין דבר, ההיסטוריה היא בעדנו, העתיד הוא בעדנו — אלה האנשים קשה להם לסבול את האחרים, הרואים את התהום ואינם מסתירים אותה, אלא מכריזים עליה, אמנם בלי תקוה, אבל מתוך נכונות לעשות מה שאפשר, כדי שיתגשם מה שהם מאמינים בו.

זה היה אולי אחד הוידויים של ברנר. אשר כל יאוש שלו לעולם לא היה יאוש מרגיע, האומר: וכך, נחלל מזה; כי אם, להיפך, כל יאוש שלו אומר: וכך, נעשה את המאמץ הבלתי־אנושי בשביל להציל מה שאפשר. אמנם, את העם היהודי ואת גורלו הוא ראה בצורה האכזרית ביותר.

במקום אחר הוא מתאר כיצד אדם אחד בא לחדרו וּבטרים יאיר הבוקר הוא לוקח את התמונה של הירשנברג, התמונה של הגלות, של גירוש יהודי, וקורע אותה: „בטרים יאיר הבוקר לקח את התמונה של הירשנברג, הגדולה והנאדרה בטרטיותה, „גלות“, אשר היתה תלויה מעל לראשו, ויקרענה לקרעים קטנים: צוענים אינם בגלות“.

פלומר: לצוענים אין כלל הרגשה שהם בגלות, אין להם כלל הצורך לצאת מן הגלות.

והנה תיאור של יהודי, של יהודי מופשט:

„יהודי... יהודי... הוי! בריה זו, הטובעת ברוק ולדמה אין אפיו ערכו של רוק; בריה שהנה לחרפה ולמשא לכל, וקודם כל על עצמה; בריה המטפלת לרצונה ובעל־פריחה בכל מקום, ובכל מקום צורת „חזק“ לה; בריה שאינה יוצרת מעולט את הצריך לה לעצמה ואינה נהנית מעולט מפירות עבודתה; בריה שכל מקום ומקום גלות לה ושאין לה לא רצון, לא איל ולא תקוה לבוא אל מקום אייר לא גולה יהיה; בריה שאין לה שפה משלה ולה, שאין לה חיק־טבע ונאות־שדה קרובים לה, שאין לה כתבים גדולים מאחים גדולי־רוח ואין לבות חמים מאחיות יפֶת־מראה; בריה שאין לה לא שמיא ולא ארעא, שאין לה כלום, כלום, בהחלט לא מאומה, במה לחיות, בהחלט לא פינה לאן לברוח...“

ועוד:

„הן עם של יהודים אין בעולם, הן הגלות סוף סוף יכול יכדה נגו. אין כבר עם, יש בהולים־מטומטמים ומפלגי־תורה בליטא, טיפשים ופראים בפולניה, הדייטיס ונבזים בנליציה, נרקבים ומעלי־באשה באונגריה ורומניה, גסים וקהים באנגליה ובאמריקה, שנוררים ומזוהמים בפלשתינה, צבועים־אנוסים ודשנים־פרסנים בגרמניה ופרנציה ובאיטליה, וכולם, כולם ספחת הם לעצמם ולעם אשר בתוכם הם יושבים — אבל לא עם!“

כי אילמלי היתה בתוך כל אלה אף מקצת ממה שרגילים לסמן בשם רגשי עם בריא, כי אז היה צר ועולה יחס אחר אל כל התופת הגופנית והנפשית, שאנו, השרידיים, נמצאים בה.

אילמלי היתה בתוך אלה אף קצת ממה שצריך להיות לנבראים בצלם שמעון בן-גירא ושמעון ברכוכבא. היתה תנועת-השחרור שבקרבתנו אחרת, לגמרי אחרת... לא היו בני-יהודים האלה מבטאים את השם „ציוניות“ בזו הנגינה שהם מבטאים אותו כיום! לא היו הם מבטאים גם את השם „פוגרום“ באותה הנגינה שהם מבטאים אותו כיום.“

ושוב אני חוזר קצת לתיאור הדמויות הרוחניות של בני הדור אצל ברנר. יש לו לברנר חשבון גם עם אלה שהוא אוהב אותם. את טובי הגיבורים שלו הוא לוקח מעולם המהפכה ומגלה את חזניות והתמורות הנפשיות שלהם, וגם בזמן שהוא מתאבק בעפרם — יש לו אתם ויכוח. למשל, כשהוא מדבר על הטרוריסטים הרוסים: „גם אותם בעלי הנקמה הקדושים, הבאים לבער את הרע ועולים לגרדום — דברי נגידיים בפייהם על זכרונם אשר ישראל ויפעפע לדורות, על גופם, הקליפה החיצונית, ההולך וכלה, ועל רוחם אשר אהרי כליונם ימריא ללבבות וילבב שם את הלהב ויביא גאולה לעולם.“

הוא מגלה פה את הסתירה שבהם: לכאורה הם דוגלים בהשקפות מטריאליסטיות, לועגים לכל דבר שהם קוראים לו „רומנטיקה“ ו„מיסטיקה“. אבל הם עצמם, פשהם עולים לגרדום, הכיח המניע אותם, אשר בשמו הם מדברים — אינו מוח הניתן להיות ממושש בידיים.

„מאי נפקא מינא בזה שחבריהם העומדים מתחת, והם העולם עצמם, לפנים, פיהם מלא לעג ובוז ל„מיסטיקה“...“

או, למשל, כשהוא עוד פעם חוזר לאנשי הויכוח:

„דבר לא נעדר: גם החשבון ה„מדעי“, גם הבזו להלך-נפש, גם הדבקת-השלטים לכל רגשות האדם, גם המסגרות הצרות לכל הגננים של החיים. דבר שאין צורך לאמרו הוא איפוא כי אסור היה לדבר באזניהם על רוח האומה שאינו לגמרי ושהוא רק רזולטט של אפני חיים ידועים ואין להם דבר אליו, ובכלל אין להם דבר אל האומה בכללה. שצורתה ההיסטורית אינה חשובה בעיניהם לחלוטין, אלא עסקם הוא רק עם המהלך ההיסטורי של תנאי-הקיום של יהודי-היום... רק היום, מבלי כל נגיעה בעבר, רחמנא ליצלן. ואם לקשם אדם על השנים הרבות של חיי בני ישראל ועל כל המוצאות אותם בהמשך הזמן הרב הזה, שהרי כל זה לא עבר מבלי השאיר אחריו רשמים ידועים בתכונת בני ישראל הללו, ומעכשיו, אם אנו רוצים לבנות איזה דבר בתוך אלו, הרי שעל פרחנו להתחשב עם היסוד הזה — היה הלה בעיניהם כמבלה-עולם. וממילא, אנחנו, הציונים, אשר כל העבר הקשה והמחירי שלנו היה יקר וקדוש לנו עד מאד, ולא כדבר שצריך או שאפשר לשוב אליו, אלא כחומר רבי-ערך העומד וקיים ומצפה שיעלוהו וייצרו מתוכו (פלאמר: אנחנו איננו אנשים משועבדים למסורת, הרוצים לשוב אליה על מנת להשליט אותה בחיינו. ג. פ.) -- אנחנו ראינו באלה הידוענים, הבטוחים, המתלוצצים, כמו באחיהם מאמיני-ה„פונד“,

תולדות המצב הכללי של האומה הגוססת, אשר נשמות בניה פרחו מתוכם ונכנסו לתוך פראות שאינן מעלות ואינן מורידות".

והלאה :

„וזכרני, אחי, פעם אחת בימים ההם נודמנתי לפונדק אחד עם בחור „טריטור־ריאליסט“, שבשעת דיבורי עמו הפליט מפיו משפטים בטוחים על ההיסטוריה הדוחפת את הפרוליתריאט היהודי שברוסיה לריאליזציה של הטריטוריאליזמוס. ואני, כמובן, יצאתי מפלי : מה דוקא רוסיה ! וצעקתי מנהמת לפי : איזו דחיפה ! התגשמות הציונות על תנאי היא : אם לא ימצאו בנו חלוצים ואברנו“.

בימים ההם עוד לא היתה שגורה המלה „חלוץ“, אבל ברנר כבר ראה את נקודת־האחיזה היחידה בזה, אם ימצאו בנו אנשים אשר יתנו את חייהם על הגשמת הציונות.

„והוא ישב בבטחה והצטחק. זה עתה בא מהתם, ובדיסקוסיות שבתחום־המושב, פנראה, נוהגים אפילו הפלשתינאים בטרמינים יותר מדעיים. אז פקעה סבלנותי ועברתי מהגנה לתגרה : אתם — מה ? מה ? מה יקר לכם ובמה אתם מודים ? ארץ תקנתנו כל הימים לחיי בני־חורין — ציון — בוז ושחוק ; הלבוש של כל מה שהרה ותגה רוחנו בכל הדורות ובכל הארצות — עברית — בוז ושחוק, וכלום יש איזה ממש בקריאה בעלמא : ארץ ?“

פאן בא המרד. המרד בא לא מתוך זה שהיתה לאנשים פרוגרמה טובה והם ידעו איך יצילו את העם, איך יצילו את הציונות. זה היה מרד של יחידים, של בודדים, אשר לא ידעו בעצמם שום דרך ולא היה להם שום בטחון באיזו דרך שהיא. רק הבושה שבפניעה, הבושה שבהסתגלות למצב הקיים — היא שדחפה אותם.

זה היה אולי המרד הקשה ביותר שאפשר למצוא בהיסטוריה האנושית. יש מרד אשר אתה יודע כי לאחר שעוררת אותו ילכו אחריך המונים. ואפילו היום אתה בודד, ואפילו היום אתה נופל — הנך יודע : המופת שלך יעזר אחרים. אולם בני הדור ההוא, אלה שמרדו בכל העולם הרוחני הקיים — להם לא היתה שום תקווה כזאת ; לאלה שכתבו עברית ושהיום עוד היו להם קוראים — לא היה להם שום בטחון שמחר יקראו עברית.

להרגשה זו נתן ברנר ביטוי ב„אחרונים על החומה“, בזמן שהוא עומד עם העתון הקטן הזה שיצר בגולה הלונדונית, „המעורר“, ומסכיבו חבריו — גם חבריו הקרובים מאד — אשר עזבו את המערכה, עזבו את השפה העברית ; הוא, גם בזמן שהוא כותב עברית, אין לו קשר עם בעל־הבית העברי, כלומר : אותו חוג של משפילים, למדנים, בעלי־בתיים, שהם הקוראים עברית, הם כלל אינם מבינים את חייו הנפשיים, אינם מבינים כלל על מה הוא מדבר. באותה שעה אומר ברנר :

„ואולם אנחנו, אנחנו, אשר הצעקה הכבושה : „ארץ !“ יוצאת מתוכנו לא בכדי לקיים את המצוה הקטריאליסטית־ההיסטורית של פרוליתריציז, כי אם מפני שאנו

חוששים, בגודל יסורינו, לכליוננו הלאומי, לכליון־עם־היהודים, מפני שענינו פקוחות לראות את אפשרות האבדן המוחלט שלנו ואתנו גם אבדן לשוננו, לשון אליעזר בן חנניה ויחנן מגוש־חלב, אנחנו אומרים: אמת, ספרותנו העברית בזמן האחרון, כפי הנראה, הולכת וחדלה מהיות האבוקה המאירה שלנו, ואם עוד שנות מספר כאלה, אם עוד שנות מספר של רפיון־רוח ולא־גאולה — ולא תהי עוד ספרותנו העברית האוצר הגדול לנשמת אומתנו, ואולם אנחנו איננו כמזכרם.

היינו: פמזכרם האידישיסטים, הפונדאיקים, הסריטוריאליסטים, האומרים „החיים על צדנו“, „אנחנו המנצחים“ —

„ואולם אנחנו איננו פמזכרם להתפאר כל היום, כי החיים על צדנו הם; אנו העברים, יודעים כי הזרם אל מול פנינו הוא, כי קשה היא דרכנו, כי החיים באים לכלוח את נפשנו, ברם אנו, היהודים הצעירים, בני העברים הקדמונים, אנו אשר סופרי יהודה וחזויה מימות מיכה וירמיהו עד פרץ ב־רמשה ואחריו, נתנו את העולם בלבנו; אנו אשר הלשון העברית החיתה והעשירה את נפשותינו, אשר שיר אין לנו מבלעדיה, אשר היא מקור חיינו, חלק מסוד הניתנו ואחזוה וקשורה בכל עצמותינו — אנו איננו רוצים בזה, ולעולם איפוא, יבשום אופן לא נשלים את הרעה הזאת, ולעולם איפוא, ובשום אופן לא נוכל להישקט ולראות ניר אוֹבד ליתר הפליטה. אחרונים נישאר על החומה“.

ובכן, הנכונות הזאת באה רק מתוך אותו רגש הכבוד העמוק שאינו גותן להם בשום אופן להיפגע לגורל זה המשעבד אותם.

במקום אחר, כאשר יחנן שב, מעבר לגבולין“ רוצה להסביר מה הציונות בשבילו, הוא שאיננו מאמין בציונות, אומר:

„יכול הייתי לחלום ירחים שלמים, לילה לילה, שהנני נופל חלל בתור איש־צבא במלחמתים, בעד פלשתינה, אבל פקוח־עינים למדי הייתי תמיד לבלי ראות, כי אין הכרה ציונית בתוך המון בית ישראל וכי אי אפשר שתהא הכרה כזאת בתוכם“.

הציונות בשבילו אינה ענין של נוסחה תיאורטית, כי אם הרבה יותר מזה:

„כי בשביל להיות ציוני צריך להיות מקודם אדם המבין צערה של אומה וטרגדיה של אומה, אדם נקי־הלבב וצלול־הרעת, ויחד עם זה מאמין באפשרות אי־האפשרות, וחזק לאין גבול לעבוד בשבילה וללכת בלא־דרך“.

ופה באה מיד הנימה העצובה:

„ואנשים כאלה הֲאֵין בתוכנו, אינם, אינם!..“

שמתם אולי לב שכל סיפורי ברנר בנויים כמעט תמיד על פי מבנה אחד: מחוץ לאותם האנשים שהוא מגלה את כל קלונם, שהם בשבילו משהו משוקץ ומתועב, יש אצלו בעצם שני סוגים של גיבורים חיוביים, או נכון יותר: יש אצלו גיבור חיובי אחד, שהוא מסצלו לשני אנשים, האחד הוא אדם נלבט מאד, סמל

חיאוש. סמל הראיה הקודרת; השני הוא האדם הנשאר, שאותו הוא מציג לעצמו כמו אידיאל. למשל ב"מסביב לנקודה", ששם ניתנת האווירה של הנוער היהודי המהפכני, והוא נכתב עוד להיות ברנר צעיר מאד — יש גיבור אחד אַברמסון (הוא ברנר עצמו), שהוא כל הזמן נלבט מפאן לשם; ועומד לפניו האיש אוריאל דזידובסקי — משהו הפורש מן החיים לגמרי. הגיבור של ברנר היה באותה תקופה אדם הפורש מן החיים. שאינו רוצה בהם, זורק אותם.

אכל מלבד אלה, הרי הגיבורים של ברנר הם כמעט אנשים אילמים, אנשים שאינם בעלי-כשרון, לא אנשי כתיבה ולא אנשי הגות גדולה, כי אם אנשים אשר כוחות הנפש שבהם עולים על כל השאר. הם אינם צריכים ללכת בדרך הארוכה של חקירה כדי להגיע לאמת. — הם מבינים מה עליהם לעשות, ויש להם הכוח של העשייה. בסיפורו "מעבר לגבולין" מופיע אדם אחד, חזקוני, שאין לו כמעט מלים בפיו, הוא מתבטא במלים מצומצמות מאד. אבל הוא תמיד יודע לבוא בשעה רעה ולהציל, הוא תמיד יודע מה עליו לעשות. כיוצא בזה הגיבור השני שלו, אברהם מנוחין, אשר בשעה שפגש אותו — האירה לו "שמש ילדותו", שמש החומש.

והנה אחד הגיבורים של ברנר ב"מן המיצר" — מהפכן גדול שנשלח לסיביריה, ושם עוברת עליו המהפכה נפשית גדולה מאד. בדמות זו ובמושגים אלה, אפשר לומר כי ברנר כאילו מבשר את דמות האדם שהוא רוצה לראות בעליה השניה:

"הגבורה... כן, כן, חייו בסיביריה הורוהו: לא ברגע הגבורה, כי אם בהתמדה, בהן תמיד, במעשי ובחיי יום יום. יודע הוא מן הנסיון: נקל ואפשרי להיות אמיץ לשעה, להתגבר על נסיון קשה, למסור את הנפש ולעשות פעם מעשה שלא יעשה, לצאת בפלוגה של הגנה נגד קהל רוצחים במונדירים ובלי מונדירים, ואפילו לצאת לגרדום. אבל כשהתחיל לחיות בערבות סיביריה יום, שני ימים, שלושה ימים, ארבעה ימים, ובכל יום ויום לדאוג שלא למות ברעב, בכל יום ויום לראות את הפליון שמסביבו, בכל שעה ושעה להתענות מנלות-סיביריה בכל פרטיה ובכל קטניותיה, ובכל זאת לא להיות תוהה על הראשונות, לא נופל ברוח — אז הבין כי המדרגה היותר רמה היא: לעמוד על משמר של חשיבות-האדם בלי הפסק, שעות, ירחים ושנים, להתיחס כאדם תקיף אל כל הנפגש גם — וביחוד — בפעוטות, בנמשות. בשונות... להיות בחינת אב לכל יתמות שבעולם."

כאן אולי הפילוסופיה היותר עמוקה של ברנר.

"ואב לא לרגע, אלא לימים ולשנים. היעמוד בו לבו אם יפגש בזה במציאות? — על כגון דא, ורק על כגון דא, יש לדאוג, אילמלא היתה הדאגה בכלל מן המידות הפלתימהוגנות. הצורך לזה — יודע הוא ברור — נובע מעצמותו; צורך זה, להיות כך ולא אחר, שלו הוא, לא מבחזק בא אליו, אבל מה בכך — היכול יוכל? כוחו המיוחד הוא בזה שאינו תלוי במפריעים קלים. חיצוניים, שאינו מתירא מפני אינעמיוות שונות, העומדות בדרך כצר... אבל בכל זאת... כלום די בזה?.."

המרד שאנשי העליה השניה מרדו במקובלות התכוון לא רק לחלקים האנטי-ציוניים שבעם היהודי. אולי יותר מזה הם מרדו קודם כל בציונות עצמה, כמו שהיא. הם ראו את הציונות כמו שהיא, שאף היא אינה אלא ענין לדיבורים, אף היא אין בה שום מעשה של גבורה, אף היא אין בה נכונות להסיק את המסקנות האחרונות, וכשם שהנכונות לעלות לארץ ינקה אצלם מהרצון להסיר מעליהם את אבק הטיים ההם, כך גם ינקה עלייתם מתוך שלילה גמורה של הציונות כמו שהיא.

אדם פר' בנימין, שעכשיו הוא שקוע הרבה בעולם ההרדי ובשעתו היה אחד האנשים הראשונים של העליה השניה ואחד העוזרים הנאמנים של ברנר, כותב בזמן שהוא נמצא כבר בארץ-ישראל:

„ובמטותא מכם, אחים אהובים, אל נא תזכירו לי את ה„ציונות“. מלה זו מטעילה להחניקני, להעיק על נשימתני. גם בימיה הטובים לא עלתה לגדולתה בזכות עצמה, אלא בזכות נושאה. גם אז היה הרצל העיקר והיא הספל“.

כלומר, את הגילוי של גבורה, של הוד, הוא ידע בהרצל ולא בציונים: „רעכשיו מה היא כי תחריד את מנוחתנו? ומה קול הענות החיבבות, אם אלה שאתם קוראים להם, „ציונים“ אינם חיים על פי מסקנותיה של מלה זו?“ אי אפשר היה כמעט להגיע לארץ-ישראל אילמלא המרד הזה בציונות, מפני שהציונות לא דרשה כלום. מחוץ לענינים בודדים לא באה הציונות בתביעה מאת אנשיה: הגשימו אתם את הציונות!

במשך שנים רבות היו הציונים החשובים אומרים כי אסונה של הציונות הוא שבאים לארץ אנשים בלי אמצעים והם נופלים למעמסה על הקופה של חובבי-ציון. אמנם, הדבר הזה באמת איננו כל כך נלעג. הקופה של חובבי-ציון היתה אומללה מאד, דלה מאד. היא ראתה את עצמה כמחויבת תמיד לסתום איוה חור אצל האָכר או הפועל הנמצא בארץ. כאשר שאלו פעם את לילינבלום מה עושה ועד חובבי-ציון, אמר: „פגרה פרה. קונים פרה“. כלומר, זה היה כל הענין של הציונות: כשאצל אָכר מתה פרה, יושב הועד באודיסה ומחליט להקציב הקצבה בשביל פרה חדשה. לילינבלום סימל בזה את היקף הפעולה הציונית באותו זמן. בתנאים אלה, כל פעם שנודע שישנם איוה צעירים נלהבים הרוצים לעלות לארץ, היו חובבי-ציון רגילים למרסם כרוזים „אל תעפילו!“ — אתם רק תפלו למעמסה, אתם תחזרו אחר כך לחוץ-לארץ מיואשים!

זו היתה כל התורה של הציונות. הציונות כולה היתה ציונות על תנאי בעצם, לא היה בנדון זה הברל בין התיאוריה שאמרה שקודם צריך לבוא לארץ הוץ פרטי, ואחר כך, בעקבותיו, יבוא הפרולטריון, ובין התיאוריה של חובבי-ציון, מצד אחד היה זה ניסוח מרכסיסטי-מדעי, אבל בעצם גם בעל-הבית הציוני חשב כך: צריך שימצאו יהודים עשירים, אשר מתוך אידיאליו, או מתוך תקוה לעסקים טובים, יבואו לארץ, ומקרבם תיבנה הציונות. הציונות לא ידעה מה לעשות באותו החומר האנושי

הכריק שלת. אפשר לומר, שכמעט מן הימים הראשונים שחדלה עליית ביל"ו — היא חדלה מיד — מהימים שאנשי פייארברג שאלו „לאן“, לא ידעה הציונות מה לומר לאנשיה ולנאמניה.

אפס־מעשה זה, יותר מכל אידיאולוגיה אנטי־ציונית, יותר מאוירת המהפכה הרוסית, אפס־המעשה שהיה כרוך בציונות כל הימים — הוא אשר רצח את אנשיה או שהפך אותם למבלי־עולם או לאנשים שבעים ומדושנים, כלומר, הוציא מהם כל רצון של הגשמה ציונית, או שאמר להם: מי שרוצה באמת בחיים עשירים, חיים מלאים, ילך למקום אחר — אצלנו אין לו מה לעשות.

ודרוש היה שמצד אחד תתרוֹפֵף האמונה בזה שבאמצעי הדיפלומטיה ובדרך הזאת (לאמור, בדרך של אורגניזציה ותעמולה וקונגרסים) יכולים להגשים את הציונות (והיא נתרוֹפֵפה ב־1903, בתקופה שבה התחיל ענין אונגודה); ומצד שני דרוש היה שיקום טיפוס אנשי אחר, אשר יגלה מחדש בקרבן אותה תחושה שגילו אנשי „ביל"ו, יגלה אותה נגד כל המגמות השולטות בציונות הרשמית.

הראשונים שגילו לעצמם את ההכרח הזה היו אנשי קבוצת „פועלי ציון“ מהזמל, עליה עברו הפרעות בהומל ואנשיה השתתפו בהגנה העצמית; ומאידך עדיין לא הספיקה קבוצה זאת להיות קרבן הטריטוריאליזם. קבוצה זאת היא אשר פתחה בראשונה את הדרך של העליה השנייה לארץ.

עד כמה שענין הבגידות הציוניות הן חלק, אפשר לומר חלק איום, אבל חלק המלזה את כל הפעולה הציונית, תוכלו ללמוד מהעובדה שאֵלה אשר עלו ראשונים מהזמל, אותה קבוצה אשר ממנה יצאו אנשי „השומר“, אנשי הבסחון בארץ ואנשים שפנו אל העבודה בארץ, אלה אשר מהבריהם יצרו את עיר־גנים ומהם הלכו לקולקטיב בסג'רה (בעצם היתה זאת קבוצה לא כל כך גדולה, מיחזקאל חנקין הצייד והשומר, שהיה הגדול שבחבורה, עד אליהו אֶבְרָהָם טוב, הצעיר שבחבורה), כל אלה היו בסוחים שהם פותחים דרך רחבה בשביל חבריהם שיבואו אחריהם. אבל כל אותם החברים שהיו אתם יחד שותפים לאותה חנייה, החברים ששלחו אותם — הם פולם, לאחר חצי שנה או שנה, היו כבר במחנה הטריטוריאליסטים, מחוץ לציונות. וכך היה גדולם של רבים שפתחו את הדרך מתוך אמונה שיש מי שיבוא בעקבותיהם. אלה האנשים אשר למענם הלכו, אם אפשר לומר כך, ראשוני העולים מבני העליה השנייה, אלה האנשים שנשארו אחריהם בגולה, לא היתה להם הנשימה הארוכה, לא חיה בזמם פות־האמונה וכוח־הנאמנות כדי להצטרף אליהם.

פ ר ק א ח ד י ע ש ר

המפעל הציוני שונה מכל שאר מפעלי השחרור בזה ששדה-הפעולה שלו נמצא לא במקום שהתנועה קיימת. התנועה קיימת בגולה: שדה-הפעולה שלה, כלומר, מקום ההגשמה — ארץ-ישראל. המעבר הזה הפשוט — הפיסי, הגיאוגרפי — הוא תנאי להגשמת הציונות. איננו יכול להיעשות על ידי החלטה בלבד, על ידי ויכוח. הוא זקוק למאמץ מיוחד. והמאמץ הזה אינו פשוט.

כיון שהמעבר לארץ-ישראל הוא תהליך ממושך, הדורש גם אמצעים גדולים מאד, לכן התרגלה התנועה הציונית למחשבה שאפשר לקיים את הציונות כמעט בלי כל עליה.

המחשבה הציונית הרשמית של אותה תקופה לא ידעה איזוהי הדרך הישירה לארץ-ישראל, וגם התחמקה מתשובה ברורה על זה. המחשבה הפוליטית, מחשבתו של הרצל, אמרה גלויות: אין צורך עכשיו בעליה. הרצל גם טען שעליה בלא צ'ארטר תזיק; אבל כאשר יוצרו תנאים פוליטיים חדשים וינצרו המכשירים החשובים — תבוא בבית אחת עליה המזנית.

ולכאורה, כלום יש שם נערץ בתנועה הציונית מאשר הרצל? אין בתנועה הציונית סמל אחר לאישיות, שנשרפה על מוקד העם בגבורה כזאת וביופי כזה כמו הרצל. אבל הרצל מלא שגיאות. הדביקות שלנו בהרצל היא בנקודה אחת. או נאמר בשתי נקודות: ברעיון של מדינת-היהודים, כלומר, הרעיון של יציאת מצרים. של העברת היהודים הגדולה לארץ-ישראל; ובסמל האישי — בטוהר, בשלימות, בהתמסרות הגמורה לענין גאולת העם. עד כדי שלא להשאיר פינה אחת מחוץ לשאיפה זו. במובן זה לא היה אולי שום אדם בין מנהיגי התנועה אשר חייו האישיים התלכדו במידה כזאת עם האידיאה, כמו שזה ניתן אצל הרצל — דוקא אצל אדם זה שבא אלינו מרחוק, שלא ידע את העם. אבל במידה שהענין מגיע לשאלות אחרות מסוימות — שאלת הפוליטיקה שלו, או שאלת אונגדה, או יחסו להתישבות בארץ, או יחסו לענין העליה לפני הצ'ארטר — אנחנו חולקים עליו, ובאופן יסודי מאד.

אחר כך באו אנשים אשר קראו לעצמם „הרצליסטים” — והם היו כולם ננסים, לא היה להם שום דבר מגדלו של הרצל. היתה קבוצה שלמה באירופה שדגלה בשם הרצליזם -- הם את גדלו לא השיגו, אבל נאחזו בכל שגיאותיו, ואולי בצדק קראו לעצמם „הרצליסטים”, מפני שהיו קשורים בהערצה אישית אליו, מפני שהאמינו בו מאד, מפני שאולי קידשו את כל שגיאותיו. אבל אנחנו לא הלכנו אחריהם.

ובכן, המחשבה הציונית הפוליטית אמרה: אין כל ענין בהתישבות קטנה בארץ-ישראל, מפני שהיא תיצור רק מכשולים; היא איננה יכולה להצליח. וגם הביאו ראיות להנחה שלהם: הן רואים אנחנו שכל מה שנעשה בארץ-ישראל עד עכשיו לא הצליח!

היתה התנגדות לעליה גם מצד ציונים, שקראו לעצמם ציונים מעשיים. או חובבי-ציון, כלומר: אלה שלא האמינו בציונות המדינית, או שלא הסתפקו בה, ועברו עבודה מעשית. גם הם התנגדו לעליה. הם אמרו: לא תהיה עליה עד שלא יקומו בארץ מפעלים אשר יאפשרו לאדם קיום הוגן, עד שיבוא ה'ון פרטי לארץ. בה'ון ציבורי לא האמינו עדיין, כי ההון הציבורי באותה תקופה משמעותו היתה פרוטות, ולא האמינו שאפשר לבנות מדינה בפרוטות. לכן אמרו: כאשר יעלו לארץ ישראל הרבה אנשי-תעשייה, אנשי-רכוש, והם יפתחו את הארץ, ויהיה אחר כך חשבון ליהודי לבוא לארץ — אז יבואו ההמונים.

לכאורה היו הדברים הללו הגיוניים מאד. לכאורה היה הגיוני לומר שבלי ה'ון אי אפשר לבנות את הארץ, ושבה'ון של פרוטות ונדבות גם כן אי אפשר לבנות את הארץ. כן היה הגיון מסוים בזה שבלי תנאים פוליטיים נוחים ומקיימים להגירה — אי אפשר לסדר את העליה.

כל זה היה הגיוני מאד, אבל כשלא היתה כל אפשרות לקשור את ההנהיג שלנו עם ההגיון הזה — לא עזר ההגיון הזה במאומה.

כל פעם שניצנץ רעיון העליה היו התנועה והמציאות המרה דוחות אותה אחרנית: כלומר, היו כשלונות. באמת לא היו תנאים בארץ להתקיים בה: כל גל של עליה פגש לעומתו, בדרך-כף, גל של יציאה. ולא היה מוצא מהמצב הזה. יש סיפור אחד משנת בוא הבייל"ויים לארץ-ישראל, סיפור החוזר כסמל מפלצתי כמעט לגבי כל גל של עליה. אחד הבייל"ויים מספר שבזמן שהאניה שבה נסעו לארץ-ישראל הגיעה לקפריסין. פגשו בפליטים חוזרים מחוף יפו, ופיהם מלא קללה ונאצה.

תארו לכם את ההרגשה הזאת של ביל"ויים אשר עוד בטרם הגיעו לחוף הארץ ראו אניה חוזרת ובה יהודים מושבים מחוף יפו. והאנשים לא בלבד שהם עוזבים את הארץ, כי אם פיהם מלא קללה ונאצה על הארץ — והם כבר האנשים אשר ישאו עמם את האנטי-ציונות, את השנאה לארץ.

אני בעצמי יכול להעיד על כך מנסיוני. עוד לפני שהגעתי לארץ. עוד בדרך, במלון אחד באודיסה, כבר מצאתי פליטים חוזרים מארץ-ישראל, אשר דיברו על לבנו שלא נסע (מתוך ידידות, כמובן), וכאשר הגעתי לארץ-ישראל, הרי באותן הסירות שבאו בהן אנשים לקבל את פנינו היו אחרים שאמרו לנו: שובו, וכך היה כאשר ירדנו לחוף. חזיון זה ראינו בימי העליה השנייה בכל מיני צורות; בהופעת אנשים מופקרים, שישבו בארץ משך זמן מה וחיכו לאניה לחזור, ובינתים, עד בוא אניתם, הטיפו לעזיבת הארץ. כך היה במלון הראשון שנכנסתי שמה ביפו. לנתי בחדר אחד עם אדם שלמחרת צריך היה לחזור באניה; הוא היה חלוץ שעבד בארץ איזה זמן, אבל הוא כבר הסביר לי מדוע הוא צריך לעזוב את הארץ, ואם אתם רוצים, הרי גם הפרקציה הקומוניסטית, עם האוירה שלה, עם השנאה שלה לארץ —

היא גלגול אחר, בטרמינולוגיה חדשה, של אותו הטיפוס האנושי: אותה הרוח, אותה האוירה.

כיון שכל עליה לארץ, כל עליה ריאלית, היתה קשורה עם יאוש, עם אכזבות מרות מאד, עם טורח ציבורי, עם בקשת אמצעים לעזרה ציבורית — התחילה להתקיים ציונות בלי עליה; חשבו שאפשר לקיים חיבת-ציון בלי עליה.

מטעם חובבי-ציון היו מתפרסמים בעתונים כרוזים בשם „אל תעפילו“, שהיו כתובים על ידי אדם שהיה מראשי אבות הציונות ומיקירי הציונות. זה היה לילינגלום — אחת הדמויות הגדולות בתנועה הציונית, אדם אשר על פי כל גורל חייו היה פרוליטרי שבפרוליטריים, אדם אשר גורלו של העובד נגע עד עומק נפשו כל ימי חייו, אשר היה חבר לסוציאליסטים היהודים הראשונים; אחד האישים שניתח את מהות הציונות (החוברת שלו המפורסמת „תחיית ישראל על אדמת אבותיו“ היא אחד מספרי-היסוד של הציונות) ואשר כל חייו נתרכזו במפעל הקטן של ארץ-ישראל, ואף על פי שהיו לו חלומות גדולים הסתגל לעבודה היומיומית, הפעוטה ביותר ואף רגע אחד לא הניח את ידו הימנה. לילינגלוב זה הגיע לידי כך שבזמן שבאה הידיעה כי פקידי האדמיניסטרציה של הברון החליטו לא לתת יותר עבודה לצעירים יהודים, הוא כתב מאמר ואמר שהוא שמח לידיעה זו, כי ממנה תצמח תשועה גדולה לישוב. צריך לשים קץ למצב הזה, שנמצאים בארץ איזה חולמים המסכנים את עצמם ומסכנים את הישוב וגורמים לו רק צרות.

את זה כתב ידיד גדול של הפועלים בארץ-ישראל. אדם שכל תקותו היתה ישוב ארץ-ישראל! והוא רואה באי-עליה הצלה של חיבת-ציון, מפני שזו פורעת תחת העול של אנשים שלא יצלחו. לכן באה המסקנה: אדם שאין לו כסף — אין לו מה לעשות בארץ-ישראל.

במשך תקופה ארוכה השלימה המחשבה הציונית עם ההנחה הזאת, שאין הציונות חייבת בהגשמה אישית. גם אלה שבאו לטהר את הציונות, להרים אותה, כמו אחר-העם, אשר גילה את כל החולשות של חיבת-ציון, גם אותה תנועה שקמה בסוף שנות השמונים, תנועה זו הידועה בשם „בני-משה“, אשר באה להכניס רוח חדשה בציונות — גם תנועה זאת רק דרשה מחבריה שיקראו ספר עברי, שיתענינו בחינוך עברי וכדומה, אבל לא דרשה מהם שום שינוי בחיים.

אקרא לכם בית אחד מברכה לראש-השנה בחרוזים, שנכתבה בערך באותה

תקופה:

מַמְצַמְקֵי לְכָבִי אֱלִיף אֶבִּיָּהּ
שְׁאֵלַת עֲבָרֵי מְאֻלְהָיו, בְּרַפְת הַמְּבָרְכוֹת:
יִתְגַּף אֱלֹהִים שְׁלוּ בְּאֶרֶץ נִקְרָהּ
וְהַשִּׁיבָהּ צִיּוֹנָה לְשִׁבּוֹעַ שְׂמָחוֹת.

לכשתרצו זוהי כמעט כל הפילוסופיה של חיבת-ציון בדור ההוא.

וראי תשתוממו מאד אם אומר לכם מיהו בעל החרוזים הללו. ובכן, זהו ביאליק, ביאליק הצעיר, בזמן שהיה עוד בחורי-שיבה בולוֹוִין; זה היה אחד השירים הראשונים שלו.

מובן, נמצאו תמיד אנשים בודדים אשר המסקנות שהם הסיקו מהחברת של פינסקר, או מחברת של לילינבלום, או משיר של ביאליק, או ממאמר של אחד-העם, היו אחרות. אבל רובם הגדול שילם בעד זה מחיר יקר מאד.

תמיד נמצאו בודדים שעלו לארץ-ישראל — מפיל"ו ועד בוא העליה השניה. אגב, קוראים לה, לדעתי, לא בצדק „עליה שניה“. מפני שאת עשרים וארבע השנים, מהתחלת העליה הראשונה בתרמ"א עד תרס"ד (1881—1904), אנחנו מאחדים בעליה אחת. אבל בעצם לא היתה זו עליה אחת, — אלה היו גלים שונים של עליית.

הגל הראשון היה ב'1881—1882, והגל הזה כמעט שנפסק כבר בשנת 1884. אחר כך בא גל שני, ב'1887, וגל שלישי גדול של עליה, ואפילו גדול מאד, היה בשנת 1891 — עליה שהיא באמת צריכה היתה להיות העליה השניה (זו העליה, אשר משה סמילנסקי היה בין באיה).

בשנת 1891 היה גירוש מוסקבה ובה הוחמר מאד המצב ברוסיה. היהודי לא זכה לשבת „שלו בארץ נכריה“. כל גל וגל ציוני היה קשור תמיד באיזו קסטרוֹפָה יהודית. מתוך שלווה בארץ נכריה עלו אולי יחידים לארץ-ישראל — המונים מעולם לא עלו מתוך שלווה בארץ נכריה.

אם העליה הראשונה יסדה את ראשון-לציון, ראש-פינה, זכרון-יעקב, בנתה מחדש את פתח-קוה, יסדה את נס־ציונה, עקרון, יסוד-המעלה (שבע מושבות היו קשורות עם העליה הראשונה) — הרי העליה משנת 1891 נתנה את שתי המושבות החשובות מאד: את רחובות ואת חדרה. שתיים אלו הן היחידות שנשארו לנו מהגל העצום ההוא של עליית 1891.

ובכן, אנשים בודדים, חלמים צעירים, רכים, עלו לארץ-ישראל במשך כל הזמן. הטיפוס האנושי הזה של החלוץ, אשר התחיל עם אנשי ביל"ו, היה בא כפעם בפעם. אבל מחייהם ומגורלם נשארו לנו רק לרידים (ספר אחד שמר לנו מעט מהדמעות הללו — זהו „משפחת האדמה“ מאת משה סמילנסקי, שיצא בהוצאת „עם עובד“). כמעט אי אפשר להבין את עניננו אנו אם לא נתעמק קצת להכיר את מצבה של העליה הראשונה, את אפיה ואת הבעיות שנתגלו בה. אגע בזה ולו רק בקיצור.

אני ממשיל אותן העליות הבודדות למה שאמור באחד השירים של ביאליק („זריתי לרוח אֶנְחָתִי“): „בי נבע מקור אורה — נייבש נטפים נטפים“. פלומר, אלה היו מעינות, אבל מעינות כל כך קטנים שלא הצטרפו לפלג, ואשר כל אחד מהם נתיבש, נתדלדל, עד שבאה איזו עזרה מן החוץ.

בתוך גלי העליה הללו היו גם נסיונות של ארגון תנועת הפועלים. והסתדרות הפועלים שלנו עכשיו אינה ההסתדרות הראשונה של פועלים בארץ-ישראל. מחוץ לביל"ויים, שבעצם גם הם באו לכתחילה כמעט כאיגוד של פועלים, הרי הנסיון הראשון של הקמת הסתדרות פועלים בארץ-ישראל נעשה בשנת תרמ"ז (1887). הנסיון השני של ארגון פועלים היה ב"1891, והנסיון השלישי — ב"1897. אלה היו שלש הסתדרויות פועלים — כל אחת בעלת אופי שונה וכל אחת כמעט עם גורל אחר.

בקורספונדנציה קטנה בעתון רוסי משנת 1887 מסופר :

„פועלים צעירים נועדו יחד — להיות פועלים ושכירי-יום בקולוניות, כדי שלא יאמרו על הקולוניסטים כי עובדים הם את אדמתם בעזרת ערבים ילידי הארץ ובלעדיהם לא יוכלו להתקיים“.

כלומר, ארגון פועלים לא רק בשביל עזרה עצמית, כי אם גם במטרה אידאית ומתוך הכרת העלבון והסכנה שבעבודה ערבית, יש לנו כבר ב"1887. זה היה גל לא גדול של פועלים. וצריך לדעת שגם אנשים אשר אחר כך הופיעו בעליה השניה יש מהם ששייכים לעליות הראשונות. למשל, מיכאל הלפרין היה בעצם אחד הראשונים באגודת הפועלים משנת 1887.

האגודה הזאת — ההיסטריה שלה קשורה במרד-האפרים המפורסם בראשון-לציון נגד פקידות הברון, אשר גרם לכך שאחד המיסדים של ראשון-לציון עזב את המושבה, יותר נכון, גורש ממנה. ובמרד זה מילאה „אגודת הפועלים“ תפקיד גדול בצדם של חלק האפרים שנתמרדו.

אגודת הפועלים השניה נקראה בשם „הארץ והעבודה“, והמארגן שלה היה מאיר דיזנגוף. הפרוגרמה של „הארץ והעבודה“ היא תעודה יוצאת מן הכלל, ויש לי יסוד לומר שהמחבר שלה היה לא דיזנגוף, כי אם יחיאל מיכל פינס — גם הוא אחד האישים הגדולים בחיבת-ציון, מי שהיה הפטרון של גדרה, שיסדה הביל"ויים. בפרוגרמה זו ישנו כבר הרעיון כי הפועלים צריכים להיות לא רק פועלים שכירים, אלא הם צריכים גם להתארגן בשביל תפקידים חברתיים מסוימים.

הארגון השלישי של הפועלים נוצר בשנת 1897. באותו זמן כבר היה בארץ ציבור די גדול של פועלים, אשר נמצאו במצב טרגי מאד בעקב חורבן המשק על ידי האדמיניסטרציה הברונית והגטיה החדשה להיפטר מהמשק הזה. לחכל אותו ולשלח את הפועלים מן הארץ, לתת בידיהם אמצעים לעזוב את הארץ. אז התארגנו הפועלים במיוחד גם לשם התישבות, גם בשביל הגנת הענינים שלהם. היה זמן שהם קראו לעצמם בשם „חברת גמילות-חסד וקופת-חסכון“. ובראש החברה הזאת עמד רופא בראשון-לציון, ד"ר מוא"ה.

ד"ר מוא"ה, אשר בהיותו סטודנט היה חבר לאותה קבוצה ציונית מהפכנית של פינחס אפסלרוד בציריך בשנת 1882 (חבריה היו בקומונה, ובקומונה זו היה קשור

גם אדוארד ברנשטיין (בשעתו), היה איש בעל כשרונות גדולים, והיה היחיד מכל אותה קבוצה מהפכנית שעלה לארץ (עלה כרופא). חבריו חשבו אותו לבוגד (בהיותי באמריקה קראתי זכרונות של אחד מאנשי החבורה הזאת, מהחשובים שבה, שהתרחק לגמרי לא רק מענין חיבת-ציון, כי אם גם מהסוציאליזם היהודי ושקע כולו בסוציאליזם האמריקאי; אבל אדם זה כתב זכרונות על הסוציאליזם היהודי, ושם הוא מדבר על ד"ר מזא"ה כרנגט; הוא גם ציטט שיר עברי סוציאליסטי שחיבר מזא"ה באותו זמן). בארץ-ישראל, כמובן, היה מזא"ה רחוק מאד מסוציאליזם. אבל היה ידיד הפועלים, וגם עמד באותה תקופה בראש אגודת הפועלים השלישית, והיה מבצר גדול לפועלים העברים גם בזמן העליה השניה (בזמן הבויקוט על הפועלים העברים בפתח תקוה היה הפרדס שלו בפתח-תקוה מבצר של עבודה עברית).

ובכן, עד העליה השניה היו שלוש אגודות-פועלים, מובן, במידה שאנשיהן נשארו בארץ מצאנו את רובם אחרי כן לא כפועלים שכירים, כי אם כמתשיבים, או פפי שקראו להם אז — „משתכללים“ (פועל שזכה לקבל אֶשְׂרָאִי ולהתישב קראו לו: „משתכלל“ — קודם קראו לאֶשְׂרָאִי כזה: „תמיכה“, ואחר כך: „שכלול“). המיסד של אגודת הפועלים הראשונה בראשון-לציון, אוסטשינסקי, איש רדיקלי מאד, עמד אחר כך בראש התאחדות האכרים, מאלה שיסדו את אגודת הפועלים השניה חי עוד ברחובות זקן אחד, למעלה משמונים, חרלפ, שהיה כוח גדול באותה אגודה, עוד אדם אחד, שעמד לימין הפועלים באותו זמן, והיה מסור להם בלב ונפש, ואחר כך היה גם ידידה של העליה השניה, היה הסופר יהושע ברזלי — איש שחלם חלומות גדולים, איש הזיה ואחד מאלה שבאופן בלתי-רגיל קשרו את חייהם עם ארץ-ישראל, ובתוך כל השינויים והחליפות שבאו לארץ נשאר גם לעת זקנה אדם חסר-כל, את חברתו מצא בתוך ציבור הפועלים.

היו אז מרכזים גדולים לפועלים, רחובות, למשל, היתה מרכז חשוב לפועלים והיתה מלאה חיים ותסיסה, ואפשר למצוא בספרות תיאורים ממטבח הפועלים ברחובות, בכלל, כמה אלמנטים שנתגלו בתנועת הפועלים אחר כך — אתם יכולים למצוא אותם כבר באותה תקופה, הזכרתי את שם אגודת הפועלים השלישית — „חברת גמילות-חסד וקופת-חסכון“. זה היה שם טבעי לאֶפִייה של אגודת-הפועלים, כי הענין התחיל מעזרה הדדית, היסוד של עזרה הדדית היה חשוב מאד מראשית תנועת הפועלים בארץ, ובמובן זה מילא המטבח המשותף של הפועלים תפקיד עצום בחייהם, אנשים שונים שבאו או לארץ ציינו את ההבדל הגדול בין הפועלים שיש להם מטבח משותף ובין הפועלים שאין להם מטבח משותף, המטבח הפך גם לפינת התרבות — שם למדו בשיעור-ערב וכדומה.

אחד האנשים הפעילים מאד באותו זמן מתאר את חשיבותו של מטבח הפועלים

בחיים הציבוריים :

— „נרדה נא ונבואה אל הפית הגדול הזה !

— החתונה היא אם משתה כי התאספו פה קהל גדול לסעודה הגדולה ? —
ישאל האורח.

— לא, הפועלים הם האוכלים את לחם חוקם. אהרי ברפת המזון נחצתה הקהילה לשתי אגודות, אלה הגו בדברי נביאינו ואלה בדברי חכמינו. כתום שעה נקבצו יחד ואיש קורא לפנייהם פרק מ„דברי־הימים לעם בני ישראל“ ופרק מתורת הטבע. זאת היא רחובות ואלה הם פניה! עודנה רכה מאד, בת ששה חדשים“.

ובכן, התלהבות גדולה. ורחובות היתה הנקודה הראשונה שנתנה עבודה לפועלים יהודים, המושבה היחידה שלא היתה תלויה באדמיניסטרציה של הברון. והיתה שם אוריה חפשית. כל הפועלים נהרו אז לרחובות. משם באו גם האיניציאטיבות הראשונות של ההתישבות. אחת האיניציאטיבות היתה להקים בנס־ציונה התישבות קומונילית של פועלים.

מעין תיאור על אגודת הפועלים הראשונה ועל עבודתה נותן אלעזר רוקח¹ (דודו של רוקח מעיריית תל־אביב), שהיה פעם אחד „הרבולוציונרים“ הגדולים בארץ־ישראל, אחד המתמרדים נגד ה„חלוקה“ ונגד הישוב הישן, ותעמלן גדול של חיבת־ציון. במכתב ללילינבלום הוא מספר :

„בטח הלא שמעת, יקירי, כי בשנה הזאת (תרמ"ז) באו לארץ הקודש הרבה צעירים לימים מאחינו, צעירים בעלי כשרון, ובתוכם יודעי תורה וחכמה, וכל מזימתם לעבוד פה את האדמה לעת עתה בתור שכירי־יום. ובהיות כי יש בראשון־לציון עבודה רבה בימי החורף. לכן התקבצו רבים מהצעירים האלה לראשון לבקש שם עבודה, ומה גם כי תנאי התנה הנדיב עם הקונים אדמה ב„עין־הקורא“ כי לא יקחו עובדים אלא מאחינו.

הצעירים האלה, אשר מצאו עבודה בראשון־לציון, מיהרו להרגיש את כובד טלטלת גבר וריבוי ההוצאות אשר תפולנה על אדם פרטי, ולכן נועצו יחד נִיתחברו לאחד בשם „אגודת פועלים“. מטרתם : א. כי הועד שלהם יחפש תמיד אחרי עבודה, למען לא יאלצו ללכת בטל ; ב. מי שאין לו עבודה יעזרוהו מעט ; ג. לחיות בצוותא חדא, לבשל מאכלם במקום אחד, אשר בזה ירווחו הרבה כידוע. והישרים האלה מצאו ישרי־לב, אשר אמרו לדבק הזה טוב“.

¹ [1854—1914. איש צפת]

פ ר ק ש נ י מ - ע ש ר

העליה הראשונה¹ נשברה, התנפצה אל סלעים אחדים. הסלע הראשון היה — חוסר כשרון עבודה, חוסר ידיעת העבודה וידיעת החקלאות. גם לאחר שנים וכמה שנים של נסיון חקלאי מרובה מאד, עדיין אנחנו נאבקים עם שאלות יסודיות של המשק החקלאי. ועוד אינני יודע אם אנחנו יכולים להתברך שכבר הגענו למשק מפרנס את עצמו, למרות ההצלחות הגדולות של שנות המלחמה. והנה שערנו בנפשכם אנשים לפני שנים שנה בארץ שוממה זו, שיש בה רק הנסיון החקלאי של הפלה, ובה צריך להתקיים אדם עם צרכים אחרים, ואדם שאין לו שום נסיון בעבודה גופנית, שום השפלה חקלאית, שום נסיון חקלאי כלשהו. צריך לומר את האמת, מחמת זה בלבד היו אנשים נדונים לכשלון, כמו שקרה למתישבים הראשונים בארצות בלתי-נושבות אחרות.

הסלע השני היה חוסר אמצעים. העולים הראשונים, בין שבאו חסרי כל אמצעים, כמו שבאו הביל"ויים ואחרים, בין שבאו כבעלי אמצעים, כמו אנשי ראשון-לציון או אנשי פתח-תקוה, היו להם מושגים תמימים ביותר על בנין משק בארץ. אמנם, כל אחד, עוד בחוץ-לארץ, לפני עלייתו, היה מקבל מספרים ידועים מאיזה „מומחה“ והיה מחשב חשבונות, מתי תחיל הקרן לשאת רנחים. אבל כל החשבונות האלה, כמובן, נתבררו, והאנשים נשארנו תלויים בחסדי מישוהו, „מישהו“ כזה לא היה. תנועת חיבת-ציון היתה דלה עד מאד ואמצעיה מצומצמים. תמיכה באיזו מושבה לקניית פרות אחדות — מאמץ של כל תנועת חיבת-ציון, על פני כל רחבי הארץ, דרוש היה בשביל זה. ואם נוסדה איזו מושבה, אפילו מושבה באמצעים פרטיים, הרי למעשה נהפכה לאסון לחובבי-ציון, כינון שלא יכלו בשום אופן לקיימה.

לאחר הסלע השני של חוסר אמצעים, הרי הסלע השלישי היה מציאות אמצעים. גואל למתישבים, גואל אחד שהיה שקול כנגד רבים, היה הברון רוטשילד — תופעה נפלאה מאד; אדם אשר עולמו לכאורה היה צריך להיות עולם הבורסה הבין-לאומית הגדולה. אבל הוא היה באפיו ובטבעו חולם חלומות, ולא סתם חולם חלומות, כי אם חולם-חלומות יהודי — עם אהבה עצומה לארץ, עם יחס עמוק מאד לענין של עבודת אדמה. והוא חי בסכיבה שהיתה זרה לגמרי לכל מפעלו ולא היתה לה כל זיקה לרעיונותיו. ממש כמו שמיכאל הלפרין, נאמר, היה מגוחך בעיני בני דורו, או כמו שסירקין היה מגוחך בעיני בני דורו, כך גם הברון רוטשילד

¹ להבנת הפרק הזה בתולדות הישוב יש לקרוא את „משפחת האדמה“ למשה סמילנסקי, את „מיומנו של אחד הביל"ויים“ מאת חיים חיסין וספר שיצא רק עכשיו, שגם הוא שייך לאותה תקופה: „המתנחלים בהר“ („עם עובד“) מאת רבקה אלפר — תולדות משפחה חלוצית אחת וגורלה.

בנרדאי נחשב בעיני בני משפחתו וסביבתו לאדם בעל דמיונות משונים — להקים מושבות בארץ־ישראל.

הפגישה הזאת של חלוץ האומה בארץ־ישראל עם גותני התמיכה שלו — בין שזה היה הברון הגדול, בעל הכסף הרב, בין שאלה היו אנשי חובבי־ציון, או נדיבים קטנים וקטנטנים מאד — היתה פגישה טרגית עד מאד, שנהפכה לאסון לחלוצים הראשונים, לאנשים שבאו מתוך הפכנות הטובות ביותר, מתוך אידיאות גדולות, מתוך רצון של מסירות־נפש.

בקראנו כיצד חיו אנשי ביל"ו במקוה־ישראל, מקום העבודה הראשון שלהם, כיצד עבדו תחת שוטטו של משגיח ערבי אכזרי שמינוהו עליהם, כיצד חיו במערה בגדרה, — והם בודדים מרבים, רובם לא עמדו בנסיון ולאחר זמן־מה עזבו את הארץ — נוכל להשיג איזה אוצר נפלא של מרץ, של מסירות, של תקיפות פנימית היה בכל אלה, וכל זה הלך לאיבוד, כל זה נשבר לרגל היותם תלויים באחרים, והאחרים תמיד דנו אותם, העריכו אותם — העובדים הם או לא? ההגונים הם? הראויים הם לתמיכה או אינם ראויים.

למשל, בענין הביל"ויים בגדרה היה ויכוח שנמשך שנים רבות, אם ראויים הם שיושיבו אותם על הקרקע או לא, וזה שטען שהם ראויים לכך אמר: חושבים אתם שבאמת הם סטודנטים? הם לגמרי לא למדו באוניברסיטאות! (כלומר, אינם בטלנים, אלא אנשים מסוגלים לעבודה). היו גם טענות שאינם דתיים, וכמה פעמים הוצע לפזר את הבילויים — שילכו למושבות, שיהיו שם פועלים, אמנם לימינם עמדו שני אנשים — יהיאל מיכל פינס בארץ־ישראל ומשה לייב לילינבלום בחוף־לארץ — ששמרו עליהם, שהגנו על גרעין קטן זה של אנשי ביל"ו, שישאר ויתקיים, בחוברת „גדרה“, שנכתבה על ידי אחד הביל"ויים, אחד המתישבים בגדרה, שרק השנה נפטר, דוב ליבוביץ־אריאל, מסופר:

„יסוד ההשתתפות אשר אחזנו בו, בהיותנו עוד עובדים שכירי יום, היה לנו ליסוד מוסד גם ערה, כים אחד וקדרה אחת לכולנו, ניהי לנו לחוק להפקיד יום יום איש אחד מאתנו על הסדר, לשבת בית ולהכין לנו כל צרכינו יומם ולעמוד על המשמר כל הלילה, ניהי האיש אשר הגיע לו התור לשבת בית, לאופה ולמבשל ולמנקה את החדר ואת הרפת ולמאכיל את החמור וכל כיוצא בו“.

היסוד של שיתוף ועזרה הדדית היה לא רק אצל הבילויים בגדרה — הוא היה בראשונה באיזו מירה שהיא גם בראשון־לציון, גם בזכרון־יעקב, גם בראש־פינה, בכמה וכמה מקומות היו מגמות של שותפות — לא מתוך שהאנשים קיבלו אותן כשיטה, כי אם מתוך שהיו בלבם צרכים ידועים של מתישבים; כל האנשים הללו, שבאו לבדם, בודדים, שהועמדו מול טבע אכזרי, בתנאים קשים שלא הורגלו בהם בחינוכם הקודם, נתקלו בהכרח לחיות חיי חברות, אולם כל הדברים הטובים הללו התנפצו אל העכדות הזאת שבה היו נתונים.

אנשי חסד שעזרו להם דרשו מהם תמורת עזרתם את המחיר היקר ביותר — את חירותם, את כבודם, את עמידתם ברשות עצמם.

אחדהעם מתאר במאמרו המפורסם, „הישוב ואפיטרופסיו“, לאן הגיע ישוב זה, שהיה חי מן הקצבה שנתנה לו הפקידות בארץ־ישראל, מה קרה לאנשים הללו — זוהי תמונה מחרידה. עוד אדם אחד, סופר וחוקר יהודי, א. ש. הרשברג¹ (כתב מחקר על „חיי התרבות בישראל בתקופת המשנה והתלמוד“, הוא מת לפני זמן־מה בביאלי־סטוק), ביקר בארץ־ישראל בשנת 1900 בערך כתייר, התבונן הרבה זמן אל הנעשה וכתב אחר כך שני ספרים: „משפט הישוב העברי בארץ־ישראל“ ו„בארץ המזרח“, ובהם חומר רב על מצב המושבות וגם על מצב הפועלים והעבודה העברית. אביא בזה קטעים אחדים ממאמרו הגדול של אחדהעם „הישוב ואפיטרופסיו“, שכתבו בערך באותה תקופה. לאחר נסיעתו השלישית לארץ־ישראל:

„הלכתי לבקר את הפקיד, מצאתי במסדרון ביתו את זקני הקולוניא ונכבדיה, נתמכים ובלתי נתמכים יחד. עומדים על רגליהם בגילוי ראש ומחכים עד שיעלה לרצון לפני האדון (שישב בחדר הסמוך ולא שם לבו אליהם) לצאת אליהם ולשמוע את „בקשתם“. והבקשה היתה לא בקשת תמיכה וחסד, כי אם — לשלם למושבה מחיר הענבים שהכניסה להיקב לפני חמישה חדשים ועדיין לא קיבלה את מחירם בשלימות. המחזה הזה גילה לפני ברגע אחד את כל שפלות מצבם. בושתי להביט בפניהם והם — בפני. וכששאלתי בשפה רפה אם כבר ארך זמן עמידתם פה. ענני אחד מהם במרירות: כך אנו עומדים זה שמונה־עשרה שנה!..“ („על פרשת דרכים“, חלק ב', עמוד רי"ז).

במקום אחר הוא מתאר:

„העיפותי עיני על כל הקהל הזה, זקנים וצעירים יחדיו, התבוננתי אל פניהם המפיקים פחד ותקוה, הכנעה וערמה כאחת. אל עיניהם הנוצצות מהתרגשות פנימית והזמן מחשבות — וכל עצמותי רעדו מכעס. לא עליהם. על האומללים האלה. כעסתי. אשר כל חטאתם היא, כי בתומתם לא יכלו להסתפק במליצות רמות בלבד, וכשמעב לקול לבם עזבו את הפל והלכו לקיים בפועל מה שהאחרים רק נאה דרשו בשיהם. אבל על אלה בעלי „המליצות הרמות“ — — התקומם לבי, ואותם הייתי חפץ בשעה זו להביא למקום המחזה בשלשלאות של ברזל: בואו הנה, טחי תפל, וראו את „הישוב הלאומי“ בכל הדרו, את „גיבורי התחיה“ העומדים פעניים בפתח ומיחלים ברעדה למוצא פי האדון אשר מפניו משפטם יצא! — — לו יהי כדבריכם! תיקנתם את השדות ואת הכרמים, אבל את האנשים מי יתקן? את הרוס המוסרי מי יבנה?“

ועוד:

„לבי בי יהמה בזכרי את האנשים ההם, רובם משכילים ואנשי לב, שבאו לארץ־

¹ [נולד בשנת 1859, נספה בשואה]

ישראל במיטב ימיהם לשם אידיאל נשגב וחלמו עתידות טובות, חירות וכבוד. עבודה תמה וקדושה, תחיית האומה — ומה הם עתה? עשרים שנה הינכה אותם האפיטרופוסות על פי דרכה, והינכה עשה פרי: האידיאליסטים אנשי הרוח היו לקטנינפש ורפירלב, ההרדים כל אחד רק לפרוטתו הדלה. אבד מהם כל רצון וכל נטיה לפעולה גדולה, כללית, בהשתתפות הכוחות. היאוש המר מציץ מבין עיניהם, והפחד מפני „האדון“ רשום בכל תוי פניהם. לעולם לא אשכח את המחזה המעציב אשר נגלה לעיני, בבוא המורשה של יק"א לקדר עניני המושבה: איך נשתנה רוחם של הקולוניסטים לפי רוח המושל!

אחדהעם הולך ומתאר בכמה וכמה תמונות את המצב הזה — גם את המצב הכלכלי, את אבדן כל דרך. הוא גם מתענין בגורל הילדים, באופי של בית-הספר, והוא אומר:

„וההשחחה המוסרית, הממלאה את כל האויר מסביב, אי אפשר שלא תחדור גם לבית-הספר. הרבה דיו כבר שפכו סופרינו על דבר „הרוח הפאריזי“ השולט בין בני הנעורים במושבות הנדיב, אלא שהם ראו סיבת כל הרעה המוסרית באותן „המורות“ שנשלחו מפאריז...“

ענין המורות „הפאריזאיות“ מכונן למנהגה של הפקידות, שהיתה בוחרת מנות המושבה נערות שמצאו חן בעיניה ושולחת אותן לפאריז לשנה-שנתיים להשתלם, על מנת לשמש אחרי כן כמורות ומנהלות בבתי-הספר של מושבות הברזן.

„אבל האמת היא כי גם הרעה המוסרית, כמו החמרית, מקורה לא באנשים פרטיים ומקריים, כי אם עמוק הרבה יותר: בגוף האפיטרופוסות כשהיא לעצמה. עוד בטרם ידעו הילדים אף מלה אחת צרפתית, כבר ידעו מתוך שיחות הגדולים פי עיר אחת גדולה יש במדינת הים ושמה „פאריז“, ובה יושב אדון גדול ורב חסד, המכלכל ברחמי הרבים אותם ואת הוריהם ואת כל מכריהם ובלעדו אין שום בריה יכולה להתקיים. ידיעה פזאת עושה בהכרח רושם עמוק בנפש הילדים הרפה, וגם בלי עזרת „המורות“ צריכה היתה „פאריז“ להצטייר בדמיונם בתמונה נעלה ונשגבה, כעולם שפולו טוב, כמקור חיים ואושר, והנדיב השוכן בה — כאל אדיר וחזק, שהחיים והמות בידו והכל חייבים להיות עפר תחת כפות רגליו.“

כאחת הדוגמאות של החינוך באותו זמן אביא לכם רק סיפור אחד על זאב יעבץ, שהיה אחד ממגיני העבודה העברית באותו זמן. זאב יעבץ, היסטוריון עברי מפורסם, תלמיד-חכם גדול וגם אחד מטובי בעלי הסגנון העברי, ממחדשי הלשון, עלה לארץ מתוך תמימות גדולה — כדי לחיות בארץ-ישראל. הוא בא ממשפחה עשירה מפורסמת, והיה מוכן לדבר קטן אחד — להביא גאולה לארץ! הוא גם הראשון שחיבר ספרי-לימוד וספרי-קריאה לילדי ארץ-ישראל, כתובים בכשרון פדגוגי רב, אשר בזמנם היה בהם חידוש עצום ואשר עכשיו אנחנו אולי איננו יכולים להיתמט בהם, מפני שהרבה מושגים שלו כבר נתישנו. והוא היה איש דתי מאד,

ויחד עם זה איש התרבות המערבית. ותרבות אסתטית יפה מאד — ואני חושב שגם עכשיו אין לנו ספריילימוד יותר מתאימים משהיו ספרי זאב יעבץ בשעתם.

והנה אדם זה. ש„זכה“ ונתקבל בבית-הספר של זכרון-יעקב להיות שם מורה — מינו עליו בחורה אחת מבנות המושבה. שחזרה מפאריס. לאחר השתלמות במסך שנחשנתים, כידידת הפקידות ומוכתרת כמנהלת בית-הספר במקום. ויעבץ, שהיה אדם לגמרי לא צעיר וסופר גדול — היה צריך לעבוד תחת ידה.

יעבץ הוציא באותו זמן גב קבצים לדברי ספרות. הוא היה הראשון שניסה ליצור ספרות ארץ-ישראלית ממש, כלומר, תיאורים של החיים בארץ, ספרות מקורית, לא מתורגמת, והקבצים שלו היה בהם הד חי של החיים. במקום שבתו, בזכרון-יעקב, נאבק עם הפקידות על עבודה עברית, אבל לא רק על עבודה עברית. הוא גם דרש נימוסים אחרים — הוא דרש חיים מתאימים לכפר, חיי חקלאות. הוא גילה באיזו מידה הפקידות, בכל דרכיה ובכל אפיה, סותרת מה שאנחנו רוצים כאן לבנות.

סופו של יעבץ היה שהוא גורש מהמושבה. זו היתה אחת הדוגמאות לאותו שעבוד רוחני שהיה קיים במושבות באותו זמן.

או, למשל, הפקידות הנהיגה מנהג כזה. שהמקומות המכובדים, כותל „המזרח“ של בית-הכנסת, עמדו לרשות הפקידות ולמקורביה; האכרים צריכים היו לשבת על ספסלים מיוחדים ולא להתערב בקהלם.

תקנה אחרת: אכור היה להשפיר חדר במושבה בלי הסכמת הפקידות. זו פרשה עצובה מאד ורבת קוריוזים.

הפקידות היתה גם גורם עצום להחדרת העבודה הערבית במושבות. היה לה נוח הדבר, מפני שעל ידי כך ניתן בידה למעשה השלטון על האכרים, למרות זה שהדבר היה בניגוד לרצונו של הנדיב.

המצב הזה הביא לא רק לדלדול מוסרי עצום, כי אם גם לירידה כלכלית. למשל, עקרון היתה מושבה של אכרים פשוטים, שהיו חקלאים עוד ברוסיה. לפני שבאו לארץ. לאחר שנים אחדות לקיומה של המושבה בתנאים קשים פקדה עליהם הפקידות לנטוע כרמים. אבל העקרונים חסצו להיות אכרים בפני עצמם, אכרים ממש. הם לא חפצו בנטיעות. הם אמרו: יש לנו קרקעות, אנחנו רוצים לזרוע אותם, ודרושים לנו זרעים. אבל הפקידות אמרה: צריך לנטוע כרמים. על השאלה איך יתקיימו בשנים הראשונות, עד שהכרמים ילאו פרי, ניתנה התשובה: מה איכפת לכם? אנחנו נשלם לכם שני פרנק ליום. ומוכן שלאכר לא היה כבר שום חשבון לעבוד — היה לו רק חשבון אחד: לחיות בשלום עם הפקידות.

היה בארץ טיפוס מיוחד של אנשים שהיו להם תביעות לברון. הם היו נוסעים אל הברון להישפט. וזה היה דבר לא פשוט. הם מיררו את חייו של הברון. והנה כותב אותו הרשפרג:

„חובעים וטוענים כאלה על הברון מצאתי הרבה באחוזות (אז קראו למושבות —

„אחוזות“). יש ביניהם שתביעותיהם גדולות כמידת ההכנסה שהיו יכולים להכניס גם בעסק הטוב שבטובים.

אחד הפועלים. — אשר עבד בחרושת הברזל בראשון-לציון, נקטעה לו אצבע. באופן שאפשר היה לו להתפרנס גם אחרי כן ממלאכתו, וילך לפרויז וימסור את דינו לאחד התקיפים שם. — ויפייסנו הברון בעל כרחו בסכום גדול, אומרים 40.000 פרנק. ויטע בִּירָה סמוך ליפו בכסף שקיבל.”

„העובר באחוזות ושומע את דברי כל התובעים — ישתומם על הסבלנות הגדולה של האדם הגדול הזה ועל חיבתו הגדולה והתמימה לעמו ולארצו“.

הרשברג מספר על ביקור שלו בזכרון-יעקב :

„בזכרון-יעקב בולטת הנטיה לצרפתיות יותר מכלל האחוזות, בה נשמע יותר

גם הפספוט הצרפתי — וגם כאשר שמעתי את השמות: ארץ-ישראל, חיבת-ציון, נישאים על שפתי זקניהם, היה צלצול השמות האלה זר בפיהם מאד.

ויהיו הקולוניסטים למפקחי העבודה, הנעשה באמת בידי הפועלים העברים והעבריים, אשר התקבצו מסביב לתוך האחוזות, נתהי מלאה המון ערבים. עד כי יש בה רחוב ערבי וגם אטליו של בשר-טריפה“.

אחד החלוצים הראשונים כתב לחוץ-לארץ על ה„אֶכְסֵפּלוֹאֲטָצִיָה“ בארץ-ישראל. האיש הזה היה אחד מששת הצעירים היהודים אשר נשלחו על ידי הברון להיות בארץ ולהתכשר כאן בעבודה ובהדרכה על מנת להיות גננים (מהם יצא גם פּוֹכֵץ־בֶּסְקִי. אחד הפורמים החשובים מאד בארץ, וביניהם היה גם גרשון הורביץ, עליו תמצאי כרקטריסטיקה מעניינת מאד אצל סמילנסקי). והוא מתוך שהתרעם מאד, מהיותו בא מאירופה על האכרים. כתב מכתב לחבר שלו, ששם בראש-פינה יש אֶכְסֵפּלוֹאֲטָצִיָה מאין כמוה ויעץ לו לא לבוא לארץ זו. העצה הזאת כל כך השפיעה, שהחבר שלו ויתר על ארץ-ישראל, והוא מסר אחר כך את חייו למהפכה. צעיר זה היה בנו של שפ"ר, אחד מראשי חובבי-ציון. שהתכונן לבוא לארץ, אבל פיון שקיבל מכתב מארץ-ישראל על הֶאֶכְסֵפּלוֹאֲטָצִיָה הנוראה שם, החליט שמוטב לו להישאר ברוסיה וללחום שם את מלחמת הפועל. אבל מענין שאותו איש שכתב את המכתב הוא עצמו לא עזב את הארץ ונעשה אחר כך מומחה גדול ביקב של ראשון-לציון. והנה הוא מספר לתייר שלנו (הרשברג) :

„התבונן נא — אמר אלי (היינו ביקב ראשון-לציון) — בהביא פורם את

ענביו, אם יטריח את עצמו גם לסייע בידי הערבי בפריקת ענביו.

שירות עברית אין כמעט בארץ-ישראל, אשר בניה ובנותיה נוהגים לסטול בעצמם, ועל כן מוכרחים להשתמש בה בשירות ערבית; ובכל בית קולוניסט יהודי נמצא ערבי או ערביה העושה את כל צרכי הבית ביחד עם גידול הילדים.

כי השירות הערבית משפיעה לרעה על גידול הילדים בתוך המושבות זה למעלה מכל ספק.

בזכרון־יעקב סיפרו לי: כי יש ביניהם כורמים שלא ידעו מקום פרמיהם. וכשנשתוממתי על המעמד המוזר הזה ושאלתיים: הלא אי אפשר כי יתמיד הרבה, כי יפזר איש גם פרוטשילד היותר עשיר והיותר נדיב לב כרבע מיליון פרנק כל חודש וחודש להספקת בני המושבות וכמיליון פרנק לשנה לבני זכרון־יעקב ההולכים בטל? נישבוני הזכרונים אז. כי המה בטוחים בפרנסתם כל ימי חיי הברון שיחיה. אחרי כי מושבתם נושאת זכרון שם אביו.

מכאן אתם יכולים לתאר לכם מה היה המצב של הישוב בזמן ההוא ומה מצאו אלה שבאו לארץ באותו זמן.

תמונה זו שתיארתיו לכם דרושה לנו לא רק כדי לדעת את מעמדו של הישוב, כי אם משום שהיא מסבירה לנו גם את ההרגשה וגם את ההתנהגות של אנשי העליה השניה.

אילו ראו לפניהם אנשי העליה השניה אכרים למופת — מי יודע אם לא היו נמשכים גם הם לצורת־חיים זו; אפשר מאד שגם הם היו נכנסים לאותו מסלול. אבל הם ראו את מצב המושבות פאזורה הכי־חמורה: הם ראו את המשק עצמו; הם ראו את שלטון הערבי — שלטון בעבודה, שלטון במשק עצמו (המושבות היו מלאות ערבים, והערבים היו גרים בחצרות האכרים יחד עם משפחותיהם); הם ראו את השמירה במושבה, שהבטחון במושבה גם הוא בידי הערבים; הם ראו את אפי הילדים, את חינוכם (למעשה, ילדי האפרים באותן המושבות היו מתחנכים על ידי המשרתת הערבית, על ידי הערבים הנמצאים בחצר; ערבית היתה כמעט שפתם; זה היה עולמם הרוחני); הם ראו את העבדות הציבורית; הם ראו גם את היאוש שהתלבש בצורה של ציניות וחוסר כל אמונה; הם ראו שהאפרים הללו, שעליהם חלמו ותיארום כגיבורים, נעשו גם אנטי־ציונים, נעשו אוגנדיסטים, שבשבילים „ציוני“ היה שם של לעג; הם ראו את צעירי המושבות, שלרבים מהם לא היה שום חלום אחר אלא לעזוב את הארץ; אם אי אפשר היה להגיע רחוק, לאוסטרליה, חפצו לכל הפחות ללכת לקאהיר.

באווירה זו נפגשה העליה השניה בכואה לארץ.

פ ר ק ש ל ו ש ה - ע ש ר

אולם אין להתכבד בקלון הראשונים. התכננתי לציין את המצב שבו נתקימה הפגישה הטרגית בין העליה הראשונה לבין העליה השניה. אין בתיאור זה מן המרירות של ראשוני הפועלים, כי אם רק תיאור הפגישה עם הראשונים, שאמנם בהתחשב עם התנאים השיגו גדולות, כי בכל זאת הקימו יסוד איזה שהוא.

כל המרץ העצום שהושקע בעליה הראשונה — בעלי המרץ עצמם פסלוהו. כל התקוות שהיו לדור נתבדו. נשכחה האידיאה. נוצר טיפוס של אנשים מאוכזבים, המתנקמים אחר כך בעצמם. ולבסוף ראו את ענין אוגנדה כנושא פתרון למצבם. והנה באו אנשי העליה השניה, אנשים מלאי תקוה, שלא ידעו דבר ממה שעבר על קודמיהם — ומיד החלו להטיף להם מוסר ודיברו בהם רעות. כך נוצרה התהום הציבורית, אשר עד עתה עוד לא נסתמה. הפגישה הזאת קבעה את גורל העליה השניה.

האכר מצד אחד ראה את עצמו יושב כעל נחלתו הוא. לעומתו ראה הפועל את רכושו של האכר כנחלת האומה. הוא מתח ביקורת על איהנקיון, על העוובה וההזנחה בחצר, בבית ובמשק. קרא תגר על כך שמזניחים את רכוש האומה. לא היה דבר מרגיז את האכר יותר מאשר אותו „סירון“ שטרם קדח, המביט עליו מגבוה ומאריך עליו לשון, כי מה היה הצעיר הזה אילמלא האכרים הראשונים? ועתה הוא משים עצמו שוטט עליו וחורץ לשון. הוא נעשה קטיגור כנגדו..

הפועלים — בין שבאו לארץ מתוך תמימות אידיאלית ולהט ציוני של נוער חולם, ובין שבאו מתוך מרידה וסוציאליזם — כולם יחד נתקלו במציאות שהיתה בניגוד לכל עולמם. הזרות הרגילה שבין גל עליה אחד לשני יש להתגבר עליה. אולם לא היה באותו זמן מי שיעזור להם להתגבר על זרות זו. אם מקודם באו ארצה פועלים צעירים אֶלמונים, חולמציִון — הרי בימי העליה השניה באו פועלים בעלי אידיאֶו־לוגיה והשקפה ציונית וסוציאליסטית. ובין חשובי הישוב באותה תקופה לא היה מי שיקבל את הצעיר היהודי הזה.

מאידך, יש לראות ולהעריך גם את הכוחות הנפשיים העצומים שהיו נגזזים בעולמם של העולים הקודמים. דוגמת שֶטֶמפֶר, היהודי החרד מהונגריה, שבצעירותו עלה מהונגריה לארץ־ישראל, ולא נשאר כאחרים בירושלים, אלא הלך ויסד את פתח־תקוה. אף על פי כן, בין שֶטֶמפֶר, החרד הקנאי, ובין הצעירים מרוסיה היתה תהום ללא גשר. מבין הצעירים במושבות שהתקרבו לפועלים היו סמילנסקי, בני משפחת גיסין. אבל המקום ששם גרה משפחת גיסין בפתח־תקוה קראו לו „די טרייפע געסל“; ואל יעקב קרול התיחסו בביטול על שהתקרב לפועלים.

כשם שהזקנים לא הכירו את אנשי העליה הזאת כאנשים שיש לצפות מהם מעשה חשוב בשביל הארץ — כך גם בין בני העליה השניה לא היו כאלה שידעו

להעריך את המעשה שנעשה פה קודם. וכשראו אֶכְרִים מקבלי תמיכה ויהודים מקבלי „חלוקה” לא ניסו להבדיל ביניהם. הביסוי השגור בפי אנשי העליה השניה, לציין בו את אלה שמצאו בארץ עד בואם, היה: „אלמנט רקוב” — שאותו צריך לטאטא לעבור עליו.

אבל גם הפגישה בין הפועלים החדשים לבין אגודות הפועלים הקודמות היתה אף היא מרה מאד. שום לשון משותפת לא היתה להם. אמנם, על הפועלים הראשונים עברו ימים קשים מאד — הם עברו את אסכולת המושבות, האדמיניסטרציה של הברון, החוקים והגזירות שלה. כשבאה החלטה מצד הפקידות „להבריא את הישוב”. ראתה לעשות זאת על ידי הפחתת הישוב, הפחתת כל פה מיותר — בשילוחם של הפועלים מהארץ. היתה שאיפה אצל הפקידות „לגמור את החשבון”: מי שהיו לו אמצעים איזה שהם כדי להשתקע בארץ — היו מוסיפים לו; ולפועלים היו נותנים כסף, כדי שיצאו את הארץ. כך הוצאו סכומים לא קטנים להוצאת פועלים מארץ ישראל.

היו פועלים שביקשו את כספ־היציאה והבטיחו שיסתדרו בזה בארץ. הפקידות לא האמינה להם, וחששה שיבואו שוב בתביעות אליה. בכלל הביטה על הישוב כעל אנשי־תביעות. הפועלים התקוממו נגד הפקידות ופירסמו כרוזים נגדה. ישנם הרבה כרוזים קורע־לב של פועלים, שדיברו נגד היציאה. גם שלחו משלחות אל הברון ולועד הובבי־ציון באודיסה. אולם בכל אלה לא עוררו אמון רב.

בזה קטע מתוך כרוז שהוציא „הועד הכללי של הפועלים העברים בארץ־ישראל” באותו זמן „אל אחינו ההובבים והציונים”:

„עוד מעט, אחים נכבדים. אחרי הבציר ובתחילת חודש אוקטובר, ואפסה כל עבודה, ושלוש מאות משפחות ישראל מהוסרי לחם ומהוסרי תקוה. ומה יעשו אנשים כאלה שישארו אחרי הרבה שנות עבודה קשה בעירום וחוסר כל, בלי מזון ומחיה אף ליום אחד, ובלי תקוה נשקפת לעתיד? הוצאו גם הם מן הארץ? היצטרפו גם הם למספר חמישים וחמש משפחות שכבר יצאו? האם גם על חוף ים התיכון ביפו תראינו עינינו בעוד שני ירחים מחזה קורע לב: מחנה פועלים עברים, — הם ונשיהם ובניהם — מחנה גולים היוצאים מארץ אהובתם בבכי ומספד? עינינו זולגות דמעות מאין הפוגה על היוצאים הראשונים, ונבוא עתה להוסיף עוד עליהם.

כבר החלו הפקידים להרחיק אותנו מעבודה. קדמו נא את פני הרעה בפעולות מוחשיות ובהשתדלות ככל האפשר לטובתנו, לבל יאבדו מבחר הכוחות שעבדו הנה בישוב ושיש להישוב צורך גדול בהם”.

או, למשל, כרוז אחר: „הבנים לציון שמעו!”:

„עוד שני ירחים ומחזה מחנה גולים, אחוזי מקלות ותרמילים, המתעתדים לצאת

את פני ארצם החביבה, הם ונשיהם וטפם, ללכת באשר ילכו תחינה עינינו!

שלוש מאות משפחות פועלים עוזבים את האדמה, אשר עשרת שנים שדרוה נירוה בויעתם וישקוה בדמם.

לא יד תקיפה של הממשלה. לא מפת מדינה של בצורת תגרשם — אך שמעו ותמהו! יד אחים היתה במעל הזה, אחים אשר אמרנו מהם נישעה ואחינו בחוץ-לארץ רואים מעשינו ומחזקים ידנו וקוראים: עבדו, עבדו, יש תקנה לאחריתכם ויש שכר לפעולתכם. עוד מעט והבאנוכם אל המנוחה ואל הנחלה!
עברו שנים של תקוה, והנה ישועה צומחת. קוסטינא התרוננה! שבע-עשרה משפחות מתוך חמש מאות מצאו מנוחה. והשאר? אנא, חכו נא, עוד מעט ותינשעו גם אתם!

ויעברו ימים, והחקירה והדרישה כלתה, נתהי אחריתה מקנת אחוזת סדושרא, נחלה בת עשרים אלף דונם, ארץ זרע וארץ מרעה, דיה להתאחוזות ארבעים משפחות. שמחה רבה באהלי הפועלים! אך חכו נא מעט!

עוד הפעם משאומתן, עוד הפעם חקירה ודרישה! והנחקרים? לא הצאן, אך העתודים העולים על הצאן; לא היוצאים למלחמה, אך המתימרים לכפקד צבא המלחמה, היושבים ספונים באהליהם וממלאים בכל טוב את בניהם, ומתוך הרחבה מחוים את דעותיהם, כי די לפועלים ומשפחותיהם לחם צר ומים לחץ לקיבותיהם, כתונת-בד ונעלי-עץ ללבושיהם, ומצע תבן ושק עפר למראשותיהם, ומי אשר ימאנו בזה אינם חובבי הארץ במידה הראויה ואין כדאי לשים אליהם לב.

על פי הפסק המהוכם הזה יצאה הגזירה כי סדוירה תהיה לפערמע של חברת יק"א, אשר פועלים עברים יעבדו בה למען ולמדו להתענות כראוי, והיה אחר היצרם בכור העזני והתלאה ויצאו מזוקקים מכל סיג התאוה לחיים שיש בהם יתרון מחיי בהמה, או יביאום אל נחלתם."

העולים החדשים הועמדו בפני בדידות גמורה בארץ, נוסף לבדידות הטבעית, שהיא נחלתו של כל עולה חדש — אף בימינו, בימים של עליה מאורגנת בתוך ציבור מאורגן — באה גם הבדידות הסוציאלית, שהפכה לפעמים להרגשת נידוי חברתי.
משה סמילנסקי, בפגישה עם אחד-העם באודיסה, בשליחות ועד חובבי-ציון, כותב:

„כשנפרדתי ממנו באודיסה, אחרי שובנו מפריז, ואמרתי לו כי החלטתי להישאר בבית הורי בגולה שנה שלמה, חלף צל על פניו, הכיט בי מהט ממושך ועמוק, כאילו בחן את נפשי, ויאמר:

— חביבי, האין נפשך מתרוצצת עדיין בין אוקראינה שלך ובין פלשתינא?.. והוא קלע למקום כאוב מאד, שנים רבות היתה נפשי חולת-אהבה למרחב-השדות של אוקראינה ופצועה פצעי געגועים על הורי אשר אהבתי, ורק בתקופה מאוחרת מאד, כעשרים שנה אחרי בואי לארץ, נרפאתי רפואה שלמה ממחלת געגועי על מולדתי הישנה ודבקתי בכל רמ"ח אברי במולדתי החדשה..."

וא. ד. גורדון ב„מכתבים מארץ־ישראל“ מקספר :

„מפני שאיני יכול לשכוח את הטבע של ארץ רוסיה שנתחבב עלי וקשה

עלי להסתגל מהר לטבע ארץ אחרת.

ואנכי, כשעליתי לארץ הקדושה, תהיה הסיבה מה שתהיה, רחוק הייתי ממה שהרגיש ר' יהודה הלוי, וגם אחר כך, כשביקרתי את המושבות, לא הרגשתי מה שחיבב כל ציוני טוב להרגיש.

בטבע של ארץ־ישראל אני מרגיש את עצמי בתור אורח, אולי אורח רצוי, ואם אתה רוצה, אולי גם אורח שחייכו לו בכליון עינים, אורח קרוב, יקר, אבל בכל זאת אורח. לנהוג קלות ראש בטבע זה אין מן הנימוס ולא תרשה לעצמך. זהו לא טבע של ארץ רוסיה, שאליו התרגלת ושעמו חיית בקורבה נפשית. הטבע של ארץ רוסיה לא רק שמבין אותך, אלא שגם אתה מבין אותו כולו, בכל פשטותו ותמימותו, שלפעמים יוכיחך ולפעמים ילטפך — והכל באופן פשוט, כאם פשוטה תמימה ואוהבת.

לא כן הטבע של ארץ־ישראל. גם היא אם אוהבת ורחמנית, ואולי אהבתה עוד יותר עבוקה, אבל היא רוממה לאין שיעור בגדלותה הרוחנית, חותם של רעיון נישא על מצחה ותיגה חרישית במבטה. הנך מרגיש את עצמך חבוק בזרועות עדינות של אם חכמה, דגולה, מרודה, של בת מלכה שמביטה עליך כמו על בן אהוב שגודל בעבדות ועכשיו שב אליה מעונה, חסר חינוך, שפלת־תרבות, ושהיא מבינה אותך היטב בלבה המלא חכמה. אך אתה אינך מוכשר להבינה.

ונדמה לך כי בני־האדם היושבים פה אינם מבינים את הטבע הארץ־ישראלי. כל כך הם רחוקים ממנה! כל כך שונים הם ממנה! הטבע הנהדר להפליא, המלא גדלות — והיושב בה, איזה יצור מזוהם, מושפל, שחיינו אינם חיים“.

ומדוגמאות אלה אפשר ללמוד מה היתה הרגשתו של פועל בינוני באותו זמן.

ביטוי להרגשה מעין זו תמצאו אפילו אצל אנשים מעליית החסידים :

„כמה היפוכים וגלגולים ומאורעות חולפים על כל אחד מבאי הארץ, עד שהוא מתיידד בה. לא יום ולא יומים, לא חודש ולא שנה, כי אם רבות בשנים, עד שעוברים ימי הקליטה. „איש ואיש ינלד בה“. כל הבא אל הקודש צריך מקדש עיבור ויניקה וקטנות, עד פנים בפנים יראה פני הארץ, ונפשו קשורה בנפשה !..

מי שבא ומביא תלמודו בידו, בכאן דעתו נטרפת עליו ממש ! יעלה שמים, ירד תהומות כאניה המיטרפת בים, עד ישקוט וינוח. אורך הזמן, איך, כמה, מתי, דבר זה אין לו קצבה. כל אחד לפי עניניו ולפי מעשיו ושושן נשמתו !“

וכיון שאני עומד בפרשה זו אקרא לכם דבר (מפי חסידי טבריה), על גורל האשה של העלייה החסידית — דמות חשובה מאד, המבשרת את האשה של העלייה השניה : „ר' ברוך ממזבין וצ“ל שלחו לרבי זאב מזבריו לארץ־ישראל, כדי לחזק ישוב

החסידים שמה. ולאחר כמה שנים שלח ר' ברוך את הרב ר' יעקב שמשון משפטיבקה לדרוש שלום ר' זאב ושלום עדת החסידים שמסתופסים בצלו.

לאחר כמה טלטולים קשים ויגיעות שאין לשער הגיע ר' יעקב שמשון לעיה"ק¹
טבריא תובב"א².

וכשנכנס הרב משפטיבקה לחצרו של הרבי ר' זאב מזברני ראה נשים שיושבות
וכובסות לבנים והפיר ביניהן אשתו של הרבי. אותה שעה לא רצה לירד מעל גבי
בהמתו וציוה למתמרר שיחזירהו לעכו, שלא יכול לראות בצערם של צדיקים.

מיד עמדה אשתו של ר' זאב ממקומה ואמרה לו: „רבי! דע שהלבנים הללו
לא שלנו הם, כי אם של אחרים ובשכר אנו כובסות. רד מהר, שכאן ארץ-ישראל
וחביבים עלינו יסוריה!

מיד ירד הרבי מ־פטיבקה מעל חמורו ונכנס לביתו של ר' זאב כשעיניו
זולגות דמעות“.

אבל בינתיים סרתי לגמרי הצדה.

ובכן, נוסף לבדידות הסוציאלית האידיאולוגית אשר בה חי הפועל הארץ-
ישראלי לגבי הישוב הקיים בארץ, נוספה לו אותה בדידות אישית, אשר אולי אפשר
לתאר אותה בפיסוי של משורר של ימינו: „כולנו יחד בודדים“. זאת אומרת: גם
ההתלכדות היתה של אנשים אשר עם היותם יחד היו כולם בודדים. כל אחד ואחד
שבא לארץ-ישראל — בין אם היה בן שמונה עשרה, עררים או בן עשרים וחמש —
נקרע גם ממשפחה, גם מתנועה, גם מחברה קרובה. בארץ היה כמו ענף שנעקר,
שצריך להרכיב אותו למשהו חדש. הוא צריך היה להתלכד עם עוד חברים חדשים.
והדבר הזה היה במידה רבה מאד אחד הגורמים לקשיים הנפשיים של הפועל באותו זמן.
אני קורא עכשיו בקיבוץ „חברות בקיבוץ“, מתוך יומן של חברה, שהוא לא רק
פיסוי אינדיבידואלי שלה:

„חסרים לי חברי מן הבית. אלה אשר כאן אינני יכולה להשוות אותם לחברים

שהיו שם, אתם גדלתי יחד, אתם טיפחתי שאיפות לכל דבר נעלה“.

זה טיפוסי מאד בשביל ההרגשה של אתם בני-אדם, אשר עכשיו, כשהם
מופיעים בפנינו כבני העליה השניה, הם מופיעים כמשפחה אחת, שיחד עברו עליהם
שנות חיים ופעולה. אבל עד שנעשו „יחד“ עבר עליהם הרבה סבל, הרבה זרות נפשית
זה לזה; ולא רק זרות, כי אם גם התנכרות זה לזה. מפני שכל אחד תיאר בכל זאת
את ארץ-ישראל בדמותו ובצלמו, או בדמות חבריו בני ארצו או בני קבוצתו.

הוקישי הזה של קיבוץ נלווית, ההתלבטות הזאת עם קיבוץ הגלויות, המלחמה
הזאת עם הבדידות קיימת עד היום הזה (ואז לא היה קיבוץ נלווית מגונן כל כך כמו
עכשיו; למעשה, העולים ברובם היו בני רוסיה, בחלק קטן מאד בני גליציה. מארצות
אחרות אולי אפילו מניו אדלד לא הגיע; אולי הגיעו חמישה-ששה מיצאי גרמניה,

¹ לעיר-הטודש.

² תיבנה וחיכונן במהרה בימינו אמן.

במשך כל זמן העליה השניה; ואחדים שהגיעו מאמריקה או מאנגליה, בעצם היו גם הם יוצאי מנחם אירופה, שרק עברו דרך כור המצרף של אמריקה).

אי אפשר היה לפועל בארץ להתקיים בבדידות. קודם כל מבחינה פיסית ממש לא ניתן הדבר, החולה, הרעב, מחוסרי-העבודה, אילמלא נמצאה לו איזו איריה חמה של עזרה הדדית כלשהי, שאפשר יהיה פעם ללון אצל חבר, אילמלא התמיכה, העזרה הנפשית של החברה באותם התנאים הברבריים, אילמלא האפשרות לאכול פעם יחד, להשתחרר מהוטלים, ממטבחיים, ממשעדות פרטיות, אילולא זאת לא היתה כל אפשרות של תקומה פיסית; אילמלא מעט החברות לשם רעיון משותף אי אפשר היה בשום פנים לעמוד בבדידות הרוחנית בארץ.

מכאן המגמה של שיתוף, אשר כבר ראינו אותה קודם אצל הפועלים בעליזות הראשונות, כלומר: שיתוף בצורות שונות של התחברות. אבל מכאן גם המגמה השניה — של התגודדות. איך אפשר להתחבר לאנשים כל כך „זרים“? .. אני יכול להתחבר למישהו שקרוב לי יותר, ממוצא משותף, מתנועה משותפת, אבל להתחבר עם כולם? הרי הם זרים לי, הם רחוקים ממני, הם גם פגומים מאד בעיניי! .. איד יתחבר פועל שהתחנך על המהפכנות הרוסית עם איזה „בחורי-שיבה“? ..!

והנה, אותו קומץ הפועלים שבא לארץ והיה כל כך מוחרם בארץ, לא מצא לו לשון משותפת כמעט עם שום אדם. מפני שגם אלה המעטים שמניתי לפניכם, אנשים בודדים מהוך המושבה, מקרב האכרים, אותם הצעירים שהיתה להם איזו קרבה וידידות לפועל, היתה זו מצדם חברות מקרית — פעם באיזה נשף היגיי, באיזו מסיבה — זו לא היתה קרבה של תנאי חיים סוציאליים שווים. אחרי הכל, היה זה נזתך-עבודה — הוא היה מובטח בקיומו, הוא לא התפשט מעורו, הוא לא זרק את רכושו; הוא נשאר בו מעמד אחר. סוף סוף המרחק בין הלוֹבש „טלאים“ לבין אדם „מהוגן“ הוא מרחק כזה שאי אפשר לגשר עליו. אפשר לגשר עליו פעם בבחירות לקונגרס או בהתנגדות לאונגדה, אבל לא בתנאי החיים של הארץ.

ובכן, לא היתה חברת אנשים כל כך מבודדים מהשאר כמו החבורה הזאת. אולם גם החבורה הזאת המבודדת לא יכלה ליהפך לחבורה אחת.

אקרא לכם קטע המתאר את היחסים בין הפועלים לבין עצמם באותה תקופה: „בחורף תרס"ה התקיימו כמה שיחות בינינו על ההתארגנות ועל קביעת איזו „פרוגרמה“ לעצמנו. באחד הימים בחורף תרס"ה נקבעה הפרוגרמה בשיבה שבה השתתפנו, כמדומה, תשעה אנשים: ש. לבקוביץ (לביא), אל. שוחט, ש. צמת, ליפה טויב, שרה מלכין, יוסף ריכרוד, ר. סברדלוב, יצחק קבשנה (עכשיו אפר בכנרת. ב. כ.), פיטלזון. בפרוגרמה הקצרה ההיא הודגשו ענין פיבוש העבודה, השפה העברית, וסומנו בין השאר האמצעים בדרך למטרתנו: לשכות-עבודה, מטבחי-פועלים, מוסדות לעזרה לחולים ועוד“.

כפי שאתם רואים, הפרוגרמה הזאת האומרת שצריך לדבר עברית ולהקים

מטבחי-פועלים ומוסדות לעזרה לחולים, היתה הפרוגרמה המאחדת. בנוגע לפרוגרמה זו אין הילוקידעות.

ההלאה :

„נקראה אסיפת הפועלים, שחיכו כולם ל„פרוגרמה“, ובאו כשלושים-ארבעים איש.“

„הפרוגרמה נתקבלה על ידי כולם. אולם כשהגיעו לשם ההסתדרות שלנו —

נתפלג המחנה.“

ובכן, הפילוג הראשון היה קשור בשם ההסתדרות.

„עוד בשיחות הקודמות הציעו אחדים את השם „פועלי-ציון“.

כידוע לכם, העולים הראשונים לגמרי — אלה אנשי קבוצת הומל, וגם אחרים —

היו נמנים על תנועת „פועלי-ציון“. אמנם, תנועת „פועלי-ציון“ עצמה היתה

מאד מאד מפולגת: אם שני אנשים הודיעו שהם „פועלי-ציון“ לא היה משמע מזה

שהיתה להם הבנה משותפת בענינים, אבל השם היה הביב עליהם. והם, שהשתתפו

גם בפגישה הזאת, כמובן, הציעו את השם המסרתי שלהם.

„לעומת זה אמרו אחרים: לשם הזה יש כבר תוכן מסוים, שאין אנו יכולים

לקבלו פה. הוצע השם „הסתדרות הפועלים בארץ-ישראל“.

„אולם עוד היו לעינינו שרידי הסתדרות הפועלים הקודמת, שלא ראינו את

עצמנו כחבריהם, מאחר שהלכו בדרכים לא לנו. אזי החלטנו לקרוא לעצמנו בשם

„הסתדרות הפועלים הצעירים בארץ-ישראל“, להבדיל מהפועלים הזקנים. ואת השם

הזה הצענו גם לאסיפה. מצדדי השם „פועלי-ציון“ טענו שאין לחשוש לתוכן המסוים

של „פועלי-ציון“, כי אנו מארץ-ישראל נשפיע על התנועה שבחוץ-לארץ. אך לנו

היו ספקות ביחס לכוח ההשפעה שלנו על המרובים שבחוץ-לארץ, ולא הסכמנו לשם.

זה גרם שחלק מהחברים לא נצטרף ל„הסתדרות הפועלים הצעירים“ שנוסדה אז,

ושקיצרה לאחר זמן את השם ל„הסתדרות הפועל הצעיר“. אלה שלא נצטרפו התארגנו

אחרי זה תחת השם „פועלי-ציון“.

כאן לפניכם פרק קטן של הפילוג הראשון בארץ-ישראל.

האנשים שהשתתפו באותה אסיפה שקבעה את הפרוגרמה היו תשעה. אבל בין

שהחלטה זו נתקבלה על ידי תשעה אנשים ובין שנתקבלה על ידי ארבעים איש — הם

מדעת או שלא מדעת קבעו בעצם על ידי כך פרק גדול, פרק גורלי בתולדות

ארץ-ישראל.

בזה אינני רוצה לומר שאילמלא בא הפילוג אז, היו מונעים אותו בהחלט לאחר

שנה-שנתיים. הקושי להתחבר, להתמוזג עם עולים חדשים היה קיים גם אחר כך כז

הזמן, וכל גל חדש של עליה מרוסיה הביא אתו בכל זאת איזה ניואנס חדש, איזה אופי

חדש. אבל כאן לפנינו תמונה קלסית, במובן זה, של מה שגרם לפילוג הראשון.

גם אלה שבאו אחריהם מחוץ-לארץ עם אידיאות פוליטיות או סוציאליות

מסוימות, למעשה לא היו מסוגלים להוסיף משהו לאותה פרוגרמה. פי במרכז החיים

בארץ־ישראל עמד אז בעצם ענין אחד — ויתכן שהוא עומד גם כיום הזה — ששום תנועת פועלים בעולם לא ידעה אותו: הענין של עבודה עברית.

היתה זו הסתדרות של פועלים אשר למעשה לא היו פועלים לפני כן (מפל אלה שיסדו את ההסתדרות היא אולי רק אחד היה פועל מקודם — הוא שלמה לביא, שהיה פועל אפיה עוד בעיירתו. כל שאר האנשים היו מה שקוראים אצלנו עכשיו „בני־בעלי־בתים“, כלומר: אנשים ממוצא לא פרולטרי); הבעיה שעמדה ביסוד ההסתדרות פועלים כזאת היתה לעשות את הפועלים לפועלים, ולשם זה היתה זקוקה לשני דברים „קטנים“: קודם כל למצוא עבודה, ואחר כך לעשות את האדם מסוגל להוציא לפועל את העבודה. בעיה זו לא עמדה בפני שום תנועת פועלים בעולם. ובפנינו היא עמדה, עומדת ועוד תעמוד.

גם האנשים שעלו ומוחם מלא הרבה השקפות פוליטיות וסוציאליזם מפותחות מאד לא היה להם מה להציע ומה לעשות, מלבד את הדבר העיקרי הזה. לא היה כאן ענין של קבלת החלטה, שאפשר היה להכניס אותה לתוך פרוגרמה, אלא ענין שצריך היה לקיימו ובתנאים לא נוחים ביותר.

מלחמת העבודה העברית אינה רק ענין ארץ־ישראלי בלבד, זהו ענין יהודי לאומי כללי. אבל בארץ־ישראל, מפני לחץ הציננות, קיבל אופי חריף מאד. בארץ־ישראל נהפכה השאלה הזאת לשאלה הלאומית הגדולה וגם לשאלת הקיום הפרטי של הפועל.

אמרתי שהציננות הסוציאליסטית היא אשר יצרה בכלל את ההתענינות באקור־נומיקה היהודית, היא אשר טיפלה בשאלות הבורעות של החיים היהודיים, ואחת השאלות הללו היתה מדוע היהודים מוכרחים להגר, מדוע היהודים מוכרחים לא להיקלט בבת־החרושת. בזאת רציתי רק לציין שמלחמת היהודים על זכות עבודה קיימת מוזמן שנחרבו החיים היהודיים הסגורים. כל זמן שהעיירה היהודית חיתה את חייה הסגורים (שתכנם הכלכלי היה זה שחלק מן היהודים התפרנסו מן הגויים וחלק אחר התקיים מיהודים אלה), לא היתה קיימת בעית העבודה היהודית. אבל במידה שנפרץ המעגל הסגור של החיים היהודיים, הרי כדי שיהודי יוכל להתקיים מוכרח היה לפנות לשוק העבודה הכללי. שם נתגלה כל הקושי של יציאת היהודי מהתחומים המסוימים של קיומו הכלכלי — נאמר מהמלאכה.

אני כופר בדעה האומרת שהיהודי לא היה איש עבודה. זוהי הנחה מופרזת במידה רבה מאד. אם כי הפרובלימטיקה של עבודה גופנית ולא עבודה גופנית — אצלנו היתה אחרת מאשר אצל עמים אחרים. עבודותיו של היהודי היו מסוג מיוחד, אשר העיירה והגזירות והחוקים והכפר הלועזי נתנו לו אפשרות לעסוק בהן — הוא השלים, הוא מילא מה שהיה חסר למעגל הכלכלי הגוי. היהודי היו לו מלאכות מיוחדות, שהוא מילא אותן, חדר אליהן. אבל כשבא המעבר מהמלאכה הפרימיטיבית אל התעשייה החדשה הוברר שהיהודי הוא בן־תחרות חלש מאד, ולא רק במשק שכולו

גויי — לשם לא היתה לו כמעט כל אפשרות לחדור (לתעשיות־היסוד ודאי שלא חדר הפועל היהודי). אלא גם בתי־חרושת של בעלים יהודים, במידה שהתפתחו מבתי־מלאכה למנופקטורות, במידה שהונהגו בהם תהליכים חדשים של יצור, לא יכול היה הפועל היהודי לחדור אליהם, ואף הם נסגרו בפניו.

זוהי פרשה אכזרית מאד, שלמעשה הרסה כמעט כל מלחמת־מעמדות שהפועל היהודי ניהל בתחום המושב. במלחמת־מעמדות שלו נתקל הפועל היהודי בבעל־המלאכה הקטן וניהל את מלחמתו בו מתוך הנחה אידיאולוגית, שבעל־המלאכה הקטן הזה, כידוע, נדון לכליה, שמעמדות־הביניים בכלל צריכים לרדת מהבמה; ולכן כל מה שמסייע לביטול מעמדות־הביניים — מסייע לביטול הקפיטליזם ולביטול קיום המעמדות ברחוב היהודי.

הדעות הללו — באנגליה ובגרמניה, למשל — היתה להם משמעות פשוטה מאד: הפועל נהג ביד חזקה ותקיפה וניהל את מלחמת־המעמדות בתחום שלו. לעומת זה ברוסיה, בבית־החרושת הלא־יהודי, הפועל הרוסי או הליטאי לא היה מאורגן ולא ניהל שבתות בצורה חריפה כזו. בית־המלאכה היהודי בחלקו צריך היה להיסגר ולרדת, וכאשר קם במקומו בית־החרושת המפותח, המבטיח גדולות לפרולטריון — הרי באתו בית־חרושת לא נמצא מקום לפועל היהודי.

מפלגת הפועלים היהודית הסוציאליסטית, השלטת ברחוב היהודי, שזה היה מענינה להפיר בעומק את דרכי הכלכלה היהודית — דוקא אותה מפלגה במשך זמן רב לא שמה לב כלל לתופעה כזאת ולא מצאה כל דרך להילחם בה ולראות במלחמה זו את תפקידה. רק באיחור רב מאד, כבר לאחר מלחמת־העולם הראשונה, פתח ה„בונד“ בתנועה שנקראה „רעכט אויף אַרבעט“, כלומר: דרישת זכות עבודה לפועל היהודי. אבל זה היה כבר לאחר שנים רבות, לאחר ההסברה של הציונות הסוציאליסטית ולאחר שהפועל היהודי כבר איבד הרבה עמדות.

אחד מחוקרי הכלכלה היהודית, איש ה„בונד“ ברוח, שהיה עכשיו בין אלה שנמלץ בגיטו נרשה, — ישונסקי — מהנדס ועסקן כלכלי חשוב, מראשי החברה „אורט“, אדם שנדאי היה רחוק מאד מתורת ברוכוב, מאידיאולוגיות ציוניות־סוציאליסטיות, כותב:

„הפועל היהודי אין לו היום גישה לתעשייה, וכל פמה שלא נעשה במשך השנים הקרובות למען האינדוסטריאליזציה, כל כמה שלא נשקיע כוחות במלחמה בעד זכות עבודה — גדולות לא נשיג בשטח זה. ולפיכך יוצא שגם הפועל היהודי, ולא רק בעל־המלאכה, למעשה עתידו רק מלאכה.“

להערכה כזו הגיע אדם העומד בראש חברה לפרודוקטיביזציה של יהודים בפולין המתיחס בכלל, להלכה, באופטימיות למצבנו בגולה.

אקרא לכם עוד קטע בענין זה, שנמצא רשום בכרוניקה של עניני הפועלים היהודים (זה היה לפני המלחמה הקודמת):

„בעלי החרושת של עור פנו בבקשה ל„אגודת העם הרוסי“ („אגודת העם הרוסי“ — או בשמה השני: „המאה השחורה“, זה היה הארגון הכיריאקציוני שהיה ברזיסיה בתקופה ההיא, והוא גם שאירגן את הפרעות ביהודים. ב. כ.), שהיא תשלח להם פועלים רוסיים, פועלים נוצרים, מתוך הפלכים הרוסיים הפנימיים — תשלח אותם לזילנה לעבוד בתעשייה שלהם. והם הסבירו שהדבר הזה ישפיע לטובה על הפועלים היהודים“.

זאת אומרת, כדי לשבור את ארגון הפועלים היהודים בתעשייה ולשבור את רוחם — לא ראו לעצמם דרך טובה יותר מאשר להזמין פועלים רוסיים ממש, כדי שהם יעבדו בתעשיות שלהם.

והנה לפני עדות של יהודי אחד, ציוני טוב, מראשית תנועת הפועלים היהודית ברזיסיה, עוד לפני היות ה„בונדר“, המוסר תמונה מהניגודים ל„עבודה עברית“ שהיו קיימים בתחום המושב. ומענן מאד שכמעט בכל הסענות הללו אנתנו נפגשים אחר כך גם בארץ־ישראל:

„באותו הקיץ (1896) בא לביאליסטוק מר אָמיל מאירסון מפריס, —

עכשיו איש בודאי אינו יודע מי היה אָמיל מאירסון זה, או אם יודעים אֵיךְ — הרי רק כפילוסוף צרפתי, שנחשב לתלמידו של ברגסון, אדם שכתב ספרים פילוסופיים. אבל באותן השנים היה הוא מנהל הענינים של יק"א בפריס; ובעולם הציוני, כיון שהיה בנעוריו חובב־ציון — אם כי, למעשה, בחייו היה מתבולל גמור — תלו בו עוד תקוות. על כל פנים, באותה תקופה של יציאת הפועלים מן הארץ, בתקופת המשבר וחסול המשטר הברזני — כל התקוות, כל העינים היו נשואות למאירסון, שהוא ינהיג משטר אחר. למעשה איש זה, במובן ציוני, היה אכזבה גמורה. ובכן:

„באותו הקיץ בא לביאליסטוק מר אָמיל מאירסון מפריס, שעבד אז שם בסוכנות הטלגרפית „האוואס“. הוא בא מטעם יק"א לעמוד על מצב האורגים היהודים בבתי־החרושת שבעיר. מאירסון היה „חובב־ציון“ נאמן וממכבדי הגאון ר' שמואל מזליבר. כאשר בא פנה אלינו בבקשה לעזור לו בעבודתו. הלכתי אתו לבקר בבתי־החרושת שונים של היהודים. בבתי־המטוה כמעט שלא מצאנו אף פועל יהודי אחד. גם על כסאות האריגה שעבדו בכוח הקיטור ועמדו על יד בתי המטוה לא ישבו יהודים רבים. האורגים היהודים עבדו רק בכסאות האריגה שלייד ומצבם היה רע מאד“.

כל זמן שהיו נולים שלייד עוד עבדו פועלים יהודים. אבל בבתי־המטוה, במידה שעברו לקיטור — שם כבר הורחקו הפועלים היהודים.

„מאירסון ניסה לבוא בדברים עם אחינו בעלי בתי־החרושת הגדולים, שיבחרו להם פועלים עברים. אבל הם דחו הצעה זו באמתלאות מאמתלאות שונות. היו אמתלאות אַקוֹנוֹמיות והיו אמתלאות פוליטיות. כל הויכוחים לא הועילו. אבל הרגיזה אותנו ביותר אמתלה „יהודית“ אחת: „עם הפועל הנכרי — טען

סבריקנט אחד — יש לי שיח ושיג רק בבית־החרושת שלי. עזב הפועל את הבית, אין הוא מתענין בי ואין אני מתענין בו. אני אינני יודע מכל הנעשה בביתו, והוא גם לא יעלה על לבו להזמין אותי לשמחת בני משפחתו. אולם עם הפועל היהודי הנני כבר קשור בעבותות שונים. אשתו כי ילדה בן — ומכבד אותי בסנקאות, ואיך מתפטרים ממצוה גדולה כזו? ואם סנדק אני לילד, הרי כבר מחויב אני להתענין בו; מתאחר הפועל לבוא — תירוץ מספיק בידו: הילד — ילדי, חלה, אשתי — אם ילדי, חלתה, וכה הלאה והלאה. ומה לי ולצרה הזאת?" (זהו קטע מתוך ספרו של הרב ניסנבוים „עלי חלדי" — ספר מענין מאד).

פה היו עדיין הנימוקים כמעט לא פוליטיים, רק נימוקים לאומיים יהודיים. מפני שזו היתה עוד שנה לפני היות ה„בונד", לפני כל ההתנגשויות בין בעלי בתי־החרושת היהודיים ובין הפועלים היהודים. אבל אחר כך, כמובן, היתה שורה שלמה של נימוקים. למשל: בתעשייה יהודית שמנהלה היה אדם דתי היה נימוק לא להעסיק פועלים יהודים, מפני דעותיהם האפיקורסיות של הפועלים. וכבר סיפרתי לכם שב„בונד" היתה בשעתו מגמה ברורה להשפיע על הפועלים היהודים שיעבדו גם בשבת, כדי לקיים את מקומם בתעשייה הכללית.

אין ספק בדבר שהפועל היהודי — מחוץ לכל גורמים טכניים מעשיים — כלומר, מחמת חוסר הסתגלותו לעבודה, או מפני שמצא כבר הרבה מקומות תפוסים — הוא גם כטיפוס סוציאלי איננו נוח לנותן־העבודה. איננו יכולים להכחיש את הדבר הזה, בין אם זה התבטא בגולה בצורה של חברים כל ישראל, שהפועל צריך דוקא להזמין את נותן־העבודה שלו לסנדקאות וכו', ובין כשם שהדבר התבטא בארץ־ישראל: שהפועל ראה את עצמו קטיגור לאכר, ותמיד הגיש לו לא את תביעתו הפרטית בלבד, אלא תמיד גם את תביעת האומה.

כל האופי הזה — אולי מותר לנו לומר: כל הדמוקרטיה היהודית הזאת — זוהי דמוקרטיה מיוחדת במינה, שנוצרה בחיים היהודיים: כל אותה החירות האמיתית של הפועל, שלאחר העבודה הוא אדון לעצמו ומשום כך אינו יכול להשלים עם תוסעות של שעבוד; אותה הרגשה מיוחדת שציין אותה בדקות מיוחדת מאמר תלמודי אחד: „הקונה עבד עברי קונה אדון לעצמו"; כל האופי הזה של הפועל היהודי התבטא לא רק בפסיכיקה אינדיבידואלית — הוא גם התבטא במשטרים מסוימים: ביחסי חברה, בסגנון דיבור, אפשר להיות מרוצים מאופי דמוקרטי זה, או להיות בלתי מרוצים ולבקרו, אבל עובדה היא: הפועל היהודי לא היה נוח לגמרי לנותן העבודה.

אילו, לפחות, היה פועל טוב, אילו ידע לעבוד! אבל האמת היא שהפועל העברי לא היה בשום פנים רגיל לעבודה כמו הערבי. והפועלים המעטים אשר הסתגלו לעבודה היו להם מפריעים אחרים. הפועל בארץ היה לו אופי של נודד. העבודה בשבילו היחה כצורך זמני, מעין מעבר. אם היה כינוס באיזה מקום, או שרצה לראות

את הגליל, או שרצה בכלל להכיר מקומות שונים בארץ — מיד צרר את צרור ונסתלק. זה לא היה הטיפוס של אותו פועל אשר בעל-הבית, נותר-העבודה שלו, עושה אתו מה שהוא רוצה.

ואין כלל לזלזל בקשיים הגדולים לגבי נותר-העבודה בזמן שצריך היה לקבל את הפועל היהודי. כאן היה קודם כל הפסד כלכלי, כפי שהוא ראה אותו, ההבדל בין, נאמר, חמישה או ששה פיאסטר ליום ששילמו או לפועל ערבי, לעשרה פיאסטר שצריך היה לשלם לפועל היהודי היה הבדל ניכר מאד שבביל האָכר, שהכנסתו היתה מצומצמת וכל משקו כבר היה קבוע ומכוון לפי חשבון הפרוטה.

ודאי ידוע לכם הדבר כיצד פועלי העליה השניה, מתוך שנאה לתמיכה בכל צורה שהיא, שבאה כריאקציה למצב הישוב באותו זמן ולמצב הפועלים הותיקים, לא רצו בשום אופן להיות אתם יחד בחברה אחת וכיצד הם התיחסו לשכר העבודה. אנשי העליה השניה אמנם ניהלו מלחמה חריפה עם האָכר, אבל זו היתה לעתים קרובות מלחמה מזורה ומשונה. מלחמה על כך שהפועל העברי לא יקבל יותר מהפועל הערבי.

יש בענין זה כמה וכמה סיפורים, כיצד פועלים שעבדו אצל אָכר — שהיה, נאמר, אדם הגון ושילם להם לא שבעה גרוש ליום, כמו שקיבל באותו זמן פועל ערבי, כי אם שמונה גרוש — התאספו לאסיפה והחליטו להחזיר את הגרוש. הם בשום אופן לא חפצו שתהיה איזו הכרה לאָכר שהוא משלם לפועל היהודי גרוש יותר, מפני שהוא פועל יהודי. היו בענין זה ויכוחים סוערים מאד שהשתתפו בהם א. ד. גורדון ואליעזר שוחט. רק במקרים שהאָכר היה אומר (היו מקרים כאלה): לא נכון, אני שילמתי לכם את הגרוש הנוסף מפני שעבודתכם טובה יותר — רק אז הסכימו לקבל.

לאָכר, בדרך כלל, מבחינה כלכלית טהורה, היה חשבון פשוט מאד. אמנם הפועל העברי היה מוכיח שאם תהיה עבודה עברית שלמה יהיו קימוצים בהוצאות (לא יהיה צורך במשגיחים וכו'). בויכוח היה אולי חזק יותר הפועל, אבל בעל-הבית עשה את החשבון שלו. ויש שהוא אמר כך: אם עובד אצלי פועל ערבי, הרי למעשה גם אשתו וגם ילדיו מצויים אצלי ועושים שירות בבית. אולם הפועל היהודי הריהו רנק, ואם בעל משפחה הוא — כלום ישלח את אשתו לעבוד אצלי? ואם נמצא אָכר שהסתגל לעבודה עברית ורצה בה, היו שוב מפריעים אחרים. האָכר היה, למשל, טוען: היום אני צריך בבת אחת עשרים פועלים — היכולים לתת לי עשרים פועלים בבת אחת? הלא אינם!

ובכן, היתה שורה של נימוקים מעשיים כלכליים, שהפריעו בעד חזירת הפועל היהודי לעבודת האָכר. אבל יתכן שלא פחות מהם פעל גם הנימוק החברתי-הציבורי: ההתנגדות שעורר הפועל העברי בכל דמותו. תארו לכם: פועל עובד אצל אָכר, האָכר מדבר אידיש, הפועל עונה לו בעברית. החוצפה הזאת של הפועלים

המדברים עברית לנותן העבודה שלהם, היהירות שיש בזה; כאילו שייכים הם לאיחז מעמד נעלה יותר.

עצם הדבר שהפועל בארץ — ובאותן השנים, עם כל היותו יחף וקרוע — נהפך למין מעמד של אריסטוקרטיה, למישהו המרגיש את עצמו נעלה על סביבתו, אינו נזקק ואינו נהנה משום עזרה ציבורית, אינו תובע משהו מאחרים. ודורש רק עבודה — צמדה ציבורית כזאת היה בה מעין סטירת-לחי לישוב, והיא היא אשר פגעה כל כך עמוק. וכיון שהפועל עטה זאת לא רק בצנעה, בחדרו, כי אם בצורה הפגנתית מאד, הוא דיבר על זה, גם ליגלג או חירף וגידף — הרי זה נעשה למניע חשוב להתהוות הניגודים החברתיים בארץ.

ספרות הפועלים מהומן ההוא מלאה פולמוס חריף מאד, ולפרקים — גם לא תמיד צודק. הנה תיאור של המגע הראשון עם הארץ — עוד לפני התחדדות היחסים, לפני כל מלחמה ציבורית פנימית — של אדם אחד מאנשי העליה השניה, ואדם שלא היה עלול לחפש רק את הרע שבצד הקיים — כיצד הוא מתאר את האכרים:

„היהודים היושבים פה, ביחוד בני המושבות (כלומר, מושבות יהודה) עשו עלי בכלל רושם טוב. פגשתי בתוכם הרבה אנשים טובים, גלויי-לב וישרים. הרושם הזה בכלל לא רימה אותי. אך תיכף הרגשתי ביחסים שבין איש לאיש ובסדר החיים בכלל איזו יבושת, חסרון פואויה, וגם הרושם הזה לא רימה אותי. במה מתבטאה יבושת זו, חסרון הפואויה? קשה לי עכשיו לתפוס ומכל שכן להביע. — —

אגיד לך רק זאת, כי יבושת זו, חסרון אותה המידה הדקה שאין לה ביטוי, אותה המידה שעושה את האדם יותר אנושי, שעל ידה מתבאר התוכן של הכתוב, פי בצלם אלוהים עשה את האדם” — חסרון זה מורגש כפאן. — — ואיך אפשר שידורו, ביחוד בתוך הלב, אלה שני המושגים יחד: אידיאליות ויבושת! תנועה לאומית והעדר פואויה!

זה כתב פועל ארץ-ישראלי באותו זמן. תארו לכם פועל שככה מעריך את נותני-העבודה שלו, התובע מהם שלא תהיה בהם „יבושת“, התובע מהם „פואויה“! דברים אלה לקוחים מתוך המכתב הראשון ששלח א. ד. גורדון לגולה. בחיים, ביחסי חיים, הדבר, כמובן, לא קיבל צורה של ביקורת כל כך רפה ועדינה. והנה מה שפואב אחד מזקני האכרים (מ. מאירוביץ):

„מותר לכל אדם ואדם לנוד להשני, — ינוד כל אחד כחפצו הטוב, אבל אל נא יגע בפצעים הישנים של אותם הלוחמים החלוצים, שנפצעו במלחמתם הקשה. אל נא יחרף אותם, כי סוף סוף עוד צריך הדור הצעיר לחלוק להם כבוד: הראשונים עשו כבר איזה דבר של קיימא, והאחרונים לא עשו עדיין כלום.“

גם זו עדיין תגובה מאד מנומסת, מאד רפה ושקולה. אבל, כמובן, היו לא מעט תגובות אחרות, לא רק בחיים, במגע הפרטי בחיים, כי אם גם בספרות. במכתב גלוי מאת א. ד. גורדון אל אליעזר בן-יהודה הוא עונה לו על מאמר אחד שבו איים (בן

יהודה) על הפועלים, שאם יתנהגו כפי שהם מתנהגים, עוד מעט לא ישאר פועל אחד במושבות! כך כתב אדם שהוא בעצמו לא היה במגע אישי עם האפרים, אבל ראה את עצמו פנציג הדור הראשון וכמגן עליו.

אותו מאירוביץ שתבע שלא יגעו בפצעים הישנים של הלוחמים הראשונים, כותב לאחר הפגנה אחת של הפועלים נגד ראשי האפרים באותו זמן (זה היה בפסח; היה נסיון לקיים ברחובות חגיגה גדולה, מעין אולימפיאדה, והפועלים באו לאותה חגיגה בצורה בלתי-חגיגית וצעקו „עבודה עברית!“) כדברים האלה:

„חגיגת השתא (ברחובות), זכתה“ גם — — להפרעת הסדר וגילוי-הרעת שנערך בהתחלת החגיגה. — —

לבבנו שתת דם למשמע הקריאות האלה, שיצאו מפיות הצעירים, בהשפעתם של בעלי תעמולה אחדים — מפיות הצעירים האלה, שהיום הנם בארץ ולמחר הם עלולים לעזבה. ולמי כיוונו את קריאות הבוז האלה? לאיש העובד עבודת התחיה בארץ זה עשרים וחמש שנה — — אין הוקרה לחלוצים הראשונים? ! — —

נזכר אני באותם מאות הצעירים העומדים עכשיו תחת שמש לזיסת ויזקת ועובדים בשדות קלנדיה (עכשיו עטרות; זה היה בזמן שהפועלים כבר כבשו להם איזה מקום בארץ. ב. פ.), כפרכור, כפר-אוריה ועוד ועוד... ונזכר אני באלה העומדים על המשמר במושבות יהודה והגליל. שומרים הם את רכושנו בחרף נפש, מעמידים את חייהם בסכנה — —

זה כותב אפר שיש לו כבוד גדול למה שעושים אלה הפועלים:

„מה טוב ומה נעים היה, לנו ולרבים מאתנו, לו היינו מוצאים את הדרך המובילה לידי הבנה הדדית עם צעירינו אלה. נדמה לנו כי לא רחוק הזמן שגם אנחנו, הזקנים דהאידינא, היינו צעירים, עם אותה ההתלהבות, עם אותה אש הנעורים. וגם אז, לפני שלושים ושתים שנה, הביטו הזקנים שבאותו הדור עלינו בעיני חשד.“

ואדם אחד החותם „בן-אפר“ וכנראה קרוב לציבור הפועלים, על כל פנים מקבל אולי את ההשקפה של הפועלים, בכל זאת כותב להם:

„אָל לכם להבוזות את האפרים! אלה השנוררים, זכרו כי שם על בית-הקברות של מושבתם קבורים למאות מבני משפחתם, וירך נא לבככם וסלחתם לחטאיהם הקלים, ואמרתם: נושיט נא יד להם, כי גם הם חלוצים כמונו היו, סוללי דרכנו...“

הוא מסביר את הדבר:

„ואם אחר כך נתקלקלו, נרקבו, לא הם אשמים בזה. השטן בדמות פקידים — — ולא יכלו לעמוד בנסיונם.“

הצד הזה, החברתי הפסיכולוגי, אולי, נאמר, המאבק על עליונות בישוב, על חשיבות התפקיד, על זכויות — הצד הזה הוסיף לא מעט תמרורים לעצם המלחמה של הפועל על העקרונות החשובים שהוא הביא אתו.

אילו היה הפועל שבא לארץ באמת מסוגל להתמיד בעבודה, כלומר, אילו היה

זה באמת אלמנט קבוע, יציב, שבא ומוצא את מקומו — כי אז יתכן מאד שגורל הרבה דברים היה אחר, וגם התפתחות הענינים בישוב היתה אחרת; מפני שאותו אלמנט שהיה פובש לו את מקומו במשק הארץ-ישראל באיזו צורה שהיא, יתכן שהוא היה נותן את הדמות לתנועת הפועלים בארץ.

אבל אין אנו צריכים לרמות את עצמנו, כשאנחנו מדברים עכשיו על העליה השניה ועל יצירתה של העליה השניה, הרי אנחנו מדברים רק על מה שהסתגן מתוך זרם בלתי-פיסק שנכנס לארץ ויצא את הארץ. אין הדבר הזה דומה לתיאור איזו תנועת פועלים אחרת, של עם אחר, שהאלמנט שלה הוא יציב, שהפועל שלה הוא תמיד פועל. לא, תנועת הפועלים הציונית, ובפרט באותה תקופה, הרי בעצם דומה היתה למין חבית, אשר במקום קרקעית יש לה מסננת עם נקבים גדולים, שהרוב ממה שנכנס לתוכה יוצא, ורק משהו מעט מן המעט, תמצית מן התמצית, הוא שנשאר.

ובכן, כמה וכמה בעיות שנפתרו אולי בגלל מסוים של עליה, — או שהיו יכולות להיפתר — נתעוררו כל פעם מחדש. דבר זה עשה במידה רבה את הכיבושים וההישגים של הפועלים לכיבושים והישגים סיופיים.

דוגמה בולטת לכך: הליכת הפועלים למלחמה. הדבר נעשה בתקופה שהחלו בה בהתישבות היהודים בגליל התחתון, אלה שלוש המושבות (מסחה, יבנאל, מלחמיה) נוצרו לאחר התקופה הברונית, בשנת תרס"ב. באותם הימים בא לארץ אגרונום צעיר נלהב, בעל חלומות גדולים, קלנריסקי, שחלמו היה ליצור בארץ את הטיפוס של האכר היהודי; הוא התנסה בכל מיני דרכים, והוא אשר הקים מסעם חברת יק"א את המושבות הללו בגליל התחתון. עוד לפני כן היו נסיונות לישב פועלים יהודים על אדמות הברון בחורן; והיו גם פועלים שהתישבו בבני-יהודה, נסיונות של מאמצים חלוציים כאלה לא פסקו כל הזמן, והיה נסיון לא של התישבות, אלא של חכירת אדמה ועיבודה, בפתח — נסיון שנגמר בקרבנות-אדם, הישוב בחורן, כישוב יהודי, נחרב בעצם זמן קצר לפני בוא העליה השניה, ומתישבי מלחמיה היו מאלה שניסו להיות בחורן והוחזרו משם לאחר ביטול ההתישבות במקום ההוא — והם בחרו להב פינה כזאת במדבר ערבי, על שפת הירדן, וכאשר הופיעו בימי העליה השניה בבת אחת, נאמר, עשרה פועלים במלחמיה, היה זה מאורע גדול בחיי הישובים בגליל מצד בטחון החיים, אבל כל זה נעלם כבר בשנה השניה, וכשפועלים אחרים באו אחרי כן למושבה, היו צריכים להתחיל הכל מחדש.

לנדודים הללו שוב היו גורמים שונים: חוסר-עבודה, גורמים כלכליים-עונתיים, העבודה שהיתה מצויה במושבות יהודה היתה בעיקרה עונתית; בעונת קטיף-היתה עבודה; לאחר הקטיף העבודה נגמרת — לך וחכה עד שיקרה לך נס וימצא אכר יהודי שיתן עבודה לפועל יהודי, מאידך גיסא, לגבי המשק הקיים לא היתה עבודת הפועל העברי יכולה בשום אופן להתחרות עם עבודת הפועל הערבי, משום שהפועל הערבי היה תמיד מצוי, היה תמיד בזמן הדרוש ולפי הצורך.

אמנם עבודת המעדר והטוריה. כפי שהיתה במושבות. היתה באמת עבודה אכזרית מאד.

זה היה נסיון שאולי גם אחרים לא היו עומדים בו על נקלה. וזו היה הנסיון שבו העמידו גם את בני ביל"ו בשעתם. כאשר באו למקוה-ישראל. המבחן שלהם גם הוא קשה ביותר מבחינה פיסית: נתנו להם לעבוד בטוריה. וגם מבחן הפועל בארץ אחרי כן היה מבחן של הטוריה בצורתו הפראית ביותר.

אלכסנדר זייד בזכרונותיו מספר כיצד ניסו המשיחים באותו זמן לא רק לדאוג לכך שהפועל יוציא את יום העבודה שלו כהוגן, אלא גם להשתמש בפועל העברי כשוט נגד הפועל הערבי, ובפועל הערבי — כשוט נגד הפועל העברי. היו מעמידים שתי קבוצות זו מול זו, וכל אחת היתה צריכה להוציא את הנשמה מהקבוצה השניה. זה היה מעין ספורט, שעלה ביוקר רב.

אולם ספק אם הפועלים היו יכולים להמשיך את קיומם בעבודה כזאת שנים רבות, אף אילו היו כל השאלות האחרות נפתרות ואילו היה שכר העבודה נותן קיום. אין בסחון מוחלט שמצב זה היה יכול להימשך הרבה.

הנדודים, העזיבות המתמידות, ההתיאשות מעצמו, מתוך אי-יכולת ההסתגלות לעבודה — כל התופעות האלו, שהיו באמת תלויות בטבע הדברים — היו מלוות את הפועל הרגשה קשה, אשר — נדמה לי — בעליות המאוחרות יותר כמעט שלא ידעו אותה: ההרגשה של אדם המכיר שקיבל על עצמו איזה תפקיד, אבל שמבחינה אישית, פרטית, פיסית — כמעט שאינו יכול להמשיך בו.

סיפורי העליה השניה, אם לא לחשוב את הסיפורים הראשונים, שהיו סיפורים אידיליים, מתרוננים, כגון, סיפורי מאיר וילקנסקי (אותם הסיפורים בהם הוא מתאר את הפועל המתחיל רק לעבוד, והוא כולו נצחון, שהנה הוא משתלט, גובר על העבודה) — רוב הבלטריסטיקה הרצינית של אותה תקופה היא בלטריסטיקה של אנשים אשר לא הצליחו להשיג, קודם כל מעצמם, מה שהם ביקשו.

פ ר ק א ר ב ע ה - ע ש ר

רצייתי שלא תהיה טעות בדיכום לגבי העליה השניה: שלא תחשבו כי העליה השניה באה מתוך ידיעה ברורה מראש מה עליה לעשות, או מתוך אידיאלולוגיה מוסכמת ומוכנה, כמו שאחרים מתארים להם, „אידיאלולוגיה של העליה השניה“, כלומר, מתוך ידיעה ברורה מה מחכה להם בארץ ומה הדרך עליהם ללכת בה. טעות היא לחשוב גם זאת, שהעליה השניה מצאה על נקלה את דרכה בארץ. למשל, אפשר לתאר שאנשי העליה השניה עם בואם חלמו על אותה ההתישבות, אשר אחר כך

התפתחה החל מדגניה וכו'. תהיה זאת טעות מוחלטת. אם כך נִשָּׂה לעינינו את ראשיתה של העליה השנייה.

שנותיה של העליה השנייה היו מלאות כשלונות בלתי־פוסקים. מי שיִּפְרַע על החיים של הימים ההם יתכן שימצא בהם רגעים של עליזות ודביקות ושמחה בארץ. אבל האכזבות המרות והכשלונות הגדולים יתגלו אף הם בכל מרירותם. הייתי חפץ הרבה יותר לדבר על הגורל האישי של בני העליה השנייה מאשר לדבר על התפתחותה הארגונית, אבל לא אוכל להתעכב כל כך על גילויים אישיים ועל גורלם האישי של נושאי העליה השנייה, משום שזה דורש הרבה יותר זמן ומחייב להתעכב על הרבה פרטים, ההולכים ונעלמים עכשיו מאתנו.

הכשלוֹן רדף את איש העליה השנייה מיום בואו. עמדתי בדברי על הפגישה של איש העליה השנייה עם האֶכָר ועם בן האֶכָר. עויבת הארץ על ידי הבנים, שלטון הצרפתית במושבות והכניעה של האֶכָרים לפקידות של הברון — כל זה היה פרי התלות החמרית של המתישבים הראשונים ופרי ההסתגלות שלהם למושגי תמיכה וחלוקה, שהשתלטו בכל העולם הרחני של הישוב. גם איש כבן־יהודה, אשר גילה כוח רבולוציוני עצום בהקניית השפה (אדם שאמר וקיים: „אני מתחיל היום לדבר עברית“), בן־יהודה זה, בחייו הציבוריים בארץ, ביחסיו אל שאלות הישוב, הגיע לידי השקפה שאנשים שאינם מוכנים להסתגל לפקידות למען הציונות אינם מסוגלים לבנות את הארץ.

לא שאנשי העליה השנייה שללו את הטיפוס הזה של איש העליה הקודמת, והם ראוהו כיצור ממדרגה נמוכה יותר. להיפך, הם ראו לפניהם את מי שהיה פעם כמֹהֵם. אלא שזה שקע בתהומות במובנים שונים, ומשום כך הם חששו כי ספנת הניווט יכולה להדביק גם אותם. לעומת זאת מדד האֶכָר את הפועל לפי מידתו הוא. קודם כל, לא התפעל האֶכָר מהאידיאליזם שלו, מכיון שהוא עצמו כבר התנסה בזה וידע שהפועל שבא זה מקרוב אמנם היום מתלהב מאד, אבל מחר — מי יודע היכן הוא יהיה.

וקשה מאד היה גם הנסיון שבו עמד איש העליה השנייה עם עצמו בוכרֶךְ יעקב ובפתח־תקוה. הוא צריך היה להסתגל לעבודה, והוא צריך היה להיות בעל אמונה כבירה, שלא יחלישו אותו כשלונות. אני מתאר לעצמי כי לאנשים צעירים הנמצאים עכשיו בארץ קשה להבין באיזו מידה היתה קשה העבודה על איש העליה השנייה.

יתכן שהעבודה היום אינה כל כך קשה כמו שהיתה בימים ההם. או, שמצד שני, יש עכשיו פועלים החושבים שהטוריה היא כלי שאסור לעבוד בו. דבר זה ידוע היה גם אז, ואנו נתקלים בזה כל פעם שעולה שאלת העבודה העברית בפרדסנות. ידוע שיש קושי מיוחד לקיים עבודה עברית בטוריה. אולם באותה תקופה ראשונה של פיוש העבודה שאף הפועל להגיע ליכולת של עבודה בטוריה. במידה שהוא שאף לעבודה עברית היו לפניו שתי אפשרויות ביהודה: אפשרות אחת — להיות פועל

קטיף, כלומר, פועל בתקופה עונתית ידועה, כשהעבודה איננה קשה כל כך, או פועל קבוע ועובד בטוריה. אמנם, אל תחשבו פי עבודת הקטיף ניתנה בקלות לפועל העברי. היו עובדים בעבודה זו לרוב ערביות, קוטפות, נותנות את הפרי בסלים ונושאות את הסלים על ראשיהן. על אלונקות לא חשבו. גם בפרדסים הצפופים יכלה האשה הערביה לעבור עם הסל על ראשה. ולא כל פועל יהודי זכה לכך שהאכר יכניסו לקטיף. לאריות פרי ההדר התחילו להכניס פועל יהודי כעבור זמן רב. זה היה מקצוע סגור מאד, מקצוע משתלם יפה, אפשר לומר, מקצוע אריסטוקרטי. אותו פועל עברי שעבד באריות היה בארץ אולי הפועל המשתלם יותר מכל פועל אחר, והוא הרגיש את עצמו מסודר במקצוע חשוב מאד.

לכן, מלבד עבודת הקטיף שמעולם לא היתה קבועה, היתה לפני הפועל האפשרות רק לעבוד את עבודת הטוריה, עבודת המעדר. העבודה הזאת ודאי שלא היתה לפי כוחותיהם של כולם. וזו לא היתה עבודה לתקופה מסוימת, אלא היתה העבודה היחידה אשר בה לא היו חילופים. כי הפועלים אשר הגיעו לדרגה זו — להיות מעדרנים טובים, חשבו שהם צריכים לכבוש את המעדר כעבודת-חיים שלהם, ולא לעסוק בשום עבודה אחרת, כגון קטיף, המיועדת לפועלים החלשים יותר. כאן בא הכשלון הראשון. לא כל אחד יכול לעמוד בהתהרות עם הפועל הערבי המעדרן; ואף זה שהסתגל לעבודה זו, הרי לאחר זמן-מה התחילה מנקרת במוחו השאלה: מה יהיה הלאה? כמה שנים אוכל לעבוד במעדר? או עוד לא היתה בארץ אפשרות לעולה לחדור לעבודות שונות ולבחור את העבודה המתאימה לו יותר. האפשרויות של התאחזות בעבודה היו מצומצמות במקצועות-עבודה מעטים, ואף רוכלות או עבודה משרדית או שירות לא היו בנמצא.

בזכרונות של מהגרים יהודים באנגליה ובאמריקה אפשר למצוא איזה נדודים וגלגולים עבר היהודי המהגר, גם זה אשר רצה בעבודה ולא חיפש דרכים אחרות, עד אשר נעשה בעל-מקצוע (מעט מאד היה בזה ממקצוע) בהסתגלות למכונת-התפירה. על כל פנים, היו לו כמה וכמה „ברירות“ בעבודה. הוא גם יכול היה לבקר בשיעורי-ערב ולהיעשות עורך-דין או רופא-שיניים. המהגר היהודי, במידה שהיתה בו חיוניות, ובמידה שראה את העבודה הגופנית לא כהכרח של חיים (אפילו היה סוציאליסט, ואם היה „פיקח“ ומסוגל, חשב שהוא רשאי להסתלק ממנה) — הרי נמצא לפניו סולם גדול של מעברים שונים מעבודה גופנית למקצועות נוחים יותר.

אולם בארץ-ישראל היתה רק אפשרות אחת לעולה החדש: להסתגל לעבודה גופנית, להסתדר בה ולהתמיד בה; מישוהו יכול היה לעבור להוראה; מישוהו יכול היה להסתגל למקצוע אחר. אלה היו בודדים. למסחר גם בודדים לא יכלו ללכת. המשק הערבי בארץ לא נתן אפשרות לעולה לחדור למסחר ולפרנס בו את האיש האירופאי. במידה שהעולה לא מצא את סיפוקו בעבודה או שלא יכול היה לפתור את שאלות משפחתו בעבודה (כי שכר-העבודה הזעום לא נתן לו שום אפשרות של סידור

משפחה והסכון ליום רע), היתה לפניו רק דרך אחת: עזיבת הארץ — מה שהיה גורלו של בן הישוב הישן בירושלים ומה שהיה גורלו של בן הישוב החדש בראשון-לציון ובפתח-תקוה. כלומר, לפי טבע הדברים של התקופה ההיא היתה ארץ-ישראל ארץ של יציאה. כך ראה אותה האיש היושב בארץ — ארץ שאין בה מה לעשות. והנה באים אנשים בלי אמצעים, בלי ידיעה מקצועית — והם דוגלים ברעיון כי הארץ הזאת צריכה לקלוט אותם.

לא רק שהנסיון הזה (היקלטות בארץ על ידי עבודה) היה נסיון קשה מאד, העומד בניגוד לכל הגיון מקובל, אלא מי שצריך היה לעמוד בנסיון זה לא היה לו הכוח הדרוש לעמוד בו. את קשי-הקליטה הזו אפשר למצוא בסיפורי ברנר (הוא בעצמו עבר את הטרגרדיה הזאת. הוא ניסה להיות פועל במעדר. ואולי חשב שבאם לא יוכל לעמוד בעבודת המעדר יהיה פועל דפוס ויתקיים מעבודתו). כמעט כל הגיבורים אצל ברנר, אם זה ב„בין מים למים“ או ב„מכאן ומכאן“, בין אם הם בעלי אופי חשוב יותר או חשוב פחות, רציניים יותר במשיכתם לארץ או רציניים פחות, אבל הם אינם עומדים בנסיון זה של עבודה גופנית. ואלה שעומדים בנסיון מבחינה גופנית, מתגלה שאין להם האמונה הדרושה בכך, אין הם רואים שינוי של משהו בקרבם — בקשר עם העבודה. או שיש בהם גם תכונות אחרות: רצון של נדודים, רצון של חיפוש ענין בחיים. והפועל, אם כבר כבש את העבודה אצל האכר, עדיין לא ראה את עצמו מקושר אליה. הוא עוזב מהר את ההישג שהשיג.

בסיפורו הראשון של ברנר מן הארץ „בין מים למים“ — בשעה שפועל נואם נואם על עבודה עברית ועל חובות לאומיות וכדומה, מפסיקו האכר ואומר:

„את כל זה שמענו, שמענו... כבר קצתי, כמו שאנכי יהודי, לשמוע את כל זה תמיד, בכל חגיגה ובכל חתונה, בכל נשף... ובמי האשם? מי אשם בזה שהיהודי אינו מוכשר להיות פועל טוב?.. מי אשם בזה שהפועלים שלנו האמיתיים נוסעים לאמריקה ולא הלוים? (כלומר, הנה באים הפועלים הבטלנים, ולא פועלים אמיתיים. ב. פ.) באו צעירים אחדים, איזה מנינים של בחוריישיבה, במחילה, ולקחו על עצמם תפקיד שאינו לפי כוחם... עובדים שבוע — ובורחים!.. לפני חצי שנה, בראשית החורף, היו ב„יזרעאל“ שלושים פועלים, היו? אה? ועתה כמה הם?“ (כתבי י. ח. ברנר, כרך רביעי, תל-אביב, עמוד 72).

ובעצם, בכל מקום, במידה שהיו כבר איזה כיבושים של עבודה, הרי, למעשה — כעדותן של כמה קורספונדנציות ב„הפועל הצעיר“ מאותן השנים — כמה פעמים הגיע מספר הפועלים היהודים במושבה גדולה ל-100—150, ובסופו של דבר לאחר חרשים אחדים — הלכו. מי שהלך הנלילה ומי שעזב את הארץ. ובגליל — הנה מספרת קורספונדנציה: היתה לנו שנה טובה מאד: היו תשעה פועלים ועכשיו לא נשארו בלתי אם שנים...

המסקנה של אלה שנשארו בארץ היתה (והיא שלטה או בחוגי הפועלים) —

יאוש. היתה תקופה אחת של יאוש ולאחריה באה תקופה שניה וקראו לה: „תקופת היאוש הגדול“. היאוש בארץ הסך במקצת לאַפְנֵה. אם בא אדם ואמר שאיננו מיאוש נחשב לירוק. פי „המיאוש“ הוא זה שידע את הארץ וכבר התנסה בכל, הוא כבר הרים את המעדר וקרא לו: „פינור שלי“. לאחר זאת הוא זרק את המעדר, ואף זאת עשה בדרך של הפגנה, כי ראה את עצמו כאיש חשוב, שהנה הוא הגיע כבר לדרגה זו, שהבטלנות הזאת של אלה שמאמינים במעדר איננה שלו; ואם נמצא איש שאיננו חדש ובכל זאת לא עשה כמִהוּ — פירוש הדבר שהוא מטומטם, שאיננו מבין שמדרגת ההכרה הגבוהה ביותר — זוהי מדרגת היאוש.

במידה שהיתה כבר ציבוריות או מחשבה מאורגנת של פועלים, היה צורך לענות על השאלה: מה תהיה הדרך? מה המוצא? מה אנחנו עושים כִּאֵן? — בזאת, בעצם, נתגלתה כל החולשה הרעיונית של העליה השניה. כשאנשים עלו הנה היתה הבנתם בעיני התישבות קטנה, המעוּף היה צר. גם אותם הרעיונות שהובעו במחשבה ציונית — לא היה מי שירים אותם.

למשל, אינני יודע אם אנשי העליה השניה קראו את „אַלְטֵנְיֵלַנד“ של הרצל. ואם גם קראו — אינני יודע באיזו מידה נקלטו אצלם המחשבות שהובעו בספר זה על התישבות קואופרטיבית. ואולי לא ידעו כי 7—8 שנים לפני התחלת העליה השניה כתב סירקין ספר קטן על מדינה יהודית סוציאליסטית.

בעצם, אנשים אלה חיו באותם המושגים שהם קיבלו במפלגות שחיו בהן לפני כן („צעירי-ציון“ או „פועלי-ציון“) לגבי המהפכה ברוסיה או לגבי דרך התפתחותו של המשק, או שהם התבססו על קורספונדנציות שהגיעו אליהם מהארץ בעתונות הציונית הכללית. אמנם, דעתם היתה שכדי שהארץ תיבנה דרושה עבודה עברית. זה היה רעיון פשוט למדי. הם לא העמיקו לחקור מה יהיה גורלו של הפועל. מה יעשה לאחר כיבוש העבודה? לא היו רעיונות קבועים בשאלה זאת לא „פועלי-ציון“ ולא לאלה שלא היו „פועלי-ציון“.

ביאוש תפס מקום לא קטן חוסר העליה. העולים החדשים האמינו שמיד אחריהם יבואו אחרים. האחרים באו במידה פחותה למדי. במאמר אחד מאותו הזמן נאמר: „מבט האכזר על הפועל היהודי נשתנה. כשאתה מנסה לדון עם האכזר על הפועלים העברים, הוא לא ישתדל למצוא בהם מגרעות, כי אם להיפך, ישאלך תיכף: אֵיךָ הפועל העברי שלכם? אֵיךָ?“

והנה תיאור בפתיחתה:

„יש פעת בפתיחתה מקומי ועד מאה מקומות עבודה תמידית (זו הפרוה. העבודה לא היתה תמידית. ב. כ.) בשביל פועלים עברים, והפועלים — אינם... וכשאתה שומע פי האניות ההולכות מיפו מלאות אנשים, והבאות מביאות רק תיירים שלא מבני עמנו, או קנדיטים להר־הזיתים, אז הנך שואל את עצמך: איפה הם „צעירי-ציון“, והתחיה“ מרוסיה? איפה הביל“ו החדש? (ברוסיה התארגנו בזמן ההוא

קבוצות צעירים בשם „הביליו החדש“). איה החלוצים האמריקנים ? איפה פרחי גליציה ? ואיה המחנה הכבד של „פועלי־ציון“ ? איה כל צעירינו המדברים ורועשים דברר התחיה, איפה הם ?

ושוב אינך מאמין בעצמך, שחייל אתה, הבא ממחנה־צבא הנה בהכרה ברורה שחבריך הולכים אחר־ך. ושוב מתגנב ללבך הספק: שמה הנך רק אבר מדודלל, שנתגלגל ובא הנה במקרה...” („הפועל הצעיר“, תרס”ח, חשנן; הועתק מ„פרקי הפועל הצעיר“, כרך א', תל־אביב, עמוד 57).

הרי באותו הזמן היתה גם התכוננות רעיונית. בתעודה אחת שנדפסה ב„הפועל הצעיר“, אחרי ועידה שדנו בה בענין אי־ההצלחות שלנו, נאמר:

„כל זמן שהקפיטל העברי לא יתפצר בארץ לא יוכלו גם הפועלים להתפצר בעבודה“ („הפועל הצעיר“, תר”ע, גליון 13-14; „פרקי הפועל הצעיר“, ג', עמוד 74). ואת אומרת, ועידת „הפועל הצעיר“, כבר 5-6 שנים לאחר ראשית העליה השניה, בעצם, לא ראתה לפניך שום דרך איך לפתור את שאלת הפועל היהודי, והיא חשבה שאם הקפיטל העברי יצליח לנטוע פרדסיים — מוטב; אנחנו נסבול עד שהוא יבוא. אבל אם אנשים בעלי קפיטל אינם מסתדרים ועוזבים את הארץ ? ומדוע צריך הקפיטל הפרטי להתפצר בארץ ? על זה לא ניתנה תשובה. מחוץ לאפליציה לקפיטל העברי הפרטי, שיהא ציוני, לא היה אמצעי לגרות אותו. וכאשר הקפיטל העברי יתפצר בארץ, מדוע הוא צריך לעבוד דוקא עם הפועל היהודי ? לא היה מובן. אף לטובי „הפועל הצעיר“ במשך שנים לא היתה שום תשובה ברורה על דרך הפעולה.

והנה „פועלי־ציון“, שבא כחניכי המהפכה הרוסית, חניכי ברוכוב (באופן תיאורטי) השתמשו למעשה בהרבה כמד מלים לועזיות, אבל התוכן היה אותו התוכן, גם התיאוריה של „פועלי־ציון“ לא אמרה שיש לפועל העברי משהו לעשות בארץ, כי אם שיש לחכות לכך שתבוא ההגירה, מפני שהיהודים מוכרחים להגר, ביחוד לארץ־ישראל, כי ההגירה צריכה ללכת לארץ חצי־אגריטית. והיא תלך באותה מידה שהקפיטל היהודי ילך לארץ. ובעקב זאת יבוא הפועל העברי, ותינצר תנועה פועלים עברית.

בפרוגרמה של מפלגת „פועלי־ציון“ מהזמן ההוא, שנקראה „פרוגרמת רמלה“, משום שנעדה לעיבוד הפרוגרמה נתכנסה (מטעמי קונספירציה) ברמלה, נעשה נסיון לקבוע פרוגנזה, לתת ניתוח התהליכים האובנקטיביים המוליכים להצדקת התיאוריה של המפלגה. לפי הפרוגנזה הזאת, כיון שההתפתחות הקפיטליסטית מצריכה פועל מפותח; כיון שהמעבר במשק הארץ הוא מן הפלחה הפשוטה לפרדסנות (פלומר, ממשק פרימיטיבי למשק קפיטליסטי), ומכיון שהפועל היהודי הוא פועל מפותח, — הרי ההגיון אומר שבמידה שבארץ תתפתחנה פרדסנות ותעשה קפיטליסטית, — הפועל העברי לא יוכל למצוא בהן מקום, ורק הפועל המפותח יוכל לעבוד בהן. אמנם,

למעשה, הפרדסנות לא היתה זקוקה לפועל העברי והיתה יכולה להתקיים בלי פועל יהודי אחד, אבל התיאוריה היתה ברורה מאד...

ואולם אם נסיר את כל הניסוחים האידיאולוגיים הללו נמצא שהן לפי מה שכתב „הפועל הצעיר” במאמר הפרוגרמטי הנ”ל והן לפי מה שכתבו „פועלי-ציון”, — למעשה, הפועל היהודי בארץ לא ראה לפניו שום אופק של יצירה לעצמו, אלא הוא קינה שבארץ (בדרך נס) יקום משק יהודי והפועל היהודי יצליח באיווה אופן שהוא לחדור ולהיכנס למשק.

באופן תיאורטי אפשר לישב הנחה זו, אם על ידי הניסוח המרכסיסטי של „פועלי-ציון” או לפי הניסוח של „הפועל הצעיר”. למעשה, שני הניסוחים כאחד לא הניחו את דעת הציבור, ולפועל היה רע. ואז נפתחה איוו קרן-אור קטנה, גם כן בלי אפקים.

זה היה ענין הגליל.

אמנם, לפי התיאוריה של „פועלי-ציון”, משק הפלחה בגליל היה נמוך הרבה יותר ולא קפיטליסטי, מאשר המשק הפרדסני ביהודה. ואף על פי כן נמשך דוקא החבר של „פועלי-ציון” לגליל, והוא שנעשה „הרת” (חורש) במלחמיה, במתולה או בכגירה. זאת אומרת, הלך לתנאים פרימיטיביים יותר, של פועל ערבי, בניגוד גמור לפרוגרמה של רמלה. ולא רק שהוא הסתגל אליהם, כי אם ראה בזה אידיאל. קשה עכשיו לתאר מה היתה בשביל הפועל בארץ-ישראל ההליכה לגליל. הגליל היה בשבילו ארץ-ישראל חדשה.

הוא מצא בעצם שיהודה — זאת היא גלות חדשה עם כל סימני הגלות. והנה שם בגליל ניצנץ לו משהו חדש. באותה תקופה מצא הפועל בגליל אָכר עני ומדודלד מאד, הגר בתנאים קשים, באותו הבית אשר יק”א נתנה למתישבי מלחמיה או מסחה או סגירה, מתישבים בעלי צרכים מועטים מאד. ובכל זאת האכר הגלילי דיבר משהו ללב של הפועל. הוא מצא בו אדם עובד, עובד הרבה ועובד קשה, ואדם שאיננו מגיע לדרגה של פרדסן, של אכר מיהודה, הוא לא יוכל לשלוח את הבן החוץ-לארץ. זה היה החלק הפרימיטיבי ביותר בחיי ארץ-ישראל. אכר זה היה יוצא לשדהו עם זוג בהמות. שם היתה מצויה הפשטות ביחסים בין הפועל ובין האכר, ולא הורגש ביניהם אותו המרחק המעמדי, הסוציאלי, אשר היה שכיח ביחסי האכר והפועל ביהודה. שום פועל שבא מרוסיה לא היתה לו איוו תיאוריה, מדוע צריך כך לחיות. התיאוריה שלו היתה אמנם תיאוריה מסוימת, אבל הוא מצא לעצמו את הצד המושך. בה במידה שכוחותיו הספיקו ורצונו הספיק למצוא משהו אחר בארץ — היה זה בשבילו הגליל.

מובן, העבודה בגליל היתה קשה יותר, ותנאי העבודה קשים יותר, מחוץ לצד אחד טוב: שבגליל הוא הלך לעבוד לא יומית, אלא לשנה, או כפועל חרשי. בצד הזה: בקביעות, בחוסר אותה ה„פרולטריות” של רחובות, פתחתקנה וראשון-לציון וכן גם במגע הישר עם הטבע — היה הכוח המושך הגדול של הגליל. ולמרות זה

שהיהודים היו כאן חלשים הרבה יותר מאשר ביהודה, מעטים ומוקפים המוני ערבים. ככל זאת הרגישו את עצמם הרבה יותר בארץ־ישראל מאשר במושבות יהודה. בגליל ראה הפועל שאנשים שהיו תחילה פועלים כמוהו זכו והגיעו לידי כך שיק"א נתנה להם אכרות, או כפי שהיא קראה לזה: אריסות. זה היה החידוש הגדול לגבי ההתישבות הברונית בארץ, שבמקום השיטה הקודמת שהיתה נהוגה ביהודה, היתה כאן שיטה אחרת. כפקיד יק"א פעל כאן חיים קלורסקי — אדם אשר באמת רצה להקים מעמד חקלאים עברים בארץ־ישראל. והם נתנו למתישב אדמה ורפת, זוג בהמות, נתנו לו הלנאה לשנה הראשונה, ובו זה צריך היה להתקיים! זה היה האופי של מושבות הגליל התחתון. הן נוסדו, כנזכר למעלה, לאחר נסיון ההתישבות שנעשה בחורן ועם חומר אנושי אשר התנסה כבר שם. וזה היה מהחומר המשובח של הפועלים הברוניים. נוצר טיפוס שהיתה בו מידה מסוימת של חירות והכרה בחשיבותה של החקלאות, יותר מאשר אצל אפרי יהודה, שכבר מזמן שכחו את האידיאל הזה.

במידה שהפועלים מהעליה השניה חדרו יותר לעניני הגליל, קמה לפניהם השאלה אם להמשיך בדרך זו של אפרי הגליל. הם ידעו כי אם ישתדלו הרבה תציע להם יק"א מה שהציעה לפועלים הקודמים. אבל — האם רצוי הדבר? זה היה הויכוח הראשון של פועלים בעניני התישבות. ביהודה התייחסו הפועלים בשלילה לכל ענין של התישבות. הם ראו לפניהם את הפועלים שקדמו להם ביהודה, שכל אחד מהם שואף להיות כורם קטן וכל אחד מהם תבע לעצמו „שכלול". הפועלים החדשים הביטו עליהם כעל שנוזרים ולא העריכו את תפקידם החלוצי הקודם. ומלבד זאת הרי החדשים נפגשו עם הקודמים בשעה שהללו נעשו פועלים מנוסים והיו למשגיחים מטעם האכרים. כל זה גרם להתנגשות בלתי־פוסקת בין שתי שכבות הפועלים. מובן מאליו, שהפועלים הקודמים שילמו להם במרירות ועלבון. והנה נתעוררה השאלה בגליל, אם מותר לפועל לבוא בדברים עם יק"א ולקבל אריסות? היו בזה שתי דעות מנוגדות. דעה אחת שללה את הענין, מתוך שלילת השיטה של יק"א. כי גם בגליל היה האכר משועבד לפקידות. הפועל החדש, אשר חונך על מאמרו של אחד־העם ושלל את האפוסטרופות, לא יכול היה להיכנס בעול היחסים של יק"א, אף על פי שפקידות יק"א בגליל התחתון היתה קצת שונה מהפקידות הברונית, ביהודה ובשומרון. היתה גם שלילה של עצם ענין ההתישבות. הנימוק היה: באנו לארץ להקים בה מעמד פועלים. ידוע שאם לא יהיו פועלים יהודים תהיה כל הארץ גלות, יבוא השעבוד לערבים. יאם גם אנחנו ניהפך לאכרים, מה הועלנו בהופעתנו המיוחדת? בזה שאנחנו נהיה לאריסים? יש כבר אריסים בארץ!

אלה היו הנימוקים אשר שלטו בסביבת הפועלים הראשונים, כובשי הגליל. במידה מרובה. לא כולם גרסו בעיה זו. רבים מן הפועלים היו לאריסים, במצפה, בית־גן וביבנאל. בין אפרי המושבות האלה אפשר למצוא היום אנשים שהיו בשעתם בין

טובי הפועלים. אולם הדעה השוררת היתה שהם יוצאים ממעמד הפועלים; ומשום כך, וגם מפני כשלונותיהם של האריסים וקשי חייהם, לא ניתן עידוד להתישבות בשיטה זו.

ביהודה התחילה מהלכת דעה אחרת: אמנם, התישבות — לא. אבל מכיון שהפועל איננו יכול להתקיים כפועל, אינו יכול לקיים חיי משפחה ואין לו עתיד, הרי בשביל שיוכל לעמוד בהתחרות עם הפועל הערבי דרושה, אמנם, לא התישבות, אלא משק-בית, עזרה מסוימת, מה שקראו אז „מושב פועלים“. במושב פועלים אין אדם יוצא ממעמד הפועלים, אלא אשתו תוכל לגדל אפרוחים, לעשות מעט ירקות; ובעזרת חוסר-עבודה יוכל גם הוא לעבוד בזה.

אלה הרעיונות שניסרו אז בתוך ציבור הפועלים ונתקלו גם בהתנגדות לא מעטה. שני ישובים נוסדו אז מתוך הרעיון הזה. האחד — באר-יעקב, בו קנה כל פועל מתישב 50 דונם אדמה בתנאים נוחים ובתשלומים לשיעורים, בעזרת הנדע האודיסאי; והוא צריך היה לנטוע עליהם כרם שקדים ולפתח משק-בית קטן. הפועל צריך היה לעבוד בראשון-לציון, במרחק של שלושת רבעי שעה מבאר-יעקב. הנסיון השני של הועד האודיסאי — שהיה מחושב יותר — נעשה בעין-גנים, על יד פתח-תקוה. הפועל קנה 15 דונם, עם אפשרות של מים, והיה צריך לעבוד בפתח-תקוה, ובאמת, במידה גדולה גם התקיימו על עבודה בפתח-תקוה.

נסיון שלישי כזה, מאוחר יותר, נעשה, אף הוא על ידי הועד האודיסאי, בנחלת-יהודה, על יד ראשון-לציון — בערך לפי העיקרון של עין-גנים. מן הויכוח שהיה אז בציבור הפועלים על התישבות אפשר להינכח, קודם כל, שהפרספקטיבות הללו של עין-גנים או באר-יעקב לא יכלו להיות פרספקטיבות של התישבות גדולה. במשך כל השנים, עד המלחמה, הצליח הועד האודיסאי, שנקט בשיטה של עזרה לפועלים להקים להם משק, ליסד ארבעה מושבים מסוג זה: באר-יעקב, עין-גנים, נחלת-יהודה וכפר-כל"ל (בקרבת כפר-סבא).

אין לראות שבוה נמצא פתרון ניכר לקיומם של הפועלים. כל משק חדש כזה עורר גם הרבה בעיות והרבה איה-הצלחות, אם כי הרים גם את המצב העצמי של הפועלים ונתן להם אפשרות לצאת מהמצב העלוב של פועל אצל אכר. אבל בתוך ציבור הפועלים עורר הדבר הזה ויכוח גדול מאד.

מי שהתנגד לכל התישבות של פועלים — היה יוסף אהרונוביץ. הוא עמד על כך שאנחנו באנו לארץ כדי ליצור כאן את הפועל השכיר. זהו תפקידנו. בלי זה לא יקום משק בארץ. אמנם זהו תפקיד קשה מאד, אבל בשביל כך באנו לארץ. האיש אשר הרים את הרעיון של התישבות בארץ בצורה אחרת היה יוסף ויתקין. את שמו של יוסף ויתקין ודאי שמעו רבים מכם בקשר עם קריאתו הידועה — לעלות.

השאלה היתה מה עדיף: כיבוש העבודה או כיבוש הקרקע — התישבות או עבודה שכירה? ויכוח זה ב־1908 התנהל בין יוסף ויתקין ויוסף אהרונוביץ. כיון שהזכרתי את השם של ויתקין אינני יכול למנוע מעצמי את ההזדמנות לספר משהו עליו.

אנו מסתפקים פה בארץ בזה שקוראים שם ישוב על שמו של איזה אדם. נדמה לי שבדרך זו האנשים החדשים בארץ־ישראל ידעו הרבה שמות, אבל תוכן אישיותם של נושאי־השמות ישאר נטול כל כגע נפשי אמיתי. ויתקין הוא אחד המעטים שכל כך הרבה נתנו לפועל הארץ־ישראלי, וכל כך מעט נשאר בזכרון ממנו, כל כך מעט ידוע עליו, שיש על זה להצטער הרבה מאד. ולא אסלח לידידיו הקרובים שלא ידעו לשמור על העזובו שלו, שעכשיו יש לו חשיבות רבה. בעצם, נשאר ממנו רק קטעים.

ויתקין מת בן 36, והיה חולה בשנותיו האחרונות. הוא, ככל אחד מאתנו באותו זמן, גם לא היה עסקן מקצועי. הוא היה מתעורר לפעולה ציבורית רק מתוך עבודתו. תחילה היה פועל בארץ ואחר כך מורה, והיה מתעורר מפעם לפעם ומשמיע את דבריו בעל־פה או בכתב. הוא היה אחד מאלה אשר עמדו בין העליה הראשונה והשניה. ויתקין, כמו זאב סמילנסקי, שנפטר עלינו השנה (שנת תש"ד), היו פועלים בשנים הראשונות לבואם לארץ. זאב סמילנסקי עלה בתרנ"א והוא עוד שייך לסופה של העליה הראשונה. ויוסף ויתקין עלה בראשית הציננות של הרצל. היו הרבה צעירים בודדים אשר היה להם צורך נפשי, אישי, לעלות לארץ. אבל ההתעוררות הציננית של הרצל דרשה מהאנשים עבודה ציבורית, נאומים, תעמולה. ויתקין היה נואם טוב מאד. אך הוא קם בתרנ"ז—ח', אולי בין הקונגרס הראשון והשני, עלה לארץ ונעשה פועל. זאת אומרת. הוא הקדים את העליה השניה בערך ב־6—7 שנים.

הוא פגש את הארץ מתוך ידיעה עמוקה עליה. ידיעה אחרת לגמרי מזו שהיתה לרובם של אנשי העליה השניה. אבל תשתוממו לשמוע, שלא רק בשאלות ארץ־ישראל עלה ויתקין על חבריו הצעירים, כי אם עלה עליהם גם בהבנה רחבה של ענינים אחרים. ויתקין היה כל ימיו סוציאליסט בהכרה. זה קצת משונה. הן באותו הזמן הצטיין „הפועל הצעיר“ (שׁוֹתֵקִין היה בין ראשוניו) כשולל את האידיאולוגיה הסוציאליסטית. ויתקין, כאחד השמות המקודשים ב„הפועל הצעיר“ והמבוגר בין מיסדיו, היה אדם בעל הכרה סוציאליסטית, בעל מאבקים פנימיים סוציאליסטיים. לתפישתו הציננית הגיע מתוך מאבקים. הוא חונך על הסוציאליזם הרוסי, ידע אותו וחי אותו, ואצלו עוד נשתמרו, בענין זה, במכתביו הפרטיים, עֲדוּיוֹת מענינות מאד.

הוא, למשל, מגדיר את עצמו, את בואו לציננות, במלים אלו: „אנקה ס'ל ע־ שלם מורדף בתבל פולה מחרישה באוני הצעיר העברי את אנקה העשוק והרצוף“.

זאת אומרת, אילולא היתה שאלת העם העברי היה פונה לשאלות העשוקים והרצוצים בקרב העולם.

בשנת תרס"ח היתה שביתה בראשון-לציון, שעוררה ויכוח חשוב מאד בקרב הפועלים. והיו אז גם בריקות ברחובות ראשון-לציון (כי איך אפשר אחרת?..). והפועל הצעיר התנגד אז מאד לשביתה הזאת, והתנגד לא בלי צדק. ויתקין כתב אז: „הפעם הבעלים צדקו! אבל אני איני יכול לשפוח אף רגע כי רק טובת הישוב דורשת ממני להצדיקם ולא קול המוסר שבלבי; איני יכול להסיח את דעתי מזה כי הללו שבעים והללו רעבים, כי הצדק של השבעים, הוא רק פורמלי, והרעבים גם אם אינם צודקים בכובן המקובל, הרי סוף סוף הצדק האמיתי על צדם“ (מבחר כתביו של יוסף ויתקין, עמוד 7).

ויתקין פנה להוראה, ותלמידיו זוכרים אותו עד היום. הוא היה מורה מחונן מאד. תחילה לימד בגדרה וראשון-לציון ואחר כך הלך לגליל התחתון — למסחה. אבל הוא לא נרגע בכך. שאלת-יסוד של הציונות העסיקהו והטרידהו אותו. פרסומא בא מהכרוז שלו — לעלות. אין זה נכון שהעליה השניה היא הפרי של פרוזו. ישנו קטע מדבריו, שהוא כתב בימי הקונגרס הששי, זאת אומרת, ב־1903. שנה לפני העליה השניה. והנה כבר שם יש ביקורת עמוקה מאד על התנועה הציונית, שהיא איננה מעריכה את המאמץ החלוצי הטהור. עובו את הדרך של ביל"ו ומכפים עכשיו רק שההון הפרטי יבא לארץ ויבנה אותה. אבל היתה לו אמונה שהאדם החלוצי המתנדב הוא יסוד הציונות. זה היה בזמן ששום אדם לא הביע עוד את הרעיון הזה. „כי היינו פתאום לאנשי-מעשה, אך קצרי הראות וביכרנו סוחר אחד בעל רבבה על עשרה צעירים — עניים בכסף ועשירים בכוחות חמריים (כלומר, גופניים. ב. כ.) ורוחניים ובאהבה בלי מצרים לעמם וארצם. בקצרה: ביכרנו את הכסף על הנפש. ומה הרנחנו? העושר ברח מבעלי הכסף ורובם גם הם נזקקו לעזרה, ישרה או צדדית, ועל חלק גדול מהם (כלומר, על העשירים. ב. כ.) הוצא הון לא פחות מאשר על הביל"ויים העניים. ואחרי הביאם על הישוב את מחלותיו הנוראות, כגון: בוז לעבודת הגוף, התאוננות, געגועים לסיר הבשר בגולה — יעזבו סוף סוף את הארץ, ואם לא הם — אז בניהם אחריהם“ (שם, עמוד 8).

„לא ועדים שונים, לא קומיסיות, לא בתי-ספר, אחרי שהסביבה נרקבה, ירפאו את שבר הישוב הרוחני, אלא זרם הדש של כוחות צעירים ורעננים, זרם של כוחות גופניים ואידיאליים, אשר יראה בפועל גדלה של האהבה לארץ ונפלאותיה. הצעירים האלה, בבואם מסודרים ובעדת נפש של מטרותם הגדולה, ילהיבו מחדש את ניצוצות האהבה לארץ ולעם, שדעכו בלבנות הוקנים ויצילו ויחיו את הצעירים.“
הוא כותב לעסקנים הציונים:

„אל תפחדו פן יבקשו אחרי כן מכם עשרות אלפים פרנקים לשכלולם; אל תקישו עליהם ממצב הישוב הנוכחי. הבאים מחדש ידרשו מכם רק הסתדרות,

תמיכה ועודדות רוחנית והכרת נחיצותם (רק שיכירו שהם נחוצים!
ב. פ.) ומקור מחיתם ימצאו לבדם. כמו שמצאו הפיל"ויים הראשונים בימים הראשונים.
בתנאים יותר קשים מעתה, ובטוח הנני שימצאו גם צעירים כאלה, וחלילה לכם
מדחותם".

זה כתב ויתקין לפני העליה השניה. במובן זה הוא היה המבשר. אבל הדברים
לא הגיעו לשום מקום, והם נשארו בכתב-יד. ורק לאחר שהתחילה העליה השניה, ורק
לאחר שהיה בארץ משבר־אוגנדה, אז כתב את הכרוז שלו, והוא הגיע למי שהגיע
(הוא שלח את הכרוז לאוסיסקין ולעוד אנשים אחדים, וביניהם היה שפרינצק). אב
אתם חושבים שרבים קראו את הכרוז — אתם טועים (למשל, אלי לא הגיע).
בשבילנו — זהו דוקומנט חשוב מאד של התגלות המחשבה, שאנחנו קוראים לה:
מחשבת העליה השניה.

אני חטאתי אז נגד ויתקין חטא גדול. ויהקין בא אז לרוסיה לעשות תעמולה.
הייתי נתון אז בספקות גדולים מאד לגבי ענין הציונות. אבל עם זאת לא רציתי
לראות אדם שהולך לארץ־ישראל וחוזר משם, ואפילו הוא יוצא את הארץ לשם עסקנות.
ופגישתי עם ויתקין היתה רק בבואי לארץ.

הכרוז הזה הוא אמנם מפורסם. אך אינני יודע אם קוראים אותו לעומקו. וראוי
הוא שיקראוהו כמו שקוראים את „המניפֶסט הקומוניסטי“ — בחוגים וכו'. בעצם
הרעיון שבכרוז הזה ישנה מחשבה ציונית ומחשבה פועלית סוציאליסטית יותר מאשר
בכל הספרות של העליה השניה מאותו הזמן. הוא כבר אז לא רק קרא לאנשים שיעלו
לארץ ויעבדו. הוא, כמובן, רואה את העליה לארץ כעליה הירואית, כעליה גיבורית.
הוא לא הצדיק שום חיים קלים. כפי שהיו אומרים: „אתם תסתדרו. גותנים הכל“. הוא
אולי, במובן זה, היה האיש הראשון מן הארץ שתבע עליה, יחד עם תיאור כל הקשיים
והאכזריות של הארץ, האכזריות של הטבע והאכזריות של האדם. למשל, כשהוא קורא
לבוא הוא אומר לאנשים:

„אינכם מיותרים. פאשר הרגיליכם לחשוב (כל המחשבה הציונית היתה, שאין
צורך בארץ לצעירים עובדים; אין צורך באדם שיבוא ויביא את ידיו לעבודה. ב. פ.).
נחוצים אתם לעם ולארץ כאויר לנשימה. הודיינו באהבה בלי מצרים לארץ ולעם,
באהבת החופש והעבודה, בסבלנות אין קצה — ובואו. דעו לכם כי עמנו חולה ואומלל,
ולכן אֵל לכם לקוות ממנו עזרה, עודדות וגמול, ואל לכם לבוא עליו בתרעומות
ותביעות“ (פרקי „הפועל הצעיר“, כרך א', עמוד 36).

ואחר כך הוא אומר מה תפקידם בארץ: „עליכם להשיב לארץ את חיבת בניה
וליושביה את כבוד העם ואהבתו שאבדום“.

זאת אומרת, להשיב ליושבי הארץ את רגש הכבוד שהישוב איבד על ידי
ה„חלוקה“ ועל ידי הקולוניזציה הברונית. אתם צריכים להחזיר לו את האמונה של העם.
תפישו עמוקה מאד של תפקיד החלוצ.

„אך הכונו נא להילחם את הטבע, את מחלות ורעב, את אנשים שונאים וגם ידידים, נכרים ואחים, את שונאי ציון וציונים... הכונו לקראת משטמת ואכזריות הסביבה, אשר תכיר בכם מתחרה מסוכן, הכונו לקראת לעגה וביטולה, לקראת יאוושה האוכל מנפש ועד בשר, לקראת הוכחותיהם וחשבונותיהם, שאין להם יסוד ושאי אפשר להכחישם אלא במעשה ונסיון“.

דברים אלה כתב אדם שלא היה לו כלל שם של סופר; בכל משפט ומשפט בכרוז זה יש גם חיי נפש עמוקים, אבל גם מחשבה צלולה ובהירה מאד.

„איש הירא ורך הלבב אל יכנס במסדרה זו (או קראו לאורגניזציה „מסדרה“.

ב. כ.). כל אחד החפץ לתת את ידיו לה יבדוק את עצמו, את מזגו וטבעו היטב היטב בטרם יכנס בה, בטרם ישבע למסור את כל חייו וכוחותיו לעם. במסדרה זו צריכים להיכנס אך גיבורים מריינפשו, שילחמו בעד משאת נפשם כנאשמים, בלי כל צל מחשבת נסיגת אחר בזמן מן הזמנים“.

מענין באינו מידה רואים מתוך הדברים איך חי ויתקין את חייו הנפשיים של רבולוציונר וציוני. והוא מסביר מדוע הציונות לא כובשת את הדור הצעיר, הרבולוציוני:

„איך יוכלו אלפי הצעירים הנלחמים במחנות זרים לבוא אלינו, אם אנו בעצמנו צועקים שאין לנו מה לעשות, שהננו כוגיילב מתיאשים ובורחים מפני כל מכשול, היראים מפני כל עבודה קשה וכבירה ומכל קרבן? איך נוכל למשכם אלינו, אם אנחנו לא נבין בעצמנו את נשמת הצעירים ההם ומרי נפשם, אם תחת למשכם אלינו בעבודה קשה ורמה, עוזבים אנו אותם לנפשם או דורשים מהם פרוטות, והמה — עירורים מעלבון וכאב, מחאה וכעס על רודפיהם, יאמרו כשמשון בשעתו, העוזב מעמו גם הוא: „תמות נפשי עם פלשתים“, וכמוהו מנסים המה לקעקע את בירתם...“

ועוד מלים אחדות על המקור ממנו נשאב את הכוח הזה:

„עלינו לשוות נגד עינינו את הטרגדיה הנוראה של חיינו החמריים והרוחניים

יחד, את התהום שבו הננו יורדים וטובעים בעברת האדם וזדון לבו ובסיבת מצבנו איהנורמלי. עלינו לעמול בהשגת ארצנו, להילחם כנאשמים, כדובים שכולים! כל מכאובינו, כל מחאותינו ואנחותינו הנוראות, שנעצרו בגרונו מאין יכולת להתפרץ החוצה מפחד אויב, צריכות להשתפך עתה בעבודה לאומית ענקית להצלתנו ותחייתנו! עלינו לחנך בהכרה זו את עצמנו ואת כל אחינו הצעירים“.

לא רק מבחינת הלשון, אלא גם מבחינת התוכן — זה כאילו נכתב בזמן הזה!

גם בכרוז הזה לא הסתפק ויתקין רק בדרישה של קרבנות, אלא ניסה לענות

תשובה על השאלה, מה יעשה הפועל העברי בארץ. הוא רצה, כמו שכולנו רצינו,

לכבוש את העבודה אצל האכר. אבל הוא רצה איזה דבר אחר:

„אין אנו רוצים ליסד מושבה למען הוסיף עוד מושבה בארץ-ישראל ולא על

יסודות ההונאה ותקוות נפרזות אנו מדברים. לא ולא! רוצים אנו שתיסדנה מושבות

חדשות, אשר תהרוסנה את כל ההשקפות המוטעות של העם בכלל ושל יושבי הארץ עצמה על הישוב הנוכחי ועל אפשרות ההתישבות בארץ לפי התנאים הנוכחים."

הוא נותן פרוגרמה, איזו תהיינה המושבות החדשות. העמדת המושבות החדשות שצריכות להינסד כמשהו שונה לגמרי מהישוב הקיים — פה היתה כבר תנופה מחשבתית גדולה מאד:

"רוצים אנו שהמושבות האלה תינסדנה לא על ידי איש פרטי (לא על ידי הברון! ב. כ.) ולא על ידי ציבור, זולתי על ידי המתישבים עצמם."

המתישב בעצמו צריך להקים את המושבה שלו ולקבוע את צורתה ו

"רוצים אנו שהמושבות האלה תראינה לנו שלא הצלחנו עד עתה בישוב אך מפני שלא עשינו בו מאומה. לא עשינו מאומה בתור עם או בדו טובע החפץ לרכוש לו את ארצו. להציל חייו! עליהם להילחם במעשה את היאוש שבמחננו, את הנסיגה לאחור והבגידה בדגל.

אומרים לנו בשם הנסיון שהישוב לא יוכל להצליח בארץ אם לא ישונו התנאים תכלית שינוי (זאת אומרת, אם לא יבואו אמצעים ותנאים אחרים. ב. כ.). הה! אל יעיו איש לדבר בשם הנסיון!!! מה ניסינו לעשות כדי להתקרב למטרותנו, איזה קרבן הקרבנו על מזבחה? הנחשוב את כסף הנדיב לכספינו ואת האומללים, שהשחית בנפש ורוח, לחלוצינו? ההקרבנו על מזבח שאיפתנו חלק האלף מזה שמקריב עם אחר לא כדי להציל חייו אלא להשיג לו איזה שוק לתעשייתו? ההקרבנו אנו בעשרות השנים האחרונות על מזבח ארצנו חלק האלף מזה שהקרבנו בעצמנו בזמן הזה על מזבחות זרים מתוך עבדות וחנופה?..

מה עשינו בתור עם להצלתנו, מה עשינו אנו אשר התאספנו סביב דגל ציון? אני עד עכשיו מסופק אם במידה שקוראים באיזה מקום את הכרוז הזה (ואפילו לאחר שהדפיסו אותו כמה פעמים), אם התעמקו להבין מה היו גרעיני המחשבה החלוצית אצל ויתקין. והלך המחשבה הזה הביא אותו. אחד מראשוני "הפועל הצעיר", לניגוד גמור ל"הפועל הצעיר" וגם להסתלקות מכל עבודה ציבורית. כי הוא לא קיבל את הדרך של התנועה אז. הוא לא ראה בכיבוש העבודה את האידיאל. הוא ראה את ההגבלות שיש ברעיון זה והוא דרש מן הפועל להרים את הדגל של התישבות חדשה.

לא אוכל לומר שלויתקין היתה אז תכנית התישבות. אבל הוא התגלה במשך זמן קצר כמביא תכנית להתישבות. ב־1908 הוא בא. לאחר סבל אישי, ופנה לויעדת "הפועל הצעיר" ברעיון ללכת לגליל, לכבוש קרקע ולחסוך חסכונות של פועלים, ובחסכונות אלה להרים דגל של התישבות חדשה. על ההרצאה הזאת השתער יוסף אהרונוביץ בשלילה גמורה של ענין ההתישבות, בטענה שיש לנו תפקיד, בתור מפלגת פועלים, רק בקידומה של עבודה שכירה. מאמרו של ויתקין נקרא "כיבוש הקרקע וכיבוש העבודה" וזה של אהרונוביץ נקרא "כיבוש העבודה או כיבוש הקרקע". הוא

העמיד זה נגד זה, בתור אלטרנטיבה. בקובץ „הארץ והעבודה” ישנם שני המאמרים האלה, זה בצד זה.

בזה קטע קטן מאת זאב סמילנסקי על פגישתו עם ויתקין. הוא כתב :
 „בשנת תרס"ד נפגשתי אתו בפעם הראשונה בגדרה ואחר כך במושב מסחה. שהיה בה מורה, ועשה עלי רושם של אדם עליו, המתבל את דבריו בהלצות וחידודים. אולם החדנה והבדיחה היו רק למראית עין, בעוד שבלבו קיננו כאב וסבל בלי גבול. כשהייתי אחר כך בוועידת המורים (כמדומה, השניה) שנועדה בירושלים נוכחתי עד כמה היה מדוכא מרוב יסורים ועיגוניים נפשיים. בנאומי שנשא בוועידה ההיא תיאר בדברי רטט ובצבעים מדאיבים את גודל הירידה וההתנוונות של בני המושבות החדשות בגליל התחתון. ביחוד החרידה את לבות השומעים שאלתו החריפה „למי אני עמל ז", ומה יצא מכל ההתלבטות של המורה הלאומי, שלא די כי אינו מאמין כי יש שכר לפעולתו, הוא ידע מראש כי הוא „מפסס עגלים לעבודה זרה"... דבריו המזועזעים והסוערים, שהתפרצו מלב פצוע, המלא כאב משוע, פעלו כי עלו דמעות בעיני השומעים” („פרקי הפועל הצעיר”, כרך א', עמוד 27). למעשה, הרי בכרוזו של ויתקין על העליה, וביחוד במאמרו בו הוא מציע דרך חדשה של התישבות, שלא כדרך של יק"א, יש כבר רמזים, אף כי לא בצורה ברורה עדיין, על קרן הקימת ותפקידה לגבי ההתישבות ויצירה חדשה בה.

קטע מדבריו אל אוסישקין על האכרים : „ניסיתי בזמן האחרון להסתכל בהם עוד הפעם, אולי אמצא אחדים שנוכל להשתמש בהם לעבודת התחיה, אך תוצאות הסתכלותי זאת מדאיבות מאד. הרעל שבפית ובסביבה נקלט בדמם מילדותם. גם בתי הספר בלאומיותם לא פעלו עליהם כלל ולנו אין כל תקנה מהם” (מבחר כתביו של יוסף ויתקין, עמוד 10).

ובמקום אחר הוא כותב : „וכשאני נפגש עם תלמידי, שנה או שנתיים לאחר שגמרו את בית-הספר ויצאו מתחת רשותי, אז מתפלץ בי לבי מכאב. הרי צעירים אלה, שאני עם כל שאיפותי כל כך זר להם, שאינם מסוגלים אפילו להבין את שפתי, ילדי טיפוחי המה שמסרתי את נפשי עליהם ; לשם מה איפוא אני עמל ז" (שם, עמוד 14).
 אחר כך, כבר לאחר ההרצאה הזאת על תכנית ההתישבות, אשר נדחתה על ידי מפלגתו, כאשר הוא מקבל הזמנה על ידי „הפועל הצעיר” לכתוב משהו, הוא כותב : „שוב החלטתי להיסגר בעולמי, עולם הילדים, להקדיש את כל עתותי אך ורק להם. לכם, חברים, אמרתי את ה„אני מאמין” שלי, שממנו לא זזתי ולא אוזן ; וכשתגיע השעה שתוכלו להסכים לי או תקראוני ואלך אהכם”.

ויתקין חדל מאז לבוא לוועידות ולהשתתף בעתונות.

ביני ובין ויתקין היתה קרבה אישית מיוחדת, כי כאשר באתי לארץ, בתקופת היאוש הגדול, אמרתי בשיחתי הראשונה עם א. ד. גורדון שאני חושב כי הדרך של תנועת הפועלים בארץ היא מיטעית, שזה לא מוצא, המוצא — רק בהתישבות.

ובהתישבות עובדת, והמכשיר של ההתישבות היא הקרן הקימת, שהיו לה רק קופסאות קטנות ואדמה לא היתה לה בארץ. ועצם האמירה הזאת היתה דבר מדהים. משום כך נמצאה ביני ובין ויתקין לשון משותפת, מפגישתנו הראשונה.

א. ד. גורדון, אשר עמד בכל כוחו הנפשי נגד האכזבות והיאוש, למעשה לא היה איש של תכניות התישבותיות. הוא יכול היה רק לעמוד על זה מבחינה רעיונית והשקפה כללית. ולכן השתומם מאד כאשר שמע שיש אדם צעיר האומר שיש לא רק להתנגד ליאוש מבחינה תיאורטית, אלא שיש גם למצוא דרך איך להתגבר עליו.

אצל גורדון יש בענין היאוש כמה הערות חשובות מאד. ויש כאן קטע אחד של ויכוח בין גורדון וברנר בענין זה. גורדון כתב לו :

„אתה אומר: הרעיון הוא רק בשביל יחידים. כן. בתחילה הוא רק בשביל יחידים. אבל היודע אתה את כוח היחידים, אם יחידים הם? הן כל התנועות הגדולות בקרב האנושיות, ובתוכן גם התנועה הסוציאליסטית, נבראה בראשונה על ידי יחידים. כל הצרה הלאומית שלנו היא לא כל כך במה שאין ה„המון“ הולך אחרינו או לפנינו, כמו במה שאין לנו יחידים. ועוד אוסיף: במה שאין לנו מתיאשים“ (כתבי א. ד. גורדון, כרך ראשון, עמוד 105).

הוא דורש מתיאשים אמיתיים. כי אלה, בעלי היאוש, אינם מתיאשים אמיתיים. והיאוש הוא בשבילם מין מוצא, מין הקלת עול...

„היחיד, ביחוד היחיד המתיאש, אינו מצפה לגאולה. אינו מצפה לחסדי המציאות ואין עיניו נשואות לכוחם של הרבים. הוא בעצמו הגואל. כלומר, הוא בעצמו הקופץ לתוך הים, הוא עצמו המטיל על עצמו את המשא הגדול אשר ירסק אותו. אין הוא חושב חשבונות, אין הוא מביט לצדדים, לחשבונות שיחשבו אחרים. יהי מה! כי על כן מתיאש הוא, כי על כן אין לפניו אלא שתי דרכים: או „לגאול“ את עצמו מן החיים או לגאול את החיים. כלומר, לעסוק בגאולת החיים, דרך אחרת אין לפניו. אולם המתיאשים שלנו אינם קופצים לתוך הים, אינם עומדים ראשונים במערכה, אינם עומדים במקומם, כמו שאומרים, עד טיפת דמם האחרונה מבלי בקש חשבונות רבים. לא שהם נחבאים אל הכלים, אלא שהם עוברים ממערכה למערכה אחרי נפילות אחדות ואינם רואים, כמובן, סימן ברכה בשום מערכה.“

„הבו לנו יחידים! הבו לנו מתיאשים! הבו לנו יחידים שאינם מתבטלים ושאינם עוזבים את המערכה, והבו לנו מתיאשים המשקיעים את יאושם בבנין, בבנין אחד! אז תראו ונוכחתם מה יחידים מתיאשים, מה יחידים בכלל, אפילו לא יוצאים כל כך מן הכלל, יכולים לברוא בארץ-ישראל זו, שרבים הם עתה המתיאשים ממנה.“

ויש אצל גורדון עוד הגדרה אחת, שכדאי מאד לשים לב אליה, והוא היה הרבה משתמש בה, גם בליחיות בעל־פה. הוא מסביר בה את מחשבתו, שלא יטעו במשהו בנוגע ליחידים :

אפשר לטעות ולחשוב כי אני סובר כדעת האומרים, שכל העולם אינו כדאי

אלא בשביל היחידים, הבחירים, בני העליה. לא! קרובה לי נפש „הקטן“ והקטן שבקטנים אולי לא פחות מן הנפש הגדולה, כי קרובה לי נפש האדם וקרובה לי נפש כל חי. ובכלל זרה לי ואינני סובל את כל אותה החלוקה שמחלקים את בני־האדם ל„המון“ ול„בני־עליה“.

אולם אני רואה ביחידים את ההולכים ראשונה ובאים ראשונה למקום אסיפת עם. שכל חיי העם תלויים בה; אני רואה ביחידים את אלה אשר החובה עליהם להישאר במקום האסיפה, אפילו אם הם אינם רואים הולכים אחריהם ובאים למקומם“ (שם, עמוד 111).

הוא היה אומר: צריך שיהיה מנין של אנשים שיתפללו. אבל אם כל אחד שבא לבית־הכנסת ורואה שאין מנין הולך לו — איך יצטרף מנין, אם אין אדם עומד ומחכה עד שיבוא חברו? ..

עוד לפני שבא המעבר לאידיאה של התישבות, או בערך באותו זמן, באה גם העמקה גדולה של רעיון כיבוש העבודה: אם קודם ראו את כיבוש העבודה כאמצעי המאפשר קיום כלכלי לפועל, או כהבראת המשק היהודי (באשר נשקפו סכנות רבות מהמצב של המשק היהודי שבעליו יהיו יהודים ועובדיו — זרים); אם קודם הצד הזה — הלאומי, הפוליטי או המשקי — תפש מקום עיקרי במחשבת האנשים שהגו את רעיון כיבוש העבודה, הרי הרעיון כי לעבודה ישנה חשיבות כשלעצמה, רעיון זה אולי היה גנוז בלבבות, אבל ביטוי התחיל להתגבש בזמן מאוחר למדי.

ומקרה מן העבר. היתה לי פעם אסיפה עם בני האפרים של פתח־תקוה, מתוך רצון לקרב אותם לתנועת הפועלים. להם לא יכולתי להסביר את הרעיון, שצריך לכבוש את העבודה מנותני־העבודה. אתם דיברתי על חשיבות העבודה עצמה ועל העבודה העצמית — הביטוי הזה עוד לא היה מקובל. — על זה שהם צריכים לעבוד במשק הוריהם. באותה אסיפה קם נגדי חבר „הפועל הצעיר“, שנאם נאום מדעי, שחילק ממעמד גבוה יותר למעמד נמוך יותר.

הרעיון הזה, שתנועת הפועלים העלתה אותו, שהעבודה היא ערך חשוב כשלעצמו, שהוא דרוש לעם בכלל, מחוץ לשאלת משק הפרדסנות בארץ־ישראל, צמח לאט לאט בקרב הציבור. גורדון ניסה לתת לו הסברות שנבעו בעיקר מתפישתו האישית המיוחדת, מיחסו לטבע. אקרא עכשיו קטע שלא מדברי גורדון, הנותן הסברה כוללת יותר, כי אם מדברי חבר שנתן ביטוי לערך החשוב, היסודי של עבודה כשלעצמה. הוא אליעזר שוחט. אדם שכתב מעט מאד, אבל במה שכתב — תמיד הביע משהו חשוב מאד. מאמר זה נדפס כבר בשנה הששית, נאמר, של העליה השניה, לאחר שהנסיונות של כיבוש העבודה לא הניחו את הדעת. הוא אומר:

„לא כובשי ארצות אנחנו, כי אם עם החפץ לשוב לארצו ההיסטורית, להחיותה ולחיות בה חיים לאומיים חפשים. שאיפתנו היא איפוא בעיקר שאיפה רוחנית

לאומית, שהתגשמותה הרצויה איננה תלויה בחשבונות חיצוניים בלבד, כי אם בעיקר בסכום הכוחות הנפשיים, הפנימיים, שאנחנו נשקיע בהגשמתה — בכמות כוח היצירה שלנו, ולו גם אפשר היה שהתגשמות שאיפתנו תבוא לנו בהיסח הדעת, בכוחות היצירה של אחרים, לא היינו יכולים להיות מרוצים מזה, ותמיד היתה מנקרת במחוננו השאלה: כיצד, להחיות את הארץ באנו, ועבודתנו זו לא בידינו נעשית, כי אם בידי אחרים — האין זה שפלות לאומית שאין למטה הימנה? (פרכי הפועל הצעיר, ג', עמוד 18).

פה לא מדובר כבר על משק פרטי ועל הצורך של הפועל היהודי להתקיים, או על הסכנה מהפועל הערבי. פה כבר מוצגת השאלה, אפשר לומר, ביסודה!

„לנו אומרים: בעד האדמה אנחנו משלמים במיטב כספנו! ואמנם זה אמת תכון, אבל האם זהו הקשר הממשי שיקשר אותנו אל הארץ? האם אין הוא רפה וחיצוני ביותר? הלא אם נרפוש את ארצנו רק בכספנו והעבודה תיעשה על ידי אחרים, אז כל מה שיברא פה יהיה זר לנו. אנחנו נרגיש תמיד ריקניות בלבנו, ורגש מר, רגש של עלבון גדול ילוח אותנו תמיד כצל, מעין אותו הרגש מרגישה העקרה אל הילד שאימצה לה כבן: היא איננה יכולה לשכוח שלא היא ילדה אותו. — פכה יהיה יחסנו לכל מה שיתחדש בארצנו בלי השתתפותנו, וכאשר תיף ארצנו פן יגדלו הרגש המר, העקיצה התמידית בלבנו יותר ויותר.

הרבה מעין זה מרגישים אנחנו כבר עתה, בעת שישובנו עודנו כל כך קטן ופעוט. כשאנו נכנסים אל מושבה עברית ומתחילים לשאוף אל תוכנו את אוירן של הכפר העברי, רואים את העצים הירוקים ואת השדות העטופים בר, ולבנו מתמלא גאון ושמחה אין-קץ למראה הרכוש הלאומי שלנו, אז די לנו להינדע כי לא היהודים עשו זאת, כי הכל נעשה בידי אחרים, למען שתוסר שמחתנו. ורגש מר של אכזבה ועלבון ממלא אז לבנו. האין זה ה"memento mori" שלנו?”

„רק העבודה יכולה איפוא לרקום לנו את החוטים שיחברו אותנו אל הארץ חיבור פנימי, חיבור אמיתי. היא תברא לנו אותו היחס הנפשי והעמוק שיש בין הצייר והתמונה שצייר, ולא אותו היחס החוקי-השטחי שיש בין הקונה והתמונה שקנה.“
נפלאה היא ההשנאה הזאת של המשק הארץ-ישראלי המעובד עד עכשיו בידי זרים ליחס שבין בעל-התמונה והתמונה שקנה אותה; ולעומת זאת — היחס של האדם העובד בעצמו את האדמה דומה ליחס שבין הצייר והתמונה שהוא מצייר אותה!
הוא ממשיך:

„פן, כל מה שינצר בארץ צריך להינצר על ידינו: כל עץ, כל ירק, כל בית, כל גדר, בכל מה שאדם נעשה שותף לטבע, כל קו, כל שרטוט ביריעת עתידנו — הכל הכל צריכים להיות מעשי ידינו. ורק בזיעתנו אנו צריכה להירטב אדמתנו. ורק ידינו אנו צריכות להחיות רגביה.

בעבודה נקשר מחדש את נשמת האומה אל ארצה בקשרים שלא ינתקו. נחזק

יותר את הגשר המט לנפול, שיגשר את העבר עם העתיד שלנו. בחוטי עברנו הימים, שכוחם נחלש מרוב ימים, נשזור את החוטים החדשים והרעננים של ההווה שלנו ונמשיך אותם הלאה. החוטים האלה היו לפנינו עבים מאד וחזקים, אך זה כפאלפים שנה שאנחנו לא הוספנו עליהם מאומה, כי אם מתחנו אותם יותר ויותר עד שהלכו הלוך ורך — ונחלשו. ומי יודע אם לא ינהקו לגמרי באמצע, אם לא נמהר לקשור אליהם חוטים חדשים?"

וכאשר הוא מתאר לקורא מה יהיה לאחר מאות שנים, כאשר יקום דור וישאל כיצד פעלה הציונות — הוא אומר:

„ובעוד מאות-מאות שנים, כאשר יקום דור חדש בארץ ויעיין בדפי ההיסטוריה החדשה שלנו, ימצא ביניהם הרבה הרבה דפים יפים ונעלים. יראה כי בחלבם ודמם רכשו אבותיו את ארצם וחירותם. והרבה כוח, הרבה רעננות לאומית ישאב מהדפים האלה, ולבו יתמלא גאון לאומי ממעשי אבותיו, ואהבה רבה לארץ אבותיו. אך אוי לנו אם ימצא בדפים רק פרוטות אחדות לקופות הציוניות ופרטיכולים מאסיפות ציוניות. בנפש עלובה וריקה יסגור את ספר ההיסטוריה ויזכור בבזיון את אבותיו שיותר מזה לא יכלו לתת לארצם, שאת העבודה הקדושה להחיות את ארצם — מסרו לאחרים.“

אני ממליץ מאד שאתם בעבודה חינוכית שלכם תנסו לתת את ההסברה הזאת, היסודית ביותר שיש לעבודה עברית, לא מבחינת האידיאה שביטא גורדון, כי אם מבחינת גורל העם.

פ ר ק ש ש ה ע ש ר

המעבר מעבודה שכירה להתישבות נתקל בכמה וכמה התנגדויות אצל כל הזרמים, שהיו אז בקרב פועלי ארץ-ישראל: גם מצד נושאי האידיאה של הקמת מעמד פרוליטרי בארץ, שהביעו את החשש כי המעמד יתבטל אם הפועל יעבור להתישבות עצמית; גם מצד אלה שחששו כי ההליכה להתישבות תטול מידי הפועל את התפקיד של כיבוש העבודה במושבה. היתה גם התנגדות לכך מחשש שמא זה יגרום לתלותו של הפועל בפקידות, כי הרי היתה קיימת התנגדות מוחלטת לכל תמיכה ושנוררות, והנה כל התישבות קשורה לענין אמצעים הבאים מצד הברון וזה יגרום אחריו את התלות באחרים. אותה התנגדות היתה, בעצם, לכל צורה של התישבות.

ויתקין האמין בהתישבות אינדיבידואלית-שיתופית, אבל לא בהתישבות קיבוצית. הרעיון של התישבות קיבוצית נתקל לא רק בהתנגדות לעצם המעבר להתישבות

הוא גם נתקל בהתנגדות לאידיאה הקיבוצית. זאת אומרת, היו גם נימוקים נגד הצורה הקיבוצית כסוד להתישבות.

האסכולה הסוציאליסטית של אנשי העליה השניה (במידה שהיתה קיימת, ולא אצל כולם היתה קיימת) ינקה, למעשה, מתוך המושגים הסוציאליסטיים ששלטו אז אצל הסוציאליסטים הגרמנים, האוסטרים והרוסים. וכולם היו מאוחדים בכך שבתוך משטר זה, בתוך המשטר הפקטיליסטי, כל נסיון לבנות משק של פועלים, להקים קואופרציה וכדומה — איננו ענין שמתישב יפה עם התיאוריה הסוציאליסטית.

אם לפני מאה שנה באנגליה, או לפני קרוב למאה שנה בצרפת, החשיבו מאד את הגורם של קואופרציה, או אפילו את הרעיון של יציאה מאירופה לארצות חדשות כדי להקים שם קומונות (והיתה תנועה כזאת בשנות 1846—1847), הרי נגד האידיאות הללו קם הסוציאליזם, המכונה הסוציאליזם המדעי, והוכיח שאין דרך זו פותרת שום שאלות וכי זה רק מוציא את הכוחות המהפכניים של מעמד הפועלים ומעביר אותם למקום אשר אין להם תקוה להשיג שם הישגים מעמדיים של ממש. לאחר זמן בטל לגמרי בתוך הסוציאליזם האירופי הרעיון של החשבת הבנין המשקי הסוציאליסטי בתוך החברה הקיימת. בודדים האמינו, פחות או יותר, בקואופרציה כאמצעי-עזר. הרעיון של בנין משק על יסודות שלא היו יודעים עוד להגדיר אותם (המושג: קולקטיבים התישבותיים שיתופיים בא מאוחר יותר) היה בניגוד לדעות ששלטו בתנועות הסוציאליסטיות באירופה.

אם בכלל רעיון התישבות מעט מאד תומכים היו לו בציבור הפועלים בשנים הראשונות, הרי הרעיון של התישבות שיתופית עוד פחות עשוי היה להיקלט. חברה אחת, מראשונות העליה השניה, שניסתה לחשוב על התישבות שיתופית, מספרת איך הגיעה למחשבות הללו:

„למדתי להכיר את העליה הראשונה. ובאתי לידי סיכום: חברי הפועלים השתגעו, כאן לא ינצר פרוליטריון חקלאי עברי לעולם“ („דברי פועלות“, עמוד 4).
לכן התחילה לחשוב על מין קולקטיב בהתישבות. והיא כותבת:
„הצעתי — קולקטיב התישבותי — נראתה בעיניהם לאפקורסות מנקודת-ראות הסוציאלי-דמוקרטיה המרפסיסטית“.

והיא ניסתה על זה לדבר גם בארץ ובחוץ-לארץ ואמרה:
„הוברר לי כי הדבר שאני שואפת אליו איננו מתקיים עוד בשום מקום. להיפך, אנשי-מדע לועגים לעצם הרעיון של הקולקטיביון ומציינים כי הנסיגנות של התישבות קומוניסטית לא הצליחו“.

זאת כתבה מניה שוחט (שם, עמודים 4—5).

עד כמה ציבור קטן יכול להיות כל כך מפוזר שלא ידעו זה את זה. מניה שוחט חשבה בזמנו שאין תקוה לפועל שכיר להיות לפועל בעם; ואתו דבר חשב גם ויתקין; ושניהם היו בארץ באותו זמן. ולא עלה על דעתה של מניה שוחט

כזיתקין הוגה באותה אידיאה, כשם שלא עלה על דעתו של ויתקין שבין אותן עשרות אחדות של פועלים שבסביבתו יש גם כן מישהו שמחפש דרך להתישבות... הבאתי רק דוגמה אחת. אפשר היה לאסוף עוד דוגמאות, באיזו מידה ציבור הפועלים היה רחוק מלהכניס את האידיאה ההתישבותית לתכנית פעולתו. ובכל זאת, כיצד באו נסיונות ההתישבות הראשונים? איך קרה שבאווירה כזאת ובאידיא־לוגיה שלטת זו, הגיעו בכל זאת לידי התישבות? התשובה היא, שבעצם, ההתחלות הראשונות כולן באו לא מתוך מחשבה מכוונת מראש של מישהו, כי אם מתוך צורך השתלשלויות, אשר היו, באמת, גנוזות בעצם הדברים הללו, אבל עושהם לא ידעו על כך. אין לומר שד"ר רופין — בבואו לארץ — ידע שהוא המישב על פי תכנית מסוימת עם עקרונות מסוימים. אין להגיד שאנשי העליה השניה בבואם לארץ ידעו על התישבות, ואם ידעו על התישבות — שהיו להם רעיונות ברורים ביחס אליה. אם נשאל מה קדם אצלנו בהתישבות: האידיאה ההתישבותית, התיאוריה ההתישבותית, או צורת ההתישבות, — הרי התשובה תהיה, עד כמה שהדבר לא יהיה מוזר בעיניכם, שצורת ההתישבות, והקבוצה כצורת התישבות, קדמו לאידיאה ההתישבותית. זאת אומרת, לא שאנשים ידעו ברור שהם צריכים להתישב וזוהי התכנית שלהם, ומתוך טיפול בהתישבות הגיעו לצורה מסוימת של התישבות — לצורת הקבוצה. להיפך: היסוד של הקבוצה היה טמון בתוך העליה השניה. הוא היה קיים אפילו לפני התישבותה. הוא היה קיים ככוח פנימי, לא מבורר לה, שפעל בתוכה וחיפש לו כל מיני צורות, ורק לאחר זמן התגלגלה הצורה המופשטת הזאת בצורה מוחשית של התישבות.

הקבוצות הראשונות בארץ לא התחילו מזה שאנשים באו ואמרו: „אנחנו רוצים להתישב ולעבד קרקע, ולפיכך נעשה כך וכך!“ זה לא היה! אלא מה היה? — החלום של קומונה, כלומר, חלום של חיים שיתופיים, של חברות ושיוף, אולי מתוך אידיאה סוציאליסטית, או מתוך סגולות אישיות מיוחדות של החומר האנושי הזה של העליה השניה. גם בעליה הראשונה היו התחלות של חיי שיתוף. גם אצל מיסדי זכרון־יעקב וראשון־לציון, גם אצל אנשי ביל"ו פעלו באיזו מידה מתחילה גורמים שיתופיים. השיתופיות הזאת נתקלה במכשולים פנימיים וחיצוניים ונשברה. אבל הכוחות האלה פעלו כבר מאז.

בעליה השניה היו גם כאלה אשר היו אולי מתנגדים לאלמנטים של סוציאליזם, מתוך התנגדות לצורות הסוציאליזם היהודי, שגרם להתבוללות ואנטי־ציונות והסתגלות תמידית לחוץ, אבל הם נשאו בקרבם את החנייה הסוציאליסטית וערכים סוציאליסטיים. יחד עם זה הביאו אתם התנגדות למונחים הסוציאליסטיים, התנגדות לכל מושג מקובל בענין זה.

את הגילוי של הקבוצה, את הרעיונות של שיוף בצורות שונות, לא ברורות — הביא אתו העולה של העליה השניה. משום כך נוצרה קבוצת סתתים בירושלים

הופיעו קבוצות קבליניות קטנות, שהיו בנויות על יסוד של שיתוף שלם. ודבר מוזר הוא: דוקא אותן הנקודות הישוביות הראשונות — נושאייהן לא היו אנשים שחפצו בהתישבות, כי אם אנשים שחפצו בשיתוף. למשל, הקבוצה החקלאית הראשונה אשר התחילה לנהל משק באופן משותף, „הקולקטיב בסג'רה" (זה הנסיון לקבל משק על אחריות של פועלים ולקבל אותו על אחריות משותפת) — הוא קם לא משום שחלומם של מיסדיו היה ליצור משק משותף. להם היו אידיאות פוליטיות. האידיאה שלהם היתה שמירה. משק וחקלאות — זה היה תוספת לשמירה. חלומם היה: ליצור כוח יהודי אשר ישנה את המשטר בארץ ואת התלות בערבים.

באחת מהרצאותי הראשונות הבאתי אינו דוגמאות, באינו מידה היה הישוב העברי משועבד לערבים. השמירה הערבית היתה, בעצם, תשלום מס לאיזה אָפנדי. היה קיים במושבות משטר של שעבוד מוחלט, מבחינת הבטחון, לכוחות פיאודליים שונים בארץ. אותם האנשים, אשר באו בתקופה ומסביבה של ראשית ההגנה העצמית ברוסיה, העלו עמיהם את הרעיון של קוממיות יהודית מדינית. הם לא ידעו איך לעשות זאת, אבל הרגישו שהדבר הראשון שיש לקיימו הוא -- לישר את הגו וליצור כוח עברי. בשבילם החקלאות היתה אחד האמצעים לכך, ולא הכל עמד על חקלאות. ואותו הדבר נכון גם לגבי הנסיון השני, אשר קבע את ענין ראשית התישבות העובדים עצמה — ענין אוסג'וני (היא דגניה שלאחר כך). הראשונים אשר הקימו את הקבוצה הזאת לא התכוונו להיות מתישבים. נסיון זה התכוון לתת תשובה על שאלה עצומה: אם אפשרית עבודת התישבות באחריות עצמית של מתישבים וללא פקידות. אבל לא הרעיון שהם יהיו מתישבים הביא אותם לכך.

הפועל בארץ נתקל בכמה דברים שלגמרי לא היה מוכן להם. אמנם, היתה לו אידיאולוגיה שהוא צריך להיות פועל שכיר, ופועל שכיר הרי צריך לעבוד אצל נותן-עבודה (אף שהוא בדרך כלל היה פועל טוב ומסור וחרד למשק. הרבה דוגמאות ישנן איך גילו הפועלים אחריות למשק בו עבדו. למשל, כאשר הכריזו פועלים שביתה אצל האַכרים במסחה, ואכר אחד נסע, הרי אף על פי שהעיקרון של שביתה היה איתן, קיבלה הקבוצה השוכנת החלטה שהואיל והאכר איננו והחבר שלהם השכיר את עצמו כאחראי למשק, הוא חייב לעבוד גם בעת השביתה). אבל, יחד עם זה, כל ענין שחיה בו משום אֲדנות, משום שלטון של בעל-הבית, ואפילו אם זה היה בעל-בית זעיר, נתגלו בו תמיד בין בעל-הבית ובין הפועלים ניגודים בלתי-פוסקים. אמרתי לפני כן שהמרחק בין האכר בגליל ובין הפועל שם היה קטן מאד. כולם היו שרויים במסכנות גדולה גם באופן פיזי. ובאשר לא היה מקום לקונפליקטים בין הפועל והאכר, כמו ביהודה, פרצו ביניהם קונפליקטים על יסוד נפשי. ובמקום שהיה משק גדול (כגון החנה כנרת), ונותן-העבודה או מנהל העבודה היה רואה את עצמו כבעל זכויות מסוימות — שם פרצו קונפליקטים רבים.

הפועל בארץ, בהתבוננו אל המשק הפקידותי של הברון הרגיש התנגדות כל

כך עמוקה לא רק לזה שהוא מנוצל (זה אולי העסיק אותו פחות), אלא לשעבוד הפקידותי. ביחס לפועלים מאנשי העליה השניה הניגוד שהיה ביניהם ובין האכריס לא היה על בסיס זה שהאכר מתעשר מניצול הפועל, אלא על רקע ניגודים חברתיים ניגודי שלטון או גם ניגודי דעות.

במידה שנמצאו בארץ מקומות עבודה מעטים שהיו קשורים בעבודה עברית, כלומר, החוות, כמו חוות סג'רה, שהיתה חוה של יק"א, או היקב של ראשון לציון או היקב של זכרון יעקב, או החוות הלאומיות: פנרת, בן שמן וחולדה — שם נתגלו הניגוד בין הפועל ובין שלטון האדמיניסטרציה.

חשיבות היסטורית מיוחדת היתה לניגודים אלה בכנרת, מפני שהניגוד הראשון בכנרת הביא לכך שהפועלים הציעו את עצמם לנהל חלק מן המשק של כנרת (היה זה חלק מאדמת כנרת, שנמצאה מעבר לירדן, באוס-ג'וני) על אחריות עצמם. הניגוד הראשון בכנרת גרם להצעה מצד הפועלים, שתינתן להם חלקת אדמה לעבדה על אחריותם; הניגוד השני בכנרת — הביא להתפוצצות גמורה של משטר הפקידות בחוה זו.

עוד בטרם נתגלו כוחות בתוך ציבור הפועלים, שהיה להם בטחון עצמי כי יוכלו להקים איזו צורת התישבות על דעת עצמם, כמו בקרבנו כוחות חיוניים אשר שללו את הצורה המשקית הקיימת ושללו כל משטר של אדמיניסטרציה בהתישבות. יותר מאשר היה חשוב להם שהפועל יקבל עוד גרוש ליום, היה חשוב למענם קודם כל שהפועל יעבוד בהנהלת עצמו. רגש האחריות בעבודה — הוא אשר תבע במידה מרובה הרבה יותר לצאת לדרך ההתישבות העצמית, לפני שצמחו איזו אידיאות של צורות התישבות.

כדוגמה לכך, כמה קשה היה ענין ההתישבות של אוס-ג'וני (והוא היה הנסיון הראשון שהצליח), אקרא מדברי חבר, אשר עבד אתם שם:

„תנאי העבודה והחיים באוס-ג'וני היו קשים מאד, כי ברשות החברים היה רק בנין אחד של חומר שקיבלו מהערבים, ובנו צריף קטן שימשם בתור מטבח וחדר אוכל. עם התחלת הקיץ ועם החום הגדול ששרר במקום היו התנאים הסניטריים וצרכי הרפואה לקויים. הגברים התחילו לחלות הרבה, בהשפעת החום הגדול שבכביבה („הגברים“, בסך הכל היה מספרם שמונה. כלומר, מספר חברי אוס-ג'וני שחתמו על החוזה היה ששה, עבדו אז שמונה ואחר כך עשרה. ב. כ.), ולא היה אפילו מקום לנוח מהשמש הלוחטת, וזה השפיע מאד על בריאות החברים. החדרים היו מלאים פרעושים ויתושים, כך שלא יכלו לשבת אפילו רגע אחד בתוך החדרים, ותיכף אחרי האוכל היו בורחים מתוכם, והקדחת גברה. אחרי גמר הקציר והתחלת הדיש היו ימים שכמעט לא היו די אנשים מבין עשרת האנשים שהיו אז בקבוצה (וזה היה כבר בסוף הקיץ. ב. כ.) לצאת לעבוד עם ארבעת זוגות הבהמות. זה השפיע מאד על מצב רוחם של החברים מהצד המוסרי. היו בין החברים שכמעט

במשך חודש לא יצאו לעבודה. החברים חשבו שהגורן לא תכסה את ההוצאות, וזו היתה בשבילם אכזבה מוסרית קשה".

אני מביא את הקטע הזה רק כדי שלא תשתכרו כל כך מהתמונה שנוצרת לאחר עשרות שנים, שבאמת אוס-ג'וני הצליחה ולא היה הפסד. טעות מוחלטת היא לחשוב שהיתה להם אותה הנדאות שישנה בימינו, כאשר מישהו הולך לבנות משק. האנשים ההם הלכו לאוס-ג'וני בהכרה שהם עושים נסיון שיכול בנקל להיגמר בכשלון.

אגב, את היחס השלילי המוחלט של רובם לעבוד על ידי אדמיניסטרציה, גם מבחינה כלכלית וגם מבחינה חברתית, כבר אפשר למצוא באוסן ברור מאד באותו המאמר של ויתקין. בתביעתו לעבור לאידיאה של התישבות יש כבר שלילה גמורה לתכנית של התישבות שבאה מהחוץ — תכנית שדגלו בה טובי הציונות, כמו, למשל, תכניתו של אופנהיימר. לפי דעתם של מנהיגי הציונות מוכרחה לעבור תקופת ארוכה למדי עד שהפועלים יוכלו לנהל את המשק בלי הנהלה ממונה. הרעיון הזה נתקל באי-יכולת נפשית של פועלים להסתגל למשטר הזה.

המפעלים ההתישבותיים הראשונים לא צמחו על ידי כלל הפועלים וגם לא בהתאם לרצון כלל הפועלים. כשם שהנסיונות ההתישבותיים של "חובבי-ציון", כמו עין-גנים וכדומה, לא היו מפעלים מוסכמים של ציבור הפועלים, אלא מפעלים שחלק מציבור הפועלים תלה בו תקוות; כשם שחלק מטובי הפועלים החקלאים נשאו על גבם את העבודה במושבות בגליל, — כן גם הקולקטיב בסג'רה וכן "העבודה" בכנרת וכן הענין של אוס-ג'וני לא נישאו על ידי כלל הציבור. כי אם על ידי חוגים של פועלים, אשר מתוך אותו הקומץ של פועלים שנמצא בארץ התבלטו על פי מוצאם, לאו דוקא מוצאם הגיאוגרפי, אלא מוצאם הרעיוני.

למדנו לפני כן כיצד התאספו בראשית העליה השנייה תשעת הפועלים בארץ ודנו והצהירו על פרוגרמה פה אחד ועל צרכים מסוימים וכינסו אחר כך אסיפה גדולה יותר, של 40 איש, ובסופו של דבר התפלגו בגלל השם. הפעם אני אומר במפורש: בגלל השם. וזה לא סתם מקרה. כי תחילה עוד לא היו הניגודים האמיתיים, כשם שהיו בתקופה מאוחרת יותר בין "הפועל הצעיר" ו"פועלי-ציון", "פועלי-ציון" הראשונים, אנשי הומל, עוד לא עברה עליהם כל ההתפתחות התיאורטית, אשר היתה אצל "פועלי-ציון" אחר כך, בתקופת פולטבה. בשביל "פועלי-ציון" שבאו ראשונים לארץ היה קיים רק השם "פועלי-ציון" וקצת דביקות בקשרים הפרולטרניים שלהם בגולה. אבל עדיין לא היו אותם הניגודים שבאו אחר כך, כשבאו הפועלים מרוסטוב אחוזי המהפכה עצמה וראו את ארץ-ישראל כארץ אשר צריך להמשיך בה אותה המהפכה שברוסיה. עובדה היא שחלק אחד כבר ראה את ההתפתחות של מפלגת "פועלי-ציון" שלא לפי טעמו, וחלק אחר היה לו יחס של חברות סנטימנטלית למוצא המפלגתי מהומל (הקבוצה הראשונה שעלתה לארץ מהומל, שהיתה שותפה בהגנה, היתה עוד כולה ציונית, למרות זה שבאה כבר בתקופת אונגדה; ונשארו אצלם חברים קרובים

בגולה, כמעט מנהיגים שלהם. החלק הניכר מאותם החברים החשובים שלהם שנשארו בגולה עשו את כל דרך הגלגולים שעברה על התנועה בארץ, עד שהגיעו לדרך אונדנהרטיטוריאליזם ואחר כך יצאו מכלל הציונות). הנאמנות של אנשי הומל שהגיעו ארצה לשם „פועל־ציון“ היתה מתוך הרגשה שהנה שם בגולה נמצאים חבריהם, והשם הזה משתף אותם. אמנם השם הזה, אשר בגללו נלחמו פה, חדל אחר כך לשתף אותם, כי חבריהם שם ויתרו על הארץ. אבל במובן הפרוגרמטירהרעיוני — הפילוג הזה שקרה באותם הימים לא היה פילוג.

ההתחלות הראשונות של ארגון שיתופי קיבוצי היו שייכות לחוגים מסוימים. כמו שבקבוצה הסגוראית שלטו „פועל־ציון“, כך אלו שהלכו לעבוד בכנרת (והם הלכו לעבוד בכנרת נגד רצונם של אחרים), שלט בתוכם פחות או יותר „הפועל הצעיר“, עד כדי כך שיש פה ענין סטטיסטי מענין מאד: קבוצת אוס־ג'וני, שהיו בה ששה אנשים, כבר התכוננה על פי מפתח של סיעות, אף על פי שכל הפועלים האלה היה להם משקל אישי גדול מאד. הם היו מחולקים. שלושה אנשים היו מתוך אורגניזציה ששמה היה „החורש“ ושלושה — היו שייכים לאורגניזציה ששמה היה „עבודה“. „החורש“ היה, בעצם, הנסיון הראשון בארץ לאחד את כל הפועלים החקלאים, בלי הבדל שייכות מפלגתית, כפועלים בגליל.

מה היה הארגון ששמו היה „עבודה“? — אם להשתמש בסרמינולוגיה המודרנית של זמננו, היה זה הקיבוץ הארצי הראשון או „גדוד עבודה“ הראשון בארץ. הרעיון היה: שאנשים מתאחדים על יסוד של שיתוף אישי ושיון ואחריות גמורה, ואפילו משמעת, לקיים תפקידים חלוציים ידועים. הרעיון של התישבות עוד לא היה מקובל עליהם. אבל האנשים הספיקו שבכל מקום שהם נמצאים הם מהווים יחד פלוגה (אם כי המלה „פלוגה“ לא היתה קיימת, כמו שלא היתה קיימת המלה „גדוד“). הם חיים בשיתוף גמור ומקיימים פקודות של הנהלתם. הנהלתם היתה די מרוכזת. היה ועד של כל סניף וסניף, ובראשו — אדם אחד, אשר הוא יכול היה לקבוע את הדברים. האנשים הללו צריכים היו לראות את עצמם כגוף שנותן אנשים לכל צורך שיבוא: לעבודה ולשמירה וכו'. בארגון זה היו לא יותר מ־30—40 חבר ומכל מיני מקומות בארץ.

כשהספיקו לקבלת אוס־ג'וני, פנו אל שני הגופים החברתיים המסוימים שכל אחד מהם ישלח שלושה אנשים. היתה זאת חלוקה, שהיתה לפי מפתח, עד כמה שהיה ידוע לי. אבל היתה חלוקה אחרת, שעליה כותב אחד האנשים, שהיה השביעי או השמיני מאלה שעבדו בתוך אותו מפעל:

„עברו לשם ששה חברים, בתוך גרעין של המשק, והם החברים אליעזר שוחט וישראל בצר, בתוך חברי ועד „החורש“; שנים מתוך מפלגת „הפועל הצעיר“, שהם היו גם מהחברים הראשונים שבאו לכנרת, והם: ישראל בלוך וחיים צימרמן; ושנים מחברי „השומר“, או „פועל־ציון“, והם: משה קריגסר ונתן ברגמן“.

כדי להוֹכיב את ששת האנשים צריך היה להביא לידי הסכמה את „החורש“, את „העבודה“, את „השומר“, את „פועלי-ציון“ ואת „הפועל הצעיר“. וכל אחד ואחד מחברי הגוף הזה הוא כבר — למעשה — ייצג לא ארגון אחד, אלא יותר, כגון אליעזר שוחט, שייצג את „החורש“ ואת „הפועל הצעיר“. הנסיון הראשון להרכיב מפעל התישבותי לשנה אחת הכריח אנשים להביא את החבורות הקיימות (בין שהתקיימו באופן פורמלי או לא) לסידורים מסוימים.

הנסיונות האלה של פעולה להרכבת גוף מאוחד להתישבות במשך זמן רב לא התגבשו, לא הגיעו לידי כך שמשוהו יהיה קיים. מלבד הארגון היחידי, „החורש“ — כל המפעלים האחרים, אם גם לא נקראו מפלגתיים, היו בחסות המפלגות. כמו „השומר“, שהיה בחסות „פועלי-ציון“. אולי הארגון האחד שהיה מחוץ להשפעה ישירה היה — „החורש“. אבל שדה פעולתו של „החורש“ היה צר למדי. ולמעשה, כאשר הזדמנו ענינים גדולים יותר — לא הועילה החלטה של „החורש“. למשל, „החורש“ החליט להחרים את כנרת. אבל זה לא עזר לו. באו חברים מיהודה, אשר היו תחת השפעת „הפועל הצעיר“, והם פעלו על פי דרכם והלכו לכנרת. ולא היו, מחוץ ל„החורש“, נסיונות גדולים יותר אשר יגבשו את הכלל ככלל.

הדברים היו קשורים לא כל כך בויכוחים אידיאולוגיים על פרוגרמה להבא, הם היו קשורים בדבר-מה אחר: בהערכת האדם. זאת אומרת, כל חוג, במידה שחוגים כאלה היו מאורגנים בארץ, לא עסקו כל כך בפרוגרמות (למרות שהיו קיימות פרוגר-מות שונות), אלא שהוא ידע יפה שהחוג השני לא יצלח לשום דבר, או, על כל פנים, לא יצלח לדברים מסוימים. נאמר, חוג ידוע בא מתוך תרבות עברית (אמנם, לא היתה מידה כל כך מרובה של תרבות עברית ביניהם. לא צריך להפריז גם בענין זה. כמו שאני רוצה להרוס כל מיני מושגים מקובלים בנוגע לעליה השניה, כך גם בענין העברית רוצה אני לבטל את המושג המקובל הזה. אנשי העליה השניה — רבים מהם לא ידעו עברית בכואם לארץ: האסיפות הראשונות והועידות הראשונות של „הפועל הצעיר“ התנהלו לא בעברית, עד כדי כך שאדם כמו יוסף אהרונוביץ פעם הסתלק משיבת-ראש. מפני שהוא דרש שידברו עברית, והאסיפה לא היתה עוד מוכנה לדיבור עברי, אם פי לא היו אידישיסטים, להיפך, היו בעד עברית. ולא עזר לו לאהרונוביץ והוא התפטר. הישיבה המשיכה להתנהל באידיש. האסיפה הראשונה של הפועלים שאני השתתפתי בה בארץ גם כן התנהלה באידיש). אבל במידה שהיה קיים חוג שהיה קשור לעברית באיזו צורה שהיא והעריך את הדבר, הרי יחסו לאנשים שלא היה להם אותו קשר לעברית לא היה יחס של חברות רבה. דוגמה אחרת: סיפרתי לכם קודם על הויכוח האידיאולוגי — על ידי מי תיבנה הארץ: אם על ידי „פועל טבעי“ או על ידי „פועל אידיאלי“? על הביטול — מצד אחד — לגבי הפועל הטבעי, הביטול מצד שני — לגבי הפועל האידיאלי, שאיננו מסוגל לעמוד בנסיונות קשים. אותו ביטול היה קיים מצד בחור שכבר לבש עביה וידע להשתמש ברובה כלפי מי שעדיין לא הגיע

למדרגה זו. וכמו בכל ארץ של עליה יש מרחקים של ותיקות בגבולות של 3—6 חדשים. ומי שהקדים את חברו בחצי שנה הרי הוא גִּדָּה (בן־חיל). וזה שבא אחריו הריהו „בן־בעל־בית“, „אברך“ וכדומה. ניגודים כאלה מילאו תפקיד גדול, כאשר עדין לא היה פוח לנסח ניגודים חשובים יותר.

ובכן, קודם כל, היחס האישי שבו נתקל כל אחד ואחד מאתנו בבואו לארץ, כאשר הוא נתקל בחוגים פחות או יותר מגובשים, אשר היו כל כך בטוחים, שהאנשים מהחוג האחר אינם מסוגלים למלא אותו תפקיד שהם חושבים אותו לנכון. אדם כמו שלמה לביא כשהלך לשמירה ונעשה חבר ב„השומר“ — הרי זה „קרע עינים“. ודאי, לא חסרו הערות מכל צד שהוא „פועל־הצעיר־ניק“ ומקומו לא יכירנו ב„השומר“. מקרים כאלה, של הצטרפות איש מחוג אחד לשני לשם תפקיד מסוים — לא היו נעכלים בקלות.

כאשר מי שהוא היה מעורר רעיון על איזה ענין משותף — הרי דבריו לא שנתקלו בהתנגדות רעיונית, אלא נתקלו באיזה אי־אִמון. „כבר שמענו. מה ממשות יש בדבר הזה?“ כי לא היתה ממשות בארגון הפועלים. היתה ממשות בזה שאנשים היו קשורים עם חבריהם מחוץ־לארץ מבחינה רעיונית. אף שקשר זה היה רופף. אבל להעמיד את היחסים על קשר חדש עם כולם יחד (ואזי — הרי ניטל מהם היסוד של אינטימיות חברית, היסוד של אִמון במנהיג) — מה הדבר הזה יכול היה לתת ?!

„החורש“ היה הנסיון הראשון והיחיד המוצלח לגבש את הקשרים של כלל הפועלים — עד קום ההסתדרות. הוא, בעצם, העמיד לעצמו תפקיד פשוט מאד: כאשר היה מגיע פועל לגליל צריך היה חבר ועד „החורש“ ללכת ולשוחח עמו ולהלין אותו בחדרו, על הרצפה. והוא ידע שהיה צריך ללכת לאכר פלוני או אלמוני ולהשיג בשבילו עבודה. התפקיד הארגוני שלהם היה: ליצג את הפועל, במידה שהיה ביכולתו של הארגון, ושום תפקידים אחרים, כפי שראינו אותם אחר כך בהסתדרות, בימים הראשונים ההם לא יכלו להיות.

הנסיון היחיד של ארגון משהו משותף ביהודה, לפני היות ההסתדרות, ושנקלט בציבור ושאני יכול עליו לדבר (יתכן שהיו נסיונות בודדים שלא הגיעו אלי), היה הנסיון להקים בפתח־התקנה קלוב בלתי־מפלגתי של פועלים. הנסיון הזה גם כן לא הציג לעצמו שום מטרות גדולות, כי אם רצה להילחם עם היתמות, עם הנלמדויות של הפועל במושבה. ידעו שניסו כבר לפתוח מטבחים של פועלים ולא הצליחו, כי תמיד נגמרו בפשיטת־רגל. אולי מיהו חלם על צרכניה או שהחל לעשות משהו אחר וזה התבטל. כל מיני תכניות מעשיות יותר להיטיב לפועלים לא יכלו להיקלט. כשבא רעיון כי הפועלים המתגלגלים בשני „הוטלים“, אשר היו מפורסמים גם בלכונם וגם ברעש שלהם, צריך לקדר איזה מקום שיוכלו לשתות בו תה באוירה יותר נעימה — אי אפשר להגיד שזה התקבל באמון.

ובכל זאת אותו נסיון ראשון על הקמת הקלוב; הפך למשהו אשר מילא תפקיד, אולי הודות לכך שהצטרפו אנשים מסוימים למעשה זה. הקלוב נוסד בפתח-תקנה בתקופה שנתרבו פועלים במושבה (אולי הגיעו עד מאתיים איש); ובאותו זמן בא לעיני-גנים א. ד. גורדון, שהיה גר בדרך כלל ברחובות; וגם ברנר הגיע באותו זמן לעיני-גנים, והם חיו בחברה הזאת בלי משפחות. וכל מה שהיה שייך לעולם רוחני-חברי כמעט שאי אפשר היה לחיות אותו אם לא בסביבה משותפת זו. הצורך הזה בהקמת איזו נקודה חברתית משותפת היה די גדול. והמוסד הזה התקיים כמה זמן והביא את הציבור במגע רעיוני ואנושי, מחוץ למגע הכלכלי בקשר עם חיפוש עבודה. לפני כן לא היתה כלל אפשרות כזאת. אנשים הביטו כעל דבר מורר על כך שאדם שאינו מחוגם יכול להיות שייך לחברתם: למשל, אדם שיש לו השכלה סוציאליסטית יש לו ענין עם „פועל-צעיר-ניק“, או גם להיפך, בחור „פועל-הצעיר-ניק“, בעל תרבות עברית — ויש לו מגע עם בחורים שאין להם שייכות לדברים אלה.

באווירה חברתית זאת מילא המוסד הזה תפקיד כלשהו, ולפעמים גם הגיע למדרגה די גבוהה, כגון בשעת קריאת פרק בתנ"ך על ידי גורדון, שהיה קורא בלי פירוש המקרא, אבל בהרבה התרגשות; או בהופעת ברנר באיזו הרצאה או אפילו באיזו התפרצות או הערה שהעיר. כל זה מילא תפקיד גדול. אולם, בכל זאת לא הביאה פגישת אנשים זו לידי כך שיתגבש בתוך חיי החוג המפלגתי איזה שהוא מפעל משותף. לא היה מי שיקלוט קריאה לארגון כללי של הפועלים. וגם לא היה ברור מה יעשה הארגון הכללי הזה.

הנסיון הראשון לארגון כללי של פועלים, שנקלט באיזו מידה שהיא, היה קשור, בעצם, עם שבתות כנרת. שבתות כנרת שברה לגמרי את ענין האדמיניסטרציה, ואם גם נתנה לפועלים, לשובתים עצמם, — פיטורים, אבל לציבור הפועלים בהיקפו נתנה הכרה גדולה של כוח יחשיבות ושינתה את מצבם בארץ. שבתות זו הוכיחה להם כי התנועה הציונית לא תתנהל מעתה כמו שהתנהלה עד עכשיו, ושלא יכול להיות מנהל של חנה ציונית אם אין הסכם עם הפועלים. זה הרים את ההכרה העצמית של ציבור הפועלים, שהיה אז בגליל.

עמדו אז בסני התחלות של מפעלים בשיטת אופנהיימר. הפועלים לא קיבלו את הדרך הזאת. ופתאום הגיע מכתב מקלן, שהפועלים צריכים לבחור באי-כוח בועד לענין זה. הפועלים לא ידעו אם לקבל הצעה זו או לא. מתוך כך החליטו, בתוך אוריה זו, לכנס את באי-כוח פועלי הגליל, לדון בדבר. לפי הידיעות שיש בידי, היה המודד של בחירות לועידה באוס-ג'וני אחד לשמונה, והיו שבעה-עשר צירים. מתוך כך יכולים אתם לדעת כמה פועלים היו אז בגליל: שבעה-עשר כפול שמונה.

ועידה זו של 17 צירים התקיימה באוס-ג'וני והיא עשתה את הנסיון לבחור מוסד קבוע. שייצג את כל פועלי הגליל. באיזו מידה הענין של התיישבות, כהתיישבות, היה

עדיין רחוק באותו זמן הובלט על ידי העובדה שההצעה של התישבות במרחביה לפי תכנית אופנהיימר נתקבלה באי־הבנה גדולה ובאי־אֶהדה מצד הציבור.

כמובן, היו מומנטים שונים שגרמו לאי־הבנה זו. צריך לומר שאיש מהנאספים לא ידע ברור מהו הדבר המוצע. מבחינה ידועה אפשר היה להבין את אי־האֶהדה הזאת להצעת מרחביה אילו באה כתוצאה מתוך אי־בהירותה ומכיון שביצועה נמסר לאַגרוֹנוֹם מהחץ. יתכן גם שאת האַגרוֹנוֹם הזה לא הכירו ולא ידעו אותו. אבל, בעצם, היה אירצוֹן מצד המתנכחים (אני עוד רואה אותם לפני) לכך שפועלים יכנסו לאחריות התישבותית, שאינם יודעים מה טיבה. למה להם להיכנס לועד של איזה מפעל כזה ולהיות שותפים לו? מי יודע מהו המפעל הזה? אם קשור הוא בתיאוריה, שמא זו מתנגדת לתיאוריה שלנו? אם כן, למה זה לנו? אחד האנשים הראשונים בציונות אשר הבין את רעיון ההתישבות — היה קפלן־קפלנסקי, והוא חבר נאמן של „פועלי־ציון“. אבל אותו חבר „פועלי־ציון“ שדיבר בענין זה באותו כינוס, על כל פנים, חשש מאד, שמא יש בזה סטיה תיאורטית מעקרונותיה של תנועת הפועלים. קראתי לפניכם את דבריה של מניה שוחט, המספרת לפי תומה באיזו מידה היא פגשה התנגדות גדולה, בין חבריה ובין תיאורטיקנים, לכל רעיון של התישבות קיבוצית.

כאן קרתה אירוניה גדולה: אותם האנשים, אשר באותה ועידה של אוס־ג'וני פחדו עוד מפני כל הצעה של התישבות בכלל, והתישבות אופנהיימרית בפרט, מתוך זה שעצם הרעיון של התישבות מאורגנת של פועלים יכול להיות סתירה לסוציאליזם, רבים מהם נפגשים אחר כך במרחביה או בתל־עדישים ובכמה וכמה קבוצות והיו מהבונים הנאמנים של הקבוצות. אבל בהכרתם, על כל פנים, בשטח העליון של הכרתם, הרעיונות האלה טרם הבשילו.

האנשים אשר התכנסו באוס־ג'וני לא הכריזו אפילו על הקמת הסתדרות. הם לא ראו עדיין הכרח לאַרגוֹן הסתדרות עם כרטיסי־חבר. החליטו רק להקים מוסד, אשר יקרא „ועד פועלי הגליל“. כלומר, נציגות פועלי הגליל. אני מצטער מאד שלגבי אותה מועצה — שהיא היתה התחלה של ארגון פועלי ארץ־ישראל — אינני יודע לספר יותר. ואינני יודע אם באיזה מקום שהוא נשמר איזה שריד מהחלטות הוועידות הראשונות של הפועלים בגליל. מה שהיה בידי — נלקח על ידי התורפים, בימי חס־בֶּק. נשדד כל רכושי בכנרת באותו הזמן וגם הלכו לאיבוד כל הניירות שהיו לי באוס־ג'וני. ומבחינה ציבורית, אינני יודע אם באיזה מקום שהוא היתה דאגה לפרסום הדברים הללו. אז היו כבר שני עתונים בארץ־ישראל: גם „הפועל הצעיר“ וגם „האחדות“. אבל הם לא החשיבו את הוועידה ההיא במידה פזאת, שיראו צרך לפרסם את ההחלטות.

ורק את החומר הדוקומנטרי מהוועידות של פועלי יהודה — הודות למאמץ גדול שנעשה ערב העליה השביעית — עלה לאסוף יחד במאסף אחד („בעבודה“). בקושי רב עלה לכנס את החלטות הוועידות, אף פי לא את כולן. החלטות הוועידה החמישית לא נשמרו ואני מצטער על כך שלא נוכל להקים את ההשתלשלות הרעיונית של הוועידות

הראשונות בגליל באופן דוקומנטרי. אספר לפי זכרונִי — במידה שאפשר לסמוך על הזכרון — כמה דברים מההתפתחות הרעיונית של תנועת הפועלים. הועידה הראשונה בגליל (אום־ג'וני) היתה בפסח תרע"א, ובשבועות נקראה הועידה ביהודה.

צפה השאלה: מה, בעצם, יכולה לעשות הסתדרות של פועלים בארץ־ישראל? אנשים הרגישו אמנם צורך להתארגן. אבל מה יכול היה ארגון כזה בארץ לעשות? אנשים באו מאירופה והיה להם מושג־מה על טרייד־יוניון ועל ארגון של פועלים. אין זה ארגון פוליטי או אידיאולוגי, אלא ארגון לצרכים הפשוטים והחיוניים של בני־אדם. מה הם הצרכים האלה? הפועל היהודי שהתארגן בפולין ובלטיה ידע: מלחמה לו על קיצור יום העבודה, על עזרה במקרה של שביתה. גם שם, בגולה, היה הארגון הזה נמצא בידי אידיאולוגים, בעיקר — לשם תעמולה. פה בארץ לא היה לאידיאולוגים צורך בארגון זה של הפועלים, ראשי המפלגות לא ראו את ההסתדרות הזאת כמכשיר רעיוני חזק, משום כך לא תמצאו בוועידותיה הראשונות של ההסתדרות החקלאית פרוגרמה של פעולה תרבותית. אין הדבר הזה לא בוועידה הראשונה בגליל ולא בוועידה הראשונה ביהודה.

השאלה היתה: מהי היכולת של מלחמה מקצועית בידי ארגון מקצועי? לקיים שביתות? — הפועל בגליל, אשר עבד אצל האכרים במושבות, לא חשב כלל על שביתות. הוא עשה אותן רק בחוות הלאומיות, בשעת סכסוכים גדולים. אבל השביתה לא היתה קיימת אצלו כאמצעי קבוע. הפועל ביהודה — לא עלה על דעתו לסדר שביתות. כי כל שביתה בפתח־תקוה וברחובות היתה נגמרת בפיטורי פועלים בלבד. אותו הנשק אשר היה כל כך חשוב בשביל הפועל בגולה — לא יכול היה למלא תפקיד כלשהו בחיי הפועל בארץ, אם לא לדבר גם כן — ביהודה — על החוות הלאומיות, אשר היו לגבן בעלות מיוחדות.

אם כן, הסתדרות אשר אין לה תפקידים תרבותיים, אין לה תפקידים מלחמתיים, אפשרויות משקיות ממש — אין לה, מפני שאין עדיין מחשבות על התישבות; בשביל רעיונות על צרכנות וקואופרציה — אין לה לא כסף ולא אמצעים, וגם אין אָמון לרוב האנשים שפעולה זו תוכל להועיל במשהו — אם כן, ארגון זה מה יש לו לעשות?

ואני אקרא לכם מה היה ניסוח ההחלטות בענין זה בוועידת פועלי יהודה:

(א) הועידה מכירה בנחיצות התאחדותם של פועלי יהודה החקלאים.

(ב) הועידה בוחרת בוועד המרכזי של פועלי יהודה החקלאים.

(ג) הוועד המרכזי נבחר מדי שנה בשנה על ידי איספה כללית של כל הפועלים

החקלאים או באי־כוחם.

(ד) פעולתו של הוועד המרכזי: להגן על הענינים הכלכליים והרוחניים של

הפועלים, לתווך ולפשר במקרי סכסוכים, בהישענו על הוראותיה של הועידה; לעזור

לזה שבכל מקום (מושבה וחנה) יסודר ועד פועלים מקומי. על הועד לבוא בדברים עם ועד הפועלים המרכזי שבגליל".

זאת היתה תכנית הפעולה שיכלה להתוות לעצמה אותה ועידת הפועלים הראשונה ביהודה.

„בנוגע לשאלת ההתישבות השיתופית (זה ענין תכנית אופנהיימר. גם פה דנו בענין באי-כוח לוועד. ב. כ.). לא קיבלה המועצה החלטה קבועה. ורק בדרך כלל הביעה את אהדתה לנסיון והחליטה להשתתף בבחירת שני באי-הכוח של הפועלים לתוך ועדת הישוב השיתופי".

כפי שאתם רואים, עדיין לא אמרה ההסתדרות, כאשר באה להגדיר את עצמה, מה היא רוצה לעשות. מלבד הענין של עצם הארגון ותיווך במקרים ידועים (כלומר, משא-ומתן עם אכרים, בלי כל כוח של לחץ, כי אם רק על ידי פישור בין הצדדים), לא ראתה לפנייה הועידה שום תפקיד של ממש.

אולם בוועידה הראשונה ביהודה כבר התעורר רעיון, אשר היה בו רמז למשהו. רעיון זה אף הוא היה מסובך מאד. זה היה רעיון שהפועלים צריכים שיהיה להם מכשיר כספי משלהם. מצד אחד לא האמינו שיש כוח בידי ציבור הפועלים לאסוף משהו. אני זוכר שיחה ביני ובין ברנר באחד הימים הקשים שלנו. אמרתי לברנר: אילו הצלחתי לרבו 300 פרנקים של הפועלים, לא של הקצבה, אלא סכום שינבה בין הפועלים, היה זה יכול ליהפך למכשיר פיננסי, שיגדל מעצמו. וברנר צחק לזה. היתה מחשבה שאפשר, על ידי מאמצים עצמיים של פרוטות, להופיע לגבי הצד השני לא רק כנוקמים, אלא גם כבעלי הצעות. מאידך גיסא, היה אצל „פועלי-ציון" רעיון של קופת פועלים. הם החליטו להתחיל בפעולה עצמית בארץ-ישראל, והם באו והציעו לפועלי ארץ-ישראל את הרעיון של קפא"י. ויכוח זה התגלה אחרי כן כויכוח גדול, שהצית את חיי הפועלים בארץ (יש להבין שכל החלטה בענין זה היא פרי פשרות. גם קביעת היחס אל פרטי הנסיון של אופנהיימר היה פרי ויכוח. יצחק וילקנסקי קרא הרצאה על חשיבות הדבר הזה. אחרים לא רצו בכך). גם ההחלטה בענין קופת פועלי ארץ-ישראל היא פרי פשרה:

„א) הועידה מכירה את הצורך בקופת פועלים של פועלי ארץ-ישראל, שתעזור להם במקצוע הכלכלי, החברתי והרוחני.

ב) הקופה צריכה להיות אי-מפלגתית (תשימו לב לדבר זה! ב. כ.).

ג) הקופה צריכה להיות תחת הנהגת ועדת הפועלים שתיבחר על ידי כל פועלי ארץ-ישראל.

ד) האמצעים לקופה נצברים אך מאת פועלי ארץ-ישראל בלבד. „הערה. בנוגע לקפא"י הקיימת, שנוסדה על ידי „פועלי-ציון", מכירה הועידה לנחוצו להשתתף בה בכדי להשפיע עליה ולהתאימה להחלטות הנזכרות. לפנינו החלטה שאינה פשוטה כל כך. מצד אחד אומרת הועידה הזאת שפועלי

ארץ־ישראל צריכים שתהיה להם קופה שלהם. ויש לה עקרונות אחדים : א) שזה יהא ענין בלתי־מפלגתי ; ב) שתצטבר רק מכספם של פועלי ארץ־ישראל ; ג) שההנהגה תהא עצמית של הפועלים ותיבחר על ידי פועלי ארץ־ישראל. כל סעיף מן הסעיפים האלה שולל איזה דבר. בדברי הקודמים ציינתי את העיקרון שפועלי ארץ־ישראל החזיקו בו מאד : שלא ליהנות מכספי חוץ. כי הפועלים ראו בזה את המקור העיקרי של ירידה. גם כאשר דיברו על התישבות פחדו מפני זה. כי חשבו שהעזרה מכספי חוץ תביא לידי שחיתות. הדבר השני שעמדו עליו הוא — שהקופה הזאת צריכה להיות שייכת לא לחלק מן הפועלים, אלא לכל הפועלים ; הדבר השלישי — הנהגה עצמית.

ולעומת זאת הרעיון של קפא"י הלא היה : א) שהכסף יאסף מהחוץ ; ב) שהקופה שייכת ל"פועלי־ציון" בעולם, והם מוכנים לתת מקום בהנהגה גם לפועלים ארץ־ישראליים. אבל — על כל פנים — הקופה היא של מפלגה אחת, וההנהגה היא של המפלגה.

וכך נתקלו בוועידה בשתי שיטות מנוגדות לגמרי ; וכששרה בא הניסוח שתלה את הענין במשא"ומתן, שממנו יתברר אם ישתתפו באותה הקופה או לא. כדי לסיים פרשה זו עלי להגיד שההתנגדות בארץ־ישראל לקפא"י היתה, בעצם, התנגדות כפולה : מצד אחד התנגדות פשוטה מאד (שאפשר גם למצוא לה עוד שרידים בספרות של אותו הזמן), היא התנגדות מפלגתית. "הפועל הצעיר" ראה בקפא"י מכשיר ש"פועלי־ציון" מביאים אותו לארץ כדי להשתלט על ידי זה על פועלי ארץ־ישראל, ומשום כך צריך היה להתנגד לו. והיו גם אחרים אשר קיבלו את הקופה, אבל לא קיבלו את הרעיון של השתלטות חיצונית. אבל איש כא. ד. גורדון שלל את הקופה בכלל, כי שלל כל עזרה מבחוץ.

פ ר ק ש ב ע ה - ע ש ר

שימו לב לענין שעליו לא דובר בוועידה הראשונה — לא דובר כלל על עליה. יותר מזה, גם בהחלטות של הוועידות שלאחריה לא תמצאו את שאלת העליה. הדבר הזה דורש הסברה גדולה.

כשמספרים על ענין העליה השניה מזכירים את הכרוז של ויתקין ועוד כרוז אחד, של "הפועל הצעיר" — שקרא לעליה. אבל אין יודעים שבארץ־ישראל, בציבור הפועלים, בין אנשי העליה השניה, היתה שורת התנגדות גדולה לכך שיקראו לעליה. אינני יודע מי הם הצעירים אשר יחד אתם חתם ויתקין על הכרוז, אבל היתה התנגדות גדולה גם לכרוז של ויתקין בשעתו אצל חבריו. כי כנתנו היתה להתישבות, והתישבות היתה, בכלל, פסולה.

בדרך כלל היתה התנגדות לקריאת העליה. „זה לא ענייני... — אמרו — אנשים באים — אנחנו מטפלים בהם. אבל לקבל עלינו אחריות לעליית אנשים — זה לא. פי רץ אידיאליסטים יכולים להאמין שעל ידי קריאה לעליה אפשר לקבל עליה, וכי מותר לפועלים לקרוא לעליה“.

בגליל, באחת הישיבות הראשונות של ועד פועלי הגליל, הוחלט אמנם לא לשלוח שליח מיוחד לגולה, — זה לא היה כלל בכוחנו — אבל חבר אחד נסע הביתה לרוסיה, חבר המרכז, והוטל עליו שהוא יטפל בענין זירון העליה, ונמסר לו כרוז צנוע מאד. וזאת היתה יצירתי הספרותית הראשונה בארץ. אבל הכרוז הזה לא זכה להתפרסם בשום מקום.

בגליל לא היתה בכלל שאלה של חוסר-עבודה. אי-האמון בעליה לא יכול היה שם לתפוש מקום גדול. אם מישוה רצה להישאר ולעבוד בגליל לא היה עיפוב בדבר הזה (ואף כי לאחר 2—3 שנים עזב, כי לא יכול היה להישאר לעולם „חרת“ או פועל במטולה או במלחמיה). אבל ביהודה, שראו בה גם את היציאה המתמדת ואת חוסר-העבודה הגדול — שם גבר אי-האמון בעליה ואי-הרצון לקרוא לה. זה היה קשור גם בהנחה שהסתדרות הפועלים היא מקצועית ואין זה מענינה להתעסק בשאלות כאלה. מפלגות אם הן רוצות לקרוא לעליה — הרי זה ענין שלהן. הן עוסקות בפוליטיקה ובאידיאליזם. בוועידה השניה כבר היה ויכוח: אם צריך לקרוא לעליה או לא. והויכוח נגמר בזה שלעליה לקרוא אי אפשר, אבל אפשר לעשות משהו אחר. מלה אחת היתה נפוצה אז מאד בארץ-ישראל, והיא: אינפורמציה (מתן אינפורמציה היה אז בארץ-ישראל תפקידה של לשכת-המודיעין, שבראשה עמד מ. שיינקין). אינפורמציה על עניני עבודה — זה נחשב למותר להסתדרות פועלים. לעורר לעליה — לאו, אבל אם פועל שואל אם כדאי לו לבוא לארץ ומה הם תנאי החיים והשכר כאן — אז צריך לענות לו.

הנהגה מה שהוחלט בעניני העליה בוועידה השניה ביהודה:

ד. הוועידה השניה של פועלי המושבות ביהודה מכירה את עבודת האינפורמציה לאחת העבודות הכי-חשובות בשביל ביצורן והתרבותן של הפועל העברי. הוועידה מטילה חובה על מוסדות ההסתדרות: (1) לחקור את מצב העבודה, (2) להספיק ידיעות מדויקות לעתונות הארץ-ישראלית וללשכות-המודיעין, (3) לנהל במרץ את האינפורמציה המקומית בשיתוף כל הכוחות המקומיים“.

הכננה היתה, בעצם, למצוא מקומות עבודה במידה שהיתה אפשרות, והכוחות המקומיים — אלה היו אותם האכרים אשר עזרו לפועלים להשיג עבודה.

בסעיף הבא נאמר שצריך לעמוד בקשר עם הפועלים העירוניים, והכננה היתה, כנראה, לא לעורר אותם ללכת לכפר אלא במידה שיש צורך בעבודה בכפר.

בסעיפים 6—7 נאמר: „לחקור אחרי מקומות עבודה פנויים ולהכניס פועלים במקומות האפשריים. לבוא בקשר עם הסתדרות הפועלים האינפורמציונית“.

גם אני אינני זוכר כעת מה זה. תינכחו מזה עד כמה אי אפשר לסמוך על הזכרון בענינים אלה. קשה לי לומר באופן ברור למה התכוונו בהסדרות הפועלים האינפורמציונית. אולי אין זו אלא שגיאה שנפלה באחת הפתקאות שניצלו משכחה; ואולי התכוונו להתחלת לשכת העבודה של „הפועל הצעיר“?

גם בהחלטות אלה ביסויים שונים והגדרות שונות, ובלבד שלא לומר את המלה: עליה!

אני מוצא עוד הפעם סעיף מיוחד על „אינפורמציה“ בוועידה השלישית ואינני מוצא החלטה ברורה בענין העליה, ואפילו לא בוועידה הרביעית, אשר היתה כבר בשנת 1914. אם כי הענין של אינפורמציה תפס בה מקום רחב.

ראינו שמצד אחד, בזמן הקמת ההסתדרות — ביהודה בפרט — הודגש שארגון זה תכנון מקצועי, ומצד שני, מה הם הענינים המקצועיים האלה — עוד לא לגמרי היה ברור. היה ידוע שצריך לחפש עבודה לפועלים. אבל ברור היה שכוחה של ההסתדרות בשטח זה איננו גדול. ובכן, מהו שדה הפעולה אשר חיכה או לפועלים? כיון שהתישבות היתה רחוקה מאד; ענינים של חינוך או תרבות, או ענינים שבאידיאולוגיה או פוליטיקה היו מחוץ לתפקידי ההסתדרות, כי התנאי להקמת ההסתדרות היה שתעסוק בענינים פשוטים מאד הנוגעים לכל הפועלים; מה נשאר או להסתדרות לעשות? הדבר אשר היה משותף לכל הפועלים, מיום בואם לארץ, מחוץ לחיפוש עבודה — היה עזרה הדדית.

עזרה הדדית בין הפועלים, בצורה בלתי־מאורגנת, היתה קיימת כל הזמן. אם חלה אדם טיפלו בו חבריו, ואמנם, הוועידה השניה של פועלי יהודה הניחה את היסוד הראשון של עזרה הדדית: היא החליטה על קופת־חולים.

מובן, מקופת־חולים זו, שראשיתה ב־1912, ועד לקופת־חולים של ימינו ישנו מרחק גדול מאד. אינני יכול לקרוא הרצאה מיוחדת על יסוד קופת־חולים, ואולם מכמה תקנות של קופת־חולים תבינו מה היה המצב. מענין עד מה מעט הוא החומר שנשמר על יצירת קופת־חולים. לפני התקנות שהותקנו לאחר זמן מסוים, ושם מסופר: „ג. כל חבר מכניס פרנק אחד (6 גרושים תורכיים באותו הזמן. ב. כ.) דמי־כניסה וחצי בישליק (בישליק — שלושה וחצי גרושים) בכל חודש“.

„ד. כל חבר מחויב להשתתף בפועל בלינת חולה, או לשלוח אחר במקומו“.

לא היו לנו עוד לא אחיות ולא רופאים קבועים. והעזרה יכלה להסדר על ידי כך שחבר, על פי תור, הלך ללון „לינת חולה“. וקופת־חולים הבטיחה לו לחולה רופא, רפואה ולינה, ובעת הצורך — גם מקום בבית־חולים. אבל בפירושו הזכרו שלפי שעה אין הקופה מבטיחה לא עזרה למבריאים ולא מנוחה לאחר המחלה. וגם עזרה לכלכלה בשעת מחלה או להובלה לבית־החולים יכלה הקופה לתת לחבר כהלכה. על מנת שתחזור על ידו כאשר יוטב מצבו.

בין התקנות הראשונות של קופת-חולים היתה תקנה, שעולה חדש עד שני חדשים קופת-חולים נענית לו גם אם לא נכנס לקופת-חולים. לאחר שלושה חדשים הוא נחשב כבר תושב ארץ-ישראלי, והקופה כבר פטורה ממנו אם לא נכנס כחבר. היחס לעולה החדש, שנהנה מהזכויות של קופת-חולים, אף על פי שלא הספיק להיכנס אליה — הוא אחד הסעיפים המעניינים מאד בשטח זה.

מה היו העניינים הפנימיים שהרעידה השניה כבר יכלה לדון בהם? אחד המקצועות אשר הפועל במושבה יכול היה לחרור אליו — היתה עבודה בפרדסים אצל המוטורים. זו נחשבה לעבודה מכובדת. אבל היו גם תאונות במוטורים. היה מקרה שפועל נקטעה ידו, והדבר הזה העסיק את ההסתדרות במשך שנה שלמה במשא ומתן על פיצויים שלו. הן לא היה שום חוק להגנת פועלים. גם לא עלה על הדעת שיתקיים חוק כזה. ואם בפרדס של אפנדי קרה מקרה כזה — לא התערב איש בדבר, והאפנדי לא חשב שהוא אחראי בפני מישו. הרעידה השניה דרשה: „להשתדל להבטיח באחריות את הפועלים העובדים אצל המוטורים“. אולם ברעידה כבר התעוררו שאלות חדשות. לא היו עוד בירורים בענין התישבות, אבל היה כבר בירור על איזו פעולה משקית עצמאית של פועלים. זה התבטא בהחלטה: „להשתדל לקדם קבוצות קבלניות לעבודת הנטיעות“.

הסעיף הזה והסעיף על ביטוח פועלים — אלו הן שתי הפעולות היחידות שהרעידה מצאה לטפל בהן להגנת עניני הפועלים. רעיון הקבוצות הקבלניות לא בא מתוך ציבור הפועלים. אמנם, יתכן שבמקרים בודדים לפני כן היו קיימות קבוצות קבלניות. אבל ציבור הפועלים לא ראה בהן עדיין דרך לעצמו. לכך הגיעו בזמן מאוחר יותר. ברעידה הזאת באה התביעה מאדם שלא מהעליה השניה, כי אם מאחד מאנשי העליה הראשונה, יהושע ברזלי. הוא היה ידיד גדול של הפועלים בארץ. הוא עלה לארץ בתרמ"ז (1887). עזר הרבה לאגודת הפועלים הראשונה. כל פתיבתו — בסיפורים וגם במאמרים — היתה בה חרדה גדולה לעניני הפועלים. הוא היה גם אחד המעטים בין אנשי העליה הראשונה שהרגישו את עצמם קרובים בנפש לעליה השניה, אף על פי שלא מצאו אליה את הדרך. מובן שהיה הבדל ידוע בצורת חייהם; הם היו גם עסקנים חשובים.

כדאי לנסות פעם ולהעלות בשמות את כל האנשים מהעליה הקודמת שיש להם חלק נאמן בנפש או בעזרה מעשית לגבי ענין הפועלים בארץ:

יהושע חנקין — אשר נתחבר מיד לאנשי העליה השניה (אגב, כל אלה על פי רוב, בצורה זו או אחרת, לא היו מקובלים על החברה הקודמת). ואני איני יכול עכשיו לדבר עליו הרבה. אבל זאת היא פרשה מענינת מאד. האגרונום קרוי זה במקוה-ישראל — אשר זכויותיו גדולות בהכנסת פועלים עברים בפלחה, וגם בפעולות. השלישי — קלןריסקי, אשר בא לארץ והצליח למצוא עבודה בפקידות של הברון וניסה להשתמש בפקידות הברון בשביל להגשים בחיים רעיונות

חדשים. יש לו חלק גדול בהקמת המושבות הגדולות בגליל התחתון וגם בנסיון ליצור שיטת אריסות יהודית (התחיל בזה עוד בסג'רה, לפני בוא קרויזה). ואחר כך היו לו עוד זכויות גדולות יותר, בזמן שהיה כבר פקיד בגליל העליון: בלעדיו לא היו לנו לא אֵילת-השחר ולא פפר-גלעדי.

מהעסקנים ביהודה אפשר לקרוא רק בשמו של משה סמילנסקי, מהאכרים, אשר גילה יחס לאנשי העליה השניה. והיו גם אכרים כמו יעקב קרול או כמו משפחות אפרים זַפס וטוביה מילר ברחובות. זכס העמיד את נחלתו לעזרה לעבודה עברית. הוא מת לא מזמן.

מעסקני הישוב יש להזכיר את ד"ר הלל יפה, את חיסין — איש ביל"ו, אשר יצא את הארץ לאחר שנים אחדות של חיי עבודה וסבל, בגיל גבוה למד רפואה, וחזר לארץ כרופא וכבאי-כוח „חובבי-ציון" כבר יחד עם העליה השניה. הוא הרגיש קרבה גדולה לאנשי העליה השניה. הוא גם היה המיסד של עין-גנים.

יחיאל מיכל פינס, שהיה תחילה אף הוא קרוב לחוג זה, פנה באותה השעה כבר לגמרי לישוב הישן. הוא היה מר-נפש ונפגע מאד, והישוב הצעיר של הפועלים לא הכיר אותו והוא לא הכיר אותם.

אשר למיכאל הלפרין — הוא שייך לסוג האנשים של ויתקין וזאב סמילנסקי, שהיו מאנשי העליה הראשונה, אבל חזרו לארץ יחד עם העליה השניה, ובתוך העליה השניה היו לו תלמידים שלו. אלכסנדר זייד עוד היה אחד מתלמידיו ביולנה. לאחר ניתוק של הרבה שנים מהארץ חזר ועלה והוא ראה את עצמו לא כמו איש הישוב. באותה מושבה נס'ציונה שהוא יסד לא היה לו אפילו דונם אדמה. הוא התהלך בארץ חצי רעב.

המורים שנמצאו באותה תקופה בארץ לא נכנסו לחיים הציבוריים, מחוץ לויתקין. כמובן, תמיד היו מורים, באותה תקופה, שהיו ידידי הפועלים; ביניהם שמחה וילקו מיץ, המורה בראש-פינה. היו כאלה אשר באו במשך אותו הזמן עם העליה השניה. המורים מהדור הראשון, כמו גרזובסקי או גלין, לא הפרתי שהיה להם קשר עם הפועלים.

בועידה השניה, שאני עומד בה, הופיע י. ברזלי. עוד לא היה מקובל באותם הימים שיבוא אדם לברך ועידה. — והנה — יהושע ברזלי בא אל הועידה. מנסיחו ידע כי הדרך היחידה לפועל העברי לכבוש עבודה היא — להתארגן בקבוצות קבלניות, הוציע זאת. מסביב להצעה זו היה ויכוח גדול. אבל סוף סוף נתקבלה ההחלטה.

באותה ועידה עבר בשלום הענין הזה של הקבוצות הקבלניות וגם הענין של עליה, על ידי הסכם על אינפורמציה. אבל פרץ ויכוח בענין אחד, אשר היה כאילו צנוע מאד. המפלגות הקפידו מאד על כך שעניני תרבות לא יוכנסו לסמכותה של ההסתדרות החקלאית (מכיון שבזה יכולים להיות ניגודים). ובכל זאת בועידה השניה

הובאה הצעת תרבות צנועה למדי, והיא שהפועל החקלאי זקוק להשכלה חקלאית, ושיש ליצור ספריה חקלאית נודדת. הדבר הזה עורר ניגוד עקרוני מאד, לאו דוקא מצד המפלגות, כי אם מתוך הפועלים בעצמם. הפועל ביהודה ובגליל זונגך על זה שתפקידו הוא לעבוד ממש: לעבוד במעדר או לחרוש במחרשה. אבל מה לפועל ולהתענינות בחקלאות באופן עיוני? הלא בזה צפון משהו אחר: מחשבה לצאת ממעמד הפועלים.

בעצם הרעיון שפועל יכול להתענין במקצוע ראו איזה דבר שצפונות בו מזימות. והיתה התקוממות נפשית נגד הצעה זו. הפועל הטוב — הוא אותו פועל היודע לעבוד במעדר ולחפור כך וכך בורות ביום. שום התענינות בבוטניקה או בזיבול — אינה נוגעת לו. בעלי התרבות צריכים להתענין בזה. אנחנו צריכים לעבוד ממש. ואפילו להרכיב מין במינו — אין הדבר הזה דורש לימוד. הפועל החרוץ תפוש את הענין, אם ילווה את הפרדסן בעבודה זו.

הרעיון הזה, להקים ספריה מיוחדת לחקלאות — והיא יכולה היתה להיות רק מטוטלת — גרם גם לקריקטורות (חמוד עם שני ארגזים על גבו) וגם לצחוק. אבל סוף סוף נתקבל הרעיון והוחלט עליו בחיוב.

בהחלטות של ועידה זו אין עדיין שום החלטה על פעולה תרבותית, אף על פי שאני זוכר היטב מאד כי לאחר זמן קצר התקיימה כבר ישיבה של ועדת התרבות. אבל מחוץ להקמת הספריה הקטנטונת הזאת, אינני יכול להיזכר בשום סימנים לפעולה כזאת, על כל פנים, באותה תקופה.

היכוח בענין קפא"י חזר וחזר עלינו והעסיק את ההסתדרות במשך 2—3 שנים. אם בוועידה הראשונה הוחלט על קופה עצמאית לגמרי של פועלי ארץ-ישראל, הרי בוועידה השנייה יש כבר שינוי בדבר הזה:

„הוועידה השנייה מכירה בנחיצות קופה משותפת לפועלי ארץ-ישראל ולפועלי חוץ (קופה משותפת! ב. ב. כ.). המתענינים בעבודה הארץ-ישראלית, לסיפוק צרכיהם המשותפים (זאת אומרת, יש הנחה שיש צרכים משותפים לפועלים בארץ-ישראל ולפועלים בחוץ-לארץ. ב. ב. כ.). הקופה צריכה להימצא כולה בידי הסתדרות כללית בלתי-מפלגתית של פועלי ארץ-ישראל“.

הבשיל הרעיון של שותפות עם פועלים בחוץ-לארץ במפעל כספי, אבל ההנהלה של הקופה — זהו כבר ענין ארץ-ישראלי, בלתי-ניתק. צמדה זו לא התאימה בשום אופן לעמדתם של „פועלי-ציון“. נתקבל גם סעיף נוסף: „האמצעים לאינפורמציה לקבל מקופת ההסתדרות ומהקופה המשותפת“ שתינצר.

מאימתי התחילה ההסתדרות להתענין ולטפל בעניני ההתישבות בהסתדרות? הדבר מתחיל רק מהוועידה השלישית ביהודה, אשר התקיימה בתרע"ג (1913). בה נדון ענין ההתישבות ונדון כבר בשיטה.

מהזמן שויתקין הציע את הרעיון של התישבות עברו קרוב ל-4—5 שנים.

ברעידה זו יש כבר שינוי גדול מרעיונו של ויתקין. על מה דובר? לא על התישבות כמו זו שלנו עכשיו. עד כדי כך לא הגיעה ההסתדרות! הסעיף אשר עמד על סדר היום היה: מושבי פועלים. עוד אי־אפשר היה לומר: מושבי עובדים. פי אילו זה נאמר אז היה זה מעורר ויכוח גדול אבל אמרו: מושבי פועלים. מכיון שהיתה כבר עין־גנים ועמדו ביסודה של נחלת־יהודה, והדבר הזה תפס מקום ידוע בחיי הפועלים, על כן באו לדון בשאלה זו. יש להתעניין ולראות איזו מחשבות כבר ריחפו ונתקבלו בתוך ההסתדרות. פה יש כבר מושגים אשר קודם איננו רואים אותם. בהחלטות הועידות הקודמות לא נזכרו קרן הקימת והתישבות. הנה הפעם אנחנו קוראים החלטה כזאת:

„הועידה השלישית של פועלי יהודה רואה ביסוד מושבי פועלים בצורותיהם השונות (הרעיון) הוא שיכולה להיות לא צורה אחת, אלא צורות שונות, אף על פי שלא היה עוד ויכוח בין קבוצה וקיבוץ. ג. כ.). אחת הדרכים המובילות לגאולת הקרקע והלאמתה (שימו לב לביטוי: „והלאמתה“ — שקודם לא היה נזכר! ב. כ.) על ידי העבודה העברית, ודורשת מהמוסדות הישוביים שיִקצו לה מקום חשוב בעבודה הישובית“.

זאת היתה הפעם הראשונה שההסתדרות ראתה צורך להביע את דעתה כי לא רק סתם צריך לבנות את ארץ־ישראל, אלא שיש לבנותה בדרך של גאולת הקרקע ועל ידי עבודה, ולא סתם גאולת הקרקע, אלא הלאמת הקרקע הנגאלת. „הערים והמושבות הקיימות צריכות להיות מוקפות מושבי פועלים, קבוצות מנדלי ירקות ומחלבות, ובכל מקום שמתיסד ישוב פרטי חדש על המוסדות הלאומיים לגאול חלקת־אדמה בשביל מושב פועלים“.

הכננה היתה למושבים של פועלים, אשר יתקיימו בעיקר על ידי עבודת־חוץ, אבל יחד עם זה יהיו אזרחים במקום ולהם יהיה משק חקלאי, אם גם לא שלם, לפחות חלקי.

„אדמת מושבי הפועלים צריכה להישאר רכוש האומה שאיננו ניתן למכירה, אלא לאריסות עולמית“.

כל מה שהפועלים העלו עד הזמן ההוא במונח עקרוני לגבי התישבות בארץ היה הרעיון: רק עבודה עברית. לרעיון זה היו אנשי עין־גנים נאמנים גם אחר כך, בזמן הסכסוך ביניהם ובין ההסתדרות. זה נכנס בדמם, ואינני חושב שקרה אפילו מקרה אחד שעין־גנים תיכשל בתוכה בעבודה לא־עברית. בהשנאה לכל התישבות הקודמת היה זה הישג עצום! אבל הרעיון שהאדמה המיושבת צריכה להיות שייכת לכלל ולא לפרט (מושבי־הפועלים קיבלו את אדמתם מ„חובבי־ציון“ בתשלומים, כמו שמתישבי יק”א קיבלו את אדמתם ממנה, בין ששילמו או לא שילמו, אבל המחשבה היתה שזאת אדמתם הפרטית), הרעיון שהתישבות של הפועל

איננה אלא אריסות עולמית על קרקע הלאום — זה היה החידוש שההסתדרות החליטה עליה בועידה השלישית.

ופה גם נסיון לקבוע מה הם העקרונות של ההתישבות. ובפעם הראשונה ניסתה ועידה של פועלים, לאחר שנים רבות בארץ, לקבוע שיש עקרונות מסוימים. והעקרונות האלה היו מעטים מאד: (א) עבודה עברית; (ב) בחירה עצמית של החברים. כלומר, לא המוסד המישיב בוחר את המתישבים; (ג) אחריות הדדית. הרעיונות של שיתוף ושל הנהלה עצמית מוגדרים פה בצורתם האלמנטרית, הראשונית. פה אין זכר לקואופרציה ואין העיקרון של עבודה עצמית כעיקרון. אבל קיים העיקרון של עבודה עברית, ויש בחירה עצמית של החברים ואחריות הדדית.

אלא שיש עוד עיקרון אחד, שהוא נתקבל אז והיה שנים רבות אחד היסודות בתוך ההסתדרות. ועכשיו אינני יודע אם הוא קיים או איננו קיים:

„הועידה מפירה שכל העבודה בסידור קבוצות ומושבי פועלים וקבלת עבודות חדשות צריכה לעבור דרך ועד ההסתדרות“.

זאת אומרת, לא כל מי שמצליח, יחיד או חבורת פועלים, להסתדר באיזה מקום ולהשיג עבודה קבלנית או לנהל משאומתן עם איזו חברה לעזרת התישבות ראשי לעשות זאת — פה נתקבל העיקרון כי הדברים הללו מתרכזים במרכז החקלאי.

הועידה הזאת הכריזה בזמנה — או נאמר: ציינה — מהלך מחשבות חדש בתוך תנועת הפועלים. ויתכן שלא כל כך קל להעריך את הערכים הללו. פה יש קודם כל רעיון של התישבות, שאיננה ענין של הפרט, אלא כלולה במגמה הכללית; רעיון הקרקע הלאומית; רעיון האריסות העולמית; רעיון הנהלה עצמית של המתישב; ורעיון ריכוז כל הפעולה הישובית באמצעות המרכז החקלאי, שעדיין שמו לא היה מרכז חקלאי, אלא „ועד פועלי יהודה“ או „ועד ההסתדרות“.

הועידות אז היו פרליליות: ביהודה ובגליל. וכל החלטותיהן ציינו התפתחות מסוימת. למשל, לא אוכל לומר בנדאות אם באותו הזמן דנו בגליל על בעיות של התישבות. אבל הרעיון של קבלנות מאורגנת תפש בגליל מקום גדול מאד. העבודה הקבלנית בגליל לא נעשתה רק על ידי קבוצות קבלניות, אלא המרכז החקלאי בעצמו, שבראשו התישב אז אליעזר יפה, נהפך למוסד קבלני.

בועידה השלישית ביהודה נתקבלו, בפעם הראשונה, החלטות על קבוצות, במובן של קבוצות קבלניות. כי אז עוד לא היו ביהודה קבוצות התישבות. ומדובר על זה לא רק בתורת רעיון, אלא: „הועידה מוצאת שסידור קבוצות פועלים קבלניות למקצועות שונים של עבודת האדמה (פלחה, נסיעות, ירקות) עלול להרים את מצב הפועל, להרים את תנאי חייו ועבודתו“.

מחנוכה תרע"ב ועד לחנוכה תרע"ג — מהועידה השנייה ועד הועידה השלישית —

לא היה כבר צורך שיבוא יהושע ברזלי וישפיע על הפועלים שיכירו בקבוצות קבלניות, אלא הדבר נעשה למקובל: „עבודה זו צריכה לתפוס להבא מקום חשוב בעבודת ההסתדרות“.

„הועידה מכירה בנחיצות מוסד כספי מיוחד, שיוכל לערוב בעת הצורך בעד הקבוצות לפני בעלים פרטיים ומוסדות ישוביים שונים“; — כיון שלא היה בטחון גמור שהקבוצות הקבלניות תוצאנה לפועל את העבודה, הרי שההסתדרות זקוקה למוסד כספי בשביל אופרציות כאלו. זה כבר רעיון על אשראי פועלי.

„הועידה מוצאת שבמקרה שהקבוצה מוכרחה להשתמש בעבודת שכירים, צריכים הפועלים השכירים לקבל את כל התנאים והזכויות של חברי הקבוצה בכל עניני העבודה“ אמנם, הועידה לא חיבה את הקבוצות שתקבלנה כל עובד כחבר. אבל בכל עניני עבודה — כל מי שעובד אצלן מקבל את כל הזכויות. יחד עם ראשית הפעולה והמחשבה על עניני התישבות וקבוצה כבר נתקבל העיקרון הזה של שיוין בעבודה.

זאת היתה גם הועידה הראשונה של ההסתדרות שדנה בענין התימנים. על כל פנים, אני מוצא בה החלטה ראשונה בענין התימנים.

„הועידה מביעה את רצונה שהפועלים האשכנזים ישימו לב ביותר לחיי אחיהם התימנים, יתיחסו אליהם ביחס חברים וישתתפו בעבודה להרמת מצבם (אלה הם דברים פלליים, שאפשר גם היום לומר אותם. ב. כ.). הועידה מפירה שבנוגע לבנין ישובים חדשים וסידור קבוצות אין לעשות שום הבדל בין הפועלים התימנים והאשכנזים“.

הרעיון הזה, שפועלים תימנים צריכים לקבל אותם התנאים בעבודה (ופה היתה הכננה גם להתישבות; ואני יכול להעיד על זה), שלא תהיה הפליה בענין זה — רעיון זה כבר התחיל ב־1913 ונתקבל. המושב הראשון ביהודה, שהוקם הודות לשעילותה של ההסתדרות, כפר־מל"ל, שההסתדרות סידרה אותו בשותפות עם הרעד של „חובבי־ציון“ בארדיסה, — שם נכנסו תימנים כחברים שוים לאשכנזים, בשטח האדמה ובכל שאר התנאים (לא כמו בנחלת־יהודה, שקדמה לה). אני חושב שזה היה המקרה הראשון בארץ שעיקרון זה הוכנס וקיים. מספרם של התימנים לא היה כל כך גדול והחיים ההדדיים לא היו כל כך בשלום. אבל עצם העיקרון ההסתדרותי הוגשם כבר אז.

באותה ועידה כבר נתקבלו הגדרות אחדות, המהלכות בהסתדרות עד עכשיו. כמו ההגדרה על חברות בהסתדרות:

„בתוך חברים בהסתדרות משתתפים: א. כל פועלי המושבות החקלאים; ב. כל חברי הקבוצות שאין בהן ניצול; ג. חברי מושבי פועלים כל זמן שהמשק שלהם אינו עומד על יסודות של ניצול“.

זאת אומרת, כל זמן שקיימת בהם עבודה

עצמית. לא היה המונח של עבודה עצמית, אבל העיקרון של עבודה עצמית הוכר כבר כאן. באותה ועידה התקבל עיקרון אחד, שאף הוא היה חדש: התנגדות לשמירה מעורבת. אין בידי ליחד הרצאה על התפתחות השמירה העברית בארץ. זה היה דורש ממני דיבור ארוך. אני רק רוצה לעמוד על זה שלאחר שהשומר היהודי התחיל להצדיק את קיומו וכבר כבש לו זכות מסוימת, התחילו לבוא הצעות, שאמנם השומר העברי דבר חשוב הוא, אבל אי אפשר להעמיד את הישוב על שמירה עברית בלבד, כי זה מסוכן. כמו שיש תיאוריה האומרת: אמנם עבודה עברית, אבל לא עבודה עברית שלמה, כי אם עבודה מעורבת. כך אמרו: דרושה שמירה מעורבת. והיו הרבה אידיאולוגים של שמירה מעורבת. מתוך נימוקים פוליטיים.

„השומר“ נלחם נגד שמירה מעורבת. ואף היו הרבה מקרים שהשמירה המעורבת גרמה לקרבנות: היה מקרה ושומר עברי נשחט על ידי השומר הערבי ששמר אתו יחד. מלבד מה שהשמירה המעורבת פתחה פרוצות. לכן נתקבלה בוועידה זו החלטה נגד השמירה המעורבת:

„האסיפה מכירה את השמירה המעורבת למזיקה ומספנת, ומחליטה להתנגד לה בכל תוקף“.

אבל פה מתגלה דבר מענין: „השומר“ היה הסתדרות בפני עצמה. ולא היה לו קשר ארגוני ישר עם ההסתדרות. על כן החליטה הוועידה ש„חובה מוטלת על „השומר“ בעניני העבודה לבוא לידי הסכם הדדי את ההסתדרות“ ועל ההסתדרות הוסל לבוא בקשר עם „השומר“ בכל עניני השמירה.

באותה ועידת פועלי יהודה התעורר כבר רעיון על הסתדרות כללית בכל הארץ. לכנס ועידה של יהודה. שומרון והגליל היה אז דבר קשה. צריך היה ללכת ברגל או אפילו לנסוע בעגלה במשך יומים כדי להגיע לוועידה. טבעי היה שבתנאי התחבורה הקשים שהיו אז בארץ תתקיימנה שתי ועידות. גם אפי הענינים היה שונה לגמרי ביהודה ובגליל. לכן היו קיימות שתי הסתדרויות. ולאחר זמן נוצרה גם הסתדרות פועלי השומרון. אבל הרעיון הזה, שיש צורך בהסתדרות כוללת — כבר נישא אז. ונתעוררה גם שאלה של פועלים עירוניים: היש אפשרות לעשות אתם משהו משותף או לא? והנה הוחלט:

„בכדי שפעולות כל האגודות הפרופסיונליות בארץ התיינה מאוחדות, מטילה הוועידה על הועד המרכזי שיבחר להגשים את רעיון יסודי ועד כללי ראשי. בועד הזה יכנסו באי-כוח כל האגודות האומנתיות (אומנתיות) — פירוש: פרופסיונליות. ב. פ. על יסוד זכויות שוות“.

צריך היה שתימצא אפשרות שכל האגודות הפרופסיונליות תרכבנה לעצמו ועד ראשי. אבל זה היה רק רעיון מופשט ולא היה שום כוח אשר יגשים אותו. רק כעבור שנה, אחרי הוועידה הרביעית, נעשתה איוו פעולה של התחלה. פסי שידובר בזה להלן.

והנה אנו מגיעים לוועידה הרביעית של ההסתדרות ביהודה, שנקראה בחורף שנת 1914, היא הוועידה האחרונה שלפני המלחמה. בוועידה זו הובאו כבר רעיונות של התישבות עובדת.

הוועידה הרביעית נקראה בתקופה של התרבות פועלים עברים במידה ניכרת. לפי מפקד שנערך בזמן ההוא הגיע מספר הפועלים העברים עד אלפים. וזה נחשב אז למספר גדול. מצב העובד הוטב במקצת. היתה איזו תזווה בהתישבות. וגם הסתדרות הפועלים גילתה את עצמה ביתר כוח. והסיסמה על יצירת ישוב עובד הוכרזה באותה הוועידה הרביעית:

„הוועידה הרביעית של פועלי יהודה מוצאת שעל ידי תנועת העליה (הנה יש פה המלה עליה! ב. ב.) והעבודה בארץ־ישראל בשנים האחרונות, נברא חומר אנושי המסוגל להשתתף ביצירת מושבי עובדים ועירים והזקוק להתישבות זו. מושבי עובדים צריכים להיברא לא רק על יד המושבות הקיימות מכבר, אלא פתחתקה. נס־ציונה ורחובות. אלא גם במקומות החדשים, שמתכוננים ליסוד להם מושבות חדשות“.

ועדיין מדובר כאן על התישבות־עזר. אותה שעה היה מקובל שכאשר נוצרת מושבה חדשה צריך לכבוש אותה על ידי פועלים עברים: כך היה במרחביה, תל־עשים, כפר־אוריה וגם בכרכור.

בכרכור הציגו הפועלים, בפעם הראשונה, תביעה מענינת מאד. באשר קיבלו על עצמם לעבד את אדמת כרכור דרשו שהמתישבים יקצו חמישים דונם לקרן הקימת וחיבו אותם בזה. על זה היה חוזה והדבר נתקבל. דרישה זו היא אפיינית מאד בשביל מידת הסידורים של הזמן ההוא. אבל אותם חמישים דונמים לא נמסרו לקרן הקימת, כי לא היה עדיין מנגנון הסתדרותי מסודר שיעמוד על המשמר. ועוד מאותה ההחלטה על המושבים.

„בשביל התפתחות המושבים בעתיד חשוב מאד שעל יד המושבים הנבנים מחדש ישאירו רזב של אדמה בשביל הרחבה מתמידה של המושב להבא (זאת אומרת, לא להסתפק רק במתישבים שנכנסים עכשיו למושב, אלא שתהיה לו למושב אפשרות של גידול וקליטת אנשים. ב. ב.) על ידי הכנסת מתישבים חדשים. וליצירת מושבי העובדים צריכה הקרן הקימת להקדיש את מיטב פוחותיה. הקרן הקימת נותנת את הקרקע באריסות עולמית. ואת הקרדיט הישובי (וזאת הפעם הראשונה שנזכר קרדיט ישובי! ב. ב.) לבנין בית ורפת, הכשרת הקרקע והשקאה — צריכות להמציא חברוה הישוב כחובבי־ציון, עזרא, איק"א ודומיהם“.

באותה תקופה הרעיון על קרן לאומית שניה — שתממן את ההתישבות — עוד לא היה. עדיין חשבו שאם יהיה קרקע אפשר יהיה להשיג ממקורות שונים קרדיטים שונים. בהחלטה האמורה הביאו בחשבון את „הכרת הובכיי־ציון“ באודיסה יחברה גרמנית „עזרא“, שהשיבה, למשל, עשרים פועלים בחדרה ונתנה לכל אחד

בית ושני דוגמים אדמה. איק"א — זו לא יק"א המפורסמת, אלא נסיון קטן של חברה אחת להתישכית, בגרמניה, — היא לא פעלה כלום בארץ-ישראל, אף פי תלו בה איוז תקוות.

אותה ועידה סיימה ויכוח אחד, שהזכרתי אותו כבר. זה אפייני מאד לאותו הזמן. סיפרתי קודם שהפועלים התנגדו לכל דבר שיש בו רמז לתמיכה ולעזרה מהחוץ. הדבר הזה גרם לידי כך שבשעה שבעסקנות הציונית חשבו שצריך לתת לפועלים דירות זולות (מה שאנחנו דורשים פעת כל כך הרבה) והוסכם שהקרן הקימת תקנה בפתח-התקוה ארבעה דוגמים קרקע כדי להקים דירות לפועלים ותבנה בית בשביל מסבת-פועלים וכד', ואותו הדבר גם בחדרה. עורר הדבר בשעתו סערה עצומה בתוך ציבור הפועלים. היו אנשים שראו בזה ענין של הפיכת הפועלים למקבלי תמיכה, כמו שהיו האכרים הקודמים, ובאסיפות של פועלים היה זה נושא לויכוח זמן רב. הויכוח לא היה דוקא לפי הקו המפלגתי. אבל היו קוראים זה לזה בשמות-גנאי ורבים אמרו: „רגלנו לא תדרוך על סף הבית הזה!“ וצריך היה מאמץ גדול להחזיר את המתנגדים לכך מדעתם, כי מפיון שהדבר כבר נעשה — אין להתפלג בגלל הבית שהוקם. ברעידה הרביעית היה דיון על עצם השאלה: אם הקרן הקימת צריכה לבנות בתי-פועלים או לא, והוחלט:

„הרעידה מוצאת כי אסור להשתמש בכספי הקרן הקימת בשביל בנין בתי-פועלים (קודם כל, מפני שהקרן הקימת מיועדת רק לגאולת הקרקע ולא לדבר אחר. ושנית, כדי שלא לקבל עזרה ממי שהוא. ב. כ.). במקום שישנו באמת צורך ישובי בבתיים האלה צריכה עבודה זו להיעשות על ידי איזה חברות ומוסדות על יסוד קרדיט מסחרי. מה שנוגע לבתי-הפועלים הקיימים כבר מביעה הרעידה את התנגדותה הגמורה להכרות חרם עליהם מצד חלק מהחברים“.

א. ד. גורדון, שהיה אחד המתנגדים החמורים לענין הקמת בתי-הפועלים הללו, קיבל את החלטת הרעידה. לאחר זה התחיל לעבוד בבתי-הפועלים. אני, למשל, התחלתי לעבוד עוד מקודם. אמרתי, מפיון שהבתיים נבנו והפועלים הולכים הנה צריך גם אני ללכת. אבל היו בינינו חברים קנאים כל כך, אשר שנים רבות לא הסכימו להיכנס לבית-הפועלים. ואני רואה לפני אדם אחד, הוא הפועל עיזון, איש נהלל פיוס, אשר אינני יודע אם הוא גם לאחר זה נכנס פעם לבית זה. ועוד אחד היה, אחד הראשונים מן העליה השניה — הוא אלטרמן. הוא עלה בשנת 1903, בהיותו עלם בן שבע-עשרה, עלם חמודות. הוא דיבר עברית נפלאה ומדויקת ולא הוציא מפיו שום מלה לועזית. התנגדותו לבית-הפועלים באה מתוך התנגדות לכל מה שמופיר את הישוב הישן. הוא עמד בהתנגדותו בעקשנות כל הזמן. הוא היה גם אחד הפועלים החשובים מאד מבחינה חקלאית מקצועית, והגיע בזה למדרגה גבוהה מאד. כל מה שעשה עשה במין התמסרות. אבל הרבה דברים קשים עברו עליו.

פ ר ק ש מ ו נ ה ע ש ר

זמן־מה אחרי הועידה הרביעית. בשבט תרע"ד, נתכנסו באי־כוח הסתדרות פועלי יהודה, הסתדרות פועלי הגליל ו„השומר“ וניסו להקים דבר־מה מאחד את פועלי ארץ־ישראל, והוא „הועד המאוחד של פועלי ארץ־ישראל“.

כל הישוב של השרון נוסד בתקופה מאוחרת יותר. אז היתה שם רק נקודה אחת — כפר־סבא. בכפר־סבא לא היה ישוב, אלא היו כרמי שקדים, ובעליהם היו רובם יהודים מירושלים או אכרים מפתח־תקוה, שהיו להם גם נחלאות בכפר־סבא. ובמידה שעבדו שם פועלים יהודים קיים היה שם קסרקטין אחד, ושם היו לנים כל הפועלים שבאו מפתח־תקוה. אני ביליתי שם את החורף הראשון בארץ־ישראל הייתי כל ששת הימים של השבוע נמצא בכפר־סבא, וביום ששי לאחר העבודה, שגמרנו אותה בהקדם קצת. היינו לוקחים את הנעלים, או הסנדלים או המגפים, על הכתף והולכים ברגל לפתח־תקוה. ועם הפועלים יחד היו נמצאים המשגיחים שהשגיחו על העבודה. ולכן, השרון כְּאִזֵּר התישבותי עדיין לא היה קיים באותו זמן.

ההסתדרות החקלאית של השומרון התארגנה כבר לאחר כך, בשנות המלחמה. היה איפוא נסיון אחד קטן ששלוש ההסתדרויות שהיתה להן איזו אוטוריטה אצל פועלים — המרכז החקלאי ביהודה ובגליל ו„השומר“ — התאספו יחד ודנו על הדברים. וישנם בדיונים אלה כמה דברים מענינים. שם כבר דובר בהחלטות על יצירת ישוב עובדי. נאמר: „מושבי־עובדים“.

א. היסודות שעליהם צריכים להיבנות מושבי־העובדים הם:

1. עבודה עצמית.
 2. בחירה עצמית של חברים.
 3. אחריות הדדית.
 4. תשלומים לשיעורים (כלומר: אֶשְׂרָאֵי חקלאי. ב. כ.).
 5. אריסות עולמית של אדמת הקרן הקימת.
 6. סידור המושב בהשתתפות באי־כוח ציבור הפועלים בארץ.
- זאת אומרת, שאם איזה מוסד ציוני בא לעשות התישבות בארץ, הרי המושב צריך לקום מתוך שיתופו של ציבור הפועלים בארץ בהנהלת הענינים. פה יש כבר קונצפציה די מורכבת של מושג ההתישבות ושל הפועל כגורם בקביעת צורת ההתישבות.

נוסף לזה:

„יש לברר את דעתנו להנהלת הקרן הקימת על דבר מושבי־העובדים, ערכם ונחיצותם, טיפוסיהם ומקומותיהם“.

איזו סמכות ביקש לקחת לעצמו הועד המאוחד ?

„חוג הענינים של הועד :

איחוד כוחות הפועלים.

זכות הציבורית כלפי ההסתדרויות המאוחדות.

בירור שאלות הישוב והעבודה.

באות-כוח של כלל הפועלים כלפי חוץ“.

כל הסתדרות אוטונומית בעבודתה ואחראית לפני הועד המאוחד.

בכל הענינים שיש להם ערך כללי בעבודה ובישוב, החלטת הועד חובה על כל

הסתדרות הפועלים“.

הועד המאוחד חלם שהוא — על ידי שיתוף זה של הסתדרויות — יקים משהו

שתהיה בו רפרזנטציה מוסכמת חוקית של ציבור הפועלים בארץ כלפי חוץ ופיקוח

על מה שנעשה בפנים. אולם הוא לא זכה לכך. אולי מפני שהוא עצמו היה חלש ;

וגם מפני שהוא נתקל כבר בהתנגדות של הכוחות הציבוריים המאורגנים, כלומר,

כוחות המפלגות.

אינו בעיות ראה לפניו הועד המאוחד באותו הזמן ? הוא ראה את עצמו אחראי

לא רק למשק ההסתדרות, שלא היה קיים עוד, אלא הוא הרגיש אחריות למשק

היהודי, במידה שהוא עוסק בעבודה עברית. אם היו הוות יהודיות או ישובים חדשים,

כמו כרכור וכפר-אוריה, שבהם נתקבלו העקרונות של עבודה עברית בשלימות או

לזמן-מה, הוא רואה לעצמו חובה לדאוג למקומות האלה :

„על הסתדרות הפועלים החובה להשתדל להמציא להנהלת המשקים הנאמנים

לעבודה עברית פועלים מנוסים ואחראים ולעבד בהסכס עם ההנהלה תקנות ברורות

בדבר היחסים שבין ההנהלה והפועלים“.

לא זה בלבד, שרצה להכניס לציבור הפועלים את ההכרה כי הצלחת המשקים

האלה שבעבודה עברית נוגעת לכלל הפועלים, אלא הוא קבע :

„לשם קביעת יחסים בריאים בין הפועלים ומנהלי העבודה, בכדי להימנע

מסכסוכים מיותרים, נחוץ מוסד מתווך נבחר וקבוע, שיהיה לו כוח מחייב כלפי

שני הצדדים“.

בפיסקה זו אמר הועד המאוחד שהמצב בארץ הוא כזה שאנחנו מעונינים

להמעיט את הסכסוכים במשק העבודה העברי. והוא רואה לעצמו תפקיד בדבר הזה.

לשם זה צריך להקים מוסד מתווך, מה שאנחנו קוראים עכשיו : „בוררות-חובה“,

„בוררות מחייבת“. צריך שיהיה מוסד בעל סמכות להטיל את החלטתו על הפועלים

והאכרים יחד. במקרה שזה לא מתקבל משאירה ההסתדרות לעצמה את הזכות של

שביטה.

המענין שבדבר הוא, שאו באה התביעה של בוררות מחייבת דוקא מצד הפועלים ;

וההתנגדות לזה — באה מצד האכרים. וכאשר באה משלחת של סוקולוב ומצקין

ובוריס גולדברג, שצריכה היתה להיפנס באופן יסודי לבעיה זו של סכסוכים בין

האכרים והפועלים, אנחנו — מצד ההסתדרות — דרשנו מוסד משפטי הפוסק במקרים של סכסוכים. אני הייתי התובע מצד הפועלים. והמתנגד לכך — מצד האכרים — היה משה סמילנסקי.

ועוד רעיון אחד הביע אז הועד המאוחד, שבזמנו היה בו חידוש:
 „מפני הערך המיוחד שיש כאן לפועלים שקיבלו הכנה חקלאית שימושית, על הועד המאוחד לפנות לצעירים בחוץ-לארץ, המתכווננים לעלות ולעבוד בארץ-ישראל, שישתדלו עד כמה שאפשר להתרגל, לפני בואם מארצות מגוריהם, לעבודת האדמה“.

ענין התרבות היה ילד חורג בהסתדרות. במידה שנעשתה פעולה תרבותית נחשבה לענין של המפלגות. והנה מחליט הועד המאוחד, אשר בו יושבים אנשים מכל המפלגות:

א. הועד המאוחד מעיר את תשומת-לב הסתדרויות הפועלים על הנחיצות בעבודה תרבותית נמרצת ומסודרת. העבודות הראשונות המוטלות עלינו בנידון זה הן:

1. הפצת השפה העברית, בתוך המפתח הראשי לחיי תרבות בארץ.
2. הפצת השכלה חקלאית בחוגי הפועלים.
3. הרחבת ידיעת הארץ וחיי שכנינו בארץ.
4. לעורר תשומת-לב לשאלות ישוביות וסוציאליות הנוגעות בחיינו“.

ועוד הוחלט, שלשם הפצת השכלה חקלאית צריכה ההסתדרות החקלאית להקים הוצאת-ספרים משלה — „אדמה“. והוטל על „כל ההסתדרות להכניס במשך שלושה חדשים חמישים מניות (כל מניה 10 פרנק) להוצאה החקלאית“ (סכום זה היה צריך להגיע ל-1500 פרנק בשביל להקים את ההוצאה החקלאית).

והכסף הוכנס וגם הוצא, וגם נעשו כמה עבודות. אלא שלא היה מזל. עד שהושלמו ההכנות באה המלחמה. אבל סופרים ותלמידי-הכמים עבדו באותו הכסף ועשו כמה וכמה דברים. ספר מדעי אחד, אשר הוזמן אז ושולם בכסף, יצא עכשיו: מחקר על צמחי ארץ-ישראל — של א. הראובני. ספר שני אשר הוזמן אז היה תרגום של ספר בוטני — „חיי הצמח“ מאת טימיריז'וב -- התרגום הוזמן אצל י.ת. ברנר. הספר הופיע כעבור שנים בתרגום אחר, בהוצאת הקבוץ המאוחד. וספר שלישי, אשר עדיין לא יצא — הוא ספרו של קרופוטקין. מתרגמו צריך היה להיות ד. רמן. התרגום עדיין לא נגמר. מקוה אני שהוא פעם יסתיים ויהיה תרגום טוב. אגב, נעשתה גם עבודת הכנה חשובה למלון חקלאי שימושי, ואיוני יודע מה היה גורלו. כי אחר כך באה המלחמה והאנשים התפורו.

כפי שאהם רואים, העיז הועד הזה של באי-כוח שלוש הסתדרויות קטנות

וחלשות לצאת מהתחום הצר ולקבל על עצמו סמכויות מיוחדות. והדבר הזה עורר עליו רוגז רב. היתה אולי בזה קצת יהירות, שהוא מדבר על הוצאת-ספרים ופעולה תרבותית מיוחדת. ויש להדגיש עוד שני סעיפים:

„יחד עם ההגנה המתמידה על עיקרי העבודה העברית ועניני הפועל — עלינו לעבוד עבודת חינוך וביקורת פנימית, ולהשתגל לתקן את הצדדים השליליים בחינוך ובעבודתנו“.

„על עתונות הפועלים להאיר בצדק ובלי משוא-פנים את המאורעות בחיי הפועלים, ולבקר את מעשי הפועלים בשעה שהם טעונים ביקורת, מבלי לחשוש למתנגדים מקטרגים, שישתמשו בזה כנגדנו“.

בהערה כזאת ראו שני עתוני הפועלים עלבון לעצמם. ומכיון שעתוני הפועלים היו בידי המפלגות, הרי ברור שלא יכלו להתיחס בחיוב לועד. כל הרוח הזאת, כל המחשבה שאפשר לאחד את הפועלים לכוח פעיל וניכר — לא היתה מקובלת עליהם. הוועידה הרביעית של פועלי יהודה העמידה על סדר היום את הבעיות הקשורות במפעלי ההתישבות, אשר צריכים היו להיעשות מעתה דרך ההסתדרות. יחסי המפלגות קבעו הרבה את הדרך. לכן נברר את הענין הזה.

המפלגות באותו זמן היו, במובן ידוע, דומות לקיבוצים ארציים. זאת אומרת, הן היו לא רק מפלגות במובן הפוליטי, אלא הן אירגנו במידה כזאת את חיי חבריהן, שהמאמצים החלוציים של חבריהן היו לא ענין של הסתדרות, אלא ענין של המפלגות. במידה שההסתדרות התחילה כבר להתבלט ככוח מקיף עניני פועלים ויוצא מהחוג הצר הנה של עזרה הדדית בלבד, התחילה ההתנגשות בין ההסתדרות ובין הגופים המפלגתיים, אשר ראו בצער את גידולה של ההסתדרות. ההחלטות של הועד העליון — אשר היה נסיון להקמת ועד מוסמך המקיף את הענינים של כל פועלי ארץ-ישראל ונוטל לעצמו כוח מוסרי (שום כוח אחר לא היה לו) לטפל בהם — החלטות אלו נפגשו אף הן בהתנגדות המפלגות.

אולם במשך הזמן הזה החל להינצר חלק בתוך ציבור הפועלים אשר התחיל לראות את ההסתדרות כדבר גדול, אשר לו תביעות גדולות. וכשבאה המלחמה עם המשבר הגדול (על זה צריך היה לספר לחוד), עם הרדיפות, המשפטים, עם הרעב, עם ארגון עבודות ציבוריות, עם מלחמה בארבה, עם חיים במדבר, עם הליכה מאונס לצבא התורכי — התברר שבתוך ציבור הפועלים יש איזה מין כוח, העושה משהו ונוגע בענינים החיוניים ביותר של הפועלים. נעשו עבודות רבות. מבחינה אנושית — דברים כפירים, בעיקר לגבי אותו החומר גדל אשר צריך היה לעמוד במלחמת-חיים קשה. נס גדול הוא שנשארו פועלים בחיים באותו הזמן, ובכלל, איך קרה שקומץ פועלים לא מת ברעב בתוך בתי-הסוהר ובגירוש לדמשק? הן המגע שלנו עם המדבר נקבע לא מעכשיו, בעסלוג' ובבית-אשל, אלא עוד אז, כאשר נתנו עגלות להוביל את הצינורות שהניח הצבא התורכי דרך המדבר לתעלת סואץ, על מנת לבנות גשר עליה

ולכבוש את מצרים. ראינו אז הרבה מאד מקומות, אשר עכשיו מתחילים קצת להכירם. העובדה שהפועלים יצאו מהמצב הקשה הזה וחלק גדול נשאר בחיים והתגבר על כל זה — זהו אחד הנסים הגדולים, שההסתדרות מילאה בזה תפקיד גדול. הסיפור של ברנר „המוצא“ הוא אחת התעודות מאותו הזמן.

כיצד נעשתה ההסתדרות מארגון, אשר לא ידע מה הוא צריך לעשות. לגורם אשר התחיל להקיף את ציבור הפועלים — אנחנו יודעים מעט מאד. הרבה דברים לא הגיעו לדפוס. אם החלטות רבות לא הגיעו לדפוס — על אחת כמה וכמה הבעת דעות של חברים. אבל בסוף המלחמה יצא קובץ „בעבודה“, שנתן בצורה מאורגנת ביטוי להסתדרות. ובו הובאו גם דעות של חברים שונים, גם של אלה הבלתי־מפלגתיים. בקובץ זה ניתן ביטוי מגובש ומרוכז למדי למתרחש בהסתדרות. בשער הקובץ כתוב: הסתדרות הפועלים החקלאים. זאת היתה הפעם הראשונה שההסתדרות ראתה צורך להוציא דבר ספרותי. הקובץ יצא בראשית הכיבוש האנגלי. אי אפשר כמעט להבין את ענין „אחדות־העבודה“, שנוצרה לאחר זאת, וגם את „הפועל הצעיר“, שלא הצטרף לאיחוד זה. ואת ההסתדרות הכללית שנוסדה לאחר כך — אי אפשר כמעט להבין כל זאת. בלי לדעת מה שמדובר בקובץ „בעבודה“, בו ניתנו, אולי בפעם הראשונה, בצורה הרעיונית, אותם חילוקי־הדעות שכבר היו קיימים במשך כמה וכמה שנים בהסתדרות ואשר מצאו את ביטויים בוועידות קודמות ביהודה ובגליל ובשיחיה מעניינות מאד. כל אלה מצאו את ביטויים בקובץ הזה.

וכאן צריך לספר גם על „הבלתי־מפלגתיים“ שהיו באותו זמן. אשתמש פה במושג „בלתי־מפלגתי“ לא במובן זה שהיתה רשימה של 1500 איש, שהלכו לבחירות מחוץ למפלגות. לבלתי־מפלגתיים אלה קראו בלעג „מפלגת הבלתי־מפלגתיים“. וזה לא היה בלי יסוד. כי הם לא היו בלתי־מפלגתיים במובן הרגיל, כלומר, שהעניינים שטיפלו בהן המפלגות לא עניינו אותם. הם היו מעוניינים מאד בכל הנעשה, היו מעוניינים בחיי ההסתדרות והיו להם דעות תקיפות למדי ביחס לכל אלה, אף נלחמו על דעותיהם. אבל הם היו בלתי־מפלגתיים במובן זה שהם, בהכרה גמורה, לא הצטרפו למפלגות, ואפילו אם היו. במובנים ידועים, קרובים למפלגה אחת או לשניה, מתוך שהאמינו בחשיבות ההסתדרות, מתוך שתבעו בתוקף את איחוד הפועלים.

קרוב לסופה של המלחמה, לאחר כיבוש מחציתה הדרומית של הארץ על ידי צבאות בנות הברית, נקראה ועידת פועלי יהודה. זו היתה הוועידה השביעית, והיא נתקיימה ברחובות. בה עמדו שאלות גדולות מאד. בה, למשל, נדון ענין הגדוד העברי. ואני מצטער מאד שחלק זה של הוועידה לא נתפרסם כשם שפורסמו חלקים אחרים של הוועידה, כגון סקירה על מה שההסתדרות פעלה בשנות המלחמה, ויפוח על העבודה התרבותית, ויפוח על מה שצריכה להיות ההסתדרות בכלל, וכן גם המאמר „לקראת הימים הבאים“, שזה היה נאום באותה הוועידה. הוועידה הזאת פותחת לפנינו אשנב לראות איך פעלה אז המחשבה בציבור הפועלים.

אקרא לכם מלים אחדות מן הפתיחה של הקובץ „בעבודה“, כדי להבין קצת את הלך־הרוח של אלה שטיפלו בסידורו. ופה ניתן גם מושג על ועידות ההסתדרות ועל התפקיד החברתי שהן מילאו באותו הזמן :

„לא לשם ספרות נתכנסנו הנה (בין המשתתפים לא היה אף אדם אחד שקודם נחשב לסופר. ב. פ.). לשם חיים. לא תביעות וצרכים שבספרות, כי אם תביעות וצרכים שבחיים הביאונו הלוך.“

מימים ימימה נוהגים אנו להתכנס לשיחת רעים (זוהי ההגדרה של ועידות ההסתדרות. ב. פ.). מראשית יצירתה של ההסתדרות ניתנה לנו האפשרות של פגישה כללית לכל החיים בעבודה (זאת אומרת שכל זמן שלא היתה הסתדרות קיימת היו פגישות של קבוצות שונות וגופים שונים. אבל האפשרות שכל החיים בעבודה יפגשו בוועידה — זה ניתן על ידי ההסתדרות. ב. פ.). מפעם לפעם נתנו לנו הוועידות הכלליות ימים של גילוי־מחשבה. של התנית מעשים, של שיחת־אומן. של בירור נתיבות וכוחות. ובמשך הזמן באה המשאלה להמשיך את חיי הוועידה. את שיחת הרעים ואת בירור המעשים גם לאחר נעילתה.“

ובכן, השאיפה הספרותית של הקובץ הוה היתה, בעצם, להמשיך אותם החיים המשותפים של כל פועלי ארץ־ישראל בין ועידה לוועידה. בקובץ השתתפו רק האנשים שהיו ביהודה, כי הגליל טרם נכבש והיו געגועים רבים לאחים שנמצאו מעבר לגבול : „ניגשנו להתחלה באייר המיוחד של הימים האלה. באין יודע מי ימשיך“.

אלה אשר עשו את הקובץ הוה רובם הלכו גם לגדוד : „ויוצא הנסיון הראשון מעוֹס־הדמות. חסר, חסר בו הרבה. ענינים, אנשים. יודעים אנו, אין בו כדי לספק את חזון הלב. אולי חטאנו לעצם הדבר, בהקדימנו אותו לפני זמנו. אולם רוח האנשים הקרובים, החסרים אתנו כיום הוה, תעמוד לנו לזכותנו“.

האיש העיקרי שהיה חסר באותו הזמן, ובפרט לחוג של עורכי הקובץ, היה א. ד. גורדון, אשר נחשב להם למשותף בכמה וכמה דרכי מחשבה. האנשים הללו האמינו שמחרי־מחרתים תבוא הפגישה ותביא להרמת הדגל.

לא רבים יודעים שא. ד. גורדון היה בלתי־מפלגתי — אדם אשר נחשב בארץ אולי לנציג היותר מוסמך, נאמר, של „הפועל הצעיר“. האמת היא שא. ד. גורדון היה ב„הפועל הצעיר“ בזמן הראשון להיוסדו. כאשר אני באתי לארץ הוא כבר היה בלתי־מפלגתי. במידה שנתקלנו במפלגות באירצון מההסתדרות, היה א. ד. גורדון שייך לאותה הקבוצה אשר נלחמה נגד זה.

יצירת „המשביר“ — שהיה המפעל הכלכלי הראשון של ההסתדרות, שנוצר לא כגאווה צרכנית במובן המקובל, אלא מתוך מחשבה הסתדרתית ליצור מנוף כלכלי כנגד היוקר והספירות. — יצירה זו של „המשביר“ נתקלה באינטרסים של הקבוצות הראשונות. הקבוצות יכלו בזמן המלחמה למכור תבואתן במחירים גבוהים. וזאת הפעם הראשונה שהקבוצות היו יכולות לגמור את השנה במאזן חיובי וטוב. היה

זה דבר לא פחות־ערך. והנה אותם חברי ההסתדרות שיצרו את „המשביר“ דרשו מהקבוצות שלא יהנו מהיקרות וימכרו את החיטים במחירים הקודמים. והיה סכסוך לא קטן בענין זה. במשלחת הראשונה שהלכה מכפרת לדגניה לדרוש מדגניה השתתפות בהקמת „המשביר“ היה גם גורדון.

הקבוצה הזאת של הבלתי־מפלגתיים, אשר דרשה מן ההסתדרות כמה וכמה דברים, כגון פעולה תרבותית בהסתדרות, במידה שגדלה יותר השפעתה, הציבור התחיל לקבל את הרעיונות הללו על עתיד ההסתדרות, נתקלה בהתנגדות מצד חברים — חברים בתוך הקבוצה או חברים אחרים, שהיו קרובים לה ברוח. והועידה השביעית ביהודה היא אשר נתנה את הביטוי הראשון להתנגשות זו שהיתה קיימת בפנים.

ואעמוד על תפקידו של אליעזר יפה באותו זמן בהסתדרות. אליעזר יפה בא מאמריקה כחלוץ אקטיבי. זה לא היה דבר רגיל. אולי היו כמה אנשים כאלה, אבל הם לא נענו לדרישות של תנועת הפועלים בארץ. והוא, שבא כחקלאי משובח, בעל השכלה חקלאית, שידע מכונאות והיה בעל כוח פנימי, שלא היה אצל שום אדם מאתנו, נכנס ל„הפועל הצעיר“, כפי שהסביר לי את זאת. בדבריו: אני הייתי באמריקה חבר ההסתדרות הציִונית, ואני תמיד בפרינציפ ציוני מאורגן. בארץ־ישראל לא היתה שום מפלגה ציונית מאורגנת, רק „הפועל הצעיר“. ומשום כך נכנסתי אליה. קשה להבחין מה קדם למה. לחיים הציבוריים הוא נכנס לא דרך המפלגה, אלא דרך ההסתדרות.

אליעזר יפה לא היה בין יוצרי ההסתדרות. אני זוכר שהוא היה זולה חדש בשעה שנוצרה ההסתדרות, ואני הראיתי לו את עמק הירדן. אבל הוא נכנס לחיי הגליל, נכנס לחיי כנרת, ובוועידה השניה בגליל, ואולי בשלישית, הוא נבחר למרכז ההקלאי. תפקידו של אליעזר יפה במרכז החקלאי היה כפיר! איש מאתנו לא היה עסקן ציבורי למעשה. כל אחד מאתנו עבד את יומו החקלאי. כל אחד צריך היה להיאבק על קיומו. רק בוועידה הרביעית ביהודה קיבלו החלטה מיוחדת שדורשים או מציעים למרכז, שימנה מזכיר בשכר. כשרזנו הארגוני של אליעזר יפה היה גדול מאד. הוא הכניס להסתדרות החקלאית, קודם כל, כשרון ארגוני ממדרגה גבוהה מאד, הבנה משקית וטכנית גבוהה. ומה שעשינו אחר כך ב„סולל־בונה“ — הוא עשה את זה קודם במרכז החקלאי. בשם ההסתדרות החקלאית בגליל הוא קיבל בקבלנות את יבוש הביצה בקרבת כנרת והעסיק בעבודה זו את ציבור הפועלים בגליל. והוא הפך את ההסתדרות למשהו אחר לגמרי.

אליעזר יפה (וזה מענין מאד!) בהשקפותיו הכלליות הושפע מאד מהשקפות אנרכיסטיות אמריקניות. ובדבריו אחר כך אמנם היו הרבה מומנטים המזכירים את דברי האנרכיסטים. ויחד עם זה תבע משמעת חמורה ביותר. יש אשר אנשים מוצאים איזה מין קשר וזיקה בין ענינים לגמרי מנוגדים. כל אחד ידע באיזו מידה היה אליעזר

יפה אינדיבידואליסט קיצוני. אבל כמארגן עבודה ומנהל עבודה היה דורש משמעת קיצונית.

קודם כל, הוא הפך את ההסתדרות להסתדרות. כלומר, מדבר רופף — לארגון חזק עם תשלום מסים. איש מאתנו לא הבין מה זה תשלום מסים ולא היה מסוגל לגבות אותם. הוא הראשון אשר הכניס מזכירות בשכר, הנהלת־חשבונות מסודרת וקבלנות של פועלים. והוא גם ניהל את השביתה השניה בגדלה והמוזעזעת בארץ — את שביתת סג'רה — נגד אגודת הנטעים, שביתה בעד מאה אחוזים של עבודה עברית. והוא כתב אז פרוקלמציות כל כך קיצוניות, ש„הפועל הצעיר“ לא היה מוכן להדפיס אותן, והוא היה מפרסם אותן ב„האחדות“ של „פועלי־ציון“.

וקרה אחר מה שקורה אצל רבים מאתנו: יש מצבי־רוח מתחלפים ופעם אתה נואש מהציובור. אליעזר יפה, אשר כולו היה נתון להסתדרות החקלאית ואשר היה רק חבר פורמלי במפלגתו, עבר ליהודה, וכאן נעשה כולו איש־מפלגה. הוא נכנס במידה כזאת לעבודת מפלגתו, שכאשר ניגש להוציא את חוברות „גן־הירק“ עשה זאת בהוצאת מפלגתו.

היו נסיונות גם קודם־לכן להוצאת חוברות בעניני חקלאות. מנשה מאירוביץ הוציא קבצים אחדים של „החקלאי היהודי“; אליעזר בן־יהודה גם כן ניסה להוציא תוספת חקלאית ל„הצביי“. אבל הנסיונות ההם לא החזיקו מעמד.

אליעזר יפה, איש המרכז החקלאי, כאשר הלך להקים במה לענין גידול ירקות בארץ, לא פנה למרכז החקלאי, כי אם עשה את זה במפלגתו. וזה לא היה מוכן לחבריו, אשר עבדו אתו יחד. באותה ועידה שביעית, אשר העלתה באופן חמור את הבעיה: מה זאת ההסתדרות, וטענה שמגבילים את ההסתדרות ולא נותנים לה לחיות את חייה, — יצא אליעזר יפה, שהיה מגדולי ההסתדרות, וטען נגד הביקורת הזאת.

קרה לפעמים קרובות שאנשים מזדמנים לא במחנה הזה שהוא טבעי בשבילם; לכן מענין הוא שחבר המרכז החקלאי, שהיה נאמן ל„הפועל הצעיר“, שקולניק, הוא שקרא די־ן־וחשבון על מצב ההסתדרות, והוא, כאיש מפלגה בהסתדרות, גילה בצורה מרוסנת, מאד זהירה, את הקושי הנפשי של החבר בהסתדרות, את הקושי של הכפילות הזאת:

„ופה אנו מגיעים לנקודת־הכאב של ההסתדרות. ההסתדרות מורכבת משלושה שותפים המאוחדים ברעיון אחד, והנבדלים באמצעים ובאפני הוצאת הרעיון לפועל. השותפים האלה נמצאים תמיד במצב ער מאד, המביא אותם לידי התחרות הדדית בכל עבודה וגם בהשתתפותם בתוך ההסתדרות, וכאילו אין אחד קם אלא בנפילתו של השני; ועל ידי מצב זה אין ההסתדרות בבחינת תערוכת חמימת, כי אם סיויקלית, שאלמנטיה אינם מתמזגים ועלולים להיפרד.“

6 ומתוך כך אין ההסתדרות יכולה בשום שאלה רצינית בתוך חטיבה מיוחדת מבלי לחשוש, שמה היא דורכת על ידי זה על כף רגלו של שותף זה או אחר.

היא מוכרחה להיות במצב של ערנות חולנית כזאת שבמציא אותה אי אפשרית עבודה יצירתית. ואם היא הלכת למרות הכל בדרכה — צפויה לה סכנת פירוד ואין לה אותו החוזק והבטחון הדרוש ליצירה ולעבודה חפשית. בין פה וכה ועבודתנו סובלת ונעכבת”.

שקולניק, כהבר המפלגה, עשה כל מה שהמפלגה דרשה ממנו, בויכוח הגן עליה. אבל אגב אורחא, במסירת דין-וחשבון, גילה את מצב-הרוח השורר בהסתדרות. והיו בלתי-מפלגתיים אחרים, אשר הצטרפו מחוגים שונים — ביניהם גם חברים נאמנים למפלגות, אבל שהגיעו להכרה זו והביאו אותה לידי ביטוי, מכיון שהקובץ „בעבודה“ אינו מצוי, וגם משום שבשום הוצאה אחרת לא באו הדברים שנאמרו בוועידה ההיא, אקרא לכם דברים של זקני פועלים, אשר הצטרפו לתפישה הזאת וגם של צעירים וצעירות. בזה קטע מאת אחד מזקני הפועלים :

„ש פ י ר א י. יש מדגישים כי ההסתדרות צריכה להיות אך ורק פרופסי-נלית, ויש מוסיפים — גם ישובית. מתוך קיצוניות מפלגתית באים חברי המפלגות ליסול את נשמת ההסתדרות. המפלגות רוצות להיבנות מהורבנה של ההסתדרות. לפנינו עומדות שאלות ישוביות חדשות ואין אנו רוצים להתכווץ אל המטבח בשעה שאפקים רחבים נפתחים לפנינו. אנו כולנו כאחד צריכים לשאוף שההסתדרות תקיף את כל הכוח העיבודי. כל מפלגה לעצמה מוציאה אורגן, האורגן איננו חי הנושא את עצמו בלי תמיכה מן הצד. ועל ידי הכוח המאוחד של כל ציבור הפועלים יכול היה להיברא אורגן משותף חי ונושא את עצמו, שכוח השפעתו תהיה גדולה בכל השדרות. למה נבזבו כוחותינו לחינם? אין אף אחד מאתנו כופר בסיסמה של כיבוש העבודה ואנו כולנו סוציאליסטים, לוחמים בעד קיומנו, נלחמים במנצלים, בעד המנוצלים, כי בעד עצמנו אנו נלחמים. עבודתנו המשותפת לכולנו היא: להביא את הפועל שכיר-היום למדרגת עובד. ענין הקבוצות הוא ענין ישובי-מדיני-חקלאי. זאת היא הפוליר-טיקה הלאומית שלנו. לא פירורים פירורים עלינו להופיע, כי אם בתור ציבור מאורגן. ההסתדרות מקיפה את כל שאלות החיים המשותפים של העובד. ההסתדרות צריכה ליצור אורגן משותף לכולנו”.

כך דיבר אדם אשר היה מן החקלאים הראשונים ביהודה והגליל, כבר היה מתישב בסג'רה אצל יק"א והיה חבר בקבוצה הראשונה ב„הפועל הצעיר“. כעת הוא מתישב בתל-עדשים — יוסף שפירא. זהו גיסו של יוסף ויתקין. ואשתו היא שרה ויתקין — אחת החלוצות הראשונות בארץ, שעברה דרך ארוכה מאד של אריסות בסג'רה אצל יק"א וחיים בקבוצה וחיים במושב.

או אקרא לכם מדברי שושנה בוגן. היא באה לארץ מעיירה אחת פטריקוב בסביבות מינסק. היו עיירות שנתנו עליה חלוצית בימי העליה השניה, כמו פלונסק, שהגיעו משם 15—20 איש, וכמו ברסטצ'קה; או קאלאראש, כלומר, מין פינה נידחת. ישראל גלעדי ומנדל פורטוגלי — ממיסדי „השומר“, הם מאותה העיירה בפסרביה;

או העיירה רומני, שנתנה כבוצת חברים חשובה, או עיירה זו פטריקוב, שהיתה עיירה ציונית שהיה שכיח בה דיבור עברי, עיירה ציונית נפלאה!

(בסביבה ההיא היה סופר עברי אחד. שמו היה יוסף חיים דורושקו. האיש הזה היה משותק או נכה-רגלים. על כל פנים, שכב כל ימיו במיטה. והיו בו, כנראה, סגולות אנושיות חשובות מאד, והוא חלם על שינוי רדיקלי בחינוך. זה היה בעצם הזמן של אונגדה ואידישיזם. היה איש עני. השפעתו גדלה מאד, ונוצר מעין ארגון, ואנשים תמכו בו מרחוק. כלומר, נמצאו אנשים אשר אהדו את שאיפותיו. וגם סופר עברי — זלמן אָפּשטיין — נרתם בעגלה של דורושקו. בזה שבעיירות אחדות כמו הילינקוביץ' או פטריקוב גדל נוער ציוני — היתה השפעת דורושקו. לפני זמן-מה הדפיס וייצמן, אשר גם כן היה תחת השפעתו, רשימה קטנה עליו. והוא כתב עליו ברגש גדול, כמו על קדוש, על אישיות גדולה).

מהעיירה הזאת באו אנשים די חביבים ונכבדים. אפכר את רוזה פרידמן — אחת הנשים המענינות מאד בארץ. מאותה העיירה באה שושנה בוגן, נערה צעירה, בגיל 15. מובן שילדה כזאת הוטל עליה לכרוע תחת הסבל הזה והבדידות והיתמות שבארץ. היא עבדה בפרדסו של אחד האכרים הזקנים בארץ, אדם אשר התיחס אלינו בלעג. אבל בה היתה אש נפשית גדולה מאד, היא היתה אישיות מקורית מאד, והיא חיתה את חיי ארץ-ישראל באינטנסיביות הגדולה ביותר.

או לא היה „נוער עובד“ „המחנות העולים“ ו„גורדוניה“. והיא הגיעה לארץ בגיל של השכבה הבינונית. עליית ילדה יחידה לארץ-ישראל בגיל זה לא היתה רק תוצאה של התלהבות רגעית, אלא היה בה משהו מן „ז'אנר ד'ארק“, מין נפש נשית כזאת, אשר האשה שבה התלכדה באישיותה. אולי גם לא היו לה כל כשרונות. אבל הלהט הנפשי שלה והטוהר והדבקות רק בנעלה והנשגב שיש בחיים הפליאו מאד. אולי רבים עברו על פניה מתוך זלזול. אבל היא חיתה את חיי הרוח של ארץ-ישראל והיא חיתה בין אנשים שונים ממנה בגילם. ביני וביני א. ד. גורדון ואליעזר יפה. גרלה היה כזה שיחסה לתנ"ך, או להרצל, או לאיחוד או להסתדרות החקלאית ולעבודה — כל אלה מילאו את כל נפשה.

כאשר בא רעיון הגדוד היתה מן הנלהבות ביותר לגדוד. חשבו שתקום פלוגת חברות. וזה בטל. ואז באה ריאקציה גדולה מאד בחייה ויאוש. בגדוד קיבלנו את הידיעה שהנערה הזאת, בהיחמת בת עשרים, התאבדה. ואני רוצה להביא קטע מדבריה בועידת רחובות, ממה שניסחה לספר לדור הצעיר:

„המטרה העיקרית של ההסתדרות היא העבודה החקלאית, אולם קודמת לה התפתחות עצמיתנו. הזכירו לגנאי כי התביעה שההסתדרות תמלא היא תביעת אלה שעדיין לא הספיקו להתבשל ולהיכנס אל אחת מן המפלגות (זאת אומרת, את הקמת ההסתדרות תובעים אלה אשר אינם נמצאים בתוך המפלגות. ב. כ.). אני הנני אחת מאלה. בבואי לארץ חשבתי למצוא חברה אחת שלמה ויפה שבה אתפתח. ומצאתי

פינות. ולא הבינותי למה זה צריכה האמת להצטמצם דוקא בפינות קטנות. ונזכחת כי משתדלים גם להאפיל על האמת. וכל זה בא בזכות הזכרונות המשותפים בלבד. ואני שאלתי את עצמי, האם בזכות הערכת זכרונות אנו חיים? את הזכרונות היפים נכבד ונעריך, אולם אנו הן חיים מבקשים. לא רחוק היה פי גם אני איסחף, הרבה זמן הייתי נבוכה. אולם כוחי עמד לי והצילני. ואת עצמותי ואת החיים מצאתי בתוך ההסדרות. הזכירו פה את האלמנטים הצעירים הבאים מחוץ-לארץ בטרם הספיקו להיכנס אל אחת המפלגות. כן, את אלה צריך לקחת היטב בהשבון. הם צריכים למצוא במקום המפלגות הסדרות שלמה, שתתן מקום להתפתחות עצמית בתוך העבודה החקלאית" („בעבודה", עמוד 38).

חבר אחד אמר בוועידה הזאת: „המפלגתיים טועים טעות יסודית בחשבם כי הבלתי-מפלגתיים רוצים בבמה מיוחדת בפני עצמם. אין אנו אלא מתיחסים ביחס ישר אל ההסדרות. אנו חושבים כי רק בתוכה נוכל לגשם את מיטב שאיפותינו ויש נקודה מרכזת את כולנו יחד. אנו מכחישים לגמרי בנקודת הפירוד בינינו, איננו רואים אותה בחיים ובמעשה. הנקודה המרכזית היא יצירת עבודה פרודוקטיבית. רעיון העבודה איננו יצירת המפלגה" (סגלוב. „בעבודה", עמוד 39).

או, למשל, דברי דויד יפה. עורך „השדה", אחיו של אליעזר יפה. הוא היה אז בלתי-מפלגתי.

„המפלגות רוצות להטביע את חותמן על ההסדרות, ובמעשה שום מפלגה אינה יכולה להראות על פעולותיה המיוחדות לה בארץ. „פועלי-ציון" פה בארץ הם לאומיים כ„הפועל הצעיר". ו„הפועל הצעיר" סוציאלי כ„פועלי-ציון". המלחמה היא בתיאוריה ולא במעשה. ומתוך כך שוררת התחרות עזה, שגאה וקנאה. המעשים הם אחרים ומעטים, והגורם למחלוקת: מי יהיו העושים והמעשים? ומתוך כך, בשעה שעומדים בפני סידור קבוצה, מתחילות המפלגות לרוץ זו מצד זה ואלה מעבר מזה, וכל אחת מהמפלגות רוצות לתפוס את המקום. אנו צריכים לקבוע את ההסדרות בתוך באי-כוח שלנו. בתוך הסדרות ישובית חקלאית מחנכת."

עכשו אקרא לכם דברי מתנגדים. הנה אומר חבר אחד:

„לא פילתי שהויכוחים יקבלו מהלך כזה. במקום לשמוע הצעות מעשיות שומעים תאניות והשתפכות הנפש. וחבל מאד! מה חושבים הבלתי-מפלגתיים, האם באמת רצוי שחברי המפלגות יעזבו את ההסדרות? הדרך המשותפת היחידה שלנו היא של ההתאחדות הפרופסיונליסטית. ובשאלות מעבר לזה יובילו את ההסדרות לידי הריסה" (נ. פרנקל. „בעבודה", עמוד 40).

מי אמר את הדברים הללו? — נתן חפשי, שהיה אז חבר קנאי מאד של „הפועל הצעיר". בעצם הדרישה לחיים רוחניים בהסדרות הוא ראה ענין של הריסת ההסדרות.

והנה חבר, גם כן מפלגתי, אבל ממחנה שני:

„אני שואל, מי הם אנחנו ומי הם אֶתם בהסתדרות? ההסתדרות הננו כולנו. אני מסכים כולי לדעתו של החבר פרנקל, אף על פי שאנו בני מפלגות שונות. פה דיברו על ההסתדרות בתור יצירה מקורית. אנו הפועלים הבאנו את רעיון העבודה ההסתדרות מחוץ־לארץ. הסתדרויות פועלים המאחדות בני מפלגות שונות לשם אינטרסים משותפים קיימות גם בחוץ־לארץ. ההסתדרות נוצרה על ידי המפלגות. מה רוצים הבלתי־מפלגתיים מן המפלגות? אני בתור מפלגתי קיצוני איני רואה כל התנגדות מצד המפלגה להסתדרות. מחפשים נשמה בהסתדרות, בה בשעה שההסתדרות צריכה להיות אך ורק גוף. עלינו לעבוד ולא להתמרמר, והעבודה תביא לנו ברכה” (י. ויניק, „בעבודה”, עמוד 41).

החבר אשר אמר את הדברים האלה הוא יעקב ויניק, כיום אחד מחברי תל־עדשים.

עתה אביא משהו מדברי יבנאלי ומשהו מדברי אליעזר יפה.

„י ב נ א ל י: אין לי מה לאמור היום. חברי הצעירים ממני אמרו יותר ממה שאני יכול להגיד. אנו קוראים לעבודה משותפת באשר האינטרסים שלנו הם באמת משותפים; משא־נפש אחד לכולנו ואנו קוראים את חברינו בהסתדרות להתאחד לשם משא־נפש זה. אין יסוד חיוני למפלגות, ולהסתדרות ישנו. מה הן הסיסמאות שלנו? קבוצות ומושבי־עובדים. וכי כאן יש חילוקי־דעות? התבססותו של הפועל העברי זוהי הפורגמה שלנו. ובמפלגה הסיסמה משמשת רק לצורך מפלגתי. הפועל מתחנך במפלגה חינוך בלתי־רצוי. ההפסד הוא לא בדעות של המפלגה, כי אם ביחסה אל הציבור. ההכרה שמה שעושה כל הציבור הוא חולין, ומה שעושה חלק מהציבור — קודש, זוהי כבר הכרה מפסידה ומפרידה. אם תרצו להבין את זה נוכל להתאחד ולעבוד ביחד. לא שותפים אנו בתוך ההסתדרות. בו בזמן שהועד המרכזי מופיע כלפי המשרד, בכוח כל הפועלים הוא מופיע, ומה מבטיח לנו הפירוד? חולשה ולא יותר. ואנו כולנו שואפים וצריכים חיוק. ההסתדרות צריכה להקיף את כל חיינו. היא באות־כוח כל הפועלים, והחברים הם עובדים נאמנים של ההסתדרות” („בעבודה”, עמוד 38).

א ל י ע ז ר י פ ה משתתף בויכוח הזה ואומר: „כל היופחים על אודות המפלגות וההסתדרות הם מיותרים, לפי דעתי. לא צריך לבכות. צריך לעבוד ולעשות. ואם ההסתדרות תעבוד, ממילא תרכוש את יחס החברים. אמרו פה כי החברים אינם צריכים לחלק את עבודתם להסתדרות ולמפלגה. זה לא נכון. אני נועמיד את הפרט, את האינדיבידואום במרכז הכל, ואיני רוצה להגדיר אותו. יחיה לו איש איש לפי נטייתו, ואז תיברא החברה הכי־צודקת. נפש האדם היא פלג זורם. הפרט הוא יסוד עולם, ויסוד העוול מתחיל תמיד ביחוסים ההדדיים בין הפרטים. אני נגד ניצולו של הפרט אפילו על ידי החברה כולה. החברה אינה רשאית לתבוע מן הפרט שיתן לה יותר משהוא נותן לעצמו. לכל אדם יש יחוסים עם קיבוצים שונים, ובאותה שעה

שאני חבר ההסתדרות אין היא יכולה לבוא ולתבוע שאתן בתוכה מה שאני נותן למפלגה. הפרט נאמן על עצמו ואם הוא אינו נותן הרי שאין ביכלתו והרגשתו לתת". („בעבודה", עמוד 39).

כלומר, השקפתו של אליעזר יפה היתה: ההסתדרות — בבקשה. אבל אותה העבודה שאני עושה דרך המפלגה שלי — אינני יכול לעשות בהסתדרות.

פ ר ק ת ש ע ה ע ש ר

מהדברים האלה שהקראתי אפשר להבין פי היתה זו ועידה סוערת למדי, אשר בה באו לידי התנגשות רצינית המגמות של איחוד — או של מילוי ההסתדרות תוכן מלא — המגמות שביקשו לשמור על המצב הקיים של המפלגות. בהחלטה הראשונה של הועידה יש כבר הסברה של „חוג הענינים של ההסתדרות" לא לפי התפיסה הקודמת: „א. עזרת חברים הדדית. ב. סידור כל הענינים המשותפים לציבור הפועלים, הפלפליים, הרוחניים האזרחיים. ג. השתתפות בעבודה הישובית בארץ". בוועידה הראשונה דובר על זה שדרוש לפועלים בארץ מכשיר כספי שלהם הסתפקו בויתוך בעד קפא"י ונגדו, „עצמאי" ו„לא עצמאי". אבל, למעשה, הדברים לא זזו. בוועידה ההיא המנוף הכספי שנוצר בינתיים וכבר רכש לו כוח היה „המשביר". האדם אשר מסר לו את אוננו היה מאיר רוטברג. גם בוועידות הגליל ויהודה דובר על יצירת מוסד כספי עצמאי של פועלים. החלטת הועידה השביעית בענין זה אומרת: „הועידה מקבלת את הצעת הועדה המכוננת לוועידה הכללית של פועלי ארץ ישראל (היתה ועדה כזאת — משלושת המרכזים החקלאיים — שהתכוונה לקרוא לוועידת האיחוד עוד בימי המלחמה. וזה לא ניתן לה אז. אבל היא הספיקה לחבר פרוגרמה של איחוד. ב. כ. כ.) בדבר יצירת מוסד כספי מרכזי לתנועת העבודה בארץ ישראל בשם קרן העבודה. על הועדה המכוננת לבחור ועדה, אשר תמסר ליסוד קרן העבודה".

נשאר מאותו הזמן הכרוז של „קרן העבודה" („בעבודה", עמוד 129). והיו עוד דברי ספרות מענינים מסביב ל„קרן העבודה", שכתב אותם ש. לביא, אשר התענין בשאלה זו בגליל. באחד המאמרים של אחד החברים בענין „קרן העבודה" יש הגדרה מענינת:

„הקרן הקימת נוצרה לשם גאולת האדמה לעם ישראל, קרן העבודה — לשם גאולת האדם ושחרור העובד באומתנו" (ד. צירקין, קובץ „בעבודה", עמוד 93).

המפלגות לא התיחסו באהדה גדולה לקרן העבודה. לא „פועלי-ציון“, אשר חשבו שיש להם קפא"י, וגם לא „הפועל הצעיר“. ובהחלטות הועדה המכוננת הנוכרת ישנה תכנית פעולה שלמה של „קרן העבודה“. לא אתעכב על זה, כשם שלא אתעכב על ענין הגדוד. זה שלא נשאר לנו הויכוח הפנימי בתוך ציבור הפועלים בענין הגדוד — אבידה גדולה היא. רק בקובץ „בעבודה“ ניסינו לפרסם כמה מכתבים של מחייבי הגדוד ושולליו, ביניהם מכתבים של צבי שץ, אשר יש ענין להאזין איך הם חיו את הדברים הללו. וכאשר המתנדבים הלכו לצבא הם סידרו מין כינוס של פרידה מחברי ההסתדרות שנשארו בארץ (בתמוז תרע"ח). ואז רעיון קרן העבודה היה כל כך יקר להם, שהם החליטו כי החברים אשר בגדוד מוסיפים לשלם את מס חבר ההסתדרות וקובעים תשלומים ל„קרן העבודה“.

באותה אסיפת חברים נתקבלו החלטות לדרוש מאת ההסתדרות לדאוג לעבודה לפועלות, לטפל בעניני תימנים, ועוד החלטה אחת מענינת — על נרח הלימודים :

„האסיפה רואה חובה להמשיך את העבודה התרבותית גם בגדוד וגם בעבודה. באפשרות הראשונה לסדר בארץ „נרח לימודים“.

בגילוי־דעת מיוחד הביע כינוס החברים את הכרתו „כי העבודה של הפועל בתוך הארץ וההתנדבות למלחמה לשם שחריר הארץ — שני גילויים הם של שאיפה אחת חיה, שאיפת הגאולה“.

הועידה ביהודה נגמרה בהכרה מחודשת של כוחה הפנימי, עד כדי כך שבזמן שבאה לארץ המשלחת הציונית הראשונה אחרי המלחמה, זו שנקראה „ועד הצירים“, עם וייצמן בראשה, פנו הפועלים אליה בתזכיר, ובפניה הזאת דיבר המרכז החקלאי בלשון אחרת מאשר קודם. בה ניתנה הכרקטריסטיקה הרשמית של ההסתדרות.

„הסתדרות הפועלים החקלאיים ביהודה מקיפה ומאחדת את כל הפועלים והפועלות, בלי הבדל דעה ומפלגה. עצם תעודת ההסתדרות היא — לאחד את ציבור הפועלים על יסוד של עניני החינויים ושאפותיו המשותפות. ההסתדרות מנהלת את העזרה ההדדית של ציבור הפועלים, את עניני הכלכליים, הרוחניים והחברתיים המשותפים, את המשא־ומתן עם נותני־העבודה, ומגשמת את באות־הכוח של ציבור הפועלים כלפי ההסתדרות הציונית ומוסדותיה וכלפי הישוב הארץ־ישראלי“.

וההסתדרות הופיעה כבר, לא בשיתוף עם מישהו או בחברות עם מישהו, כי אם כנציגות המוסמכת של פועלי ארץ־ישראל.

אולם זה היה מצד הפרוגרמה. עדיין לא מצד הכוח. כי מצד הכוח ומשיכו המפלגות את החיים שלהן. וכל פעולה אשר ראו בה ענין לעצמן או אפשרות לעשותה בעצמן, אם בכלכלה ואם בהתישבות או בטיפול בעניני פועלים — הן המשיכו לעסוק בזה לבדן.

מצד אחד היתה קיימת ועדה להכין ועידה כללית של פועלי ארץ־ישראל

וחבריה היו גם בגדוד. ומצד שני, בא לארץ זרם חדש של לגיונרים יהודים מאמריקה ומאנגליה. הלגיונרים מאנגליה לא היו מתנדבים, אלא הוטל עליהם הגיוס בכוח הממשלה האנגלית. הלגיונרים מאמריקה באו אל הלגיון בהתנדבות ובהתלהבות. היו ביניהם חברים שחיכו לעליה חלוצית, בשבילם היה הגדוד צורה של פגישה עם ארץ־ישראל. אותה שעה התחילה רק התסיסה הגדולה — תסיסת האיחוד.

בין האנשים שבאו יחד עם הלגיונרים מאמריקה היתה קבוצה שלמה של ארץ־ישראלים — עוזבי הארץ וגולי הארץ — אשר חזרו עתה אליה. ביניהם היו גם בן־צבי ובן־גוריון. בן־גוריון עד צאתו מן הארץ היה חבר פעיל מאד ב„פועלי־ציון“, אם כי במושגיו. ביחס לרגש הכלליות — ביקר קשה כמה מושגים מקובלים במפלגתו ותבע מחבריו תמיד העזה לדברים גדולים. הוא היה עברי קנאי, בלי כל היסוסים, מהיום הראשון שבא לארץ. מתוך כך היה בא בביקורת קשה למנהיגי „פועלי־ציון“ בארץ־ישראל. באמריקה ראו אותו קנאי ארץ־ישראלי. כלומר, כאדם שלא מן הישוב. הוא חי באמריקה שנים אחדות, ושם הוציא יחד עם בן־צבי ספר על ידיעת ארץ־ישראל באידיש, ספר גדול שהיה לכבוד ולגאווה למפלגת „פועלי־ציון“ באמריקה. אבל, כנראה, לא ראה בן־גוריון את עצמו כחבר המפלגה שחי את חייה הרגילים, אלא היה ביניהם כ„חתיכת ארץ־ישראל“. נודמן לי תיאור אחד איך נפרדו באמריקה מבן־גוריון ואיך הדחים אותם המרחק העצום שבין בן־גוריון העברי ותנועת „פועלי־ציון“ באמריקה.

עם בן־גוריון עד צאתו לאמריקה לא נפגשתי בארץ מתוך איחוד נפשי גדול. פעם הלכנו יחד ברגל ליפו — ולא הגענו לידי שיחה. פגישתנו השניה היתה בוועידה השלישית בהסתדרות, בזמן שעמדתי במלחמה גדולה עם „פועלי־ציון“ בכל מיני שאלות. והוא בא מקושטא, עורך־דין, ושואל אותי: מה הויכוח החרוף הזה בינך ובין „פועלי־ציון“? אמרתי לו: הישאר אתה בארץ ותראה שנוכל לעבוד יחד.

כשבן־גוריון חזר מאמריקה, כלגיונר, חלה ושכב בבית־החולים. בבית־החולים הגיע אליו הקובץ „בעבודה“. כשקרא אותו אמר: איזה יסוד יש לנו להיות רגע אחד מפודרים, אם זה הקובץ שמביע את ההשקפות של פועלי ארץ־ישראל! ! מרגע זה רתם בן־גוריון את עצמו בענין האיחוד.

ועדיין היה ענין זה קשה מאד. כי מפלגת „פועלי־ציון“ באותה שעה היתה לא רק מפלגה ארץ־ישראלית, אלא היו בה הרבה חברים שבאו מאמריקה והיו ביניהם אידישיסטים והיה יחס שלילי מאד ל„הפועל הצעיר“. צריך איפוא להבין את הקושי העצום של בן־גוריון, אדם יחיד, שבא אל חבריו, והוא אז עדיין חבר צעיר, ויש לו דעות משלו, ולעומתו יש חברים מפורסמים יותר ממנו. והוא התחיל בהיאבקות שלו בפנים, בחוף מפלגת „פועלי־ציון“.

התחילה תסיסה גדולה בתוך הגדוד. הפגישה שלנו עם האמריקאים היתה מזועזעת. דבר סמלי הוא, כיצד עומדים חיילים עם רובים במפקד אחד והם יודעים

שבעוד רגע יבואו למפקד גם חיילים מאמריקה. ולרבים מאתנו היו צריכים לבוא ממש אנשים קרובים מאד. למשל, אלי בא חבר-נעורים, אשר בגיל צעיר מאד היינו חברים ונפרדנו. הוא בא לארץ כחלוץ גמור. הודות ליעוד המשיחי הציפיה כמעט שנמצאה האוירה בשביל התגברות על כל ההבדלים האלה. אמנם היו בינינו ויכוחים עצומים, אבל היתה איזו קרבה, שגברה על כל זה.

לא אמסור את כל ההתפתחות הזאת של תסיסת האיחוד. אולם צריך היה למצוא צורה לאיחוד. אלה שהיו בלתי-מפלגתיים שללו את המפלגות. הם לא העיזו לחלוטם על ביטול המפלגות. אלא דיברו על זה שההסתדרות צריכה להיות הכל: תנו לנו לבנות את הכל. הרעיון שכדי שההסתדרות תחיה הכרחי לבטל את המפלגות — בזה לא חיינו, אם כי בינינו היו אנשים אשר שללו את המפלגות הקיימות בכל נפשם. אבל דוקא בן-גוריון וחבריו, שבאו מאמריקה, במידה שהכירו בצורך רעיון האיחוד הבינו שאם תישאר מפלגת „פועלי-ציון” — כל איחוד הסתדרותי אשר יקום לנו לא תהא בו אלא התרוצצות שסופה חורבן. לכן מוטב שיבוא איחוד בין כולם, שכל אדם ידע שהוא נמצא במרכז נפשי אחד. ולכן בא הרעיון של איחוד גמור וביטול המפלגות.

אולם הקושי להגשמת איחוד כזה היה לא מצד הבלתי-מפלגתיים ולא מצד הרוב הגדול של „פועלי-ציון”, אלא מצד „הפועל הצעיר”. ועדת ההכנה של ההסתדרות, של המרכזים החקלאיים, לפני שהיא ראתה צורך לקבוע לעצמה עמדה, פנתה למפלגות והביעה את רצונה לשבת אתן תחילה באופן ידידותי ולברר את האפשרויות לאיחוד. ומכיון שמבחינת קשרים אישיים ועבודה משותפת בכמה וכמה שטחים היינו קרובים יותר עם „הפועל הצעיר” מאשר עם „פועלי-ציון” (יבנאלי ואני השתתפנו בעתון „הפועל הצעיר”), לכן פנינו קודם למפלגת „הפועל הצעיר”, אבל אמרנו שאנחנו רוצים להיכנס ולהתיעץ על תכנית לאפשרות של איחוד מלא של כל פועלי ארץ-ישראל. ברשימה שפורסמה בנדון זה מסופר:

„חברי הועדה, אשר נבחרו במועצה של ההסתדרות החקלאיות, פנו לועדים המרכזיים של שתי המפלגות: „הפועל הצעיר” ו„פועלי-ציון”, בדבר עיבוד תכנית משותפת לאיחוד פועלי ארץ-ישראל. לועדה עצמה לא היתה כל תכנית מוכנה. „הפועל הצעיר” הסתלק מהשתתפות בבירור השאלות ועיבוד התכנית. בהודעה שהוא אינו נכנס בשום משא-ומתן היכול להעמיד על הפרק את שאלת ביטול המפלגה או טשטושה” (קובץ „אחדות-העבודה”, עמוד 90).

עמדת „הפועל הצעיר” היתה ברורה לא בזה שדרשה איזו דרישות פרזנמטיות אשר אחרים לא רצו לקבל. התשובה שלו היתה שכל סידור הקשור עם ביטול המפלגה או עם טשטושה אינו בא בחשבון בשביל „הפועל הצעיר”. אני מציין את זה, כי שמעתי שאלות: האם היה זה ניגוד ארגוני או רעיוני? אני אומר, הויכוח בין „הפועל הצעיר” ושאר הציבור אז לא היה ויכוח איריאולוגי (אינני אומר שלא

היה מקום לויכוח אידיאולוגי). אלא ויכוח ארגוני: מה דרוש לציבור ולמה יכולים להסכים מארגני הציבור הזה. ו„הפועל הצעיר“ קבע את עמדתו.

אף על פי שאני שייך לחוג שיש לו אחריות לענין „אחדות-העבודה“, אבל אין זה מן הנמנע שאילו אמר „הפועל הצעיר“ שהוא רואה דרך לאיזה סידור — היו רבים מאתנו. אולי יחד עם „פועל־ציון“, מהפשים סינתיות. אבל העובדה ש„הפועל הצעיר“ ענה תשובה כזאת — קבעה את גורלו ואפיו של האיחוד.

„פועל־ציון“ הסכימו לבירור השאלות והסכימו גם לבחור ועד משותף שהם נכנסו לתוכו בשני חברים, ובלתי־מפלגתיים — בארבעה חברים. היה בטחון שששת האנשים הללו, שהיו באותו ועד: י. בן־צבי וד. בן־גוריון — מ„פועל־ציון“; ש. יבנאלי, י. טבנקין, ד. רמז וז. פצנלסון — באי־כוח הבלתי־מפלגתיים — יעשו הכל לשם האיחוד.

בלתי־מפלגתיים היו אז הרוב בארץ. כאשר אניע לציירי הועידה אציין את יחסי המספרים. לא זו בלבד שהיתה זו סיעה חפסית, בלי משמעת, אלא הבלתי־מפלגתיים לא התכנסו אף פעם למועצה. היו בינינו משוגעים כאלה — כמוני — שאמרו כי ברגע שנתכנס יחד, ולא עם כל הפועלים, ניהפך גם אנו לסיעה. ומה עשינו? היינו מדברים במועצות ההסתדרות ובוועידות ההסתדרות וכותבים בקובץ של ההסתדרות. לא רצינו לפתח פטריזטים של מסגרת.

מארבעת החברים הבלתי־מפלגתיים היו: טבנקין — חבר המרכז החקלאי בגליל, רמז — חבר המרכז החקלאי בשומרון, ואני ויבנאלי היינו חברי המרכז החקלאי ביהודה. ארבעה אלה יצגו באופן כזה את שלושת המרכזים החקלאיים באותו זמן.

בקשר לשאלת האיחוד התקיימה ועידה של „פועל־ציון“ סוערת מאד, שבה היתה התנגדות גדולה לאיחוד, כי היו בה אידישיסטים וחברים חדשים. הקבוצה אשר יסדה את ה„פרקציה“ פרשה אותה זמן מ„פועל־ציון“, זאת אומרת, הם כל כך התנגדו לאיחוד, שהם נעשו לראשוני ה„פרקציה“ בארץ.

אבל ועידת „פועל־ציון“ זו קיבלה את ההחלטה להיפנס לענין האיחוד. אחרי ייפוחים סוערים ומשא־ומתן רב נתקבלה הצעת האיחוד פה אחד.

ועידת „הפועל הצעיר“ היתה סגורה והחלטתה לא נתפרסמה בקהל.

לועידת ההסתדרות החקלאית בעניני האיחוד — נבחרו 58 צירים. מהם נבחרו „פועל־ציון“ — 19, נבחרו „הפועל הצעיר“ — 11, נבחרים בלתי־מפלגתיים (ואתם הלכו גם אחדים שהיו קודם ב„הפועל הצעיר“, אבל היו בעד איחוד) — 28. ובוועידת הכללית היו 81 ציר. מהם — 47 צירים חקלאים, 15 צירים עירוניים, 19 צירים מן המתנדבים.

האחוז של „הפועל הצעיר“ בתוך הפועלים היה 20. ברץ מסר את הודעתו בשם 12 צירים. כל ועידת האיחוד יצגה 1.871 איש. אלה היו כל הפועלים העברים בארץ.

את עצם הברור הגדול על האיחוד לא אמסור. אבל אמסור איזה הלך-רוח היה בוועידה הזאת. התכנית, כפי שעובדה על ידי ששה חברים אלה. היו בה כבר הרבה רעיונות שיש בהם תשובה על שאלות המתעוררות גם עכשיו. היה בתכנית זו חידוש רעיוני רב בהרבה שטחים. „אחדות-העבודה“ לא היתה ארגון בדומה לארגון של מפלגות. זה לא היה גם ארגון טרייד-יוניוניסטי. גם לא „הסתדרות“ במובן המקובל.

קודם כל, היה יחס ידוע לחברות: חבר יכול היה להיות — כל אדם עובד. אין חברותו קשורה באידיאולוגיה. אבל קשורה היא ברצון מסוים. מה כלל זה אומר? — נאמר: לא פרוגרמה, כשם שכתבו ס.ד. ומפלגות אחרות, שיש בה השקפה מסוימת על התפתחות החברה ועל מלחמת מעמדות וכו'. אבל ניתן מושג על התפקידים שציבור הפועלים מקבל על עצמו לעשותם והוא כולל לא רק דברים הקשורים בעניני יום-יום, אלא גם דברים אשר להם קשר עם תנועת הפועלים בארץ ובעולם ועם הציונות בעולם.

בתכנית זו ישנה גם הגדרה של „קומנולט“, בדיוק כמו שזה נאמר עכשיו: לדרוש ממצמות העולם שיקימו מדינת יהודים ויאחזו באמצעים שהיהודים במשך זמן קצר יהפכו לרוב. מתוך שיטה מסוימת שגם אם הם לפי שעה מיעוט — צריכים להינצר התנאים שיביאו אותם להיות הרוב בארץ. מכאן — שהויכוח המתנהל עכשיו: „מדינה לא־לתר“ או „שלב למדינה“ — ויכוח זה נפתר שם.

האופי המיוחד של הפרוגרמה של „אחדות-העבודה“ בתוך כל מיני פרוגרמות סוציאליסטיות אחרות התבלט עד כדי כך שאדוארד ברנשטיין — כאשר קרא פעם כמה קטעים מתוך הפרוגרמה של „אחדות-העבודה“ שהובאו לפניו בתרגום — אמר: „בכל קשת הגונים של הספרות הסוציאליסטית אינני מכיר דבר כזה“. בשביל „פועלי-ציון“ היה זה לגנאי: „איזו מין פרוגרמה, שיש בה בלטריסטיקה כזאת?“ באותה ועידה היה מצב די טרגי. תבינו ש„הפועל הצעיר“ קרא לוועידה, והיא היתה סגורה, ובה הגיע לכלל החלטה שלא להשתתף, אם כי לא סיפר לנו זאת. מובן שמצבו הנפשי לא היה כל כך קל, בפרט שלא כל צירי „הפועל הצעיר“ היו נגד האיחוד. הרוב החליט נגד האיחוד. אבל בתוכו היה חלק אשר תבע את השתתפות „הפועל הצעיר“ באיחוד זה, ורק מתוך קולגיאליות וחברות החליט להיכנע. והיו חברים של „הפועל הצעיר“ אשר החליטו שלא להיכנע בנקודת האיחוד (רוטברג, לביא, בן-ציון ישראלי). ויש אומרים שהחלטה על שלילת האיחוד נגרמה על ידי טלגרמה אחת, שהגיעה מחוץ-לארץ בזמן ההוא, עם ידיעה שיש 60 אלף „צעירי-ציון“ בחוץ-לארץ, שיש מחנה גדול כזה ש„הפועל הצעיר“ מחכה לו, שהנה יעלו ויצטרפו למפלגת „הפועל הצעיר“. ובכן מה איפוא בשבילו אלה 1.800 איש שנמצאים בארץ, הרי המחנה שלו יבוא ויכריע את אפי תנועת הפועלים בארץ, ולמה לו היום להיכנע?

בהיפתח הועידה נכנסים חברי „הפועל הצעיר” ואינם מדברים. תבינו את הסיטואציה הזאת. אז נאם נאום מזועזע יבנאלי:

„מהי הרשות המוסרית להתבדלותכם? (במאמר אחד שנכתב נגד האיחוד כתוב היה שיש שני חלקים בארץ־ישראל: יש חדורי צער האומה הבאים מתוך געגועי מולדת, ויש אנשים אחרים. זאת אומרת, לא ענין של פרוגרמה היה כאן, אלא „אנחנו אנשים שונים”. על זה ונגד זאת טען יבנאלי. ב. כ.) „חדורי צער האומה” הננו כולנו. ואם יש זמנים שאנו שוכחים את צער האומה, מתעלמים ממנו, — כולנו בשוכחים. האומנם אפשר לראות ב„געגועי מולדת” יסוד להתבדלות ולהתקבצות מיוחדת? ומי הוא אשר מדרס בשעלו. לדעת בקרב מי הם חיים יותר?

אנו קוראים לכם, חבריני, אנשי „הפועל הצעיר”, כי תבררו לנו את הבסיס המוסרי הזה המבדיל אתכם מאתנו. אתם מבדילים בין הפועל ובין העבודה. העבודה היא קדושה, והפועל — בזוי? אם קדושה העבודה קדוש גם ה„פועל־ציון” העובד אותה. במה עולה זכות בני בעלי־בתים הבאים להתחדש בעבודה בארץ על אנשים פועלים מנעוריהם? המצב המוסרי של ציבורנו אחד הוא.”

ובכן, הויכוח התקדם רע מאד, במובן זה שלא נשמעו מצד „הפועל הצעיר” דברים ברורים. אנשים כמו אליעזר יפה ואליעזר שוחט היתה להם התמרמרות מוסרית לעצם הדרישה הזאת. ואליעזר יפה אומר עוד: „אני בטוח כי נבוא לידי איחוד, אם נעמוד על הקרקע. אתם עומדים בהפשטה. נעמוד על הקרקע — נהיה מאוחדים. אז ענה את תשובתו שפרינצק, והוא הביע את הדברים:

„הבסיס המוסרי להתבדלות הוא מתוך הכרה ואמונה בכוחות עצמיים. היינו רוצים להאמין באיחוד. אבל איננו בטוחים כלל בתוצאות האיחוד הזה. אכן העבודה מאחדת, אבל תנועת העבודה, המלחמה עם שונאיה, כל זה מיוחד. ואיזה בסיס יש לכם להגיד שאתם מאוחדים, מתי זה נפסק הויכוח? יש מחיצות ואין בכוח אמירת אמן להפיל את המחיצות. יבואו החיים ויוכיחו כי הגיעה השעה, ואז תבוא האחדות מאליה.”

„איננו זקוקים לבקש לנו זכות. הזכות לכל אחד להוציא את פשרונותיו ולעשותם לקנין הציבור. בחוץ־לארץ אתם מכירים בזכות הפרציה ופה אתם שוללים אותה. פה במקום בית־הקיבול לכל הרורב הוה, לכל זרמי תנועותיו ועברו, פה היא אסורה. אין אנו אומרים כי אנו בעלי המונופוליה על העבודה העברית, אבל אנו אומרים: צריכים בני בעלי־בתים לעבור לעבודה, והפרוצס קשה עד מאד. משאלותינו מהעתיד אותן הן, אם השם מפורש או לאו, אבל האם יש לנו להגיד שקר לנפשנו שאנו כבר מאוחדים?! אנשים שמעולם לא היו קנאים למסלגה באים ואומרים: עוד לא בא הזמן לאַכספרימנט.

ישנן שתי מפלגות, ולכל אחת זכות הקיום. האם מעטו המקרים של עבודה

משותפת. למרות המרחק? בימי המשבר היה הכרח של שיתוף, והורמים היו עובדים יחד בסבלנות. ובמעשה מאמינים זה לזה. לבעליה האיוחד זה לא מספיק. אך כיצד זה חלף הפירוד הזה, הנורא לפי דבריהם. בן רגע? האימנם נתחדשו? מה קרה? הפרספקטיבה הגדולה? ומי זה יתן לנו את הערובה שהעליה הגדולה הראשונה לא תביא את ההתפוררות. ולמה האיוחד המלאכותי?

איננו מאמינים בכוח המאחד של הרולוציה. לא מפני שאיננו רוצים להאמין, וגם לא מפני זה כי עוד לא השכלנו להאמין ככה. אנחנו קבוצת אנשים המקושרים על יסודות מסוימים לנו, עבודה ושפה, תגידו כי התוכן אחד הוא, אולם ההבדל הוא בסגנון.

הצעת ועדת ההכנה לא היתה מובנת לנו. אין אנו יכולים לעשות שקר בנפשנו שיש איוחד. במשך החדשים האלה נתברר הכל, ובכל זאת נקראה ועידה ודנו על אפני האיוחד. והיא החליטה ש„הפועל הצעיר“ אינו נכנס לשום משא-ומתן שיש בו מטשטוש הצורה של „הפועל הצעיר“.

פולנו, גם אלה מתוכנו החושבים שתוכן „הפועל הצעיר“ הוא סוציאליזם וגם אלה שרוצים עוד לעיין בדבר עד כמה שהמושג הזה חפשי הוא מכל מה ששמענו ולמדנו אודותיו כל הימים, כולם אמרו: רק לא טשטוש צורת „הפועל הצעיר“! גם אחרי שתקום „אחדות-העבודה“ יהיה צורך באיוחד הכוחות, באיזה שם שלא יהיה. ואנחנו תבענו (וכאן ניתנת הפרוגרמה החיובית של „הפועל הצעיר“ שהובאה אז. ב. פ.): ינסד משרד מאוחד, במספר שוה מכל הצדדים, אשר יתווך בין ההסתדרויות, ובמומנטים של הסכם יביע את החלטות הפועלים בשאלות תרבותיות, כלכליות ומדיניות. אנחנו מאמינים כי הצעתנו זו, הפדרציה, היא הצעת איוחד חיוני. אל תדרשו הרמוניה יתירה ואיוחד גמור, כי תתברר. נחוצה רק רולוציה אחת: ציבור הפועלים תובע מכל חלקיו להביא לידי התאמה את פעולותיו. מובטחני, זה היה הצעד הראוי שבידו להביא אותנו למטרותינו“.

„אף רגע איני מטיל ספק בכוננתכם הטובה. אבל זה רק אַכספרימנט שאין אנו מאמינים בו. התבדלות לא תבוא. החיים, העבודה לא יתנו. רוב הציבור מתאחד ב„אחדות-העבודה“. אנו מאוחדים ב„הפועל הצעיר“. עוד ניפגש. השנאה בין המפלגות לפני 15 שנה היתה גדולה יותר. גם זה יעבור, ואז יבוא האיוחד. הוא יבוא אחרי החיים ולא לפניהם“ (קובץ „אחדות-העבודה“, תרע"ט, עמוד 94).

לועידה הזאת לא בא א. ד. גורדון. חלק גדול מחייו בגליל בילה גורדון בכנרת, שנה אחת היה גם בתל-עדישים. הוא רצה להכיר יותר את „השומר“ ואת „פועלי-ציון“. ואחר כך הלך לדגניה. זה היה בתקופה האחרונה של חייו. בלי להאריך בזה הרבה אני יכול לומר שעמדתו של גורדון לא היתה כזאת כמו שהיא מתוארת עכשיו. הדמות הזאת של אידיאולוג או מנהיג פוליטי מוסכם — לא זו היתה אישיותו. היו יחסים עמוקים בינו ובין הרבה חברים, והיה יחס אליו כאלו אדם

חביב, מענין, משונה. חיים משותפים רוחניים חיו אתו רק מעטים. ויש להגיד, באמת, שרובם היו מבין אלה שהלכו לאיחוד. בין טבנקין ובין גורדון היתה התענינות עצומה. וגורדון השפיע על טבנקין השפעה גדולה מאד. לא זו בלבד שהיו גם חברים פעם, במשך שנה אחת, בקבוצה בכפר-אוריה. וכן היו גם חברים שונים קשורים עמו. ובעצם, לגבי כל שאלות ההסתדרות במשך כמה וכמה שנים לא היה גורדון מעולם איש מפלגה, ותמך תמיד בדרישות של חינוך ההסתדרות והרחבת כוחה. ומפחינת יחסיו האישיים — היו יחסיו לגמרי מחוץ למסגרת מפלגתו. זו היתה אישיות שאינה ניתנת כל כך להגדרה.

והנה בא הניגוד בין גורדון ובין קבוצת האנשים השונים האלה שהלכו לאיחוד. וביניהם היו גם אחר כך אנשים קרובים לגורדון (כמו מרדכי קושניר, או נוח נפתולסקי, או רחל המשוררת, שלא היתה אז בארץ, אבל כשבאה לארץ היתה איש „אחדות-העבודה“). כל אלה היו קרובים מאד לגורדון. יותר ממישהו אחר. הוא גר בחצר פנת, שהיו שם עמו בן-ציון, מאיר רוטברג ולביא אשר הלכו לאיחוד. במשך שנות חייו בכנרת גרנו שם שנינו בחדר קטנטן. אני יכול לומר שלא היה כתביד אחד של גורדון שלא הייתי הקורא הראשון שלו.

אני מספר את כל זאת כדי להסביר כמה קוים ביאוגרפיים של גורדון, אשר אינם ידועים.

הניגודים בין גורדון וביני, אשר נתגלו, היו שנים: האחד — בענין הגדוד (והדבר היה קצת לא מובן, לא מובן באופן אישי. כי הוא קרא לפני כתביד אחד שבו הוא הודהה עם השקפה גודתית. ואני התנגדתי לזה. כי זיעזע אותי הדבר, שאיש כמו גורדון תלה תקוות יהודיות במלחמה. ואינני זוכר אם הוא פירסם את זה). כאשר התנדבנו לגדוד, היתה בשבילנו הפעיה הזאת: באיזה מחנה ימצא גורדון — אם הוא יהיה בעד הגדוד או לא. — בעיה זו העסיקה אותנו באופן עצום. והנה הוברר שגורדון דיבר על ענין הגדוד כעל מפה גדולה מאד בשבילו. ואינני יודע מה קבע אצל גורדון או אצל אליעזר יפה את החינוך הפציפיסטי האמיתי. אצל אחרים היו חשבונות פוליטיים. וכאב לנו מאד, שאנחנו, אנשים קרובים כל כך לגורדון, נמצאנו בתוך הגדוד (או גם איש כטבנקין, שהיה בעד הגדוד, אם כי לא היה בגדוד). באותה שעה שגורדון עומד כמתנגד קשה לזה.

הניגוד השני ביני ובין גורדון היה יחסו לסוציאליזם. גורדון כאשר קרא פרורגמה שבה היתה פתובה המלה סוציאליזם — קבע מיד את עמדתו נגדה. ויש להבין את כל עומק הענין הזה. הלא גורדון בעצם מהותו הוא אחד ההוגים המהפכניים מאד והוא הכניס מושגים ידועים בתוך המחשבה הסוציאליסטית. ויש מושגים שלו שהם לאו דוקא שלו, אלא משותפים עם הוגי-דעות סוציאליסטיים אחרים, ויש שהם שלו, מיוחדים.

אולם גורדון בא מרוסיה, במקום שהסוציאליזם היהודי היה קשור בצסיפילציה,

הוא התקומם לדרכו בכמה וכמה סוגיות (כשם שרבים מן הסוציאליסטים מתקוממים נגד מושגים מקובלים בסוציאליזם), והוא לא יכול היה להודות שהשקפתו שייכה לאותה השקפה אנושית שנקראת סוציאליזם.

פעם, כאשר כתב מאמר אחד, אמרתי לו שעל נושא זה כתב סופר עולמי, אמן גדול. אמרתי: מסקנותיו דומות לשלך. חשבתי לחבתי לומר לו זאת. הבאתי לו את החיבור ההוא והוא שם אותו במגרה ולא פתחו. בפעם אחרת, בקשר עם איזה מאמר אידיאולוגי שלו, אמרתי לו: אתה יודע, אצל קרופוטקין יש דבר דומה מאד לשלך. הבאתי לו את ספרו של קרופוטקין, והוא שוב שם אותו במגרה ולא פתח. זה אולי מוזר מאד, אבל מענין מאד. ואינני חושב ששום דבר שאמרתי לו בנוגע לספרות לא ענין אותו ושלא עבר על זה בלי לומר לי משהו. להיפך, קרא והשיג. אולם דוקא האנשים שהיו היותר קרובים לו בעולם, ושהיו יכולים לומר לו שהם סוציאליסטים, הוא לא יכול היה לקבל את דבריהם אלא כהתמודדות גמורה. אין ספק שזה היה בשבילו זעזוע גדול מאד.

במכתב אחד שלי אליו (ואולי היה זה מכתב אחרון שהחלפנו בינינו) כתבתי לו: האם אתה מתנגד כל כך למשה הס, מכיון שאתה חושב שסוציאליזם שולל תפיסה לאומית וכל סוציאליזם הוא ויתור על לאומיות? על מכתבי זה לא קיבלתי תשובה, אבל הוא כתב אחר כך מאמר גדול. לועידת האיחוד לא בא, אבל הוא שלח אליה את מאמרו „עבודתנו מעתה“.

גורדון היה כל כך מזועזע מענין זה של האיחוד, שיחסו האישי לאנשים קרובים לו מאד מאד השתנה עד היסוד. הוא לא קיבל את זה כדבר רגיל, כאנשים אחרים. הוא ראה בזה לא ענין של חילוקי־דעות, אלא התמודדות רבה של אנשים. וכאשר קראו אחר כך את הועידה ליצירת ההסתדרות, כש„הפועל הצעיר“ הלך לועידת ההסתדרות, גורדון כבר במידה כזאת לא האמין בנו, שלא בא גם לועידה הזאת.

וכאשר יצאתי אחר כך מטעם ההסתדרות לאמריקה, במשלחת ראשונה של ההסתדרות (אני, ברץ ומניה שוחט), קיבלתי ממנו מכתב של שתי שורות. אבל ראיתי בשתי השורות הללו (וזאת היתה הפתקה האחרונה שקיבלתי מגורדון) התגברות נפשית עצומה. אני יודע שבשביל גורדון היה ענין זה מקור של סבל מאין כמוהו. והיה לנו ויכוח עם גורדון, וברנר כתב הרבה מאד אל גורדון. ולא שהוא אמר לי: אתה ריאקציונר ונאטי־סוציאליסט. הטענה שלנו היתה: הויכוח שלך אתנו הוא על טרמינולוגיה. אין שום ויכוח רעיוני נפשי בינינו ובינך. ועל זה יש רשימה מפורסמת של ברנר: „על עסקי טרמינולוגיה“.

אקרא דברים אחדים מאלה שנאמרו בוויכוח, בוועידת האיחוד, שהם מענינים מאד מצד גילויים רעיוניים ונאטיים מאתו הזמן. מה אמר טבנקין בוועידת ההסתדרות החקלאית?

„באסיפה כללית זו, פרי תנועה שהקיפה את כל הפועלים, מורגש וברור לכל ביטוי הרצון של כולנו, הרגשת הנסיון של שחרור. רצון זה הגיע אל הנקודה הכי חשובה: לבטל את המפלגות לשם פעולה חפשית ופוריה. כי כל פעולתנו בלי זה אינה פוריה. אנחנו הנהגנו מנהג „רע“ מאד: ועידות פועלים כלליות. בכל פעם כשהיינו נפגשים בוועידה היה מתעורר הרצון להתאחד, ועם גידול כוח העובדים גדלה גם האפשרות להתאחד. לשון אחרת היתה נשמעת בוועידות המפלגות. שם היו מונים את כל החסאים של ההסתדרות: שהיא עוסקת גם בעניני תרבות, מסדרת ספריות ודואגת להשכלה, לעברית, מתעסקת בעניני ישוב, בוראת מוסדות כספיים לעבודה זו, כמו „המשביר“, „קרן עבודה“, עוסקת גם בפוליטיקה. אפילו בוועידות אלה של המפלגות בדבר האיחוד שקדמו לוועידתנו זו — מה שונה לשון המדברים בהן ואצלנו. אותם האנשים דיברו בוועידת „פועלי-ציון“ על ההתאחדות בלשון של „כדאי“, „רנח“ ו„תנאים“, ופה מדברים ודנים על אותה השאלה מצד הצורך בהתאחדות ואפשרותה בשביל העבודה והעובדים. גם בוועידת „הפועל הצעיר“ היה כך. כי בוועידותינו הכלליות מתגברים האינסטינקטים של מעמד הפועלים כולו. הצרכים החיוניים של כל הציבור. — מרות מעמד העובדים על כל חיוו הציבוריים — זאת היתה מגמת ההסתדרות מיום הינלדה. את שלטון העובד בגורלו מוכרחים אנו להשיג עכשיו לכל הפחות בתנועה בפנים“ (פה לא נדרש הסכם בין פועלים, אלא שלטון ציבור הפועלים בגורלו. ב. כ.).

„שאלה זו של שחרור מעול המפלגות נהיתה להריפה כעת גם מפני התרחבות אוסק הפעולה. עד עכשיו היו לנו קבוצות בודדות בארץ. ואם המפלגות (שמעו! ב. כ.). הרעילה את חיי הקבוצות האלה (זאת אומרת, היוכוחים בין הקבוצה המפלגה; אם היו חברים, למשל, ב„הפועל הצעיר“ ו„פועלי-ציון“ בקבוצה אחת. ב. כ.), הפריעה לפעולת ההסתדרות בעבודה הישובית הזו, עיכבה בעד התפתחותן החפשית, מה יהיה בעבודה הישובית הרחבה העומדת לפנינו? התחרות המפלגות בתפיסת הנקודות הישוביות, דחיית האחד את השני תהיה בכל מפעל ישובי חדש. הן כבר הרגשנו את זה באופן מוחשי בשנים האחרונות ביחס לקבוצות הקפא“ ו„הפועל הצעיר“ בגליל העליון ובחולדה, כפראוריה ועוד (בגליל העליון תפסה קפא“ את הקבוצות; בחולדה ובכפראוריה נשארו. כנראה, קבוצות באותו זמן של „הפועל הצעיר“. ב. כ.). ואם עד עכשיו בעבודתנו התרבותית הקטנה ופחותה לא יכול היה לצאת „גן-הירק“ על ידי כל הירקנים, כי אם רק „במסיבת חברים לדעה“ של „הפועל הצעיר“, ומלון עברי שימושי לעניני עבודה צריכים חברי „הפועל הצעיר“ להתחיל לחבר לחוד, אחרי שההסתדרות מתעסקת בזה כבר שנים, מה יהיה עתה, כשעבודתנו התרבותית תצטרך להיות ביחס לעבר ענקית, להקיף הקניית השפה והדרכה בעבודה למאות העולים?“ — „נחוצה לנו עתונות אחת המדברת בשם כולנו, בשם חיינו להעם כולו“.

יש פה הגדרה:

„פה הפירוד כרגע הוא רק פרי המסורת, פרי הגלות. מפני זה קשה אפילו לתפוס אותו, לקרוא לו בשם. להבליט אותו. מחר יבואו העולים מהגולה. הם יבואו עם תורות פירוד, תורות הגלויות: גלות רוסיה ונליציה, פולניה ואמריקה, הגלות של הפועל המשועבד והגלות של בני בעלי-הבתים, אנשי-האוויר, חינוך הציזנות הרשמית וחינוך מלחמת המעמדות בידיהם. הם ימלאו את המפלגות שלנו. הם לא יבינו איש את רעהו. נקודות הפירוד במפלגות שלנו יתחזקו ויתרבו, נקודות האיחוד יובלעו ויתבטלו. באיחוד ההסדרות תהיה ארץ-ישראל המשפיעה; בפירוד — המפלגות שבגולה תהיינה המשפיעות. אם לא כעת נתאחד אז מעכשיו נתרחק.“

אלה היו הדברים של טבנקין באותו ויכוח („אחדות-העבודה“, קובץ, תרע"ט. עמודים 95—96).

מה אמר אליעזר יפה אז? פה הוא הביע כבר את השקפותיו יותר ברור: „אני נגד ההתאחדות, ובעד ההסדרות החקלאית, ואני רואה כי תנועת האיחוד באה להרוס את ההסדרות הזו. החברים יודעים כי אני הנני נגד כל פוליטיקה, לא רק הפוליטיקה הבין-לאומית, המפלגתית, כי אם גם הפוליטיקה שבין איש לרעהו. לדידי תיבטלנה כל המפלגות, ואפילו „הפועל הצעיר“ (הוא היה, בעצם, המליץ בין הישוב והאנגלים, ומינו אותו בתור בא"כוח היהודים ביפו. הוא שנא את האנגלים תכלית שנאה), אבל לא מתוך כפיית הר כגיגית. אני נגד השלטה. אין השלטה, יש הסכמה! נסכים כולנו לדבר אחד — נעשנו, ואם לא — ילך כל איש בשם אלוהיו. אני מאמין בסוציאליזם של יושר, המתעבת את השלטון. בי לא ישלט שום איש, שום מפלגה, וגם איני רוצה להשליט דעות והחלטות על מישוהו. רק דרך אחת — הסכמה הדדית!“ (שם, עמוד 98).

פה הרעיון של בנין חיי חברה רק על יסוד של הסכמה הדדית. אם כי הוא, כמנהל המרכז החקלאי, לא נהג כך.

היו גם טענות של חברי „הפועל הצעיר“ מבחינה אחרת. נתן (פרנקל) חפשי: „הרפה היא כי מפלגת פועלים כיום הזה מכניסה בתקנות ההתאחדות את הכניסה לאינטרנציונל. חברי האינטרנציונל עושים מעשים אשר שום מושל עריץ לא ירשה לעצמו. כשעמד ליבקנכט למשפט בעד תעמולה אנטי-מיליטריסטית לא העיזו וילהלם לדונז למות, וחברי האינטרנציונל הם שהרגו את ליבקנכט ורוזה לופסמבורג. ועובדה היא כי אלה שניגשו באמת להגשמת הסוציאליזם, הבולשביקים ברוסיה, פוגשים בהתנגדות עצומה מצד האינטרנציונל.“

שואלים אותנו: מדוע אינכם רוצים להתאחד? ואני אשאל את ההיפך: אם אמת הדבר כי ההברל בין המפלגות כבר אינו קיים, מה מונע אתכם להיכנס ל„הפועל הצעיר“? אתם רוצים לברוא בריאה חדשה של התמזגות גמורה, דבר שלא נראה בכל העולם“ (שם).

ובזה דברי חבר אחד שהיה מחשובי „הפועל הצעיר“, שמסר לו הרבה מחיו הוא — מאיר רוטברג. עכשיו החבר הזה חולה וקולו איננו נשמע כבר שנים רבות. הוא אינו איש דיבור, אבל איש המעשה :

„לא קל עתה לדבר בשאלה זו. כולנו עדים להתפתחות ההסתדרות החקלאית. ופה באים ומקפירים דברים אשר הכחשותיהם ברורות לכולנו. אני מוצא לנחץ לחזור ולהעיד כי המפלגות, שתיהן כאחת, לא נתנו להסתדרות לחיות. אף אחת מאסיפות יהודה והגליל לא עברה בשלום. אנחנו, עובדי ההסתדרות, סבלנו מזה תמיד. בראשונה היתה מפלגת „פועלי-ציון“ שעינתה אותנו ודרשה: „פרופסיוֹ-נליות“, צמצום הענינים. המפלגה שתמכה או בנו, „הפועל הצעיר“, מתנגדת לנו עכשיו, והיא הדוגלת כל השנים האחרונות ב„פרופסיונליות“.

חברי המפלגה אמרים לנו: „אנו רוצים ונכונים לעבוד בעד ההסתדרות“. אבל הם כבר מזמן חדלו להשתתף בפועל בעבודת ההסתדרות. ויצרו יחסים כאלה שכבר אי אפשר להם להשתתף בהסתדרות כל זמן שהיחסים האלה ימשכו. יהא הדבר ברור: כיום אין הסתדרות חקלאית קיימת. לשום איש אין רצון לעבוד בהסתדרות. לאנשי המפלגות — מפני היחסים המפלגתיים; לנו — מפני שנלאינו לבזבז את כוחנו לכל התנגדות. ברור כי אם לא נוכל להתאחד בהיותנו קומץ קטן — אחרי כן לא כל שפן. גם עתה, בראשית בוא החלוצים החדשים, משתדלים הדגניים להכניסם לדגניה, לשם „חינוך“, והפנתיים — לכנרת. ומה יהיה כשיבואו ההמונים? (הבעיות של משיכת חברים על ידי חברה-הקבוצות והמושבים והקיבוץ המאוחד — הובעו כבר אז על ידו. ב. כ.).

ומה הטעם נגד האיחוד? מסורת! מסורת של 9—10 שנים. מה הן עשר שנים בחיי תנועה היסטורית? האומנם אי אפשר על זה להתגבר? שפרינצק אומר לנו בבטחון גמור: הניחו, תעבורנה עוד שנים אחדות, והדבר אשר אינו עולה הפעם יעלה בידי „הפועל הצעיר“. מדוע איפוא לא יעלה הדבר בידינו עתה?

במשך שלושת החדשים האחרונים, מאז החל רעיון האיחוד לפעם בלב כל אחד מאתנו, ראיתי ברור כי האיחוד יקום רק בהיבטל המפלגות. ונוכחתי שאין כל טעמים נגד האיחוד. לאיחוד יש הרגשה בריאה. שאלתי והקשבתי וטעמים אמיתיים נגד לא שמעתי. ואם יש פגמים בהתאחדות זו, המוצעת, הרי זה באשמת אותו הציבור, שאינו רוצה להשתתף ביצירת האיחוד. גם אני נטייתי להתנגד לכניסה לברית העולמית של „פועלי-ציון“, אבל ברור הדבר שאנו צריכים לברוא קשר עם הגולה. שאם לא כך, הרי ההמונים יבואו הנה ויביאו אתם את אשר אתם. ובכן, מה אנו חוששים לקשרים, המסייעים להכין אותם לארץ-ישראל?

— ואשר לאתמוספירה הנוראה שנוצרה בגליל לרגל שאלת האיחוד, היא איננה נוראה מאשר היתה קודם. האסיפה המכוננת (הפועלים היו אז מפולגים. והמשלחת הראשונה אשר יצאה להסתדרות הציונית, בה לא היו חברינו כלל. ב. כ.).

הזכיחה לנו די את הסכנה שבפירודים הקיימים. אילו היתה בינינו הסכמה הדדית היו הצירים שלנו נבחרים ונזסעים לאסיפת השלום. על ידי היחסים והפירודים הפסדנו את כל אפשרות ההשפעה וההגנה על דרישות העובדים בשעה כל כך קשה ואחראית. אין לראות בהתאחדות שאלה של אישים. זוהי שאלה של חינוך, של צורות עבודה משותפות ורחבות. נסיר את המסוה ונראה את מצב ההסתדרות החקלאית, אשר אין לה כל תקומה מבלי ההתאחדות" (שם, עמודים 99—100).

לאחר כל הויכוח הזה (שאני רק מביא קטעים אחדים ממנו, טיפוסיים מאד) הביא „הפועל הצעיר" את הצעתו המנוסחת. אקריא בזה את הנקודות העיקריות שלה: „העבודה בארץ מסתדרת למקצועותיה. ההסתדרות החקלאית הכללית, כמו כן יתר ההסתדרויות המקצועיות — הן בלתי־מפלגתיות.

תפקידיה של ההסתדרות החקלאית הם: 1. אינפורמציה פנימית בעבודה. 2. סידור העבודה היום־יומית. 3. מוסדות כלכליים, צרכים סניטריים ועזרה הדדית. 4. סידור עבודות קבלניות כלליות. 5. משא־ומתן עם נותני־עבודה והגנת האינטרסים המשותפים של ציבור הפועלים. 6. השכלה חקלאית מקצועית.

— — לפיכך, לשם התאמת הפעולה ואיחודה, נוצר מוסד מכוון (רגולטיבי) בצורה של משרד עבודה מיוחד.

חוג הפעולה של משרד העבודה הוא: 1. להביא לידי התאמה את הפעולות הנעשות על ידי המפלגות וההסתדרויות השונות במקצוע העבודה, מתוך הסכם ואינפורמציה הדדית (כמו בעניני יסוד קבוצות ומושבי עובדים וכו'). 2. המשרד המאוחד מביא במקרים האפשריים לידי הבעה משותפת את רצונו המשותף של כל ציבור הפועלים והלקיו המאורגנים בשאלות ידועות. 3. החזקה והנהלה של מוסדים המשותפים לכל פועלי הארץ במושבה ובעיר, כמו לשכת עבודה מרכזית וכו'. 4. משרד העבודה המאוחד נוצר על ידי באות־פוח שוה מצד „הפועל הצעיר", „פועלי־ציון" וההסתדרות החקלאית. הרחבת המוסד הזה נעשית בהסכם הדדי מוחלט של שלושת החלקים הללו" (שם, עמודים 102—103).

כל ענין של התישבות, של קבוצות ומושבים הסר פה. זה נשאר, למעשה, ענין של מפלגות.

על זה ענה טבנקין. אקריא רק משפטים אחדים מדבריו: „לא אדבר על עצם ההצעה, כי אם על ההבדל שבינה ובין הצעתנו. לפנינו תכנית לא של איחוד, כי אם של פירוד. יש כאן ששה סעיפים על פעולת ההסתדרות החקלאית. שהיא צריכה להיות רק פרופסיונלית, מה שלא היתה אף יום, למרות רצון המעטים בני המפלגות. משום שענינינו הפרופסיונליים אינם ניתנים להיגדר ככה. הצעה זו מבססת את המצב הקודם אשר לו התנגדנו מפני הצמצום וההגבלה שבו. אין כאן שום תיקון. להיפך, יש פה גילוי הרצון לבטל את ההסתדרות. מניחים למפרע שגם בעבודה הפרופסיונלית יש ענינים מיוחדים למפלגה וידה חלה בהם.

ישנן אישוא שתי רשויות. ומה נעשה אנחנו — הרוב הגדול של הפועלים החקלאיים הבלתי־מפלגתיים? ובכן, אולי שלוש רשויות. ולמען פוֹן והתאם את פעולותיהן, בוראים מוסד מתוֹך וזהו כל האיחוד. ההשקפה אינה חדשה, אולם ההסתדרות לא הסכימה שעניני הקבוצות והעבודה הישובית יהיו לנחלת המפלגות — למה נעשה כדבר הזה כעת? — ויש בהצעה זו גם הבטחת ההגמוניה של המיעוט, מפני שאין הרוב מכריע במשרד זה, כי אם רק בהסכמת המיעוט" (כלומר, כל משטר כזה יש בו ערובה להגמוניה של המיעוט. ב. כ.). (שם, 103—104).

וגם מלים אחדות של יבנאלי:

"אין איש יודע מהו הדבר המבדיל בינינו (מענין הדבר, שאנשים מדברים בשם בדילות, ואין אנשים מבינים זה את זה! ב. כ.). ומשום כך, בכדי לקיים את המחיצות החברתיות, מעבירים אותנו לשאלות וסכסוכים מוסריים. זה מקלקל את חיינו, מרפה את כוחותינו. הפירוד הזה מחליש ומשפיל את הפועל ואת ערך חייו. אם נקים גם להבא את המפלגות, תהיינה הן, בכוח רצון הקיום, מוכרחות לשאוף להתבדלות ולהתבלטות מכסימלית. החלקים המפרידים שואפים להבלים ולהגביר את יסודות הניגוד. סתירה זו ממררת את חיינו, חיי פולנו, וממנה צריך להיגאל. סידור הקבוצות, אחד הדברים הכירבולוציוניים בחיינו, נעשה לרעה חולה על ידי סידור המפלגות. ועל אחת כמה עבודת התרבות. משל קטן לדברי. היתואר הדבר שהמונחים החקלאיים יבראו בתוכנו על פי חלוקה מפלגתית, בשעה שזהו צורך כל הציבור (קיים זה כבר ילקוט הקלון החקלאי הנאגר על ידי חברים בתוך הועד התרבותי של הסתדרותנו, ובוועידת „הפועל הצעיר“ האחרונה נבחרו ועד תרבותי וקומיסיה מיוחדת לטרמינולוגיה חקלאית)".

שפרינצק אמר:

"אין אנו זקוקים לבוא לפני הקהל ולדבר דברי הגנה עצמית. אין אנו מרגישים עצמנו חוטאים. ואין אנו רוצים להראות אשמת מי שהוא כפי להצדיק את עצמנו. אנו מצטערים מאד שלא לנו קורספונדנט בוועידת „פועלי־ציון“ כדי לצרף את אשר נשמע שם לאשר הדפסנו בערב הוועידה בשאלת השפות (ערב הוועידה פירסם „הפועל הצעיר“ דברי דפוס, בהם הוכיח עד כמה יש אידישזיום בין „פועלי־ציון“ והלגיונרים. ב. כ.). את האיחוד יביאו החיים. אם אמנם ילחמו „פועלי־ציון“ בעד בנין הארץ והשפה, ממילא יתבטלו „פועלי־ציון“ ו„הפועל הצעיר“, ואני חושב שעם קיבוץ ידוע מהמאחדים אנו מאוחדים ממילא. אבל אין אנו יכולים לשכוח אף לרגע שעוד לא נוצר המעמד האחד, עוד עליו להינצר, והדרך קשה מאד. אני עדיין לא מאוחד עם כל אותו הזרם מתוך „פועלי־ציון“, שנגדו עמד בן־גוריון ולא יכול היה לנצחו שם בחוץ־לארץ" (שם, עמוד 107).

על ענין זה אמרתי אני:

"אנו בוחרים לנו חזית קשה מאד, חזית שבה ניפגש עם הרבה עס־הארצות,

עם הרבה זרות. עם הרבה הרגליהינך המתנגדים לנו. לעבודתנו. ואנו רואים בזה את חובתנו. חובת פולנו. אתם מוצאים לנחוץ לפרוש מאתנו. אני לא השתתפתי באסיפת „פועלי ציון“ האחרונה, אותה האסיפה הפתוחה ששפרינצק הצטער על כך של „הפועל הצעיר“, זמזמר את דלתותיו, לא היה בה פתב, בכדי להוקיענה. אבל לבי היה אתם. עם אנשי „פועלי ציון“. בשעה זו מילאו הם את החובה ההיסטורית הגדולה.“

„כה עושה אסיפתנו? היא עומדת ומדברת תחנונים: אל תיפרדו מאתנו.

אין אנו רוצים לבנות מפלגה — לשם זה יש לנו. לרוצים באיחוד, די פוח גם בלעדיכם. אין אנו רוצים בשום שלילה של זכות־מיעוט. איננו יודעים איזה מיעוטים יהיו בתוך התאחדותנו. ומי יהיה בתוך המיעוט. אנו רוצים רק אחת, כי בית העבודה יבנה. אנו חושבים את קיום המפלגות בקרבנו לרע מוחלט. אנו רוצים בסידור קהילת־העובדים. ובוה הוא הקושי. בלי השתתפות חלק קטן קשה לבנות את בנין הכלל. אבל קל מאד לחלק קטן להפריע את בנין הכלל. שהכלל רוצה בו. בארץ־ישראל עדים אנו לחזיונות כאלה. מפריעים לסדר את ועד העיר בירושלים. מפריעים לסדר את התאחדות המושבות בגליל. כל רצון של בנין נפגש באופוזיציה. ובשביל כך כל אופוזיציה היא חזקה למדי. הרוצים אתם למלא את התפקיד הזה בינינו? אנו התחלנו בדבר קשה. קשי הדבר הוא בעיקר לא בו בעצמו. כי אם בהתנגדותכם ובאוויר אשר אתם מקיפים את הדבר. אנחנו מלאים ספקות וחששות. אולי אין אנו הראויים לאחד? יודעים אנו את חולשותינו ורעיונו. אפשר שמפנינו סובל הדבר. כורעים אנו תחת המשא. ויודעים כי אחריות כבדה קיבלנו עלינו. שלם ישלם המבעיר את הבעירה. ואחרי כל האשמות אשר אנו שומעים יודעים אנו כי בזה אין אנו אשמים. פירוד ומשטמה לא זרענו. אנו רק מילאנו את החובה. לא השתמטנו מגורלנו“.

בתשובה על זה יצאו צירי „הפועל הצעיר“ מהועידה ונכנסו להתיעצות מיוחדת. ובא אחר כך ברץ הודיע פי:

„מתוך הרגשת האחריות הגדולה לרגל המצב המתהווה בהסתדרות הפועלים החקלאית, שאנו רואים חובה לעצמנו להישאר בה — הננו מוצאים עוד צורך להמשיך בינינו לבין עצמנו את בירור השאלה הזאת. אנחנו מציעים איפוא לדחות לעת עתה את ההצבעה בשאלה זו. אם דחיית ההצבעה היא בלתי אפשרית, אנחנו מתאפקים מלהשתתף בה. את תוצאות הבירור שלנו נודיע לפני סוף הועידה.“

אם כי היה ברור מה רוצה הועידה, אמר „הפועל הצעיר“ שאיננו יכול לתת תשובה. „עוד נצא להתייעץ“.

פ ר ק ע י ר י ם

ליצירת ההסדרות היו שלושה שותפים, לפי המושגים הארגוניים של הזמן ההוא: שתי המפלגות שהיו אז בארץ — „אחדות-העבודה“ ו-„הפועל הצעיר“, וגוף שלישי — „החלוצי“. בגוף זה נכללו אנשי העליה השלישית שהשתתפו או יחד: קיבוצי „השומר הצעיר“, חברי „גדוד העבודה“ ו-„צעירי-ציון“.

אם נאמר שמגמת „הפועל הצעיר“ היתה לצמצם את סמכות ההסדרות והמגמה של „אחדות-העבודה“ — להרחיב. הרי הגוף השלישי צריך היה להכריע לאיזה צד שהוא. בין האנשים שצגו את החבורה הזאת היו מעולי פולין, מ-„צעירי-ציון“ — יצחק שנייגר, ברולי (שלאחר זמן קצר טבע, ועל שמו הוקמה ספריית ברולי ליד מועצת פועלי תל-אביב), וביניהם היו אנשי „גדוד העבודה“ — אלקינד, קניבסקי, יהודה קופלביץ — התלמיד והשליח של טרומפלדור — ומנהיגי „השומר הצעיר“, שביניהם היו אבא חושי, מאיר יערי ואנשים שהלכו אחר כך לבית-אלפא ולמשמר-העמק.

אין איחוד בארץ שאיננו קשור עם מאמצי גבורה נפשית גדולים מאד ועם הכרעות חמורות מאד של האנשים המשתתפים בזה. וכשם שברעידת „אחדות-העבודה“ בפתח-תקנה היה מאמץ גדול של אנשים שבאו מארצות שונות והיו צריכים להשליך את עצמם לתוך סכנה גדולה מאד, בלי לדעת מה יצמח מזה, כך בזמן יסוד ההסדרות לא ידעו מה יצא מהענין הזה. בזמן ההוא קרא י. ח. ברנר את קריאתו: „ינתן דבר פועלי ארץ-ישראל בידי פועלי ארץ-ישראל“. ובעצם הביטור בזמן הקמת ההסדרות כתב רשימה, אשר קטע זה ממנה היה בשעתו מפורסם מאד:

„התפקיד העיקרי של הסוציאליזם היהודי בזמן הזה הוא לחזק את הכוחות הפרודוקטיביים והאפשרויות הפרודוקטיביות של הפרולטריון היהודי. כלומר, של החלק הבלתי-מנצל שבעם היהודי, שהוא הלזו שבשדרת האומה היהודית; להעביר את האלמנטים הבלתי-עובדים שבו, מפני חוסר מקום ותנאים או מחוסר הרגל ויכולת, לחיי עבודה; לסדר את ההגירה של ההמון היהודי מן המקומות המקיאים אותו אל המקומות שיתחדשו על ידו ושיתחדשו אותו.“

לחלית זו עתידות כל מפלגות-הפועלים היהודיות בכל מקום — אם רק רוח זיים אמיתי בהן — להתאחד. ההגירה לארץ-ישראל תהיה אחד מסעיפי-העבודה של ההתאחדות הזאת.

בארץ-ישראל יש עוד מקומות פנויים. שהפועל היהודי יוכל להתבצר בהם. מפרי עבודתו לא יוכל להתקיים מיד. ולכן ידרשו קפיטלים, שיכללוהו כל עת עבודתו הפיונרית. ידרשו גם מסדרים טכניים ורוחניים. באיחודם של אלה האחרונים יהיה צורך; במפלגות של עכשיו — לא.

פועלי ארץ-ישראל צריכים להסדר בהסדרות פועלים אחת. שתעשה כל

הנחוץ לחיזוק כוחו של הפועל היהודי בארץ. אין ההסתדרות הזאת צריכה להיקרא דוקא ציונית-סוציאלית: השם הסתדרות פועלי-ארץ-ישראל דיו. רוח הציונות הפרולטרית, כלומר, רוח הסוציאליזם היהודי האמיתי, יחיה את ההסתדרות הזאת מאליו. יהיה גוף של פועלים יהודים בארץ-ישראל; נשמת הסוציאליזם תופח בו מאליה. אי אפשר בלי נשמה זו. ואולם כדי להימלט מפלפולים מפרידים, מתיאוריות טרדיציוניות מקלקלות, מן המסורות המפלטיות, מן הקשרים לועד מרכזי זה או אחר; כדי שהפועל לא יאמר: „פועל צעיר“ אני, „צעיר-ציון“ אני, „פועל-ציון“ אני וכדומה; כדי שועידת-הפועלים הכללית תוכל לבחור מתוכה את היותר מוכשרים בלי שים לב לעברם המפלט; כדי שמוסדות הפועלים הנחוצים ינצרו בלי חיכוכים קשים — לשם כל זה צריכה הסתדרות-פועלים פנימית ארץ-ישראלית זו לבלי להוסיף על עצמה כל שם-לנאי. הסתדרות פועלי ארץ-ישראל — בזה נאמר הכל. על כרחיה תהיה מה שהיא על פי עצם מהותה. וגם שדה פעולתה של ההסתדרות יהיה — הכל. לעבודת-השלום ולעבודת-המלחמה. אין הגבלות ואיסורים“ („קונטרס“, גליון) מ"א, סיון תר"פ; כתבי ברנר, כרך ז', עמוד 86).

הנסיון הזה של יסוד ההסתדרות היה בו נשמה גבורה בשביל כל הצדדים, בשביל אלה שיצרו את תכנית „אחדות-העבודה“ ואהבו אותה, והם ויתרו בשביל הקמת ההסתדרות; בודאי היה ויתור גם מצד „הפועל הצעיר“, שצריך היה לנתר על הרבה סמכויות ולמסור אותן להסתדרות. היה גם מאמץ פנימי אצל האנשים הצעירים, שעדיין לא נשאו בשום עול ציבורי בארץ-ישראל והיו צריכים להיכנס בעול הקמת ההסתדרות.

אבל באותו לילה של ועידת-היסוד של ההסתדרות היה צריך להחליט עוד על משהו. העליה השלישית היתה צריכה להגיד מה תהיה דרכה היא: האם יהיו גוף פוליטי חדש בארץ כמפלגה שלישית או יצטרפו לאחת המפלגות הקיימות? דבר זה היה גם לפני ועידת ההסתדרות, בזמן הוועידה ובלילה שלאחריה. וכשקם הדבר הגדול הזה, ונוצרה ועידת ההסתדרות ו-4000 וכמה מאות אנשים השתתפו בהקמתה, נתאסף חלק ניכר מהעולים החדשים לוועידה מיוחדת של „החלוץ“ וחלק מ„צעירי-ציון“, וזו החליטה על הצטרפות במובן פוליטי ורעיוני ל„אחדות-העבודה“. זה היה האיחוד הראשון.

בתוך „צעירי-ציון“ היו זרמים שונים. השם „צעירי-ציון“ הקיף כל מיני זרמים. כשהתחיל בחוץ-לארץ המגע עם ארץ-ישראל החל בירור פנימי בתוך „צעירי-ציון“. „אחדות-העבודה“ קראה אותם לאיחוד, מרחוק קראה אותם. באותו זמן נתארגנה ועידת פראג שכינס „הפועל הצעיר“ (השליחים מהארץ היו א. ד. גורדון וא. יפה) ומשם יצאה הקריאה לחלק מן האינטליגנציה הציונית הצעירה בעלת השקפות רדיקליות (מ. בופר, הוגו ברגמן ואחרים) ליצור תנועה רחבה של „צעירי-ציון“ ו„הפועל הצעיר“. זה היה נסיון גדול בשעתו — לכנס את האינטליגנציה היהודית

הצינית והשמאלית. הרעיון על קריאת ועידה כזאת היה עוד קודם. אחד הנלהבים לרעיון זה היה גוסטב לנדויאָר, שהתחיל אז להתקרב לעניני ארץ־ישראל. לגרמניה התחילו להגיע הדים על הארץ ורעיון הקבוצה הכה גלים. בופר הוציא בגרמניה את הירחון „דער יודע“ (אני העברתי לשם את מכתביו של א. ד. גורדון, שנכתבו על ידו באידיש, על ידי איזה קצין יהודי גרמני, והם נדפסו בתרגום גרמני בירחון של מרטין בופר. המקור עצמו הלך לאיבוד, אחר כך תורגמו המכתבים לעברית מהתרגום הגרמני), וכבוד ארץ־ישראל עלה אז במידה גדולה והתחיל למשוך גם אנשים זרים. כך קם הרעיון על קריאת הועידה בפראג. כשהועידה נתארגנה פניתי למארגנים בשם „אחדות־העבודה“ שגם „אחדות־העבודה“ תשתתף באותה ועידה. אמרתי, אמנם זאת היא ועידה שקורא אותה „הפועל הצעיר“, וקורא לשם ארגון שאינו כולל את כולם, ואמנם אנחנו קשורים עם ברית „פועלי־ציון“, אבל, לדעתי, צריכה גם „אחדות־העבודה“ ללכת לוועידה זו. אבל לא קיבלנו הזמנה. לוועידת פראג באו „צעירי־ציון“ מפולגים ביניהם. היו סבכים ופילוגים בלתי פוסקים, ואלה שבאו לוועידה מפולין, אותו חלק מ„צעירי־ציון“ שבראשו עמד יצחק שנייגר, תמך בעמדתה של „אחדות־העבודה“, וזה היה חלק די אקטיבי בוועידת פראג. לעתים יש לנו מושגים והגדרות מסולפים כשאנו באים לקבוע שתנועות מסוימות היו מתקופתה של העליה השנייה, ואילו העליה השלישית היא שיצרה את הדברים החדשים בארץ־ישראל. העליה השנייה התבלטה מיד לבואה ארצה. אם נוהגים להגיד שהכוח היוצר של העליה השלישית לא יכול היה להסתגל למסגרות הישנות — אני מחלק את זה ואומר שבשטח אחד זה נכון, בשטח אחד — לא. בשטח המפעל הקיבוצי, ההתישבותי, היה זה נכון. גדוד העבודה בסמפרמנט שלו, בהעזה שלו, לא יכול היה לקום אילמלא העליה השלישית, וכן כל המפעל של המשק הגדול. אם כי הוגה־הדעות של המשק הגדול הוא לביא, איש העליה השנייה. הוא עשה נסיון נועז מאד. הוא דרש מקבוצת כנרת להגדיל את עצמה פי שנים. מענין לקרוא את מאמרו של צבי שץ על קבוצה בכלל ולראות ביטוי נמרץ לרעיון של קבוצה שנאבקה להיות למעשה למשפחה קבוצתית. והנה דוגמת דגניה. בדגניה היו בסוף המלחמה שלושים חברים, זה נחשב באותו זמן לדבר גדול מאד — לקיים קבוצה של שלושים חברים! יוסף בוסל הציע לחלק את השטח שעליו ישבה דגניה לשנים. לקבוע לכל חלק קבוצה של חמש־עשרה משפחות ועל ידי זה תעלה הצלחתה של הקבוצה. כאלה היו המחשבות של טובי האנשים בעליה השנייה. כל איש חדש בקבוצה לא היה הבר בה בראשונה. וכדי שיתקבל לקבוצה צריך היה להיות קשור אהה במשך שנים. באותה שעה הציע ש. לביא לקבוצת כנרת, כשבאו 120 איש מפולין, להגדיל את מספר חבריה בשביל קליטת העליה. וכנרת נעשתה פתאום לקבוצה של ששים איש. זה היה דבר גדול, והרבה בעיות ארגוניות משקיות צצו מסביב לזה. כתוך קריאה פאחד ממאמרי לביא בענין זה בכתביו אפשר לראות

שהרעיון הראשון שלו על משק גדול התחיל עם הקליטה הראשונה של עולים לקבוצת כנרת. ובכך, בשטח המשקי היו דברים שאילמלא העליה השלישית לא היינו מגיעים אליהם. מפעל „אחדות-העבודה“ לא יכול היה לקום אילמלא העליה השלישית, שצירפה לעצמה גם את רעיון המשק הגדול. אילמלא הצירוף של שניהם לא היתה „אחדות-העבודה“ הופכת למפעל התישבותי רציני, לא היתה לה שום הכשרה לכך. את גדוד העבודה העסיקה יותר שאלת הקופה המשותפת ולא שאלת ההתישבות. את זו האחרונה קיבל גדוד העבודה מהעליה השנייה (אבל הוא נתן לזה לגמרי את צבינון לחיי החברה). גם את האומץ, גם רענונות מיוחדת, ואולי גם נכונות לקרבנות כאלה, שאנשי העליה השנייה היו כבר באופן טבעי רגילים בהם, לחיים של ויתור על כל הנוחיות שבחיים. לו הספיקה לי השעה הייתי מספר באיזו מידה אנשי העליה השנייה לא היה בהם כל חוש ל„קומפורט“. בשטח זה היו גילויים מענינים מאד. כשהגיע גדוד העבודה מרוסיה הכניס מין בון לכל נוחיות, מין יכולת לחיות בלי כל נוחיות שהיא, עד כדי כך שאנשי העליה השנייה לא היו מסוגלים בעצמם לעשות זאת. אבל בשטח הרעיוני והפוליטי אין לומר שהעליה השלישית כולה ראתה לעצמה צורך לא להמשיך בדרך תנועת הפועלים שקדמה לה. כי אם להתחיל הכל מחדש. העובדה כי העליה השלישית נתנה אדם כמו ארלוזורוב. שבנדאי היתה לו יכולת נפשית ואינטלקטואלית ליצור דברים מחדש, יותר מאשר אחרים בין אנשי העליה השלישית, אבל רצה דוקא להמשיך בדרכו של „הפועל הצעיר“ — עובדה זו אומרת הרבה. או נקח את אנשי המפלגה שלנו מעכשיו, ונראה כל מיני אנשים שנתבלטו כבר באותו זמן בתנועה, אנשים שבעצם היו בהם כוחות אינטלקטואליים גדולים ליצור דברים חדשים, ובכל זאת מצאו לעצמם את דרך ההמשך. היה חלק בתנועת הפועלים, חלק מעולי רוסיה ופולין הרוסית, שהיתה לו יותר נכונות נפשית להמשיך והצטרפו והתמזגו עם מה שהיה קיים בארץ; והיה חלק אחר, שהיה לו פחות צורך נפשי במיזוג, ונצטרפה לכך גם זרות טריטוריאלי. אותו חלק — „השומר הצעיר“ — מולדת-התרבות שלו היו גליציה, וינה. זה נגרם לא במעט מתוך הרצון שלא להיבטל, ומכאן בעיקר הגורם להתבדלותם.

אבל עובדה היא שהעליה השלישית עם בואה לארץ הועמדה שוב בפני הכרעה. אילו היתה „אחדות-העבודה“ מגיעה בשעתה לידי איחוד של כל הפועלים שנמצאו אז בארץ — אני מרשה לעצמי לחשוב שהרבה טרגדיות בתנועת הפועלים היו נמנעות. העובדה שהעליה השלישית לא יכלה להגיע בתוך עצמה להכרעה מיוחדת ונתפלגה לפי ארצות מסוימות ולא הצליחה להתאחד, קבעה לא במעט את גורלה של תנועת הפועלים בארץ.

התחילה בתוך העליה השלישית תסיסה פנימית, היא לא היתה מוגדרת כלל. אי אפשר לומר שלאנשים האלה היה ברור מה הם. התסיסה הזאת היתה כבר בתוך החברות החדשות. בתוך „השומר הצעיר“ היתה תסיסה די ממושכת כמה שנים,

וספק אם רעיון „הקיבוץ הארצי“ בא מתוך התסיסה הזאת. והתחילו הליכות ועיבות מרובות, לא רק מהעבודה, מהקיבוץ, אלא גם מהארץ. אינני יודע אם בחוגי „השומר הצעיר“ טרחו לקבוע איזה חלק מכל העליה הראשונה של „השומר הצעיר“ נשאר בארץ. מאותה העליה נשאר בארץ משהו בבית-אלפא. במשמר-העמק ובמרחביה. בקבוצות אלה נשארו כיום רק גרעינים של „השומר הצעיר“ מאו. מכאן אפשר להבין מה היה גדול האבידות העצומות של התנועה הזאת בארץ בשנותיה הראשונות. ולא אדבר ברגע זה על האבידות הכאוחרות יותר, בזמן שקיבוצים שלמים למעשה עזבו אותנו ונעשו אחר כך נושאי ה„פרקציה“ בארץ.

וכיון שבחלקים גדולים של העליה השלישית לא היתה להם כל אוטוריטה, הרי התסיסה שהתחילה בתוכם לא היתה מלווה כל מעצורים פנימיים, ומספיק היה שבתוך גדוד העבודה יתעורר ויכוח, לא ציוני ולא סוציאליסטי, אלא לכאורה ויכוח מטקי, איך לארגן את הקופה של הגדוד, ויכוח שהיה בין הנהלת גדוד העבודה לבין לביא וטבנקין, אנשי העליה השניה, כדי שהוא יהפך לא רק לנקודת-מוצא לפילוג משקי, בין עין-חרוד ותל-יוסף, שסיכן את התנועה הקיבוצית כולה וגם עיכב את התפתחותה, אלא שיעשה לנקודת-מוצא להתפלגות בכלל תנועת הפועלים. ולא זה בלבד, אלא זה היה קשור עם התרחקות רוחנית, התרחקות מ„אחדות-העבודה“, התרחקות של רבים מאד, והיו אנשים שלא היה להם כל כך קל הדבר, הם חונכו ברוסיה על אידיאה של מפלגה ציונית-סוציאליסטית, בשבילים „אחדות-העבודה“ היתה מגדל-אור. אבל הניגודים גברו ועלו, ולאט לאט נוצרה זרות אישית עמוקה מאד. הניגודים התחילו להתפתח ונוצרו סיפורי-אגדות, אמונה בכל שקר, בכל דיבה, בכל סברה, שנאה אישית ועלילות. ועם כל הדברים האלה התחיל פרוצס רוחני מסוים — יאוש מארץ-ישראל ומהאמונה שהפועל יכבוש את הארץ ויטבע את חותמו על הארץ.

מענין להתבונן לתנודות מסוימות בפרשה זאת. בשנת 1924 ביקר בארץ ארנסט טולר, סופר יהודי צעיר, מהפכן גרמני מפורסם, ואתו יחד גם מכס הוליטשר, שניהם נמצאו בהשפעה סובייטית. ב„גדוד העבודה“ הם ראו את נושא המהפכה הסוציאליסטית, אבל הם אמרו שיש סתירה במפעלנו, בזה שמקבלים תקציב מההסתדרות הציונית, וצפויה סכנה לתנועה מהשפעות בורגניות. כשבא הוליטשר לארץ ראה שלא היתה כאן מהפכה סוציאליסטית, להיפך — „הבורגנות“ התגברה, הופיעה עליה רביעית, בא הון פרטי, גבר בנינה של תל-אביב. התחילו לבנות את עפולה. כל זה סימל את נצחון הבורגנות והיה הביטוי של הקפיטליזם בארץ-ישראל, וענין הקיבוץ והקבוצה נגמר. משבר קשה עבר אז על מאות צעירים יהודים, מחוסר אפשרות לחפות ולראות את הציונות במסגרת היסטורית מסוימת. רבים מאד לא הבינו את היכולת הנפשית של עמידה עקשנית ואת הערך ההיסטורי של תנועת העבודה בהגשמת הציונות.

ובכן, מחמת התערערות האוטוריטה בתנועת הפועלים בארץ־ישראל, ריב פנימי ומחלוקת על ידי טיפוסים אנושיים שונים, ויחד עם זה מחמת חוסר הכשרון של הציונות, חוסר התקדמות מהירה, הגיעו לאותן התוצאות שנראו לאחר הפילוג בגדוד העבודה. חוג קטן ומשפיע התבצר בתוך הגדוד. יבא הפילוג הרעיוני בתוך הגדוד, למעשה, הפילוג בין ציונות ואנטי־ציונות. בפילוג הזה היה מענין כיצד אנשים עיבדו את עמדותיהם. היו אנשים שראו את החסלנות בתוך הגדוד, אבל מתוך פטריוטיזם גדודאי וגם מתוך חברות אישית (י. קופלביץ ואלקינד היו שני אנשים ששמם סימל את הגדוד), לא יכלו להכיר שיש בגדוד התפתחות רעיונית מסוכנת מאד, וכך נמצאו רבים מסוג זה, ששמרו על השלמות הארגונית של הגדוד. אמנם, היו אנשים שראו את הסכנות הללו, אבל לאלה לא שמו לב, אלה נקראו „ימין“. עד שנתגלה הפל, עד שהיו כבר הוכחות ברורות מאד שכאן מכינים בגידה, ואז בא הקרע. רבים חזרו לחוץ־לארץ או שבו לרוסיה ומילאו תפקידים בתנועה הקומוניסטית שם. היו גם אנשים חשובים מאד, בעלי כוח חלוצי גדול מאד, שנשארו בארץ ושלא הצטרפו ל„שמאל“, אבל לא יכלו גם להצטרף ל„ימין“ שבגדוד.

הבאתי לכם תמונה קצרה מאד, מהו הפילוג ההרסני ובאיזו מידה הוא שורף נפשות, ולא רק שורף את אלה שמקומם היה מחוץ לתנועה. אלה שנסעו לרוסיה אמרו: אם רוסיה מולדתנו הרחוקה — עלינו ללכת לשם, איננו מאמינים יותר בארץ־ישראל. אינני האיש המוסמך למסור פרטים על מה שקרה עם האנשים האלה בחוץ־לארץ. הקרתי רבות לגורלם של כל אלה שנסעו לרוסיה. היו לנו הרבה מכתבים של אנשים שרצו מאד לשוב ארצה, אבל מה היה גורלו האישי של כל אחד — אין אנו יודעים במידה מספקת. אבל בעזיבתם של אלה את הארץ היתה יותר הגינות מאשר אילו נשארו והיו הופכים להיות פה סוכנים של הקומאינטרן. אבל רבים מאלה שפל הקרע הזה עבר עליהם נשארו בארץ, אלא שלמעשה הם כבר היו אנשים שרופים, שהדינמיות, הכוח היוצר שלהם — ניטל מהם ונשארו חיים כאן בקר־יוזית, מחוץ לחיים החברתיים שלנו.

תהליכי האיחוד לא פסקו בארץ־ישראל, והצורך באיחוד לא פסק. אולם הדבר נתקל תמיד בקשיים גדולים. לא אוכל למסור לכם כאן סקירה מפורטת, איך קמו איחודים שונים, רעיוניים ופוליטיים בארץ. התקופה הזאת שאני עומד בה מיצירת ההסתדרות ועד יצירת מפלגת פועלי ארץ־ישראל, היא תקופה של עשר שנים, בערך. עשר השנים הללו היו שנים של מחשבת איחוד, של משא־ומתן על איחוד, של הצטרפות גופים שונים למחנות אלה. היו אנשים ב„הפועל הצעיר“ שרצו באיחוד הזה כבר מיד, אבל לא היה להם שומע. רצונות אלה לא התגבשו כדי תנועה. מאידך גיסא — יש לומר את האמת — גם בתוך החלק שדגל כל ימיו באיחוד, בחלק של „אחדות־העבודה“, כל ענין האיחוד לא היה כל כך פשוט. לא היה אפילו איחוד אחד שהתגשם במשך הזמן הזה, לא בחוץ־לארץ ולא בארץ, שלא נתקל

באיוז מידה של התנגדות ואי־אמון מצד החברים. אמנם דגלו כל הזמן באיחוד. אבל חשדנות היתה תמיד מצויה. למשל, מה היה לאחר האיחוד הגדול, מיד אחרי יצירת ההסתדרות, לאחר שחלק חשוב מ„צעירי־ציון“ בארץ נכנס ל„אחדות־העבודה“? חלק תנועה גדול של „צעירי־ציון“ בפולין, היה קרוב מאד ברוחו ל„אחדות־העבודה“, ו„אחדות־העבודה“ דרשה את האיחוד עמו, אבל בתוך „פועלי־ציון“ שם היו חלקים חשובים מאד שהתנגדו לכך. הם אמרו על „צעירי־ציון“: „בעלי־ביתישע קינדער“. את עצמם ראו כסוציאליסטים אמיתיים, הסוציאליזם של „צעירי־ציון“ לא היה כל כך בטוח בעיניהם. בראש „צעירי־ציון“ אלה עמד מרמינסקי. אדם חשוב כמו קפלנסקי התנגד מאד לאיחוד עמהם, מפני שראה בהצטרפותם של „צעירי־ציון“ אלה סכנה של טשטוש האופי הסוציאליסטי של התנועה.

אחר כך התחיל משאומתן על איחוד עם „הפועל הצעיר“. המפלגה רצתה בזה, אבל הענין ארך והיו מועצות שונות שדנו בדבר. יוסף אהרונוביץ, חבר „הפועל הצעיר“, היה תחילה אחד המתנגדים הגדולים לאיחוד. הוא גם לא האמין ביצירת ההסתדרות, ואף לא בא לועידת חיפה. אבל זמן קצר לאחר יסוד ההסתדרות קיבל אותה בכל לבו בשלימות ורצה לראות אותה חזקה ומרחיבה סמכויותיה, ומאז שינה את דעתו גם לגבי איחוד שתי המפלגות. הוא נוכח לדעת כי ההסתדרות ממלאה חלק גדול של התפקידים שהמפלגות היו עוסקות בהם ורצה באיחוד המפלגות, ורצה באיחוד גם עם „השומר הצעיר“. הוא אהב אותם, הוא רצה בכל איחוד אפשרי. הוא עשה עבודה נמרצת מאד ב„הפועל הצעיר“ לרכוש את חבריו לרעיון האיחוד. ואיש כמו אליעזר יפה, שהיה בשנים האחרונות רחוק מהרבה ענינים שנעשו בהסתדרות — אף הוא היה בעד האיחוד, ונימוקו היה: מכיון ש„הפועל הצעיר“ איננו זה מה שצריך היה להיות הוא אינו טוב יותר מ„אחדות־העבודה“.

ומה היה המצב ב„אחדות־העבודה“? „אחדות־העבודה“ הצליחה להכניס את „צעירי־ציון“ צ. ס. לתוך תנועתה בארץ ובחוץ־לארץ. זה היה חלק חשוב וניכר בתנועה. נמצאו בין אלה כל חברי צ. ס. שבאו מרוסיה. כשהתחילו לדון בענין האיחוד במועצת „אחדות־העבודה“ בשנת 1928 נתקבלה תמונה מזורה במקצת. התנגדו לאיחוד כמה חברים. היה ביניהם אדם שבא אלינו מתוך „צעירי־ציון“, קולסון שמו, שמתוך התנגדותו לאיחוד, בכל אופן מתוך הנמקותו, הוברר שמקומו לא ב„אחדות־העבודה“ בכלל. אבל התנגדו קודם כל ותיקי „פועלי־ציון“ כמו קפלנסקי, מפני שהוא ראה באיחוד זה סכנה לברית העולמית, כי על ידי הכנסת „הפועל הצעיר“ אליה יטושש האופי הסוציאליסטי שלה. והתנגד לאיחוד אדם שהיה חבר חשוב ב„אחדות־העבודה“ ולא נכנס למפלגת פועלי ארץ־ישראל — גרשון אוסטרובסקי. אבל התנגדו גם חברים אחרים, ובראשם י. אידלסון. אחד הנימוקים שלו היה שהרוב של תנועתנו בארץ זו היא מפלגתנו ברוסיה, צ. ס., והאיחוד יהיה מכה קשה לתנועה ברוסיה. אידלסון היה עדיין קשור מאד למפלגה הרוסית. היו איפוא חילוקי־דעות

גדולים מאד, והופיעו כל מיני שאלות. ועוד אמרו שבגלל האיחוד עם „הפועל הצעיר“ יעובו מאות חברים ב„אחדות־העבודה“ את המפלגה. גם פרונגוזה זאת לא נתקיימה. גרשון אוסטרובסקי, שהיה מזכיר „אחדות־העבודה“, היה איש פעיל מאד בקיבוץ, והיה מתנגד גדול לאיחוד. בספרות „הקיבוץ המאוחד“ מצאתי שישראל גלילי אמר כי חברים בקיבוץ מתנגדים לאיחוד מחשש שמא יחליש האיחוד את הקיבוץ בתוך המפלגה המאוחדת. כיון ש„הפועל הצעיר“ איננו בעד הקיבוץ המאוחד. יצחק טבנקין לא קבע עמדה לענין האיחוד, בעד או נגד. במועצה „אחדות־העבודה“ דיברו מתנגדי האיחוד. במידה שיש לנו שרידים מהויכוח הזה נראה שהמחשבה לגבי גורלו של הקיבוץ המאוחד היתה פסימית (אגב, לא ראיתי אף מועצה אחת שלא יצינו שיש ירידה בציבור הפועלים ושהוא איננו נאמן). משום כך מהלך המחשבה היה, שהקיבוץ סובל מיחס שלילי אליו מצד רוב הציבור, ומכיון שלמפלגה יפנס אלמנט חדש שאין בו אהדה לקיבוץ המאוחד, יש סכנה רבה שזה יעמיד את הקיבוץ במצב קשה.

הנה בויכוח הראשון בויעדת „אחדות־העבודה“ (תרע"ט) אמר טבנקין דברים

חשובים מאד :

„מנין בא אִי־אָמון זה למעמד העובדים? ואם זה כך, אם אין אמונה במעמד העובד ונאמנותו לסוציאליזם, על מה מיוסדה האמונה במפלגה הסוציאליזם? האם נגד הסטיכיה? הפועלים המאוחדים בתור מעמד אינם יכולים לבגוד בעניניהם המשותפים. להיפך, מגמה שעליה לפחד מפני אחדות כל המעמד, שמכריחה לפזר את כוחות הפועלים, מזיקה לאותם הענינים שבשמם היא דוגלת“ (קובץ „אחדות־העבודה“, תרע"ט, עמוד 124). אלא שבאו בענין זה הרבה שינויים במושגים. יתכן מאד שפעם, כשנלמד את התפתחות הענינים במפלגה, נראה שכבר בזמן יסוד המפלגה לא היה הפל אצלנו על צד השלימות הנפשית הדרושה לאיחוד. באחת האסיפות אמרתי: היסוד של חברות ואָמון חברי הוא היסוד הקובע לא פחות מאשר חזון ופרוגרמה נכונה. הדבר שבאותו זמן שנוסדה מפלגת פועלי ארץ־ישראל לא קם בבת אחת גם האיחוד של המפעל ההתישבותי, איחוד התנועה הקיבוצית, הוא שקבע את גורל התנועה לעתיד, הוא שגרם אחר כך לכל הסכנות והקשיים הגדולים שעלו בגורלה של מפלגת פועלי ארץ־ישראל. השארנו רק סדק קטן, אבל הוא שגרם להרחבת הפרץ.

אגב, התנועה הקיבוצית היתה פעם מאוחדת. והצורך שהמפעל הקיבוצי בארץ ימצא במסגרת אחת משותפת — היה קיים כבר בזמן רב. הקבוצה בשעת הינסדה, נוצרה כמפעל בודד, ולא היתה שום זיקה ארגונית בין קבוצה אחת לשניה. היתה זיקה בין דגניה ו„הפועל הצעיר“, בין הקבוצה בתל־עדישים ובין „פועל־ציון“. הענין של קיבוצים ארציים היה קיים לפני הכל, אבל בין דגניה לבין פנת לא היתה שום זיקה ארגונית. ובכל זאת הרעיון שיש צורך בקשר בין קבוצה לקבוצה, קשר של

עזרה הדדית והקמת כלים משותפים. נולד עוד לפני זמן רב. עוד בשנת תרפ"ד. הקובץ הראשון בעברית הוצג באופן מקיף על המפעל הקבוצתי הוא קובץ „הקבוצה“, שהופיע באותה שנה. הוא מסתכם בהצעת התקנון של הקבוצה. יש בקובץ פרוטוקול על פגישות בין קבוצות במטרה למצוא מסגרת משותפת ביניהן. יש בו גם מאמר גדול של שאול מאירוב, שניסה לברר את הבעיות של הקבוצה כאורגניזם מסוים הטעון חוקה מסוימת. באותו זמן כבר היה קיים מוסד שהקיף את התנועה הקיבוצית בשם ועדת הקבוצות, אשר התקיימה עוד זמן ידוע גם אחרי הפילוג בגדוד העבודה. בענין זה של גוף בין-קיבוצי נאמרו דברים מענינים מאד, מה צריך הוא להיות, אבל הגוף הזה התפלג. הויכוח היה בענין סכסוך פנימי ביגור, וחברים מסוימים בחברת-הקבוצות רצו לנקוט עמדה בשאלה פנימית של קיבוץ עין-חרוד. העובדה שחברת-קבוצות זה התפוצץ רק בקשר עם ויכוח אחד, מבלי שהענין יובא לאינסטנציה הסתדרותית — מוכיח שבצד הפרוצסים המאחדים גברו פרוצסים אחרים, שהם ההיפך מהם. המפלגה מצדה, וגם ההסתדרות, עשו כל הזמן מאמצים להגביר את מגמת האיחוד, כשם שההסתדרות שואפת (ובהנהגת ההסתדרות יש מגמה די חזקה) לשיתוף כוחות נוספים בהסתדרות. אמנם, יש לציין כי בענין הסיעות החדשות בהסתדרות, כגון פועלים דתיים וכו', יש בהסתדרות חלק ניכר של חברים שהפרספקטיבה של הרחבת ההסתדרות אינה קרובה ללבם, הוא לא מתקומם נגד זה, אבל היה רוצה שישאר המצב הישן.

במשך כל השנים הללו לא פסק המשאומתן עם „השומר הצעיר“ על איחוד. בשנת 1931, בימי הקונגרס בבול, היתה ישיבה של באי-כוח „השומר הצעיר“ עם באי-כוח מפלגת פועלי ארץ-ישראל, ישיבה ידידותית מאד, ובה נגמר בחיוב ענין האיחוד. זה היה הקונגרס שבו נבחר ארלוזורוב לאפקסוטיבה, כשנתים להינסדה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל. בשעתו חשש „השומר הצעיר“ כי האיחוד של „אחדות-העבודה“ עם „הפועל הצעיר“ יזיק מאד, אולם אחר כך נזכחו לדעת שזה היה איחוד טוב ומועיל. והנה בקונגרס זה היה מאמץ גדול מאד וגמרנו את הענין. אבל הם אמרו: נחזור לארץ-ישראל ונביא את הדבר בפני חברינו ואחר כך נשוב לדון בענין זה. בשובם ארצה הביאו את הדבר בפני חבריהם, ויותר לא נפגשו אתנו. מפני שבזמן ההוא התחילה להגיע לארץ אותה העליה של חברות „השומר הצעיר“, חניכי אורנשטיין, והרעיון הזה של יערי וחזן — להתאחד אתנו — נתקל בהתנגדות חזקה מאד.

מצדנו לא פסקו נסיונות שונים לבוא בדברים עם „השומר הצעיר“ על איחוד. (ב„קאיר־סיטי“, באניה שהובילה את צירי הקונגרס לארץ עם התפרץ המלחמה, עדיין נמשך המשאומתן הזה, והוא נמשך גם בארץ, אבל הסתבך. לי אין שום ספק שיש ב„השומר הצעיר“ חוגים הרוצים בכל נפשם שהאיחוד יצא לפועל. אבל אין להם מול גדול בקרב חבריהם. ואותו הכוח והסגילות הנפשיות שהביאו בשעתם את

„פועלי־ציון“ לאיחודים שונים — חסרים אצלם. בשיחות הללו הגן „השומר הצעיר“ מאד על עצמאותו, ש„השומר הצעיר“ יש לו עיקרון, שהוא אינו רוצה לנתר על עצמאותו. ואם זכרוננו איננו מטעה אותי, הרי בענין זה כל חברי מפלגת פועלי ארץ־ישראל עמדו על זה שאין עצמאות אלא אחת. ביטא את הרעיון הזה אהרן ציונינג, שטען נגד „השומר הצעיר“, כי איחוד מחייב ויתור על עצמאות, ואי אפשר שתהיה קבוצה עם קולקטיביות רעיונית בתוך המפלגה. דברים אלה נאמרו לפני זמן לא כל כך ארוך).

בתוך תנועת הפועלים ובתוך מפלגת ארץ־ישראל פעלה מגמת האיחוד כל הזמן, פעם בהצלחה ופעם באי־הצלחה. אבל נדמה לי שבתוך המפעל ההתישבותי שלנו פעלו מגמות הפוכות. אינני אומר שהקיבוץ או חברה־הקבוצות לא רצו לגדול או שהם לא הצליחו לצרף אליהם חוגים. הם הצליחו לצרף אליהם חוגים, גם „הקיבוץ המאוחד“ גדל, גם חברה־הקבוצות גדלו וצירפו לעצמו חוגים התישבותיים, אבל היתה מגמה של התבדלות, התבדלות בסגנון, חוסר ההערכה של שותפות, שהיא שקולה כנגד הנייאנסיס השונים. שותפות זאת לא התבלטה בתנועה הקיבוצית ולא התבלטה בהנהלת הענינים בתנועה הקיבוצית. ואני מרשה לעצמי לומר, כי ממה שעבר על תנועת הפועלים בשנים האחרונות (ואנחנו עומדים רק בראשית התפתחות זו) — נובעות תוצאות לא רק לגבי מפלגת פועלי ארץ־ישראל. מכאן אולי תוצאות לגבי דבר גדול וחשוב מאד בפנים תנועת הפועלים, מפני שאתו הפועל, החלוצ החקלאי, המישב, שהיה תמיד הפוח הדינמי ביותר בתוך תנועת הפועלים, ולמעשה הנהלת תנועת הפועלים היתה תמיד בידי והוא שקבע את דמות התנועה בכל, ביצירת מוסדות כספיים, בספרות עבודה, בעתונות וכו' — אותו חלוצ חקלאי התבלט בחולשת פירודו בפנים. יתכן שהפועל העירוני לא היה מתקומם נגד הופעה זו, שהפועל החקלאי עומד בראש הפעולה ההסתדרותית, מפני שהוא קיבל עליו את כל ההערצה לגביו, אבל מאחר שהפועל המישב הזה מופיע עכשיו לפניו לא כחטיבה אחת, אלא כחטיבות מובדלות זו מזו — חושש אני שלתופעה זו תהיינה תוצאות קשות מאד בתנועתנו, והן — חתירה נגד הפועל החקלאי בהנהגת התנועה.

הדברים האלה עדיין טריים, הרבה דברים עדיין אינם ידועים לרבים ולא הגיע הזמן לגילויים והערכתם, אבל נדמה לי שיש לומר כי הבעיות העומדות לפנינו עכשיו בתוך תנועת הפועלים עצמה וגם בתפקידנו בעולם היהודי, תלויות במידה גדולה מאד בזה, אם תתקיים המגמה שאנחנו חשבנו אותה כי היא מגמה הסתדרותית שלטת בתוך תנועת הפועלים — מגמת ההתלכדות הפנימית של תנועת הפועלים. שהיא הביטוי לכמה תופעות בחיינו הציבוריים, היא ביטוי לסולידריות מעמדית (אין סולידריות אם אנשים רק דוגלים בה ואינם מגשימים אותה למעשה), והיא ביטוי לרעיון של קיבוץ גלויות. כי מה זה קיבוץ גלויות? שיהודים מארצות שונות יבואו לארץ ויהוו עדה עברית אחת.

עכשיו אנחנו עומדים לאחר הפסקה של המש שנים בעליה. איש מאתנו אינו יודע מה יהיה טיבם של הגלים הבאים. באיזו צורה תימצא העליה הקרובה ואיך היא תמצא אותנו. זוהי אחת השאלות הגדולות מאד, שפרנע אנו מצויים הרבה לחשוב עליה. ואם ראינו שהעליה השניה לא הצליחה לנצל את ארבע שנות המלחמה הקודמת כדי להגיע להתרפואות פנימית, כדי להתלכד לחטיבה אחת, גמורה. — אם פי היא היתה קיימת כחטיבה אחת בכל מושגיה ורעיונותיה, אבל לא מבחינה ארגונית ומבחינת אָמוֹן חברי, וזה שקבע במידה גדולה מאד את גורלה של העליה השלישית ואת גורלה של תנועת הפועלים כולה. — הרי שיש לנו לחשוש מאד לבאות. כי הרי יתכן מאד שהרבה אסונות שבאו על חבורות שלמות ועל התנועה כולה היו תוצאה של העובדה הזאת, שלא היה איחוד שלם בארץ בטרם הגיעה העליה השלישית, מפני שאסוננו של גדוד העבודה אינו אסוננו של גדוד העבודה בלבד, אלא של תנועת הפועלים בארץ־ישראל כולה, וגם האסון שהיה ב„השומר הצעיר“ (העזיבות) — כל אסון כזה הוא בשבילנו לא רק ענינם של אלה הקשורים בו באופן ישיר, אלא אסונה של התנועה כולה. השאלה הזאת, באיזה מגמות תתקדם כעת תנועת הפועלים, איזה מגמות תתגברנה עכשיו, אם המגמה של כלליות התנועה, של חברות כללית של ה„חלוץ“ והנוער, של כלליות אמיתית, של ישור הדורים, או מגמה אחרת. — דבר זה יהיה לו בלי שום ספק השפעה מכרעת על גורל העליה הבאה שתבוא אלינו עם תום המלחמה, וגם — על כמה ענינים הקשורים בה.

מפתח ענינים, שמות ומקומות

א

- אהרונוביץ י. — 25, 149, 218
 אוגנדה — 39, 77, 111
 איכ־גי־זני — 165
 אוסטרובסקי ג. — 219
 אוסטשינסקי א. — 117
 אוסישקין מ. — 77, 86, 152
 אוקראינה — 88
 אורנשטיין מ. — 220
 אחד־העם — 19, 86, 128
 אידלסון י. — 218
 אייג א. — 27
 אילת־השחר — 176
 אליעזר בן חנניה — 108
 אַלקינד — 212, 217
 אַבסטרום א. — 60
 אמריקה -- 87
 אַניסקי ש. — 63
 אַפּשטיין י. — 193
 אַסלרוד ס. — 57, 116
 אריסטו — 10
 ארלזוֹרֶב ה. -- 215, 220
- ב
 -בארץ המזרח" לא. ש. הרשברג
 121
 „בונד“ — 21, 45, 93, 134
 בורדות־חובה — 185
 „בורסה“ — 76
 ביל"ו — 57, 69, 111, 120
 ביקורת — 187
- אגודות מקצועיות יהודיות ראשונות
 בגולה — 61
 אגודות פועלים ראשונות בארץ־
 ישראל -- 116
 „אגודת העם הרוסי“ — 135
 „אגודת נטעים“ — 191
 אהבת אדמה — 35
 אוטונומיה יהודית בגולה — 87
 „אור מתעה“ לו. סמילנסקי — 86
 „אחדות־העבודה“ (המסלגה) — 188,
 201
 „אחדות־העבודה“ (קובץ) — 199, 219
 אידיש ועברית --- 17, 46, 78
 איחוד „אחדות־העבודה“ עם „הפועל
 הצעיר“ — 7
 איחוד התנועה הקיבוצית — 219
 אינטליגנציה יהודית וציונית ברוסיה —
 44, 49, 93
 אינטרנציונל ראשון — 9
 אינטרנציונל שני — 9
 איק"א — 183
 „אַלטניילנד“ לת. הרצל — 145
 אמנספיציה — 36
 אנטיציונות — 55
 אפּוֹרופּסוֹת — 19, 122
 „ארבעטער שטימע“ — 65
 אריסות — 148, 176
 אבן־טוב א. — 111

- ברסטצ'קה — 192
ברץ י. — 200, 210
- ג**
- גדוד העבודה — 165, 193, 214
(ה) גדוד העברי — 204
„גדרה“ לד. ליבוביץ־אריאל — 120
גולה — 28, 67, 105
גולת בבל — 33
גורל יהודי — 104
גיטו — 28
(ה) גירוש לדמשק — 187
גירוש מוסקבה — 115
„גלות“ להירשנברג — 105
„גן־הירק“ — 191, 206
-
- גדרה — 116
גולדברג ב. — 185
גורדון א. ד. — 128, 156, 189, 205
גיסין (משפחת) — 126
גילי י. — 219
גלעדי י. — 192
גנסין א. נ. — 44
- ד**
- דלות יהודית — 70
„דער יוד“ (באידיש) — 79
„דער יודע“ (בגרמנית) — 214
דקבריסטים — 42
-
- דגניה — 214
דובנוב ש. — 37, 56
דויטש ל. — 58
דוסטויבסקי ס. — 42
- בלתי־מפלגתיים — 200
„בני־משה“ — 114
בנק לאומי — 39
„בעבודה“ (קובץ) — 169, 188, 198
-
- בארון דבורה — 34
בארייעקב — 149
בבל פ. א. — 22
בובר מ. — 213
בוגן שושנה — 192
בוטל י. — 214
בוקי בני־גלי — 35
ביאליק ח. נ. — 35, 54, 79, 94
בית־אלפא — 212, 216
בית־אשל — 187
בית־גן — 148
בלוך י. — 165
בלקינד י. — 84
בן־אדיר — 88
בן־גוריון ד. — 198, 210
בן־יהודה א. — 69, 78, 138
בני־יהודה (מושבה) — 140
ר' בנימין — 110
בן־צבי י. — 27, 67, 93, 198
בצר י. — 165
בקנין מ. — 42
ברגמן ה. — 213
ברגמן נ. — 165
ברדיצ'בסקי מ. י. — 34
ברוכוב ב. — 45, 77, 90, 146
ברזלי ז. — 212
ברזלי י. — 117, 176
ברנר י. ח. — 26, 54, 96, 144
ברנשטיין א. — 117, 201

הסתדרות פועלי השומרון — 184
 הסתדרות פועלי יהודה — 197
 הסתדרות פועלים פללית — 181, 20
 „הפועל הצעיר” (המסלגה) — 188, 45,
 218
 „הפועל הצעיר” (עתון) — 150, 144,
 169

הפרדה בין הציונות והעבודה
 הפוליטית בגולה — 74
 ה„פרקציה” הקומוניסטית — 113, 48,
 200

„הצבי” — 191
 הקיבוץ המאוחד — 219
 „הקבוצה” (קובץ) — 220
 „השומר” — 181, 166, 111, 37
 „השומר הצעיר” — 215, 212
 „השחר” — 78
 „השילוח” — 54
 „השפלה” — 62, 35, 21

השתתפותנו במלחמת העולם השניה —
 73

התאחדות האיכרים — 114
 התבוללות — 93
 „התורכים הצעירים” — 86
 „התחיה” — 145, 88
 התישבות — 150, 18
 התישבות בארגנטינה — 82, 39
 התישבות עובדת — 182, 156, 20
 התישבות שיתופית — 159, 20

הגאון מוילנה — 63
 הגליל — 176, 147, 140
 הוליסטר א. — 216
 הורביץ ג. — 124

דורשקו ה. — 193
 דיונוגוף מ. — 116
 דרום-אמריקה — 87
 דשבסקי ס. — 37

ה

„האחדות” — 169
 „האמת” — 47
 „הארץ והעבודה” (אגודת הפועלים
 השניה) — 116

„הבוכים” — 86
 „הביליז’ החדש” — 145
 הגירה יהודית — 133, 80, 53, 23
 „הגנה” — 103, 66, 37
 הגנה מקצועית — 187
 הגשמה אישית — 114
 הון לאומי — 113, 90
 הון פרטי — 216, 113
 הרעד האודיסאי — 49, 110, 28
 הרעד המאוחד של פועלי ארץ-
 ישראל — 184

„החורש” — 167
 „החלוץ” — 212
 „החקלאי היהודי” — 191
 „הישוב ואפיטרופוסיו” לאחד-העם — 121
 הליכה אל הגליל — 147
 „הליכה אל העם” — 43
 המניפסט הקומוניסטי — 68
 „המעורר” — 107
 „המשביר” — 206, 189
 „המתנחלים בהר” לר. אַלפר — 119
 הנהלה עצמית — 179
 הסתדרות הפועלים החקלאים — 21,
 190, 179

ויהקין שרה — 192

ז

„זכרונות חמניות“ לא. לנסין — 46, 60

ז'בוטנסקי ז. — 26

זיגלבוים ש. — 64

זיטלובסקי ח. — 24, 59, 88

זייד א. — 141, 176

זילברברג — 88

זכס א. — 176

זכרון-ירקב — 115, 142, 161

זנגויל י. — 85

ח

חבר הקבוצות — 220

„חברות בקיבוץ“ (קובץ) — 130

חנת כנרת — 163

חנת סג'רה — 163

חיבת-ציון — 15, 28, 86, 110

חיוב הגולה — 88

„חיקוי של התבטלות“ — 72, 93

„חירות“ — 74

„חכמת ישראל“ — 72

חלוציות — 107

„חלוקה“ — 118, 152

חסידות — 49, 52

חרם על פועלים בפתיחת-קפה — 117

חדרה — 115

חורן — 140

חושי א. — 212

חזן י. — 220

חיסן ח. — 176

הירש, הברון — 82

הירש ש. ר., הרב — 56

הלפמן הסיה — 47

הלפרין מ. — 116, 176

הס מ. — 29, 56, 205

הראובני א. — 186

הרצל ת. — 38, 71, 85, 112

הרצן א. — 42

ך

„וזרז'דניה“ — 75

ויכוח בין הרצל לאחד-העם — 69

ויכוח בין ויחקין לאהר'נוביץ — 154

„ועד הצירים“ — 197

ועד פועלי הגליל — 169

ועד פועלי יהודה — 179

ועידות „הפועל הצעיר“ — 154, 201,

213

ועידות פועלי יהודה — 170, 188, 196

ועידת האיחוד — 200, 205, 219

ועידת יסוד ההסתדרות — 213

ועידת פועלי הגליל — 168

ועידת „פועלי-ציון“ — 200

וייטלינג — 22

וייטר א. — 54

וייטשפל — 100

וייצמן ה. — 197

וילקוסיץ ש. — 176

וילקנסקי י. — 171

וילקנסקי מ. — 90, 141

וינה — 215

ויניק י. — 195

ויתקין י. — 149

- חנקיו יהושע — 175
 חנקין יחזקאל — 111
 הפשי נ. — 194, 207
 פרלפ א. — 117
- ט
- טרוריסטים רוסים — 106
-
- טבנקין י. — 200, 209, 216
 טוב ל. — 131
 טולסטוי ל. — 42
 טולר א. — 216
 טרומפלדור י. — 25, 64, 212
 טרניחובסקי ש. — 15, 35
- י
- יבוש הביצה בכנרת — 190
 יהדות אורתודוכסית — 27
 יהדות אמריקה — 23, 32
 יהדות דרום־אפריקה — 23
 יהדות מזרח־אירופה — 26, 32, 41
 יהדות מערב־אירופה — 26, 32
 יהדות ספרד — 34, 40
 י"ט בכסליו — 52
 יציאת הגולה — 85
 יק"א — 135, 140, 148
-
- יבנאל — 148, 150
 יבנאלי ש. — 195, 202, 210
 יגור — 220
 יהל"ל — 47, 59
 ייגיכס ל. — 49
 יוחנן מגוש־חלב — 108
 יי"ג — 59, 62
- יסוד־המעלה — 115
 יעפץ ז. — 27, 122
 יערי מ. — 212, 220
 יסה א. — 179, 190, 207
 יסה ד. — 194
 יסה ה., ד"ר — 176
 ישונסקי — 134
 ישראלי ב"צ — 201
- כ
- כיבוש עבודה — 142, 157
 כלכלה יהודית — 72, 80, 133
 כרוז הפועלים נגד פקידות הברון — 127
 כרוז י. ויתקין — 152
-
- כהן אייב. — 24
 כנרת — 163, 214
 נטר־אוריה — 182, 204
 נפר־גלעדי — 176
 נפר־מל"ל — 149, 180
 נפר־סבא — 184
 נרכור — 182
- ל
- לשכת מודיעין — 173
-
- לביא ש. — 131, 167, 196, 214
 לברוב ס. — 58
 לוינסקי א. ל. — 79
 לוכסמבורג ר. — 49, 207
 לוריא י. — 79
 לטכיה — 88
 ליבקנט ק. — 207
 ליברמן א. ש. — 47, 58
 לילינבלום מ. ל. — 29, 57, 114

- לניסין א. — 32, 50, 59
 לנדויאר ג. — 214
 לקל פ. — 32, 38, 80
 לצקי-ברתולדי ז. — 70
 לקרט ה. — 37
 לשצינסקי י. — 54, 65, 72

- משפחה בקבוצה — 19
 „משפחת האדמה“ למ. סמילנסקי —
 115
 משפט דרייפוס — 82
 „משפט הישוב העברי“ לא. הרשנברג —
 121

- משק גדול — 214
 מתנדבים מאמריקה לגדוד העברי —
 19א

מ

- מאירוב ש. — 220
 מאירוביץ מ. — 138, 191
 מאירסון א. — 135
 מאפו א. — 34
 מזהליבר ש. — 135
 מוצקין ל. — 185
 מואה א., ד״ר — 116
 מילר ט. — 176
 מינץ מ. — 60
 מכסיקו — 87
 מלחמה — 140, 173
 מלכין שרה — 131
 מנדלשטם, פרופסור — 85
 מסחה — 140
 מצפה — 148
 מרחביה — 182, 216
 מרכס ק. — 29, 72, 80
 מרמינסקי י. — 218
 משמרהעמק — 212, 216
 מתולה — 147, 173

- מ.א. עד מ. לי. ח. ברנר — 9א
 מדינה דרלאומית — 16
 מדינה יהודית — 112
 „מדינת היהודים“ להרצל — 81
 „מדינת יהודים סוציאליסטית“
 לסירקין — 81
 מהפכות ברוסיה — 94, 103
 מועדון הפועלים בפתח-תקה — 167
 מועצת „אחדות-העבודה“
 בנחלת-יהודה — 218
 מורדי הגולה — 107
 מושבי פועלים — 178, 182
 „מיומנו של אחד הבילויים“
 לח. חיסין — 119
 מיוזג העליות — 126
 „מכתב אחד הצעירים“ לה. צייטלין —
 85
 מלחמת המעמדות בגולה — 52, 66
 מלחמת-העולם הראשונה — 187
 מלחמת מעמדות — 83
 מסעי הצלב — 8
 „מפי העם“ לי. ל. פרץ — 52
 מפלגת פועלי ארץ-ישראל — 217
 מרד האיכרים בראשון-לציון — 116
 משלחת ראשונה של ההסתדרות
 לאמריקה — 205

נ

- „נאציאנאלער ארבייטער פארבאנד“ —
 24

עברית — 17, 35, 77, 107
 עזיבת הארץ — 113, 127, 142
 „עזרה“ (חברה) — 18
 עזרה הדרית — 117, 187
 עליה — 113, 173
 עליה ראשונה — 115, 119, 138
 עליה רביעית — 216
 עליה שלישית — 27, 213
 עליה שניה — 21, 110, 152
 „עלי חלדי“ להרב ניסנבוים — 136
 עליית חסידים — 129
 עליית גוער — 84
 עליית תרנ"א — 86
 „עם מובטלים“ — 70
 „עם עובד“ — 45
 „עם עולם“ — 23
 עצמאות יהודית — 85

עבד־אל־חמיד — 83
 עינגנים — 111, 149, 176
 „עינהקורא“ — 118
 עינהרווד — 220
 עסלוג' — 187
 עפולה — 216
 עקרון — 115, 123

פ

פועל הקלאי — 221
 פועלי אירופה (תולדותיהם) — 22
 „פועלי־ציון“ — 24, 76, 146, 210
 „פועלי־ציון“, שיטת מינסק — 73
 „פועלי־ציון“, שיטת פולטבה — 164
 פועל עירוני — 221
 פ. פ. ס. — 48

„ניוועלט“ — 17
 „נרודניה ווליה“ — 44, 58, 72

נורדוי מ. — 84
 נחלת־יהודה — 149, 178
 נס־ציונה — 115, 176

ס

סוציאליזם־מקרטיה רוסיית — 75
 סוציאליזם אירופי — 80
 סוציאליסטים יהודים — 47
 סיימיסטים — 75, 88
 סמינר הבחרות הסוציאליסטית ב־1928
 ס. ס. — 44, 75
 ס. ר. — 75

סברדלוב ר. — 131
 סגלוב מ. — 194
 סג'רה — 111, 128, 147, 176
 סוקולוב ג. — 185
 סירקין ג. — 32, 74, 119, 144
 סמולנסקין פ. — 29, 108
 סמיט א. — 72
 סמילנסקי ז. — 86, 150
 סמילנסקי מ. — 115, 126, 176, 186
 סך־דמינגו — 87

ע

„עבודת בתוך חירות“ — 32, 55
 „עבודה“ (הסתדרות) — 165
 עבודה עברית — 15, 116, 133, 182
 עבודה עצמית — 20, 86, 180
 עבודה ערבית — 123
 עבודת האשה — 19

ק

- „קאיררוסיטי“ — 220
 קבוצה — 161, 164, 214
 קבוצות קבלניות — 175
 קבוצת הסתתים בירושלים — 62
 קבוצת „פועלי-ציון“ מהומל — 111, 164
 (ה)קולקטיב בסגרה — 111, 162
 קומאינטרן — 217
 קומזנה ציונית בציריך — 116
 „קומזנולט“ — 201
 קונגרס יהודי אמריקאי — 24
 קונגרסים ציוניים — 38, 82
 „קינטרט“ — 213
 „קופות פועלים“ — 61
 קופת-החולים — 174
 קוצר-ידיה של הציונות בהצלח
 היהודית — 84
 קיבוץ גלילות — 7, 130
 קנטוניסטים — 26, 49
 קפאיי — 171, 206
 „קרן עבודה“ — 196, 206
 קרן קימת לישראל — 39, 156, 182
 קרקע לאומית — 20, 178
-
- קבשנה י. — 131
 קופלביץ י. — 212, 217
 קוק א. י., הרב — 67
 קישינב — 24, 36, 66, 82
 קלניסקי ח. — 140, 148, 175
 קלישר ז., הרב — 56, 67
 קלרש — 192
 קמינר י. — 58
 קנדה — 87
 קניבסקי י. — 212

- פקידות הברון — 18, 114, 142
 „פרוגרמת רגלה“ — 146
 פרעות ברוסיה — 8, 36, 82, 103
-
- פוכצ'בסקי מ. — 124
 פורטוגלי מ. — 192
 פטריקוב — 192
 פייארברג מ. ז. — 29, 111
 פייטלזון — 131
 פילון האלכסנדרוני — 56
 פינס י. מ. — 116, 176
 פינסקי ד. — 37, 59
 פינסקר ל. — 29, 57, 81, 115
 פלונסק — 192
 פלכנב ג. — 68, 75
 פסטל פ. — 42
 פרידמן רוזה — 193
 פרץ י. ל. — 51, 64, 79
 פתחתסה — 18, 115, 142

צ

- צ'ארטר — 39, 75, 112
 צ'אריזם — 71, 104
 „צעירי-ציון“ — 212, 218
 „צעירי-ציון“ צ. ס. ברוסיה — 218
-
- ציולינג א. — 220
 צייטלין ה. — 85
 צימרמן ח. — 165
 צירקין ד. — 196
 צ'לנב י. — 86
 צמח ש. — 131

- קפלנסקי ש. — 169, 218
 קרויזה א. — 175
 קרול י. — 126, 176
 קרופוטקין פ. — 186, 205
 קרושבן פ. — 37
 קריגסר מ. — 165
- ר**
- רדיפות התורכים בימי המלחמה
 הראשונה — 187
- רזסביט" — 26
-
- ראשפינה — 115
 ראשון-לציון — 18, 115, 147, 161
 רבניצקי י. ח. — 79
 רובנצ'יק א. — 74
 רוטברג מ. — 196, 201, 208
 רוטשילד א. — 18, 119
 רומני — 193
 רוסייה — 42, 215
 רופין א. — 72, 161
 רוקח א. — 117
 רחובות — 115, 147
 רחל (בלובשטיין) — 25
 רייזין א. — 51, 79
 ריכרוד י. — 131
 ריקלי א. — 57
 ריקרדו ד. — 72
 רמז ד. — 186, 200
- ש**
- שביתת כנרת — 163, 168
 שביתת סג'רה — 191
 שביתת ראשון-לציון — 151
- שואת הגולה — 84
 „שירת הזמיר“ לכוּקי בן יגלי — 35
 שמירה עברית — 15, 162, 181
 שוחט א. — 131, 165, 202
 שוחט מניה — 160, 205
 שוייגר י. — 212, 214
 שופמן ג. — 44
 סטמפר י. — 126
 שיינקין מ. — 173
 שיפר י. — 72
 שמעונוביץ ד. — 96
 שמ"ר — 51
 שפירא י. — 192
 שפ"ר — 124
 שפרינצק י. — 152, 208
 שץ צ. — 25, 197, 214
 שקולניק ל. — 191
 שָׂר א. — 25
- ת**
- תחום המושב — 135
 תחושת הטבע הארץ-ישראלי
 על ידי העולה — 129
 „תחיית ישראל על אדמת אבותיו“
 למ. ל. לילינבלום — 114
 תימנים — 180
 תכנית אופנהיימר — 164, 168
 תנועת הפועלים הארץ-ישראלית — 7
 תנועת הפועלים היהודית — 24, 48, 96
 תנועת הפועלים העולמית — 8
 תנ"ך — 32, 81
 תורכיה — 83
 תל-עדשים — 169, 182, 219

ה ת ו כ ן

עמוד

- 5 ש. יבנאלי — מאת עורך הכתבים
- 7 פרק ראשון . — להכרת עצמנו — התפתחות בלתי־צפויה מראש בתנועת הפועלים באירופה בראשית המאה העשרים: חילוקי־דעות לאחר תקופה קודמת של איחודים; עליית הפאשיזם לאחר סערה מהפכנית — סקירה על דרכה של תנועת הפועלים העברית בארץ־ישראל: הבעיות הראשונות — עבודה עברית, עבודה ערבית.
- 15 פרק שני . — בעית השמירה העברית — בעית החומר האנושי המתאים לכיבוש העבודה: „פועל טבעי” או „פועל אידיאליסטי” — היאבקותו של הפועל בישוב על הדיבור העברי — התנגדותו לימיכה — שאלות עבודת האשה — שאלות המשפחה — רעיון ההתישבות העובדת — רעיון ההסתדרות — מוצאה הסוציאלי והחברתי של העליה השנייה — השפעת הבית היהודי — מימי ילדותו של י. בן־צבי, של ב. ברוכוב — הסיפור „לאן” מאת מ. ז. סיאברג מפתח להבנת העליה השנייה.
- 31 פרק שלישי . — השפעת התנ”ך — השפעת הספרות העברית: א. מאפו, „שירת הומיר” מאת בוקי בן יגלי — ז. יעבץ — ביאליק — „בשדה” — פרעות קישינוב — הגנה — מעשי נקמה יהודית: פינחס דשבסקי, הירש לקרט — חוון התקוממות יהודית — שנות הופעתו של הרצל.
- 39 פרק רביעי . — הצעת אונגדה — טריטוריאליזם — השפעות חיצוניות בהיסטוריה היהודית: היונות, בתקופת הפריחה בספרד, במאה התשע־עשרה — המהפכנות הרוסית — הדקבריסטים, הרצן, „גרוֹדְנִיקָה וּלִיָּה” — הסוֹרִ ציאליזם היהודי המתבולל — הופעת ה„בונד”
- 46 פרק חמישי . — ה„בונד” ברוכוב היהודי — „מלחמת־מעדות” לפי גירסת ה„בונד” — יחסו לשאלת ההגירה.

55 פרק ששי .

אנטיציונות פועלית — אנטיציונות בתקופות שונות ובחוגים שונים — פילון האלכסנדרוני -- הרב שמשון רפאל הירש — פינחס (פהל) אקסלרוד -- היים דזילובסקי — אברהם לזסין — נימוקים נגד הציונות — האנטיציונות של ה"בונד" — נסינות לשתף את היסוד הציוני עם היסוד הסוציאליסטי — משה מינץ, אברהם אַמֶשטֶר־דב -- וחמו כירסיו — ההנגדותו של ה"בונד" לכך

62 פרק שביעי .

כלחמה טרה בין ה"בונד" והזרמים הציוניים — אחד השירים הנפוצים של ה"בונד": "משיח ויהדות מתו, משיח חדש בא לעולם" — ש. אַנְסְקִי — שמואל זיגלבוים — התנגדות ה"בונד" לאחדות ההגנה — בשעה שכוציאליסטים של עמים מדוכאים אחרים ברוסיה רצו בשחרורם הלאומי, חשב הסוציאליסט היהודי ששחרור העם היהודי סותר את הענין הפועלי.

70 פרק שמיני .

הופעתה של הציונות הפועלית.

81 פרק תשיעי .

הציונות והטריטוריאליזם.

91 פרק עשירי .

בידודותם של הנאמנים לארץ־ישראל שלא נגרפו בורם המהפכות הרוסית — ח. נ. ביאליק נותן ביטוי לחורבן הרוחני של החיים היהודיים — "לבדי" — "על כף ים מות" — "שיר אחרון" מאת דויד שמעונוביץ — י. ח. ברנר — ראשוני העליה השניה: קבוצת "פועלי־ציון" מהומל.

112 פרק אחד־עשר .

גישתו השלילית של הרצל לעליה לפני הצ'ארטר — ההנחה שאין הציונות חייבת בהגשמה אישית — "בני־משה" — גלי העליות הראשונות: בשנות 1881-1882 — בשנת 1887 — אחרי גירוש מוסקבה בשנת 1891 — אגודות הפועלים הראשונות — מיכאל הלפרין — ד"ר א. מזא"ה — אוסטשינסקי — א. חרלפ — יהושע ברזולי עומד לימין הפועלים — מרכז פועלים ברחובות — עזרה הדדית.

- 119 פרק שנים-עשר .
 העליה הראשונה מגיעה עד משבר — האפוסטרופסות — „אחד-העם“,
 ז. יעבץ, א. ש. הרשב"ג — עבודה ערבית.
- 126 פרק שלושה-עשר .
 הפגישה הסרגית בין העליה הראשונה והשניה — בין פועלים
 לפועלים — התהוות המפלגות „הפועל הצעיר“; „פועלי-ציון“ —
 בעית העבודה העברית — בעית העבודה בכלכלה היהודית בגולה —
 מכשולים לחדירת הפועל היהודי לעבודה בארץ.
- 141 פרק ארבעה-עשר .
 חבלי כיבוש-העבודה — יאוש ועזיבה — הליכה לגליל — ויכוח
 בשאלות התישבות של פועלים.
- 150 פרק חמישה-עשר .
 יוסף ויתקין — כרוזן לעליה — דרישתו לפנות לדרך ההתישבות —
 א. ד. גורדון עומד בכל כוחו הנפשי נגד האכזבות והיאוש — העמקת
 רעיון העבודה — אליעזר שוחט.
- 159 פרק ששה-עשר .
 ראשית התישבות העובדים — רעיון הקבוצה — מניה וילבושביץ-
 שוחט — „הקולקטיב“ בסג'רה — רעיון השמירה — הוון קאטמיות
 יהודית מדינית — יצירת כוח יהודי — השפעת כגלגת „פועלי-ציון“
 על „הקולקטיב“, השפעת מפלגת „הפועל הצעיר“ על ראשוני הפועלים
 בכנרת — אוס-גינזי — נסיונות ארגון כלל הפועלים; „החורש“ —
 ועידת פועלי הגליל — ועידת פועלי יהודה.
- 172 פרק שבעה-עשר .
 הועידה השניה ביהודה — השלישית — הרביעית.
- 184 פרק שמונה-עשר .
 „הועד המאוחד של פועלי ארץ-ישראל“ — המלחמה העולמית
 הראשונה — הועידה השביעית.
- 196 פרק תשעה-עשר .
 ההתנדבות לגדוד העברי הארץ-ישראלי — יסודה של „אחרות-העבודה“.
- 212 פרק עשרים .
 יסוד ההסתדרות — הקמת מפלגת פועלי ארץ-ישראל — משאומתן
 עם „השומר הצעיר“ על איהוד.

